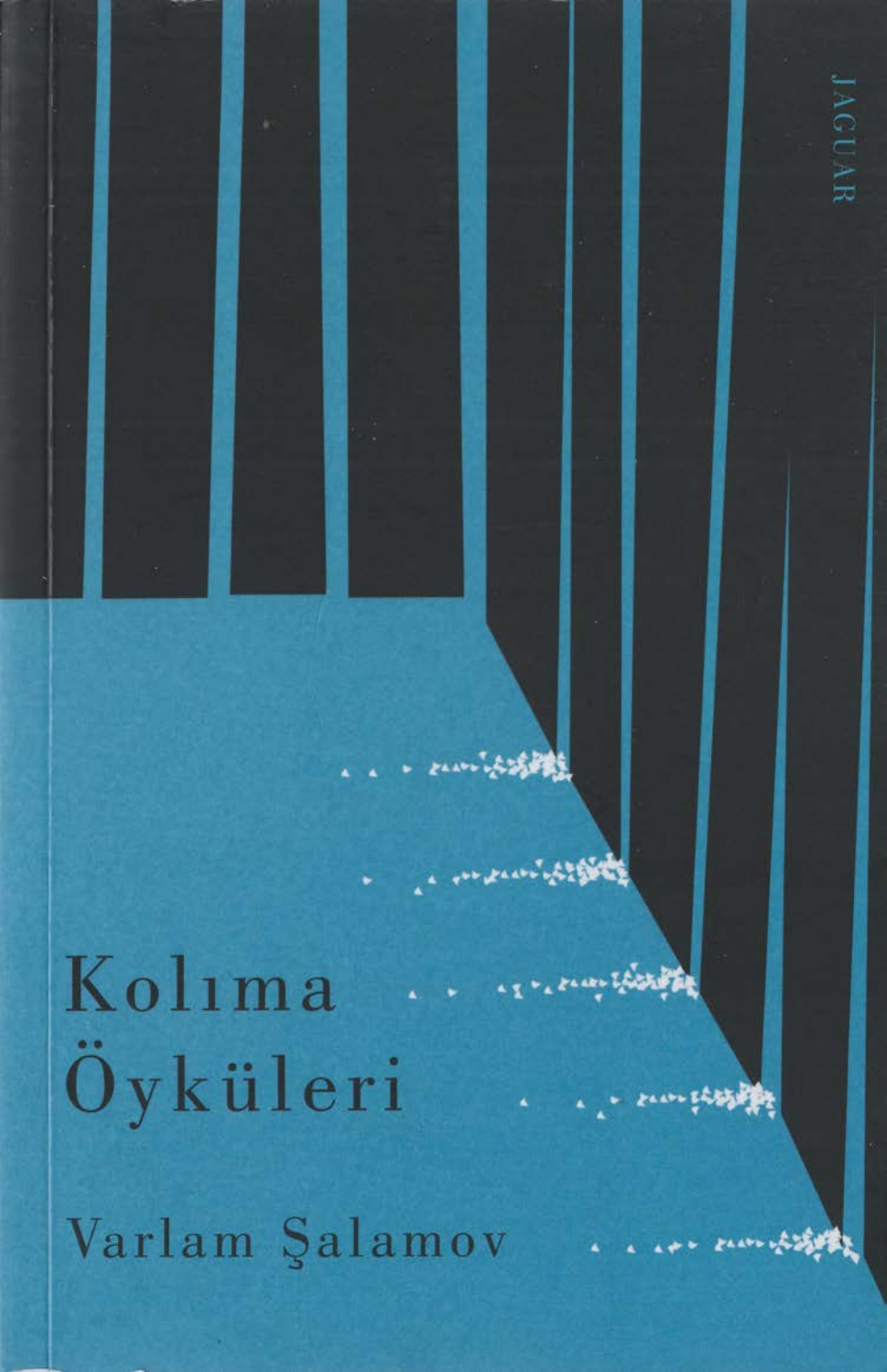

JAGUAR
Kolıma
Öyküleri
Varlam Şalamov

VARLAM TİHONOVİÇ ŞALAMOV

1907'de Vologda'da doğdu. 1923'de liseyi bitirdi ve bir süreliğine Moskova'daki bir deri fabrikasında çalıştı. 1926'da Moskova Devlet Üniversitesi'nde Sovyet Hukuku bölümüne girdi. Üniversite eğitimi sırasında edebiyatla ilgilenmeye başladı ve Andrey Belıy, Aleksey Remizov, Aleksandr Puşkin ve Boris Pasternak gibi yazar ve şairlerden etkilendi. 1929'da, "Lenin'in Vasiyeti" olarak bilinen metnin dağıtımına katılmak suçlamasıyla tutuklandı, 3 yıl hapis cezası aldı ve Butırka'ya gönderildi. 1932'de Moskova'ya geri döndü. Çeşitli dergilerde çalıştı. 1936'da, ilk hikâyesi "Doktor Austino'nun Üç Ölümü" yayımlandı. 1937'de, karşı devrimci ve Troçkist faaliyetlerde bulunmak suçlamasıyla tekrar tutuklandı. Bu defa 5 yıl kamp cezası aldı ve sonradan "bir yeryüzü cehennemi" olarak tanımlayacağı Kolıma'ya gönderildi. 1943'te, kampta bir sohbet esnasında İvan Bunin'i bir "Rus klasiği" olarak tanımladığı için cezasına 10 yıl daha eklendi. Cezası boyunca altın ve kömür madenlerinde çalıştı. Tifüse yakalanmasına rağmen bu hastalıktan kurtulmayı başardı. Toplam 17 yıllık esaretten sonra, 1951'de serbest bırakılmasına rağmen Sevvostlag'da (Kuzeydoğu Zorunlu Çalışma Kampları) sağlık görevlisi olarak iki yıl daha çalıştı. 1956'da itibarı iade edildi ve Moskova'ya dönmesine izin verildi. Kamplarda sağlığı büyük zarar gören Şalamov, bundan sonraki hayatında kendisini tümüyle yazmaya verdi. 1957'de kurulan *Moskva* isimli aylık edebiyat dergisinde çalışmaya başladı ve burada şiirleri yayımlandı. 1954-1973 yılları arasında, *Kolıma Öyküleri* başlığı altında toplayacağı öykülerini yazdı. Kitabın ilk Rusça baskısı 1978'de Londra'da yapıldı ve SSCB'de el altından dağıtıldı. Sağlığı iyice kötüleşen Şalamov 1979'da huzurevine yerleştirildi. 1982'nin başında görme ve duyma yetisini tümden kaybeden Şalamov, kısa bir süre sonra hayatını kaybetti. *Kolıma Öyküleri* SSCB'de, ancak yazarın ölümünden sonra, 1987'de basılabildi.

GAMZE ÖKSÜZ

1968 yılında Ankara'da doğdu. Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimlerini Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamladı. 2005 yılında akademisyen olarak Gazi Üniversitesi'nde görev yapmaya başladı. Üniversitenin ikiye bölünmesinin ardından hâlen Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde görevine devam etmektedir. 19. yüzyıl Rus yazarı Korolenko'nun "Makar'ın Rüyası" adlı öyküsünü ve ayrıca "Rus mizahının kraliçesi" olarak adlandırılan Teffi'nin bazı öykülerini dilimize kazandırmıştır. Meslektaşı Fatih Yapıcı ile beraber, İstanbul'un 1453'teki fethinin görgü tanıklarından biri olan Nestor İskender'in kaleme aldığı "Çar Şehrinin Hikayesi" adlı el yazmasını Türkçeye çevirmiştir. Çeviriler dışında Rus edebiyatı ve mitolojisi üzerine bilimsel kitap ve makale çalışmalarına devam etmektedir.

Kolıma Öyküleri / Varlam Şalamov

Kitabın Özgün Adı
Колымские рассказы

© Varlam Şalamov
© Jaguar Kitap, 2019

1. Baskı: Ekim 2019
ISBN: 978-605-6923-98-2

Rusça Aslından Çeviren
© Gamze Öksüz

Editör
Berk Çetin

Sayfa Tasarım
Hakan Güngör

Baskı-Cilt
Ana Basın Yayın Gıda İnş. San. ve Tic. A.Ş.
Sertifika No: 20699

Bu kitabın yayın hakları Jaguar Kitap'a aittir. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

JAGUAR KİTAP
Cemal Nadir Sk. No: 16/77 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: 0 212 522 94 22
www.jaguarkitap.com
iletisim@jaguarkitap.com
Sertifika No: 27215

/jaguaryayinlari /jaguarkitap /jaguarkitap

KOLIMA ÖYKÜLERİ

VARLAM ŞALAMOV

Rusça Aslından Çeviren
Gamze Öksüz

Yayıncının Notu

"Yahudiye Valisi"ne kadarki öyküler, *Kolıma Öyküleri* ismiyle basılan öykü derlemesinde yer almaktadır. Sonraki öyküler ise yazarın başka öykü derlemelerinden alınmıştır ve yıldızla işaretlenmiştir. Bir yıldızla (*) işaretli öyküler *Irmağın Sol Yakası*, iki yıldızla (**) işaretli öyküler *Kürek Sanatçısı*, üç yıldızla (***) işaretli öyküler ise *Karaçamın Dirilişi* isimli derlemelerden seçilmiştir ve editöryel kararla böyle bir sıralamaya tabi tutulmuştur. Şalamov'un bu üç derlemedeki diğer öyküleri de Jaguar Kitap tarafından yayımlanacaktır.

Kitaptaki dipnotlar, aksi belirtilmediyse çevirmen Gamze Öksüz'e aittir.

İÇİNDEKİLER

KARLAR ÜZERİNDE 9
VERESİYE 11
GECELEYİN 19
MARANGOZLAR 23
BİREYSEL GÖREV 30
PAKET 34
YAĞMUR 40
ÇOCUK OYUNCAĞI 45
KUMANYA 51
KAZAN ENJEKTÖRÜ 70
HAVARİ PAVLUS 72
ORMAN MEYVELERİ 79
KANCIK TAMARA 83
CHERRY BRANDY 90
ÇOCUK ÇİZİMLERİ 98
SÜT REÇELİ 102
EKMEK 108
YILAN OYNATICISI 117
TATAR MOLLA VE AÇIK HAVA 125
İLK ÖLÜM 134
POLYA TEYZE 139
KRAVAT 145
ALTIN TAYGA 153
VASKA DENİSOV, DOMUZ HIRSIZI 159
SERAFİM 163
TATİL GÜNÜ 173
DOMİNO 177

HERKÜL 189
ŞOK TEDAVİSİ 193
SEDİR AĞACI 205
KIZILHAÇ 208
AVUKATLARIN KUMPASI 219
TİFÜS KARANTİNASI 243
YAHUDİYE VALİSİ* 268
GRİŞKA LOGUN'UN TERMOMETRESİ*** 279
GRAFİT*** 288
İLK DİŞ** 295
YÜZBAŞI TOLLY'NİN AŞKI** 304
BİNBAŞI PUGAÇYOV'UN SON SAVAŞI* 316
SAHAF* 334
LEND-LEASE İLE GELENLER* 355
ÖZDEYİŞ* 365
NÖBET** 375
ÖLENLERİN ARDINDAN** 378
EL YAZISI** 396
TREN** 402

KARLAR ÜZERİNDE

Hiç ayak basılmamış karla kaplı bir yol nasıl çiğnenir? Önden bir adam gider terleyerek, söverek, bacaklarını güçlükle hareket ettirerek, gevşek ve derin kara bata çıka. Adam, yürüdüğü yolda eğri büğrü, siyah oyuklar halinde çukura benzer izler bırakarak uzunca bir yol kateder. Yorulunca kara uzanır, elde sarılmış bir sigara tüttürür ve *mahorka*'nın* dumanı göz alıcı beyaz karların üstüne mavi bir bulut gibi yayılır. Adam oradan uzaklaşır, bulut ise hiç dağılmadan adamın dinlendiği yerde asılı kalmıştır; havada hiç kıpırtı yoktur. Rüzgârın insan emeğini silip götürmemesi için karlı yollar her zaman böylesi sakin havalarda çiğnenir. Yolu açan adam, karın sonsuzluğunda kendisine belli başlı işaretler belirler: bir kaya, uzunca bir ağaç. Bedenini karların içinde, tıpkı teknesini nehirde bir burundan diğerine yönlendiren bir dümenci gibi kullanır.

Önde giden adamın daracık ve dağınık izlerini, omuz omuza hizaya girmiş, beşerli ya da altışarlı sıralar halinde ilerleyen insan grupları takip eder. Bunlar, önlerindeki izlere basmak yerine yanlarına basarak ilerler. Önceden belirlenmiş hedefe vardıklarında geri dönerler ve henüz insan ayağı değmemiş yerlerdeki karları çiğnemek için aynı şekilde gidip gelirler. Böylece yol açılmış olur. Açılan yolun üzerinden insanlar, atlı kızaklar ve traktörler geçebilir artık. Eğer ilk izleri birebir takip ederseniz, belirgin ama zor yürünen dar

* Mahorka: Genelde mahkûmların ve işçilerin içtiği kalitesiz, işlenmemiş ve sert tütün.

bir patika elde edersiniz ve bu yol üzerinde, yoldan ziyade yürümesi toprak zeminden daha zor olan çukurlar oluşur. Bu iş, yolu ilk adımlayana diğer herkesten daha zordur. Güçten düştüğü zaman, aynı öncü beşerli gruptan bir başkası devralır görevi. Adımlarını izlere göre ayarlayanlardan her biri (hatta en küçüğü, en çelimsizi bile) başkasının ayak izine değil, el değmemiş kar kütlesine basmak zorundadır. Buradan geçecek traktörlere ve atlara ise yalnızca okurlar binecektir, yazarlar değil.

1956

VERESİYE

Madenin at sürücüsü Naumov'un barakasında kâğıt oynanıyordu. Nöbetçi muhafızlar, haklı olarak asli görevlerinin 58. maddeden* hüküm giyenleri gözetlemek olduğunu düşündükleri için at sürücülerinin barakalarını hiç aramazlardı. Atları ise kural gereği devrim karşıtlarına emanet etmezlerdi. Aslında mahkûmların başındaki amirler bu durumdan gizliden gizliye şikâyetçiydiler; bu kural yüzünden iş görecek en iyi ve en çalışkan işçilerinden olmuşlardı ama yönetmelik bu konuda çok katı ve ısrarcıydı. Kısacası, at sürücülerinin barakası en güvenilir yerdi ve ayrıcalıklı mahkûmlar kâğıt oynamak için her gece orada toplanırlardı.

Barakanın sağ köşesindeki alt ranzalara renk renk pamuklu battaniyeler serilmişti. Köşedeki direğe bir telle *kolımka* denen ve benzin gazıyla yanan el yapımı bir lamba tutturulmuştu. Bir konserve kutusunun kapağına üç-dört tane açık uçlu bakır boru bağlanmıştı, işte bütün düzenek bundan ibaretti. Lambayı yakmak için kapağa sıcak kömür konuluyor, konserve kutusunun içine doldurulan benzin ısınıyor, oluşan buhar borulardan yükseliyor ve bir kibritle tutuşturulan benzin gazı yanmaya başlıyordu.

---

* SSCB Ceza Kanunu'nun 58. maddesi. İlk olarak 1927'de yürürlüğe konulan, 1934'te de kapsamı genişletilen 58. madde, 14 fıkradan oluşur. Devrim ve Komünizm karşıtı eylemlerle mücadele etmek için tasarlanan bu madde, kanunu uygulamakla yükümlü sorgu yargıçlarına neredeyse sınırsız yorum yetkisi ve otorite sağlamasıyla bilinmektedir.

Battaniyelerin üzerinde kuş tüyünden kirli bir yastık vardı. İki oyuncu, yastığı ortalarına alarak karşılıklı oturmuş ve Buryatlar gibi bağdaş kurmuştu. Hapishanedeki kâğıt oyununun klasik oturuş tarzıydı bu. Yastığın üzerinde yeni bir deste duruyordu. Bu, sıradan bir iskambil destesi değildi, hünerli ustalar tarafından inanılmaz bir hızla yapılan el yapımı hapishane destesiydi. Bu desteyi yapmak için gerekenler; kâğıt (herhangi bir kitaptan), bir parça ekmek (nişasta elde etmek yani kâğıtları yapıştırmak için çiğnenmiş ve bir paçavranın arasında bastırılmış halde), herhangi bir kopya kalemi parçası (matbaa boyası yerine) ve bir bıçak (kartları ve kartların üzerindeki şekilleri kesmek için) idi.

Bugünkü kartlar Victor Hugo'nun bir cildinden henüz yeni kesilmişti. Birisi kitabı dün yazıhanede unutmuş. Kâğıt okkalı ve kalındı, bu yüzden ince kâğıtlar gibi birbirine yapıştırmaya gerek yoktu. Kampta aramalar sırasında kopya kalemi bulduklarında bunları özellikle toplarlardı. Bu kalemleri, gelen paketleri kontrol ederken de ayırırlardı. Bunu sadece belge ve mühür yapımını engellemek için değil (böyle zanaatkârlar çoktu), devletin kumar tekeline rakip olabilecek her şeyi yok etmek için yaparlardı. Kampta kopya kalemlerinden mürekkep yapılır ve bu mürekkeple de hazır kâğıt şablonları boyanarak iskambil kartlarına gereken motifler çizilirdi: bütün serilerin kızları, valeleri, onluları... İskambil serileri renge göre ayrılmazdı, zaten kumarbaza da böyle bir ayrım gerekmezdi. Örneğin, maça valesi kartın iki karşıt köşesindeki maçalara denk gelirdi. İskambillerdeki motiflerin şekli ve yeri yüzyıllardır aynıydı; yani kendi eliyle kart imal etmek, genç bir adi suçlunun "şövalyelik" eğitim programı dâhilindeydi.

Yeni kart destesi yastığın üzerinde duruyordu. Oyunculardan biri desteyi kirli elleriyle biraz okşadı, parmakları bir işçiye ait olamayacak kadar ince ve beyazdı. Serçe parmak

tırnağı aşırı uzundu; bu da adi suçluların sağlıklı dişlerini kapladıkları altın, daha doğrusu bronz kaplama gibi "fiks" modalardandı. Hatta bunun ustaları bile türemişti burada, her zaman talep gören bu tür kaplamalar üzerinde epeyce mesai harcayan sözde diş protezcileriydi bunlar. Tırnaklara gelince, eğer cezaevi şartlarında oje edinmek mümkün olsaydı, renkli tırnaklar suç dünyasında kesin çok yaygın olurdu. Bakımlı sarı tırnak, değerli bir taş gibi parlıyordu. Tırnağın sahibi, sol elini kirden yapış yapış olmuş sarı saçlarına götürdü. Çok özenli bir şekilde köşeli "boks" tıraşı olmuştu. Tek bir kırışığı olmayan dar bir alın, sarı ve gür kaşlar, büzük dudaklar... Bütün bunlar onun yüz ifadesine bir hırsızın en önemli dış görünüş özelliğini katıyordu: sıradanlık. Yüzü hatırda kalmayacak cinstendi. Ona bakan biri, simasını hemen unuturdu, bütün hatları silinir ve aynı kişi onu bir daha gördüğünde hatırlamazdı. Bu, Sevoçka idi; klasik kâğıt oyunları olan *Terts*, *Ştos* ve *Buru*'nun ünlü ustası, gerçek bir mücadelede uyulması kesinlikle şart olan binlerce kart kuralından ilham almış bir yorumcu. Sevoçka'dan "mükemmel oyuncu" diye bahsedilirdi, yani üçkâğıt konusunda hünerli ve becerikliydi. Elbette üçkâğıtçıydı; ne de olsa hırsızlar arasındaki şerefli bir oyun, hile üzerine kuruludur: Karşındakini izle ve maskesini indir (bu senin hakkındır), hile yapmayı becer ve kaybetme olasılığını ortadan kaldır.

Her zaman iki kişilik oynarlardı, teke tek. Ustalardan hiçbiri *Yirmi Bir* gibi grup oyunlarında oynayıp kendini rezil etmezdi. Güçlü oyuncularla oynamaktan korkmazlardı, tıpkı usta bir satranç oyuncusunun en güçlü rakibini yenmek istemesi gibi.

Sevoçka'nın rakibi, at sürücülerinin ekip başı Naumov'du. Naumov ondan yaşça daha büyüktü. (Bu arada Sevoçka kaç yaşındaydı acaba? Yirmi mi? Otuz mu? Kırk mı?) Siyah saçlıydı, içe çökük ve ona çilekeş bir hava veren küçük siyah

gözleri vardı. Kuban'dan demir yolu hırsızı olduğunu bilmesem, onlarça yıldır kamplarda rastladığımız meşhur "Tanrı Her Şeyi Bilir" mezhebinin bir üyesi, eski inananlardan biri ya da bir keşiş olduğunu düşünebilirdim. Bu izlenim Naumov'un boynundaki örme ipten sallanan bakır haçı görünce daha da kuvvetlenmişti; gömleğinin yakası açıktı. Bu haç asla tahkir edici bir şaka, geçici bir heves ya da irticai bir işaret değildi. O dönemlerde bütün adi suçlular boyunlarına alüminyum haç takarlardı, tıpkı dövme gibi bir semboldü bu.

20'li yıllarda, adi suçlular ordu subaylarının şapkalarından takarlardı, daha eskilerde ise denizci kepleri modaydı. 40'lı yıllarda, kışın kuzu kürkünden kalpak türü sipersiz şapkalar takar, keçe çizmelerinin konçlarını içe doğru kıvırır, boyunlarına ise haç takarlardı. Haç genelde düz olurdu ama etrafta bir sanatçı bulundu mu iğneyle haçın üstüne çeşitli motifler çizdirilirdi: kalp, iskambil kâğıdı, çarmıha gerilmiş İsa, çıplak kadın vücudu... Naumov'un haçının üzerinde bir şey yoktu. Esmer çıplak göğsünde sallanan haç, suç dünyasının en meşhur ve yegâne ilahı olan şair Yesenin'in mavi dövmeyle göğsüne işlenmiş satırlarının okunmasına engel oluyordu:

Ne kadar az yol alındı,
Ne kadar çok hata yapıldı.

"Nesine oynuyoruz?" diye sordu Sevoçka dişlerinin arasından sonsuz bir küçümsemeyle. Oyunun başı için iyi bir ton sayılırdı bu.

Naumov göğsüne pat pat vurarak, "İşte buna. Üzerimdekilere... dedi.

Sevoçka, Naumov'un üzerindekilere değer biçti: "Beş yüze oynarım."

Karşılığında, rakibini kıyafetlerin daha değerli olduğuna ikna etmeye yönelik bir yığın küfür yükseldi. Oyuncuların

etrafını saran izleyiciler sabırla bu klasik uvertürün bitmesini bekliyorlardı. Sevoçka altta kalacak değildi, fiyatı düşürerek daha da ağır küfürler yağdırdı. Sonunda kıyafetlere bin ruble değer biçildi. Sevoçka ise birkaç eski kazak ortaya koydu. Kazakların fiyatı belirlendikten ve her biri hemen oracıkta battaniyenin üzerine serildikten sonra Sevoçka desteyi kardı.

Eskiden bir tekstil mühendisi olan Garkunov ile ben, Naumov'un barakası için odun kesmekle yükümlüydük. Bu, gece işiydi. Madendeki çalışma gününün akşamında kullanmak üzere ağaç kesmek ve odun yarmak gerekiyordu. Bizim barakadan daha sıcak olduğu için akşam yemeğinden hemen sonra at sürücüsünün barakasına giderdik. Odun kesme işi bitince Naumov'un yardımcısı, yemek kaplarımıza yemekhanenin tek ve değişmez yemeği olan, yemekhanede adı "Ukrayna hamur köftesi" olarak geçen soğuk çorbanın artakalanını koyar, birer dilim de ekmek verirdi. Köşede bir yere oturur, payımıza düşeni aceleyle mideye indirirdik. Yemeğimizi kör karanlıkta yerdik çünkü baraka lambaları sadece oyun alanını aydınlatırdı ama kamp kıdemlilerinin delici bakışları altında kaşıklar hemen yolunu bulurdu zaten. Şimdi biz de Sevoçka'yla Naumov'un oyununu izliyorduk.

Naumov "üzerindekileri" kaybetti. Pantolonla ceket, battaniyenin üzerinde, Sevoçka'nın yanında duruyordu. Yastık için oynandı bu kez. Sevoçka tırnağıyla havada karmaşık desenler çizdi. Kartlar kâh avucunda kayboldu kâh yeniden ortaya çıktılar. Naumov fanilasıyla kalmıştı. Pantolondan sonra yakasız saten gömleği de gitmişti. Yardımsever eller Naumov'un omuzlarına montunu attılar ama o, montu omuzlarından sertçe yere fırlattı. Bir anda herkes sustu. Sevoçka tırnağıyla ağır ağır yastığı tırmalıyordu.

"Battaniye için oynuyorum," dedi Naumov boğuk bir sesle.

Sevoçka umursamaz bir tonla, "İki yüz," dedi.

"Bin, seni piç!" diye bağırdı Naumov.

"Ne bini? Bular beş para etmez! Pılı pırtı, işe yaramaz," dedi Sevoçka. "Sırf hatırın için üç yüze oynuyorum."

Oyun devam etti. Kurallara göre oyun, rakibin hâlâ verebilecek malı olduğu sürece sona ermezdi.

"Keçe çizmelerime oynuyorum."

"Çizmeler olmaz," dedi sertçe Sevoçka. "Devlet mallarına oynamam."

Birkaç ruble değerindeki horoz işlemeli bir Ukrayna havlusu, üzerinde Gogol profili olan bir sigara kutusu; bunların hepsi Sevoçka'ya gitti. Naumov'un esmer yanaklarından koyu bir kırmızılık yayılmaya başladı.

"Veresiye," dedi dalkavukça.

Sevoçka canlanarak, "İstediğim de buydu," dedi ve elini arkaya doğru attı. Yakılmış bir sarma sigara anında eline tutturuldu. Sevoçka dumanı iyice içine çekti ve öksürdü. "Veresiyen ne olacak? Yeni gelen ekip de yok, nereden bulacaksın? Muhafızlardan mı yoksa?"

Veresiye oynamak kurallar gereği zorunlu olmayan bir lütuftu ama Sevoçka, Naumov'u rencide etmek istemiyor, kaybettiklerini geri kazanması için son şansını elinden almak istemiyordu.

"Yüzlüğüne," dedi Sevoçka yavaşça. "Veresiye için bir saat oynayacağız."

Naumov haçını düzeltti ve oturdu. "Bir kart ver!" Naumov battaniyesini, yastığını ve pantolonunu yeniden kazandı ve sonra hepsini birden tekrar kaybetti.

Sevoçka kazandıklarını kocaman tahta bir bavula yerleştirirken, "Bari *çifir* yapsaydınız," dedi. "Vaktim var."

"Çifir yapın çocuklar," dedi Naumov.

Çifir dedikleri, kuzey bölgelere ait muhteşem bir içecek olan koyu çaydı. Küçük bir maşrapada elli gram kadar çay yaprağı kaynatılırdı. Fazlaca koyuydu, tuzlu balıkla beraber yudum yudum içilirdi. Uyku açardı ve bu yüzden hırsızlarla

kuzey bölgelerinin uzun yol şoförleri arasında çok tercih edilirdi. Bu otlu çayın kalbe büyük zararı olsa gerek; ama yıllar yılı hiç hastalanmadan bu çaydan içenleri biliyorum. Sevoçka kendisine verilen maşrapayı yudumladı.

Naumov'un ağır, kara bakışları, etrafındakilerin üzerinde gezindi. Saçları karmakarışık olmuştu. Bakışları bana kadar geldi ve tam üzerimde durdu.

Naumov'un aklında bir şimşek çakmıştı:

"Yaklaş bakayım buraya!"

Lambanın aydınlığına çıktım.

"Montunu çıkar!"

Aklından neler geçtiği belliydi. Herkes büyük bir ilgiyle onu izliyordu.

Montumun altında sadece devletin verdiği iş gömleği vardı. Gömleği iki sene önce vermişlerdi ve çoktan eskimişti. Onu giymiştim.

Naumov bu sefer parmağıyla Garkunov'u göstererek, "Sen gel," dedi.

Garkunov montunu çıkardı. Yüzü kireç gibi olmuştu. Kirli iş gömleğinin altına bir yün kazak giymişti. Uzak yollara düşmeden önce karısından aldığı son şeydi bu. Ve ben Garkunov'un bu kazağa nasıl iyi baktığını, onu nasıl yıkadığını, yıkadıktan sonra hiçbir yere asmayıp kendi bedeni üzerinde nasıl kuruttuğunu, elinden bir dakika bile bırakmadığını biliyordum; bıraksa anında çalınırdı.

"Haydi, çıkar," dedi Naumov.

Sevoçka onaylarcasına parmağını salladı. Yünlü mallar kıymetliydi. Yıkamaya verdin mi üzerindeki bitler buharlaşıp giderdi. Kendi de giyebilirdi, üzerindeki motif güzeldi.

"Çıkarmam," dedi Garkunov boğuk bir sesle. "Bunu üzerimden ancak derimi yüzerek alırsınız…

Üzerine atladılar, yere devirdiler.

"Isırıyor!" diye bağırdı biri.

Garkunov yüzündeki kanı kazağının koluyla silerek yavaşça yerden kalktı. Naumov'un yardımcısı Saşka, daha bir saat önce odun kestiğimiz için bize çorba veren o Saşka, çömeldi ve keçe çizmesinin koncundan bir şey çekip çıkardı. Sonra elindekini Garkunov'a doğru savurdu. Garkunov bir iç çekip yan tarafa devrildi.

Sevoçka, "Böyle mi olması gerekiyordu?" diye bağırdı. Lambanın bir yanıp bir sönen ışığı altında Garkunov'un küle dönen yüzü görünüyordu.

Saşka, ölünün kollarını açtı, gömleğini yırttı ve kazağı başından çıkardı. Kazak kırmızıydı ve üzerindeki kan güçlükle fark ediliyordu. Sevoçka dikkatlice, ellerini kirletmemeye çalışarak kazağı tahta bavula yerleştirdi. Oyun bitmişti ve ben de barakama dönebilirdim. Şimdi artık odun kesmek için yeni bir ortak bulmalıydım.

1956

GECELEYİN

Akşam yemeği bitmişti. Glebov ağır ağır çanağının dibini yaladı, masadaki ekmek kırıntılarını eliyle özene bezene süpürerek sol avucunda topladıktan sonra avucunu dikkatlice yaladı. Yutkunmadan, ağzındaki tükürüğün kırıntı topağını nasıl bir hücumla ve açgözlülükle kuşattığını hissetti. Glebov'a sorsanız bunun lezzetli olup olmadığını söyleyemezdi. Lezzet denilen şey, yemek yemenin verdiği tutku dolu ve insanı kendinden geçiren bu duygunun yanında çok önemsiz kalır. Glebov yutmak için acele etmedi, kırıntılar ağzında kendiliğinden eridiler ve çok çabuk yok oldular.

Gözleri çukurlaşmış Bagretsov'un ışıltılı bakışları Glebov'un ağzından bir an olsun ayrılmıyordu. Hiç kimsede bir başkasının ağzında yitip gitmekte olan bir lokmadan gözlerini ayırabilecek kadar büyük bir irade olamaz. Glebov tükürüğünü yuttuktan sonra Bagretsov hemen bakışlarını gökyüzünde emekleyen turuncu iri aya, ufka doğru kaydırdı.

"Gitme vakti," dedi Bagretsov.

Hiç konuşmadan patika yoldan kayalıklara doğru gittiler ve bir toprak yığınını saran alçak bir kaya çıkıntısına tırmandılar. Güneş daha yeni batmış olmasına rağmen taşlar şimdi buz gibiydi, oysa gündüz çıplak ayaklarına giydikleri lastik çizmelerinin tabanlarını yakıyordu. Glebov montunun önünü kapadı. Hareket etmesine rağmen üşüyordu.

"Daha çok mu var?" diye sordu sessizce.

Bagretsov alçak sesle "Çok var," dedi.

Dinlenmek için biraz oturdular. Konuşacak bir şey yoktu, düşünecek bir şey de yoktu. Her şey açık ve basitti. Kaya

çıkıntısının dibindeki düz alanda üst üste yığılmış taşlardan, kuruyup yatağından koparılmış yosunlardan oluşan bir yığıntı vardı.

"Bunu tek başıma da halledebilirdim," diye alay edercesine sırıttı Bagretsov. "Ama iki kişi olunca daha eğlenceli oluyor. Üstelik eski dostumsun...

Geçen sene ikisini aynı gemiyle getirmişlerdi buraya.

Bagretsov durdu.

"Yere yat, görecekler!"

Yere uzandılar ve yattıkları yerden taşları kenarlara atmaya başladılar. Sabahleyin buraya yolladıkları adamlar Glebov'dan daha güçlü olmadıkları için burada iki kişinin kaldırıp taşıyamayacağı kadar ağır taşlar yoktu.

Bagretsov yüksek sesle küfretmeye başladı. Parmağı kesilmişti ve kanıyordu. Yarasına yerden aldığı kumdan serpti, montundan bir parça pamuk çekiştirip yaraya bastı ama kan dinmiyordu.

Glebov kayıtsızca, "Zor pıhtılaşıyor," dedi.

Bir yandan kanını emen Bagretsov, "Bir de doktor mu oldun?" diye sordu.

Glebov sustu. Doktor olduğu zamanlar çok eskilerde kalmış gibiydi. Öyle günler var mıydı sahiden? Dağların, denizlerin ardındaki o dünya Glebov'a sıklıkla bir rüya, gerçek dışı bir düş gibi gelirdi. Gerçek olansa kalk borusundan yat emrine kadar geçen dakikalar, saatler, günlerdi. Daha ötesini düşünemiyor, düşünme gücünü de kendinde bulamıyordu. Herkes gibi.

Şu an çevresinde olan insanların geçmişini bilmiyordu ve bununla da ilgilenmiyordu. Sözgelimi, yarın Bagretsov ona bir felsefe uzmanı ya da hava kuvvetlerinde mareşal olduğunu söylese hiç tereddüt etmeden inanırdı. Glebov gerçekten de bir zamanlar doktor muydu? Fikir yürütme yetisinin yanında gözlem yeteneğini de kaybetmişti. Bagretsov'un kirli

parmağından kanı nasıl emdiğini görmüş ama hiçbir şey söylememişti. Olay, bilincinde akıp gidiyor ama kendinde buna bir çözüm getirme gücü bulamıyor, çözüm yolu aramıyordu bile. Hâlâ sahip olduğu ama artık insanlıktan çıkmış haldeki bilincinin pek az tayin gücü kalmıştı ve o da tek bir amaca yönelmişti: Taşları mümkün olduğunca çabuk toplamak.

Biraz dinlenmek için ara verdiklerinde Glebov sordu: "Derin galiba?"

"Ne kadar derin olabilir ki," dedi Bagretsov.

O anda Glebov saçmaladığını fark etti ve çukurun gerçekten de derin olamayacağını anladı.

"İşte," dedi Bagretsov.

Bir insan parmağına ulaşmıştı. Taşların altında bir ayak baş parmağı görüldü. Ay ışığı altında çok belirgindi. Ancak bu parmak, Glebov ile Bagretsov'un parmaklarına hiç benzemiyordu. Bunun nedeni cansız ve kaskatı oluşu değildi — bu açıdan onların parmaklarından hiç farkı yoktu. Ölünün ayak tırnakları kısa kesilmişti ve baş parmak, Glebov'unkilerden daha dolgun ve yumuşaktı. Cesedin üzerindeki taşları çabucak ayıkladılar.

"Çok gençmiş," dedi Bagretsov.

İkisi cesedi bacaklarından tutup güçlükle çukurdan çıkardılar.

Glebov nefes nefese kalarak "Ne kadar da sağlammış," dedi.

"Bu kadar sağlam olmasaydı bizi gömdükleri gibi gömerlerdi ve bizim de bugün buraya gelmemize gerek kalmazdı," dedi Bagretsov.

Ölünün kollarını düzelttiler ve gömleğini çıkardılar.

Bagretsov memnun bir tavırla "İç donu yepyeni," dedi.

İç donunu da çıkardılar. Glebov, ölüden aldıkları çamaşır topağını montunun içine sakladı.

"Üstüne giysen daha iyi," dedi Bagretsov.

Glebov mırıltıyla "Yok, istemem," dedi.

Ölüyü tekrar mezara koyup üzerini taşlarla örttüler.

Yükselen ayın mavimsi ışığı her çıkıntılı kayayı, her ağacı gündüz olduğundan daha farklı göstererek tayganın seyrek ormanlarının ve taşların üzerinde yayılıyordu. Her şey kendince gerçek ama gündüz olduğundan çok daha farklı görünüyordu. Dünyanın bir nevi ikinci, gece kılığıydı bu.

Ölünün iç çamaşırları Glebov'un koynunda ısınmıştı ve artık ona başkasınınmış gibi gelmiyordu.

Glebov hayal kurarcasına "Keşke sigara içebilseydik," dedi.

"Yarın içersin."

Bagretsov gülümsedi. Yarın bu iç çamaşırlarını okutacaklar, karşılığında ekmek ve hatta belki de biraz tütün bile alacaklardı.

1954

MARANGOZLAR

Bütün bir gün bembeyaz sis o kadar yoğundu ki burnumuzun dibini göremiyorduk. Gerçi tek başımıza uzun yol katetme zorunluluğumuz kalmamıştı böylece. Yemekhane, revir, muhafız kulübesi gibi birkaç yeri, sadece hayvanlara özgü olan fakat şartlar elverdiğinde insanlarda da görülebilen ve nereden geldiği belli olmayan bir yön bulma içgüdüsüyle bulabiliyorduk.

Termometreyi işçilere göstermezlerdi, zaten buna gerek de yoktu, nasıl olsa hava kaç derece olursa olsun işe gitmeye mecburduk. Fakat kamp kıdemlileri termometre olmadan da havanın kaç derece olduğunu aşağı yukarı tam olarak kestirebilirlerdi. Ayaz ve sis bir aradaysa hava eksi kırk derece demektir; rahat nefes alabiliyorsanız ve nefes verirken havada bir ses duyuyorsanız, dışarısı eksi kırk beş derecedir; nefes alıp verişiniz hırıltılıysa ve nefes darlığı çekiyorsanız, hava eksi elli derece demektir. Eksi elli beş derecenin altında ise tükürüğünüz havada donar. Ve iki haftadır durum tam olarak böyleydi.

Potaşnikov her sabah bir ümitle uyanırdı: Acaba bugün don var mı? Geçen kıştan edindiği tecrübeye göre sıcaklık ne kadar düşük olursa olsun soğuğu hissedebilmek için ani bir ısı değişiminin, bir zıtlığın şart olduğunu biliyordu. Sıcaklık eksi kırka-kırk beşe bile düşse iki gün boyunca hava ılık olurdu; iki gün sonrası için ise plan yapmak anlamsızdı.

Ama beklenen don gelmedi. Potaşnikov daha fazla dayanamayacağını biliyordu. Yaptığı kahvaltı en fazla bir saat çalışacak kadar idare ederdi, ardından bitkinlik bastırırdı

ve ayaz iliklerine kadar işlerdi —bu deyim burada deyim olmaktan çıkmıştı. Öğle yemeğine kadar donmamak için yapılacak tek şey elindeki aleti hiç durmadan sallamak ve yerinde zıplamaktı. Dillere destan balık çorbasıyla iki kaşık lapadan oluşan sıcak öğle yemeği insana fazla güç kazandırmasa da en azından içini ısıtırdı. Öğlen yedikleri de ancak bir saat çalışacak kadar idare ederdi. Ardından Potaşnikov'u kâh birazcık da olsa ısınabilme hayali kâh keskin ve donmuş taşların üstüne yatıp ölme isteği sarardı. Gün öyle ya da böyle biterdi ve akşam yemeğinden sonra Potaşnikov her işçi gibi ekmeğini yemekhanede çorbayla çarçur etmeyip barakaya getirir, sıcak suya batırıp yedikten sonra hemencecik uyurdu.

Tabii ki üst ranzada yatıyordu, aşağısı buzdan bir mahzen gibiydi. Aşağıda yatanlar gecenin bir kısmını sırayla ellerini sobada ısıtmak için ayakta dikilerek geçirirlerdi, soba ancak gözyaşı kadar ılık olur, kendisini bile zor ısıtırdı. Barakada hiçbir zaman yeterli odun olmazdı. Odun kesmek için işten dönünce dört kilometre yol yürümek gerekirdi. Herkes elinden geldiğince bu işten kaytarmaya çalışırdı. Ranzanın üst katı daha sıcaktı ama buna rağmen herkes iş kıyafetiyle uyurdu: şapkalarıyla, montlarıyla, ceketleriyle, pamuklu pantolonlarıyla. Üst kat daha sıcak olmasına rağmen orada bile geceleri insanın saçları donup yastığa yapışırdı.

Potaşnikov her geçen gün gücünün giderek daha da azaldığını hissediyordu. Otuz yaşındaki bu adama, ranzaya çıkmak da ranzadan inmek de artık zor geliyordu. Ranza komşusu dün ölmüştü. Öylece ölmüştü, uyanmamıştı; sanki ölüm nedeni belliymiş ve herkes bunu biliyormuş gibi kimse onun ne sebeple öldüğüyle ilgilenmemişti. Koğuş nöbetçisi onun gece değil de sabah öldüğüne sevinmişti, ölen adamın günlük tayını kendisine kalmıştı çünkü. Bunu herkes bilirdi. Potaşnikov bir cesaretle nöbetçi mahkûmun yanına gitti: "Ekmeğin kabuklu kısmından biraz versene." Ama karşılığında

nöbetçi ona öyle bir küfür savurdu ki, bu şekilde ancak gücünü zayıflığından alan ve sarf ettiği küfrün karşılığı olmayacağından emin olan biri küfredebilirdi. Sadece olağandışı durumlarda zayıf biri güçlü olana küfredebilirdi ve bu da ancak çaresizliğin verdiği cesaretle olurdu. Potaşnikov sesini çıkarmadan gitti.

Zayıf düşen zihni için bir şeyler yapmalı, bir şeyler düşünmeliydi. Ya da ölmeliydi. Potaşnikov ölmekten korkmuyordu. Ama sokakta, ayazda, bir muhafız grubunun çizmeleri altında, küfür, pislik ve tam bir vurdumduymazlıkla dolu bir barakada değil de bir hastanede, hastane yatağında, devlet görevlisi de olsa birilerinin gözü önünde ölmek gibi gizli bir arzusu, son bir ısrarı vardı. Çevresindekileri vurdumduymaz oldukları için suçladığı yoktu. Bu ruhsal körleşmenin, ruhsal soğukluğun sebebini çoktan kavramıştı. Havadaki tükürüğü dona çeviren soğuk, insanların ruhuna kadar nüfuz etmişti. Eğer kemikler donabiliyorsa, beyin de donup körleşebilirdi ruh da. Soğukta bir şey düşünebilmek mümkün değildi. Her şey basitti. Soğukta ve açlıkta beyin iyi beslenemiyor, hücreleri kuruyup yok oluyordu. Bu bariz bir fiziksel süreçti ve bunun tıp alanında iddia edildiği gibi dondurulduktan sonra aynen geri döndürülebilen bir şey mi olduğunu, yoksa tahribatın kalıcı mı olduğunu Tanrı bilirdi ancak. İşte ruh da böyleydi. Donmuştu, büzülmüştü ve belki de ömür boyu buz gibi kalacaktı. Bütün bu düşünceler Potaşnikov'da eskiden mevcuttu; şimdi ise geriye soğukla baş edebilme ve hayatta kalma arzusu dışında hiçbir şey kalmamıştı.

Elbette öncelikle birtakım kurtuluş yolları aramak lazımdı. Fazla seçenek yoktu. Bir iş kolunda ekip başı ya da iş sorumlusu olunabilir, idarecilere yakın durulabilir yahut mutfakta bir iş bulunabilirdi. Ama mutfak için rekabet büyüktü, ekip başı olmayı ise Potaşnikov daha geçen yıl reddetmiş, bir başkasının özgürlüğünü gasp etmemek için kendi kendine

söz vermişti. Ölmekte olan arkadaşlarının beddualarını almak istemezdi. Öleceği günü ha bugün ha yarın bekliyordu. Beklenen o gün, galiba yaklaşmıştı.

Bir tas sıcak çorbayı mideye indirip kuru ekmeği kemirdikten sonra ayaklarını güç bela sürüyerek çalışma sahasına vardı. Çalıştığı iş kolu, mesai başlamadan önce sıraya dizilmişti ve kafasında geyik derisinden bir şapka, ayağında yine geyik derisinden Yakut çizmeleri, üzerinde beyaz bir kürk gocuk olan, şişman, kırmızı suratlı bir adam sıra boyunca bir aşağı bir yukarı gidip geliyordu. Dikkatle mahkûm işçilerin bitkin, kirli ve bezmiş suratlarına bakıyordu. İşçiler bu beklenmedik gecikmenin bitmesini beklerken sessizce yerlerinde sayıyorlardı. Geyik şapkalı adama saygıyla bir şeyler söyleyen ekip başı da olduğu yerde sayıyordu:

"Gerçekten, Aleksandr Yevgenyeviç, bende istediğiniz gibi bir eleman yok. Sobolev'e ve bir de hafif suçlar işleyenlerin olduğu kısma bakmalısınız; buradakilerin hepsi entelektüel, başa bela olur bunlar."

Geyik şapkalı adam işçileri incelemeyi bıraktı ve ekip başına döndü.

"Ekip başları kendi adamlarını tanımıyor, tanımak istemiyor, bize yardım etmek istemiyorlar," dedi boğuk bir sesle.

"Takdir sizin Aleksandr Yevgenyeviç."

"Bak bu iş nasıl olur, göstereceğim. Senin adın neydi?"

"Benim adım İvanov, Aleksandr Yevgenyeviç."

"Bak izle şimdi. Hey, çocuklar, dikkat!" Geyik şapkalı adam ekip başının önünde durdu. "Kamp idaresine toprak taşımak için sandık yapacak marangozlar lazım."

Herkes susuyordu.

"Gördünüz mü, Aleksandr Yevgenyeviç?" diye mırıldandı ekip başı.

Potaşnikov ansızın kendi sesini duydu: "Ben marangozum." Ve bir adım öne çıktı.

Sıranın sağından sessizce bir kişi daha öne çıktı. Potaşnikov onu tanıyordu. Grigoryev'di bu.

"Pekâlâ. Gidelim!" Geyik şapkalı adam ekip başına döndü: "Pislik herif!"

Potaşnikov ve Grigoryev ayaklarını sürükleyerek geyik şapkalı adamın peşinden yürümeye başladı. Adam durdu.

"Eğer böyle gidersek," dedi hırıltılı bir sesle, "öğle yemeğine bile yetişemeyiz. En iyisi ben önden gideyim, siz marangozhaneye gidip iş sorumlusu Sergeyev'i bulun. Marangozhanenin nerede olduğunu biliyor musunuz?"

"Biliyoruz, biliyoruz" dedi yüksek sesle Grigoryev. "Lütfen bize sigara verin."

Geyik şapkalı adam, "Hep aynı yakarış..." diye mırıldandı dişlerinin arasından ve paketi cebinden çıkarmadan iki tane sigara çıkarıp verdi.

Potaşnikov önden yürüyor ve telaş içinde düşünüyordu. Bugün sıcak marangozhanede ısınacaktı, balta bileyip balta sapı yapacaktı. Testere bileyecekti. Acele etmeyecekti. Vakit, öğle yemeğine kadar ambarcıyı bulup alet edevatı kaydettirmekle geçerdi. Akşama doğru ise balta sapı yapamadığı, testere bilemeyi beceremediği ortaya çıkınca onu kovarlar, o da ertesi gün iş koluna geri dönerdi. Ama en azından bugünlük üşümeyecekti. Ve belki de hem yarın hem de öbür gün marangozluk yapabilirdi; eğer Grigoryev gerçekten marangozsa. Onun yardımcısı olarak çalışırdı. Kış bitmek üzereydi. Kısa yaz döneminde nasıl olsa hayatta kalmayı becerirdi.

Potaşnikov, Grigoryev'i beklemek üzere durdu. Ani bir ümit beklentisiyle nefesini tutarak "Sen şu... doğramacılık işinden anlar mısın?" diye sordu.

"Yani, biliyorsun," dedi neşeyle Grigoryev. "Ben Moskova Filoloji Enstitüsü'nde doktora öğrencisiyim. Yükseköğrenim görmüş herkesin, özellikle de sosyal alanlarda yetişmiş olanların, balta sapı yontmayı ve testere dişi eğelemeyi bilmek

zorunda olduklarını düşünüyorum. Hele bir de bunları sıcak bir sobanın yanında yapmaları gerekiyorsa..."

"Demek istiyorsun ki sen de benim gibi..."

"Hiçbir şey demek istemiyorum. İki gün onları uyuturuz, sonra da... Sonrasını sonra düşünürüz!"

"Onları ancak bir gün uyutabiliriz. Yarın bizi geldiğimiz yere geri gönderirler."

"Hayır. Bir gün içinde bizi marangozhaneye kaydedemezler. Bilgi vermek, listeler hazırlamak lazım. Sonra tekrar listeden çıkarmak gerek..."

Donmuş kapıyı ikisi bir olup zor açtılar. Marangozhanenin ortasında ateşten kıpkırmızı olmuş bir soba yanıyordu. Tezgâhlarının başındaki beş marangoz, şapkalarını ve montlarını çıkarmış çalışıyorlardı. Yeni gelenler sobanın açık kapağının önünde, insanlığın ilk tanrılarından biri olan ateş tanrısının önünde diz çöktüler. Eldivenlerini yere atıp ellerini sobaya uzattılar, doğrudan ateşin içine tuttular. Pek çok kez donduğu için artık hissizleşmiş olan parmakları sıcağı hemen algılayamıyordu. Grigoryev ve Potaşnikov bir dakika sonra dizlerinin üstüne kalkmadan şapkalarını çıkardılar ve montlarının önünü açtılar.

Marangozlardan biri düşmanca bir tavırla, "Burada ne işiniz var?" diye sordu.

"Biz marangozuz. Burada çalışacağız," dedi Grigoryev.

"Aleksandr Yevgenyeviç'in talimatıyla," diye ekledi Potaşnikov aceleyle.

Köşede kürek saplarını rendelemekte olan alet edevat sorumlusu ihtiyar Arnştrem, "İş sorumlusunun balta vermemi tembihlediği adamlar sizsiniz demek?" diye sordu.

"Biziz, biziz..."

"Alın," dedi Arnştrem onlara şüpheyle bakarak. "İşte size iki balta, bir testere ve bir eğe. Eğeyi sonra geri verin. İşte benim baltam. Ona sap yapın."

Arnştrem gülümsedi. "Günlük normunuz* otuz sap," dedi.

Grigoryev, Arnştrem'in elinden odun parçasını aldı ve yontmaya başladı. Sonra yemek borusu çaldı. Arnştrem giyinmeden önce Grigoryev'in yaptığı işe baktı.

"Şimdi de sen yap," dedi Potaşnikov'a.

Potaşnikov odun parçasını kütüğün üzerine koydu, Grigoryev'in elindeki baltayı aldı ve yontmaya başladı.

"Yeter," dedi Arnştrem.

Diğer marangozlar yemeğe gitmiş, marangozhanede üçü dışında kimse kalmamıştı.

"Benim yaptığım şu iki sapı alın, baltalara takın," diyerek Arnştrem hazır balta saplarını Grigoryev'e verdi. "Testereyi bileyin. Bugün ve yarın sobanın sıcağında ısının. Öbür gün geldiğiniz yere geri dönün. Alın size öğle yemeğinde yemeniz için ekmek."

O gün ve ertesi gün sobanın yanında ısındılar, bir sonraki gün ise hava eksi otuz dereceydi. Kış artık bitiyordu.

1954

* Norm: Bir mahkûmun kamp üretim planına uymak için bir günlük mesaide bitirmek zorunda olduğu iş yükü.

BİREYSEL GÖREV

Akşamleyin kamp gözcüsü metre şeridini sararken Dugayev'e ertesi gün bireysel görev verileceğini söyledi. O sırada yanlarında duran ve kamp gözcüsünden "ertesi güne kadar on metreküp" borç isteyen ekip başı birdenbire suskunlaştı ve tepelerin sırtında yanıp sönen Akşamyıldızı'na bakmaya başladı. Dugayev'in mesai arkadaşı olan ve yapılan işi ölçmekte kamp gözcüsüne yardım etmekle görevli olan Baranov küreği alıp zaten temiz olan maden kuyusunu temizlemeye koyuldu.

Dugayev yirmi üç yaşındaydı ve burada gördüğü ve duyduğu her şey onu korkutmaktan ziyade şaşırtıyordu.

Çalışma ekibi hizaya girip sayıma hazırlandı, aletleri teslim etti ve düzensiz mahkûm sıraları şeklinde barakalara döndü. Zor bir gün sona ermişti. Dugayev yemekhanede masaya bile oturmadan çanağını ağzına dikip buz gibi ve sırf sudan ibaret olan arpa çorbasını içti. Ekmek sadece sabahları veriliyordu ve onu çoktan yiyip bitirmişti. Canı sigara içmek istiyordu. Etrafta kimden izmarit isteyebileceğine bir bakındı. Baranov pencere pervazına oturmuş dışarı doğru kıvırdığı tütün kesesinden çıkardığı mahorka kırıntılarını kâğıda sarıyordu. Tütünü dikkatlice toplayıp ince bir sigara yaptı ve Dugayev'e uzattı.

"İç ama bana da ayır," dedi. Dugayev bu teklife şaşırmıştı, Baranov ile bir dostluğu yoktu. Soğuk, açlık ve uykusuzluk burada dostluk kurmayı imkânsız kılıyordu ve Dugayev, genç yaşına rağmen, dostluğun yoklukta ve zor anlarda sınanabileceğine dair atasözlerinin koca bir yalan olduğunu çok-

tan anlamıştı. Dostluğun dostluk olabilmesi için, yaşam koşullarının bir insanda kötülük, yalan ve güvensizlikten başka insanlık namına hiçbir şey bırakmadığı o son sınıra gelmeden önce sağlam bir temele oturtulmuş olması gerekirdi. Dugayev hapis hayatının üç emrini içeren kuzeyli atasözünü iyi bilirdi: "Güvenme, korkma, isteme..."

Dugayev tatlımsı mahorka dumanını açgözlülükle içine çekti ve başı dönmeye başladı.

"Gittikçe güçten düşüyorum," dedi.

Baranov sesini çıkarmadı.

Dugayev barakaya döndü, yatağına yattı ve gözlerini kapadı. Son zamanlarda uykusuzluk çekiyordu, açlık uyutmuyordu adamı. Rüyalar ise tam bir kâbustu: ekmek somunları, dumanı tüten yağlı çorbalar... Uykuya çok zor dalabildi ama yine de kalk borusu ötmeden yarım saat önce gözlerini açtı.

Ekip, çalışma sahasına varınca herkes kendi maden kuyusuna dağıldı.

"Sen bekle," dedi Dugayev'e ekip başı. "Seni kamp gözcüsü yerleştirecek."

Dugayev yere oturdu. Yazgısındaki herhangi bir değişikliğe kayıtsız kalabilecek kadar bezginleşmişti.

Kamp sahasındaki iskelelerden el arabalarının ilk gıcırtıları gelmeye, taşa vuran kürekler sürtmeye başlamıştı.

Kamp gözcüsü olan muhafız, Dugayev'e, "Buraya gel," dedi. "İşte senin yerin." Metreküp hesabı yaptı ve bir kuvars taşıyla yere işaret koydu. "Buraya kadar," dedi. "İskele yapanlar ana iskeleye kadar sana tahta döşeyecek. Boşaltma işlemini herkesin döktüğü yere yaparsın. İşte sana kazma, kürek, kazayağı ve el arabası. Haydi başla!"

Dugayev uysalca işe koyuldu.

"Böylesi daha iyi," diye düşündü. Arkadaşlarından hiçbiri kötü çalışıyor diye homurdanmayacaktı. Eskiden çiftçilik yapanlar Dugayev'in acemi olduğunu, okuldan sonra hemen

üniversiteye başladığını, üniversite sıralarını maalesef bu maden kuyusuyla değiştiğini bilmek ve anlamak durumunda kalmayacaktı. Her koyun kendi bacağından asılır. Onlar Dugayev'in uzun süredir aç ve yorgun olduğunu, çalmayı beceremediğini anlamak durumunda da değildi. Çalma becerisi, arkadaşının ekmeğinden, hiç ulaşılamayan normlar için idarecilerden alınan binlerce rublelik prime kadar her türlü örneği bünyesinde barındıran Kuzey'e özgü en önemli erdemdi. Dugayev'in günde on altı saatlik çalışmaya dayanamayacak olması kimseyi alakadar etmiyordu.

Dugayev kazmasını salladı, toprağı kazdı, taşıdı, tekrar kazma salladı, tekrar kazdı ve taşıdı.

Öğle arasından sonra kamp gözcüsü geldi, Dugayev'in yaptığı işe baktı ve hiçbir şey demeden gitti. Dugayev tekrar kazma salladı ve toprak kazdı. Kuvars taşıyla işaretlenen yere varmak için daha çok mesafe vardı.

Akşamleyin gözcü muhafız tekrar çıktı ortaya, metre şeridini açtı. Dugayev'in bitirdiği yeri ölçtü.

"Doldurman gereken normun yüzde yirmi beşi," dedi Dugayev'e bakarak. "Yüzde yirmi beş. Duydun mu?"

"Duydum," dedi Dugayev. Bu oran onu şaşırtmıştı. İş o kadar ağırdı, kürekle o kadar az taş alınıyordu ve kazmak o kadar zordu ki, yüzde yirmi beş bile Dugayev'e çok büyük göründü. Baldırları sızlıyor, el arabası itmekten kolları, omuzları ve başı dayanılmaz derecede ağrıyordu. Açlık hissini çoktan unutmuştu. Dugayev sırf diğerlerinin nasıl yemek yediğini gördüğü için yiyordu. İçinden bir ses ona yemesi gerektiğini söylüyordu. Aslında Dugayev yemek istemiyordu.

"Eh ne yapalım," dedi muhafız giderken. "Umarım hayata tutunursun."

Akşam Dugayev'i iş sorumlusunun yanına çağırdılar. Dört soruyu cevaplandırdı: adı, soyadı, ceza maddesi ve ceza süresi. Mahkûmlara her gün otuz kere sordukları dört temel

soru. Sonra Dugayev yatmaya gitti. Ertesi gün tekrar iş kolunda Baranov'la çalıştı. Öbür gece ise muhafızlar onu ahırın arka kısmına götürdüler. Orman yolu boyunca ilerleyip vadideki dar boğazı neredeyse ikiye bölen ve en tepesine kadar dikenli tellerle çevrili yüksek tahta çitlerin olduğu yere geldiler. Geceleri mahkûmlar uzaktan uzağa traktörlerden gelen takırtı seslerini duyarlardı. Dugayev kendisini neyin beklediğini anlayınca boşuna çalıştığı için pişman oldu, bu son gününde boşu boşuna eziyet çektiğine içi yandı.

1955

PAKET

Gelen paketler nizamiyede dağıtılırdı. Ekip başları paket sahiplerinin kimliğini onaylarlardı. Paketlerin konulduğu tahta kontrplaklar kırılır ve normalde kendine özgü bir sesle çatlarlardı. Oysa buranın kontrplakları kırılırken farklı bir ses çıkarırdı. Tertemiz elleri ve aşırı özenli askerî üniformalarıyla bariyerin ardında sandalyede oturan görevliler paketleri sallar, parçalara ayırır, kontrol eder ve öyle dağıtırlardı. Aylarca yolculuk eden, maharetle havalara atılıp tutulan tahta paket kutularımız yerlere atılmış, parçalanmıştı. Şeker parçacıkları, kurutulmuş meyveler, çürümüş soğanlar, ezilmiş tütün paketleri yerlerde uçuşuyordu. Dökülenleri kimse toplamıyordu. Paket sahipleri ise bu duruma isyan etmiyordu; ne de olsa paket almak mucizenin de mucizesiydi.

Nizamiyenin etrafında ellerinde silahlarıyla muhafızlar duruyordu. Ayazın beyaz sisinde birtakım belli belirsiz figürler kımıldanıyordu.

Duvarın yanında sıramı bekliyordum. Bu mavi parçacıklar... Buz değildi bunlar! Şekerdi! Şeker! Şeker! Bir saat sonra ben bu parçacıkları elimde tutuyor olacaktım ve erimeyeceklerdi. Şeker elimde değil, ağzımda eriyecekti. Böylesine büyük bir parça bana iki ya da üç kullanımlık giderdi.

Ya mahorka! Kendi mahorkam! Anakaradan* gelen mahorka, Yaroslavl'ın "Belka" ya da "Kremençug 2" tütünü! Hepsini

* Sovyetler Birliği'nde 15 Nisan 1919'da, "Devrim ve Komünizm karşıtı unsurların izole edilmesi ve bilinçli emek adına ıslah etme" fikriyle zorunlu çalışma kampları kurulmaya başlanmıştır. "Anakara" terimi ile hem merkezin uzaklığı, hem de bu kamplarda çalışan mahkûmların normal hayattan izole edilmeleri, anakaradan uzak "ada"larda yaşamaları ifade edilmektedir.

içeceğim; herkese, herkese, herkese ikram edeceğim ama öncelikle de bütün bir sene boyunca kendilerinden ödünç aldıklarıma ikram edeceğim. Anakaradan gelen mahorka! Gerçi tayınlarımızla birlikte bize askerî depolardan artakalan, son kullanma tarihi geçmiş tütün de veriyorlardı; büyük bir vurgunculuktu bu. Son kullanma tarihi geçmiş bütün gıdalar kampa gönderiliyordu. Ama şimdi gerçek mahorka içeceğim. Eğer karım daha sert tütüne ihtiyacım olduğunu bilmiyorsa ona mutlaka birileri söyler.

"Soyadın?"

Paketin tahta kutusu çıtırdadı ve dışarı kuru erikler fırladı. Ya şeker nerede? Sadece birkaç avuç kuru erik...

"Sana çizme gelmiş! Pilot çizmeleri! Hah ha ha! Kauçuk tabanlı! Hah ha ha! Maden ocağının müdürünün çizmeleri gibi! Al!"

Şaşkınlık içinde dikiliyordum. Bu çizmeler benim neyime gerekti ki? Burada çizme ancak bayramlarda giyilirdi, oysa burada asla bayram olmazdı. Bari geyik derisinden, konçlu ya da sıradan keçe çizme olsaydı yine iyiydi. Ama bu çizmeler burası için aşırı lükstü, uygun düşmezdi. Üstelik...

"Duydun mu?" Biri omzuma dokundu.

Çizmeleri, dibinde biraz kuru erik olan paketi aldım ve omzuma dokunan elin sahibini görebilmek için döndüm. Bu, bizim madenin gözcü muhafızı Andrey Boyko idi.

Boyko aceleyle fısıldadı:

"Çizmeleri bana sat. Sana para veririm. Yüz ruble. Bunlarla barakaya kadar bile gidemezsin, elinden kaparlar, götürürler." Boyko parmağıyla beyaz sise dokundu. "Barakada çalarlar. Hem de ilk geceden."

İçimden, sen de aynı niyettesin, diye düşündüm. "Tamam, ver parayı."

"Gördün mü nasıl biriyim ben!" diyerek Boyko parayı elime saydı. "Başkaları gibi seni kandırmıyorum. Yüz dedim, yüz veriyorum." Boyko fazla ödeme yapmaktan korkuyordu.

Kirli paraları dörde, sekize katladım ve pantolon cebimin dibine sakladım. Kuru erikleri montumun içine doldurdum, çünkü ceplerim tütün torbası olarak çoktan yerlerinden sökülmüştü.

Yağ alırım! Bir kilo yağ! Ekmekle, çorbayla, lapayla yerim. Ve bir de şeker alırım! Birilerinden bir torba bile bulurum, ağzı iple bağlananlardan. Her saygın mahkûmun adi suçlulardan korunmak için en gerekli ihtiyacıdır bu. Adi suçlular torbayla gezmezler.

Barakaya döndüm. Herkes ranzasındaydı, sadece Yefremov ellerini soğumuş sobaya dayamış vaziyette, sobadan uzaklaşmaktan korkarcasına, yüzünü kaybolmakta olan ısıya doğru uzatmış oturuyordu.

"Sıcaktan erimedin mi?"

Nöbetçi mahkûm girdi içeri.

"Nöbet sırası Yefremov'un! Ekip başı dedi ki, nereden bulursa bulsun mutlaka odun toplasın dedi. Uyumana izin vermem. Geç olmadan git."

Yefremov barakanın kapısına doğru seğirtti.

"Paketin nerede?"

"Yanlış söylemişler..."

Kamp kantinine koştum. Kantinci Şaparenko daha kantini kapatmamıştı. Bizden başka kimse yoktu.

"Şaparenko, bana ekmek ve yağ lazım."

"Başımı belaya sokacaksın."*

"Al, ne kadar lazımsa."

"Ne kadar param olduğunu görmüyor musun?" dedi Şaparenko. "Senin gibi bir fitil** bana ne verebilir ki? Ekmekle yağı al ve toz ol."

---

* Normal şartlarda siyasi mahkûmların kamp kantininden alışveriş yapması yasaktı.

** Kamp jargonunda hasta ve güçten düşmüş kişilere "fitil" denir.

Şeker sormayı unutmuştum. Bir kilo yağ, bir kilo ekmek aldım. Semyon Şeynin'e gidecektim. Şeynin, henüz vurulmadan önce Kirov'un* danışmanıydı. Onunla bir zamanlar aynı iş kolunda beraber çalışmıştık ama kader bizi ayırdı.

Şeynin barakasındaydı.

"Haydi yiyelim. Yağ var, ekmek var."

Şeynin'in aç gözleri ışıldadı.

"Hemen su kaynatayım..."

"Sıcak suya gerek yok!"

"Olmaz, hemen hallederim." Ve kayboldu.

O anda birisi kafama ağır bir şeyle vurdu. Kendime gelip yerimden fırladığımda alışveriş torbamın yerinde yeller esiyordu. Barakadaki herkes yerli yerindeydi ve bana kindar bir sevinçle bakıyorlardı. Bayağı eğleniyorlardı. Böyle durumlarda bir mahkûm iki kat sevinirdi: Birincisi, birisine kötü bir şey olmuştu ve ikincisi, bu kişi kendisi değildi. Bu, kıskançlık değildir, hayır...

Ağlamadım. Güç bela hayatta kalmıştım. Aradan otuz yıl geçti ve ben hâlâ o yarı karanlık barakayı, arkadaşlarımın kindar ve sevinçli yüzlerini, yerdeki yaş odunu ve Şeynin'in solgun avurtlarını hatırlarım.

Kantine geri döndüm. Bir daha yağ ve şeker sormadım. Ekmek aldım, barakama döndüm, kar erittim ve kuru erikleri kaynatmaya başladım.

Bütün baraka iniltiler, homurtular ve öksürükler içinde uyuyordu. Biz üç kişi sobada konserve tenekelerinden yap-

---

* Sergey Mironoviç Kirov (1886-1934): Merkez Komite ve Politbüro üyesidir. Sergey Kirov, Stalin'e yakın bir isimken ve bir kısım Partili tarafından Stalin'in yerine geçecek aday olarak görülürken, 1 Aralık 1934 tarihinde bir cinayete kurban gider. Toplum içinde komünizme karşı örgütlenen ve komplolar kuran birtakım "halk düşmanları" olduğu yorumuna neden olan bu beklenmedik suikast, 1937'de başlayacak "Büyük Temizlik" ve beraberindeki tasfiyelere giden yolun başlangıcı olur.

tığımız karavanalarda kendi malzemelerimizi pişiriyorduk: Sintsov öğle yemeğinden sakladığı ekmek kabuğunu hamurumsu ve sıcak olarak yemek, yağmur ve ekmek kokan kaynatılmış kar suyunu açgözlülükle içmek için kaynatıyordu. Şanslı ve kurnaz Gubarev ise karavananın dibinde donmuş lahana yapraklarını eziyordu. Lahana en kalitelisinden Ukrayna borşç çorbası gibi kokuyordu. Ben ise paketten çıkan kuru eriklerimi kaynatıyordum. Üçümüz de birbirimizin karavanasına bakmadan edemiyorduk.

Birileri ansızın tekmeyle barakanın kapısını açtı. Soğuk hava bulutu arasından iki muhafız belirdi. Genç olanı kamp müdürü Kovalenko, daha yaşlı olanı ise maden ocağının müdürü Ryabov idi. Ryabov havacı çizmesi giymişti —benim çizmelerimi! Yanlış algıladığımı güçlükle anladım, bunlar Ryabov'un çizmeleriydi.

Kovalenko yanında getirdiği kazmayı sallayarak sobaya doğru atıldı.

"Yine mi karavana! Ben size göstereceğim karavana neymiş! Pislik nasıl temizlenir göstereceğim!" Kovalenko çorba, ekmek kabuğu, lahana yaprakları ve kuru erik karavanalarını yere devirdi ve elindeki kazmayla her birinin dibine dibine vurdu.

Ryabov soba borusunda ellerini ısıtıyordu.

Maden ocağı müdürü düşünceli düşünceli: "Karavana varsa içinde pişirecek şeyler de var demektir," dedi. "Bu da memnuniyet işaretidir."

"Görsen neler pişiriyorlar," dedi Kovalenko karavanaları ayağının altında çiğneyerek.

Müdürler gittikten sonra herkes kendi ezik büzük karavanasını toplamaya koyuldu. Ben erikli olanı, Sintsov sırılsıklam olmuş şekilsiz ekmeğini, Gubarev ise lahana parçacıklarını. Hepsini hemen oracıkta yiyip bitirdik; böylesi daha garantiydi.

Birkaç erik yutup yattım. Ayaklarım ısınmadan uykuya dalmayı çoktan öğrenmiştim. Bir zamanlar bunu bilmezdim, tecrübe işte... Uyku, uyuşukluğa benzer bir şeydi.

Hayat bir rüya gibi geri döndü, kapılar tekrar açıldı, yerde duran ve barakanın en uzak köşelerine doğru yayılan beyaz buhar bulutları, yeni ve hiç giyilmemiş olduğu için pis kokan koyun kürkünden beyaz gocuklu insanlar, yere devrilen, kımıldamayan ama hâlâ canlı, hırıldayan bir şey.

Nöbetçi mahkûm, şaşkın ama saygılı bir vaziyette beyaz koyun kürklü müdürün önünde eğilmişti.

"Sizin adamınız mı?" diyen kamp gözcüsü yerdeki kirli topak yığınını gösterdi.

"Bu, Yefremov," dedi görevli mahkûm.

"Başkasının odununu çalmak ne demekmiş, öğrenecek."

Yefremov, barakadan götürülünceye kadar haftalarca benim ranzamın yanında yattı ve sonra sakatlar bölümünde öldü. İç organlarını parçalamışlardı, madende bu işi yapan ustaların sayısı az değildi. Yefremov hiç şikâyet etmedi, sadece yattı ve içten içe inledi.

1960

YAĞMUR

Yeni bir maden sahasında üç gündür sondaj yapıyorduk. Herkesin kendi kontrol kuyusu vardı ve üç gündür en fazla yarım metre derine inebilmiştik. Kazmalar ve küsküler tam zamanında kullanılmaya başlansa bile –ki gecikme pek seyrek olurdu– donmuş zeminin altına kimse ulaşamıyordu. Demircilere henüz sıra gelmemişti, sadece bizim ekip çalışıyordu. İşler yağmur yüzünden ilerleyemiyordu. Üç gündür aralıksız yağıyordu. Dağlık yerlerde yağmurun bir saat mi, bir ay mı yağacağı belli olmazdı. Sicim gibi yağan soğuk bir yağmurdu. Bizimle gelen diğer ekipleri çoktan çalışma sahasından çıkarıp ana kampa götürmüşlerdi ama onlar adi suçlulardı. Onlara imrenecek kadar bile takatimiz yoktu.

Üçgen kapüşonuyla, kocaman ve ıslak kanvas yağmurluğu içindeki ekip onbaşısı bile arada bir görünüp kayboluyordu. Muhafız komutanları bizi hizaya getiren yağmura ve sırtımıza vuran soğuk su kamçılarına büyük bel bağlamışlardı. Çok uzun süredir ıslak vaziyetteydik, donumuza kadar ıslaktık diyemiyorum çünkü donumuz bile yoktu. İdarecilerin ilkel ve sinsi hesabına göre yağmur ve ayaz bizi daha da çalıştırırdı. Ancak çalışmaya karşı olan nefret her zaman daha büyüktü; ekip onbaşısı her akşam, üzerinde çentikler olan ahşap metreyi kuyunun içine lanet okuyarak uzatırdı. Muhafız kıtası "mantar" denen meşhur gözetleme kulesinin altına sığınmış, bizi gözetliyordu.

Maden aramak üzere kontrol kazısı yaptığımız kuyulardan dışarı çıkmamız yasaktı, çıkarsak kurşunlanabilirdik.

Kuyular arasında sadece ekip başımız dolaşabilirdi. Birbirimize seslenmemiz de yasaktı. Seslenirsek kurşunlanabilirdik. O yüzden hiç ses çıkarmadan, yarı belimize kadar toprağın içinde, taş çukurlarda, kuru dere yatağı boyunca silsile halinde uzanan kuyuların içinde öylece dikilirdik.

Islak montlarımız gece boyunca hep nemli kalır, kurumak bilmezdi; gömlek ve pantolonlarımızı ise vücut ısımızla kurutur, bunda da neredeyse başarılı olurduk. Aç ve öfkeli olsam da dünyada hiçbir şeyin beni intihara zorlayamayacağını biliyordum. Tam da bu dönemde bir insana en üst düzeyde bahşedilmiş olan muazzam yaşama içgüdüsünün özünü anlamaya başlamıştım. Atların nasıl güçten düşüp geberdiklerini görüyordum (bunu anlatacak başka bir ifade bulamıyorum). Atların insanlardan hiçbir farkı yoktu. Kuzey'de oldukları, aşırı çalıştıkları, kötü beslendikleri ve dayak yedikleri için ölüyorlardı. Üstelik bütün bunlara insanlardan bin kat daha az maruz kaldıkları halde insanlardan daha önce ölüyorlardı. Ve anladım ki, insanı insan yapan şey, Tanrı'nın onu öyle yaratmış olması ya da her iki elinde de mucizevi birer baş parmağa sahip olması değildi. İnsana insan sıfatını kazandıran unsurlar, fiziksel olarak daha güçlü olması, bütün hayvanlardan daha dayanıklı olması ve son olarak da ruhsal varoluşunu fiziksel varoluş şartlarına uyum sağlamaya zorlamasıydı.

İşte bütün bunları bu kuyuda binlerce kez düşünmüştüm. Canıma kıymayacağımı biliyordum çünkü yaşam direncimi sınamıştım. Bir süre önce böyle bir kuyuda, hatta daha derininde, kocaman bir kayanın etrafını kazmıştım. Günlerce büyük bir özenle kayayı o korkunç ağırlığından kurtarmaya çalışmıştım. Rus şairin dediği gibi, bu çirkin ağırlıktan güzel

bir şeyler yaratmayı* düşündüm. Bacağımı kırarak hayatımı kurtarmayı planladım. Aslında bu muhteşem bir fikirdi, tamamen estetik bir şeydi. Koca kaya düşecek ve bacağımı kıracaktı. Ve ben ömür boyu sakat kalacaktım! Bu coşkulu hayal için iyi bir plan yapmak gerekiyordu. Bacağımı koyacağım yeri ayarladım, kazmayı kolayca çevirecek şekilde hesap yaptım, işte aynen bu şekilde kaya üstüme devrilecekti. Bu iş için gün, saat ve dakika titizlikle ayarlanmıştı. Ve o beklenen gün gelip çattı. Sağ bacağımı kuyuda asılı duran kayanın altına koydum, gösterdiğim soğukkanlılık için kendime övgüler yağdırdım, öbür yanıma döndüm ve kazmayı tıpkı bir levye gibi kayanın arkasına yerleştirdim. Koca kaya topraktan koptu ve ayarlanıp hesaplanan yere düştü. Nasıl olduğunu bilmiyorum ama ayağımı birdenbire geriye çektim. Dar kuyuda bacağım ezilmişti. İki morluk, üç sıyrık: işte mükemmel planın sonucu.

Ve işte o an anladım ki ne birine kasten zarar verebilirdim ne de intihar edebilirdim. Büyük talihsizliğin kendini yiyip yok edinceye kadar küçük bir şansla yer değiştirmesini beklemekten başka çarem kalmamıştı. En yakın şans, mesai saatinin bitiyor olması ve üç lokmacık sıcak çorbaydı. Çorba soğuk bile olsa döküm sobanın üzerinde ısıtabilirdim, üç litrelik teneke konserve kutusundan karavanam vardı. Sigarayı, daha doğrusu izmariti ise, nöbetçi mahkûm Stepan'dan alırdım.

İşte böyle, kafamdan parlak fikirler ve ıvır zıvır şeyler geçirerek, iliklerime kadar ıslanmış ama sakin bir vaziyette

---

* Gulag kampında ölen akmeist şair Osip Mandelştam'ın (1891-1938) "şiirsel manifesto" olarak kabul edilen ve en bilinen eserlerinden biri olan "Notre Dame" (1912) adlı şiiri kastedilmektedir:
"Fakat, Notre Dame Kalesi, senin korkunç kaburgalarını
Ne kadar dikkatli incelediysem,
O kadar sık düşündüm: çirkin bir ağırlıktan
Ben de bir gün güzellik yaratacağım."

kuyuda bekliyordum. Bu türden düşünce akışlarıyla bir nevi beyin jimnastiği mi yapıyordum? Hiç sanmıyorum. Bunların hepsi kendiliğinden gelişiyordu. Bu, yaşamın ta kendisiydi. Vücudum, dolayısıyla beyin hücrelerim yeterli beslenemiyordu ve beynim uzun süredir açlık diyetindeydi. Bu da kaçınılmaz olarak deliliğe, beyin dokusunun erken sertleşmesine ve daha birçok şeye davetiye demekti. Ve ben o günleri göremeyeceğimi, beyin dokum sertleşene kadar yaşayamayacağımı düşünüp keyifleniyordum. Yağmur hâlâ yağıyordu.

Bir önceki gün yolda muhafız kıtasının bağırışlarına aldırmadan önümüzden geçen kadını hatırladım. Ona selam vermiştik. Üç yıldır gördüğümüz ilk kadın olduğu için gözümüze çok güzel görünmüştü. Bize el salladı ve gökyüzünü göstererek bağırdı: "Yakında, çocuklar, yakında!" Ona verilen cevap, sevinçli bir böğürtüydü. Onu bir daha hiç görmedim ama ömrüm boyunca hiç unutmadım. Nasıl anlamış ve bizi nasıl da teselli etmişti? Bize gökyüzünü gösterirken aslında öbür dünyayı işaret etmemişti. Hayır, sadece cılız güneşin batıya doğru kaydığını ve iş gününün bitmekte olduğunu gösteriyordu. Kadın bize kendince Goethe'nin dağ tepeleriyle ilgili sözlerini tekrarlamıştı. Bu sıradan kadının, bu eski ya da yeni fahişenin bilgeliğini –bu bölgede o yıllarda fahişeden başka kadın olmazdı– ve yüce kalbini düşündüm. Yağan yağmurun sesi ise bu türden düşünceler için iyi bir fon oluşturuyordu. Gri taş kaplı kıyı, gri dağlar, gri yağmur, gri gökyüzü, yırtık pırtık gri paçavralı insanlar, bütün bunlar çok yumuşak, birbiriyle çok uyumluydu. Hepsi renkli bir bütün oluşturuyordu; şeytani bir bütün.

Tam o anda yandaki kuyudan cılız bir çığlık duyuldu. Yan taraftaki kuyu komşum, Rozovskiy isminde biriydi. Yaşlı bir ziraat mühendisiydi ve tıpkı bütün doktorlar, mühendisler ve ekonomistler gibi o da kampta kullanım alanı bulamadığı engin bir uzmanlık deneyimine sahipti. Bana seslenince

muhafızın uzaktan, mantarın altından yaptığı tehditkâr hareketlere aldırmadan komşuma cevap verdim.

"Dinleyin!" diye bağırdı. "Dinleyin! Uzun süre düşündüm ve hayatın bir anlamı olmadığını anladım... Bir anlamı yok..."

Rozovskiy tam muhafızların önüne kendini atmak üzereyken kendi kuyumdan fırlayıp ona doğru koştum. Her iki muhafız da yanımıza geldi.

"Hastalandı," dedim.

O anda uzaktan boğuk bir "yağmur dindi" borusu çaldı ve işe koyulduk.

Dağlardan hızla kayarak inen yüklü vagonun altına kendini atana kadar Rozovskiy ile birlikte bir süre daha çalıştık. Bacağını vagonun altına uzattı ama vagon onun üstünden zıplayıp geçti, morluk bile oluşmadı. Yine de kendini öldürmeye teşebbüsten hakkında soruşturma başlatıldı, yargılandı ve yollarımız ayrıldı. Çünkü kanunlara göre mahkemeden sonra mahkûmlar eski çalışma yerlerine asla geri gönderilmezdi. Mahkûmun sorgu yargıcından ve şahitlerden intikam almasından korkulurdu. Akıllıca bir kanun. Ama Rozovskiy'e uygulanmayabilirdi.

1958

ÇOCUK OYUNCAĞI

Dağların tepeleri, rafine edilmiş koni şeklindeki şeker kalıpları gibi mavimtırak bir beyazlıktaydı. Oval ve çıplak tepeler rüzgârlarla sıkıştırılmış yoğun karın ince örtüsüyle kaplıydı. Dağ geçitlerindeki kar derin ve sertti, üzerinde batmadan durulabilirdi. Yamaçlardakiler ise kocaman kabarcıklar gibi şişmişti. Bunlar ilk kar düşmeden kış uykusuna yatan Sibirya sedirinin yere eğilmiş çalılarıydı. Bize lazım olan şey de bunlardı zaten.

Sibirya ağaçları içinde en çok bodur sedir ağacını severdim.

Fakir kuzey doğasının mütevazı servetini kendisi gibi fakir bir adamla kıskanılacak derecede paylaşma telaşı benim için çoktandır anlamlı ve değerliydi. Kuzeyin doğası tüm çiçeklerini mümkün olduğunca çabuk açmak isterdi. Bir haftada ağaçların hepsinin yarışırcasına çiçeklendiği, yaz başladıktan sadece bir ay sonra neredeyse hiç batmayan güneşin ışıkları altındaki tepelerin yabanmersinleriyle kızıla boyandığı, koyu mavi yemişlerle kapkara göründüğü zamanlar olurdu. Bodur çalılarda olgunlaşan sarı ve sulu iri üvezler dallardan aşağı sarkardı; uzanmak için elinizi kaldırmaya bile gerek kalmazdı. Dağlık yerde yetişen ballı yaban gülünün pembe taç yaprakları, burada çiçek gibi kokan tek çiçekti. Diğer çiçekler sadece nem ve bataklık kokardı ve bu durum bahar kuşlarının sessizliğine, dalları yavaş yavaş yeşil iğneler giyen karaçam ormanının sessizliğine uygun düşerdi. Yaban gülü, meyvelerini kış bastırana kadar saklar, mora çalan sert kabukların içinde gizlediği koyu sarı renkli, etli, buruşuk ve dolgun

meyvesini karın altından bize uzatırdı. Baharda sanki renkli, incecik bir deriyle kaplanmış gibi renkten renge girerek kâh koyu pembeye kâh turuncuya kâh uçuk yeşile dönen sarmaşıkların neşeli hallerini bilirim. Karaçamlar yeşil tırnaklı ince parmaklarını uzatırlardı, arsız ve gür yakı otları ormanda yakılan alanları halı gibi kaplardı. Bütün bunlar mükemmel bir şekilde, özgüvenle, şamatayla ve aceleyle gerçekleşirdi. Ama bunların hepsi sadece yaz aylarında, güneşte gri ya da kahverengi yerine yemyeşil parlayan dağların yosun pırıltıları ile soluk yeşil çimenlerin birbirine karıştığı zamanlarda olurdu.

Kışın bu güzellikler kaybolurdu. Kış döneminde dağlara çıkabilmek için rüzgârların dar geçitlere yığdığı ve sıkıştırdığı ağır, kaskatı kar kütlesi içinde baltayla yol açmak gerekirdi. Her yer öylesine çıplak olurdu ki ormanda yürüyen biri bir kilometre öteden bile görülürdü. Her zaman yeşil, her zaman canlı olan sadece tek bir ağaç vardı; o da sedirdi. Bu ağaç hava tahmincisiydi. Havanın nispeten ılık ve bulutsuz olduğu ve hiç kimsenin yaklaşan kışı düşünmek bile istemediği sonbahar günlerinde, ilk kar düşmeden birkaç gün önce sedir ağacı dört beş metrelik uzun kollarını yere doğru uzatır, iki yumruk kalınlığındaki kara gövdesiyle eğilir, enlemesine yere yatardı. Bundan bir iki gün sonra bulutlar ortaya çıkar, hemen akşamına kar fırtınası başlardı. Sonbaharın bitimine doğru kar yüklü bulutlar yaklaştığında soğuk bir rüzgâr eser de sedir ağacı yere yatmazsa, karın yağmayacağından yüzde yüz emin olabilirdiniz.

Martın sonunda ve nisanda, daha havada bahar kokusu yokken ve hava kışın olduğu gibi oksijensiz ve kuruyken, sedir ağacı aniden kızılımsı yeşil giysisinin üzerindeki karları silkeleyerek doğrulurdu. Bundan iki üç gün sonra da rüzgârlar değişir, ılık esintiler baharı getirirdi.

Sedir ağacı kimi zaman kendisini bile kandıracak kadar hassas ve duyarlı bir malzemeydi. Buzlar erimeye başladığın-

da ve bütün bu erime dönemi boyunca ayağa kalkardı. Ama don çözülmeye başlamadan önce asla ayaklanmazdı. Hava tekrar soğumaya başlarken aceleyle yeniden karların altına saklanırdı. Bazen ellerimizi ve ayaklarımızı ısıtmak amacıyla açık havada bizi sabahtan öğle yemeğine kadar idare edecek kocaman bir ateş yakardık. Bulabildiğimiz en büyük odunları ateşe atar ve çalışmaya giderdik. İki-üç saat sonra sedir ağacı karların altından dallarını çıkarır, bahar geldiğini sanarak hafifçe doğrulurdu. Yaktığımız ateş daha sönmeden sedir ağacı tekrar karların altına girerdi. Burada kış, uçuk mavi gökyüzü ve bembeyaz yeryüzünden oluşan iki renkten ibaretti. Baharda, geçen sonbahardan kalma kirli sarı paçavralar ortaya çıkar ve yeryüzü, taze yeşillikler güç kazanıp da her yerde aceleyle ve coşkuyla çiçek açana kadar uzunca bir süre bu dilenci kıyafetini giyerdi. İşte bu kasvetli baharın ve acımasız kışın ortasında sedir ağacı parlak ve göz alıcı bir şekilde yeşererek ışıl ışıl parlardı. Üstelik bir de küçük çam fıstıkları yetişirdi üzerinde. Bu nefis yiyeceği ise insanlar, kuşlar, ayılar ve sincaplar paylaşırdı aralarında.

Tepenin rüzgâr almayan tarafından kendimize bir yer seçip kalınlı inceli bir yığın ağaç dalı topladık. Tepede rüzgârın karları temizlediği yerlerden kuru ot topladık. Kibrit olmadığı için çalışmaya gelmeden önce barakadaki sobadan yanımıza birkaç yanan odun parçası almıştık.

Yanan odunları telden yapılma bir kulpu olan büyük bir konserve kutusunda taşıyor, yolda sönmemeleri için çok dikkat ediyorduk. Odunları teneke kutudan çıkarıp üfledim, tütmekte olan uçlarını bir araya getirdim ve ateş canlanıncaya kadar üflemeye devam ettim. Odun parçalarını dalların üzerine koyup kuru ot ve küçük dal parçalarıyla ateşi tutuşturdum. Üzerleri büyük dallarla örtülüydü ve az sonra mavi bir duman rüzgâr yönünde belli belirsiz tütmeye başladı.

Daha önce sedir ağacının iğne yapraklarını toplayan bir ekipte hiç çalışmamıştım. Burada her şeyi elle yapıyorduk. Yeşil ve kuru iğneleri bir hayvanın tüylerini yolar gibi avucumuza sığdığı kadarıyla elimizle yoluyor, çuvallara dolduruyor ve akşamleyin ustabaşına teslim ediyorduk. Daha sonra iğneler gizemli bir vitamin fabrikasına götürülüyor, orada kaynatılıyor ve tarif edilemeyecek kadar iğrenç bir tadı olan, ağdalı, koyu sarı renkli, yoğun kıvamlı bir öz elde ediliyordu. Bu özü her öğle yemeğinden önce bize zorla yediriyor ya da içiriyorlardı —artık kim nasıl yutabilirse. Bu tat sadece öğle yemeğini değil akşam yemeğini de bozuyordu ve çoğu kişi bu tedavi yöntemini ek bir kamp disiplini olarak görüyordu. Bu özü bir dikişte içmeyene yemekhanede yemek verilmiyordu ve bu kural çok katı bir şekilde uygulanıyordu. Her yerde iskorbüt vardı ve sedir ağacı iskorbüte karşı tıbben onaylanmış tek ilaçtı. İnanç her şeyi yener. Her ne kadar daha sonradan bu "ilacın" iskorbüt tedavisinde etkili olmadığı anlaşılmış, kullanımından vazgeçilmiş ve vitamin fabrikası kapatılmış olsa da insanlar bu kötü kokulu iğrenç şeyi kusarcasına içmeye hâlâ devam ediyor ve iskorbütten korunuyorlardı. Ya da korunamıyorlardı. Veya içmedikleri halde yine de korunuyorlardı. Her yerde bir yığın yaban gülü vardı ama Moskova'dan yaban gülüyle ilgili herhangi bir talimat gelmediği için kimse onunla bir ilaç hazırlamıyor, iskorbüt önleyici olarak kullanmıyordu (birkaç yıl sonra anakaradan yaban gülü getirmeye başladılar ama bildiğim kadarıyla yerel üretim hiç yapılmadı).

Kamp talimatnamesine göre C vitamininin tek kaynağı sadece sedir ağacının iğneleriydi. Artık bu değerli ham maddeyi hazırlamakla ben görevliydim. Fazlasıyla güçten düştüğüm için altın madeninden alınıp sedir ağacı iğnesi toplamaya gönderilmiştim.

İş dağılımından sorumlu nöbetçi sabahleyin "Sedir ağacına gidiyorsun," dedi. "Sana birkaç günlüğüne çocuk oyuncağı veriyorum."

"Çocuk oyuncağı" çok kullanılan bir kamp terimidir. Geçici bir süre dinlenme anlamındadır ama bu tam bir dinlenme değil, sadece insanın çalışmaktan canının çıkmadığı, geçici ve hafif çalışma anlamındadır (tam dinlenme durumlarında, kamp jargonunda "şişiyor", "şişik" denir).

Sedir ağaçlarında çalışmak sadece hafif değil, en hafif iştir ve üstelik başınızda sizi gözetleyen bir muhafız da yoktur.

Üzeri ayna gibi buz tutmuş her bir taşın elimizi yaktığı donmuş maden kuyularında aylar süren çalışmadan, ensemizdeki tüfek sürgülerinin tıkırtısından, köpek havlamalarından ve muhafızların ağır küfürlerinden sonra sedir ağaçlarıyla çalışmak, her yorgun kas tarafından hissedilen büyük bir mutluluktu. Sedir iğnesi toplayıcılarını, herkes çalışma yerlerine dağıldıktan sonra ve hava henüz aydınlanmadan gönderirlerdi.

Ellerimi kamptan aldığımız tüten odun parçalarının bulunduğu teneke kutuda ısıtmak, bana önceleri ulaşılmaz gibi gelen uzak tepelere doğru acele etmeksizin yürümek, tek başına olmanın mutluluğunu ve derin kış sessizliğini sürekli hissederek yükseklere ve daha yükseklere tırmanmak harika bir duyguydu. Sanki dünyadaki bütün kötülükler yok olmuş ve koca dünyada bir tek ben, çalışma arkadaşım ve karların içinde dağlara doğru yükselen bu dar, kara ve uçsuz bucaksız patika kalmıştı.

Arkadaşım benim yavaş hareketlerime tereddütle baktı. Epeydir sedir iğnesi topluyordu ve haklı olarak benim zayıf ve beceriksiz bir ortak olduğumu düşünüyordu. Yaptığımız iş iki kişilikti, kazanç ortaktı ve ikiye bölünecekti.

"Ben dal keseyim, sen de oturduğun yerden ayıkla," dedi. "Biraz canlan, yoksa normu tamamlayamayacağız. Tekrar maden ocağına dönmek istemiyorum."

Arkadaşım birkaç dal kesti ve kocaman yeşil bir pençeyi ateşe doğru sürükledi. Ben ise küçük dalları kırdım ve te-

pelerinden başlayarak iğneleri kabuklarıyla birlikte sıyırdım. Yeşil bir püsküle benziyorlardı.

Kucağı dolu dönen arkadaşım "Daha hızlı olmalısın," dedi. "Durum kötü arkadaş!"

Kötü olduğunu ben de biliyordum. Ama bundan daha hızlı çalışamıyordum. Kulaklarım uğulduyor, kışın başında donmuş olan parmaklarım tanıdık bir acıyla çoktan beri sızlıyordu. İğneleri sıyırıyor, dalları küçük parçalara ayırıyor, kabuğunu sıyırmadan çuvala dolduruyordum. Çuval dolmak bilmiyordu. Kuru kemiklere benzeyen sıyrık dallar ateşin yanında koca bir tepe oluşturmuştu. Çuval ise genişledikçe genişliyor, yeni iğne demetlerini içine çekiyordu.

Arkadaşım yardım etmeye başladı ve iş hızlandı.

"Dönme zamanı," dedi ansızın. "Yoksa yemeğe geç kalırız. Normu tamamlamak için bu kadarı yetmez." Ateşin küllerinin içinden kocaman bir taş çıkarıp çuvala sokuşturdu.

Kaşlarını çatarak, "Orada çuvalı açmıyorlar," dedi. "İşte norm tamamlandı!"

Ayağa kalktım, yanmakta olan dalları dağıttım ve kızgın uçlarını karda söndürdüm. Ateş cızırdadı, söndü ve hava birden buz gibi oldu. Akşamın yaklaşmakta olduğu belliydi. Arkadaşım çuvalı sırtıma yüklememe yardımcı oldu. Ağırlığın altında sendeledim.

"Sürükleyerek götür," dedi arkadaşım. "Neyse ki yokuş aşağı gidiyoruz."

Çayımızı ve çorbamızı son anda alabildik. Böyle hafif bir işte çalışanlara ana yemek verilmezdi.

1956

KUMANYA

Dördümüz Duskanya pınarına vardığımızda o kadar mutluyduk ki âdeta dilimiz tutulmuştu. Buraya gelişimizin bir yanlışlık ya da bir şaka olmasından, bizi buz gibi suyla –eriyen kar suyuyla– dolu o madenin taş kuyularına geri göndermelerinden korkuyorduk. Devletin verdiği lastik çizmeler, pek çok kez donmuş olan ayaklarımızı soğuktan korumaya yetmiyordu.

Sanki tarih öncesi bir hayvana aitmiş gibi görünen traktör izlerini takip ediyorduk ama izler birden kesildi. Belli belirsiz ayırt edilen eski bir patika yoldan ilerleyip bir araba tekerleği parçasından yapılma menteşeye çivilerle tutturulmuş bir kapısı ve iki küçük pencere deliği olan, ahşap, küçük bir kulübeye vardık. Küçük kapının tıpkı büyük şehirlerdeki restoran kapılarına benzeyen kocaman ahşap bir kapı kolu vardı. İçeride yekpare kütüklerden yapılma kuru yataklar vardı, toprak zeminde isten kararmış teneke bir konserve kutusu yuvarlanmıştı. Yosun kaplı küçük evin her yerinde buna benzer bir sürü paslanmış ve sararmış teneke kutu vardı. Burası bir zamanlar jeoloji keşif grubunun kullandığı kulübeydi ve en az bir yıldır burada kimse yaşamıyordu. Bize burada kalmamız ve orman yolu açmamız emredilmişti. Giderken yanımıza balta ve testere de vermişlerdi.

Yemek tayını ilk kez elimize verilmişti. Tahıl, şeker, balık ve domuz yağıyla dolu kutsal bir çuval taşıyordum. Çuval, tıpkı sosisler gibi birkaç yerinden iple sıktırılarak bağlanmıştı. Arpa ve darı olmak üzere iki cins tahıl ile toz şekerimiz vardı. Savelyev'de de aynı çuvaldan vardı. İvan İvanoviç'te

ise erkek eliyle dikilmiş ve bizimkilerden farklı olarak iple bağlanmamış iki çuval vardı. Aramızdaki dördüncü kişi olan Fedya Şçapov ise düşüncesizlik yaparak tahılları montunun ceplerine doldurmuş, toz şekeri çorabın üzerine giydiğimiz dolak bezine sarmıştı. Fedya'nın söktüğü iç cebi tütün kesesi görevi görüyordu; bulduğu izmaritleri özenle bu kesede saklardı.

On günlük tayın bizi korkutuyordu. Eğer kahvaltı, öğle ve akşam öğünlerini sayarsak bu tayını otuza, eğer günde iki kere yiyeceksek de yirmiye bölmek gerekiyordu. Ekmeğimiz iki gün yetecek kadardı, gerisini bize kendisi de bir mahkûm olan ekip onbaşımız getirecekti. Ne de olsa en küçük çalışma ekibi bile onbaşısı olmadan yapamazdı. Onbaşının kim olacağı hiç önemli değildi. Bize söylenen, o gelene kadar kulübeyi hazır etmekti.

Baraka yemeğinden hepimize bıkkınlık gelmişti. Sopalara asılı büyük çinko varillerle getirilen çorbayı her gördüğümüzde hepimiz ağlamak isterdik. Getirdikleri çorbanın sudan farksız olmasından korkarak ağlamaklı olurduk. Bir mucize eseri çorba koyu olursa inanamaz ve mutluluktan onu mümkün olduğu kadar yavaş içerdik. Ama koyu çorbadan sonra bile ısınan midemizde bir ağrı kalırdı çünkü çok uzun süredir açlık çekiyorduk. Sevgi, dostluk, gıpta, şefkat, merhamet, şöhret, dürüstlük gibi bütün insani duygular, uzun süren açlık dönemi boyunca eriyen bedenimizle birlikte yok olup gitmişti. Kemiklerimizin üzerinde kalan az miktardaki kas tabakası ise yemek yeme, hareket etme, nefes alma, tomruk kesme, el arabasına kürekle taş ya da kum atma, el arabalarını altın madeninin ucu bucağı gözükmeyen ahşap iskelelerine ya da dar ve ahşap yoldan yıkama ünitesine taşıma gibi işleri yapmamıza yardımcı oluyordu. Bu kas tabakasında en uzun ömürlü insani duygu olarak sadece öfke kalmıştı.

Savelyev ve ben herkesin ayrı ayrı yemesine karar verdik. Yemek hazırlamak çok özel bir mahkûm zevkidir. Aşçının hünerli ellerinden çıkandan çok daha kötü bile olsa, insanın kendisi için kendi elleriyle yemek yapıp onu yeme zevki hiçbir şeyle kıyaslanamaz. Aşçılığımız hiç yoktu, basit bir çorba ya da lapa bile yapamazdık ama yine de Savelyev'le ben etraftaki teneke kutuları topladık, birbirimize baka baka onları temizledik, içlerinde bir şeyler ıslattık, yaktığımız ateşte yemek pişirdik, kaynattık.

İvan İvanoviç ile Fedya ise yemeklerini birleştirdiler. Fedya cebindekileri dikkatlice boşalttı ve cebinin her bir dikiş yerini yoklayarak kirli kırık tırnaklarıyla tahıl tanelerini tek tek dışarı çıkardı.

Biz dördümüz gelecekte bir yolculuk yapmak için –ister yeryüzünde ister gökyüzünde– âdeta biçilmiş kaftandık. Bilimsel olarak tespit edilmiş gıda porsiyonlarının ne olduğunu, bir kova suyun kalori olarak yüz gram yağa karşılık geldiğini, muadil gıda tablosunda neler bulunduğunu çok iyi biliyorduk. Hepimiz uysalca boyun eğmeyi öğrenmiştik ve nasıl şaşırıldığını unutmuştuk. Bizde ne gurur ne kibir ne de hırs kalmıştı. Kıskançlık ve tutku ise bizim için uzaydan gelmiş kavramlardı; üstelik de hiçbir işe yaramazlardı. En önemli şey kışın buz gibi ayazda pantolonumuzu iliklemeyi öğrenmekti. Koca koca adamlar bunu yapamadıkları zaman ağlarlardı. Ölümün yaşamdan hiç de kötü olmadığını anlamıştık ve ikisinden de korkmuyorduk. Hepimizi büyük bir kayıtsızlık sarmıştı. Bu hayatı hemen ertesi gün sona erdirme gücümüzün olduğunu biliyor ve hatta bunu gerçekleştirmeye karar veriyorduk ama her defasında ufak tefek önemsiz ayrıntılar hayatta kalmamızı sağlıyor ve bize engel oluyordu. Kâh o gün iyi çalışma karşılığında ödül olarak bir kilo ekmek veriyorlardı (tabii böyle bir günde ölmek büyük aptallık olurdu) kâh yan barakanın nöbetçisi eski bir borcunu ödemek için akşamleyin sigara sözü veriyordu.

Hayatta, hatta hayatların en kötüsünde bile mutluluğun ve mutsuzluğun, talihin ve talihsizliğin birbiriyle yer değiştirdiğini ve talihsizliğin talihten fazla olmasından korkmaya gerek olmadığını biliyorduk.

Üstlerimize karşı disiplinli ve itaatkâr davranıyorduk. Gerçekle yalanın kardeş olduğunu ve bu dünyada binlerce gerçek olduğunu biliyorduk.

Kampta kaldığımız yıllar boyunca bütün günahlarımızın bedelini ödediğimizi düşünerek kendimizi gerçek birer aziz olarak görüyorduk.

İnsanları anlamayı, davranışlarını önceden tahmin etmeyi ve onları çözmeyi öğrenmiştik.

En önemlisi de insanlar hakkında bildiklerimizin bu hayatta hiçbir işe yaramadığını anlamak olmuştu. Bir başkasının davranışlarını önceden tahmin etsem, öngörsem ve çözsem ne olacaktı ki? Ona karşı davranışımı değiştirme gücüm yoktu ki. Ne yapmış olursa olsun tıpkı benim gibi bir hükümlü olan karşımdaki mahkûmu suçlayamazdım. Hayatta kalma şansı sağlayan ekip başı olma görevini üstlenmek istememiştim, çünkü kamptaki en kötü şey, bir başkasını, daha doğrusu tıpkı benim gibi mahkûm olan bir hükümlüyü kendimin (ya da bir başkasının) iradesi altında alıkoymaya zorlamaktı. Araya tanıdık sokmayı ya da rüşvet vermeyi reddetmiştim. İvanov'un bir alçak, Petrov'un casus, Zaslavskiy'in yalancı şahit olduğunu bilsem ne faydası vardı ki?

Bilindik silah türlerini kullanamıyor olmamız kamptaki bazı yatakhane komşularımıza kıyasla bizi güçsüz kılıyordu. Az şeyle yetinmeyi ve küçük şeylerle mutlu olmayı öğrenmiştik.

Bir başka şaşırtıcı şey daha öğrenmiştik: Devletin ve temsilcilerinin gözünde fiziksel olarak güçlü bir insan, tek vardiyada bir kuyudan yirmi metreküp toprak çıkaramayan güçsüz birinden daha iyi —evet daha iyi, daha dürüst, daha

değerliydi. Fiziksel olarak güçlü bir adam güçsüzden daha ahlaklı sayılıyordu. Bitirmesi gereken iş yüzdesini dolduruyordu, yani devlete ve topluma karşı en önemli görevini yerine getiriyordu ve dolayısıyla herkes tarafından sayılıyordu. Tavsiyeleri isteniyor, ıslak ve balçıklı kuyulardan ağır ve kaygan toprağın nasıl çıkarılacağıyla ilgili konularla alakasız toplantılara ve görüşmelere davet ediliyordu.

Fiziksel avantajları sayesinde bu tür adamlar kamp hayatının sayısız günlük sorunlarının çözümünde ahlaki bir güce dönüşüyordu. Elbette bu güce, sadece fiziksel gücünü muhafaza edebildiği sürece sahip olabiliyordu.

I. Pavel'in "Rusya'da ben kiminle konuşuyorsam o kişi ben konuştuğum sürece ünlüdür," aforizması, Sibirya madenlerinde tamamen yeni bir anlam kazanmıştı.

İvan İvanoviç kamptaki ilk aylarında mükemmel bir işçiydi. Şimdi artık güçten düştüğünde ise yanından geçen herkesin ona neden vurduğunu anlayamıyordu. Acıtmıyorlardı ama vuruyorlardı işte. Nöbetçi, berber, iş dağılımını yapanlar, ekip başı, muhafız, kısacası herkes vuruyordu. Kamp görevlileri dışında adi suçlular da ona vuruyorlardı. İvan İvanoviç bu orman görevine seçildiği için mutluydu.

Altay bölgesinden bir delikanlı olan Fedya Şçapov herkesten önce tükenmişti, çünkü daha çocukluktan çıkmamış olan vücudu henüz güçlenememişti. Bu nedenle Fedya diğerlerinden iki hafta kadar daha az tutunabildi, hemencecik güçten düştü. Dul bir kadının biricik evladıydı. Fedya, kestiği tek bir koyun nedeniyle yasadışı hayvan katliamından suçlu bulunmuştu.

Hayvan kesimleri kanunen yasaklanmıştı. Fedya on yıl ceza almıştı. Çiftlik işlerine benzemeyen hummalı kamp çalışması ona çok ağır gelmişti. Maden ocağındaki adi suçluların serbest yaşamlarına hayran kalmasına rağmen yaradılışında hırsızlarla yakınlaşmasını engelleyen bir şey vardı.

Çalışmaya karşı olan nefretten ziyade Fedya'daki gürbüz köylü kökeni ve doğuştan sahip olduğu sevgi tomurcukları ona bu konuda yardımcı oluyordu. Aramızdaki en genç kişi olan Fedya, en saygın ve en yaşlımız olan İvan İvanoviç'e hemencecik bağlandı.

Savelyev, Moskova İletişim Enstitüsü'nde öğrenciydi ve benim Butırka Hapishanesi'nden hemşehrimdi. Tanık olduğu şeylerden o kadar sarsılmıştı ki, burada yaşananların Parti liderine anlatılmadığından emin olduğu için sadık bir *Komsomol* üyesi olarak Parti liderine hapishaneden bir mektup yazdı. Kabahati o kadar önemsizdi ki (nişanlısıyla mektuplaşma), suç dayanağı (58. maddenin 11. fıkrası*) nişanlıların birbirine yazdığı mektuplardan ibaretti; Savelyev'in "örgütü" (aynı maddenin aynı fıkrası) iki kişiden oluşuyordu. Bütün bu gerekçeler sorgu tutanaklarına son derece ciddi bir şekilde kaydedilmişti. Herkes o günkü suç ölçütüne bakarak Savelyev'in sürgünden başka ceza almayacağını düşünmüştü.

Mektubu, dilekçe yazma günlerinden birinde gönderdikten kısa bir süre sonra Savelyev'i koridora çağırdılar ve bir ihbarname imzalattılar. Başsavcı onun davasıyla bizzat ilgileneceğini bildiriyordu. Bundan sonra Savelyev'i sadece bir kere çağırdılar, onda da Özel Konsey'in kararını ilettiler. On yıl çalışma kampına mahkûm edilmişti.

Savelyev kampta çok çabuk dibe vurdu. Bugün bile hâlâ o uğursuz cezayı anlamış değildi. İkimizin arkadaş olduğu söylenemezdi. Birlikte Moskova'yı, Moskova'nın sokaklarını, sedef gibi parıldayan ince yağ tabakasıyla Moskova Nehri'ni anmayı çok seviyorduk, hepsi bu. Ne Leningrad'ın ne Kiev'in ne de Odessa'nın kendisini bu kadar seven, kendisi-

* SSCB Ceza Kanunu'nun 58. maddesinin 11. fıkrasının suç tanımı, ortada bir örgüt olmasa da sadece iki kişinin mektuplaşmasının ya da aralarında geçen bir konuşmanın suç örgütü kanıtı olarak gerekçelendirilebilmesini sağlar.

ne bu kadar değer veren tutkunları vardı. Savelyev'le Moskova hakkında sonsuza kadar konuşabilirdik.

Yanımızda getirdiğimiz döküm sobayı kulübeye kurduk ve yaz olmasına rağmen sobayı yaktık. Sıcak ve kuru havanın alışılmadık, olağanüstü bir aroması vardı. Hepimiz eski kıyafetlerin ve terin ekşi kokusuna alışmıştık, neyse ki gözyaşlarının kokusu yoktu.

İvan İvanoviç'in tavsiyesiyle iç çamaşırlarımızı çıkardık ve bütün gece kalacak şekilde toprağa gömdük. Gömlekleri ve iç donlarını, küçük bir parçası dışarıda kalacak şekilde ayrı ayrı yerlere gömdük. Bu işlem bitlerle mücadelede halkın başvurduğu bir yöntemdi, maden ocağında ise bitlerle mücadelede çaresiz kalıyorduk. Gerçekten de sabahleyin bütün bitler kıyafetlerin açıkta kalan parçalarında toplanmıştı. Buralarda her zaman don olan toprak, yaz mevsiminde en azından iç çamaşırlarımızı gömecek kadar çözülmüştü. Tabii ki buranın zemininde topraktan çok taş vardı. Yine de bu taşlı ve don tutmuş zeminde bile, üç adamın kollarıyla ancak sarabileceği kadar geniş gövdeleri olan karaçam ağaçları sık yetişiyordu. Ağaçların bu yaşama gücü, doğanın bize verdiği muhteşem bir dersti.

Gömleklerimizi ateşten aldığımız kütüklere doğru tutarak bitleri yaktık. Ne yazık ki bu akıllıca yöntem sirkeleri öldürmüyordu, o yüzden iç çamaşırlarımızı aynı gün büyük konserve tenekelerinde deli gibi kaynattık. Bu kez dezenfektasyon yöntemi daha güvenilirdi.

Yeryüzünün mucizevi niteliklerini daha sonradan fare, karga, martı ve sincap avladığımızda öğrendik. Herhangi bir hayvan etinin kendine has kokusu, onu toprak altında bir süre bekletince geçiyor.

Elimizde ateş yakmak için İvan İvanoviç'in bir yerlerden aşırmış olduğu bir-iki kibritten fazlası olmadığı için ateşin hiç sönmemesine gayret ediyorduk. İvan İvanoviç değerli

kibritleri dikkatlice bir parça branda bezine ve paçavraların arasına sarmıştı.

Her gece ateşte iki odun parçası bırakıyorduk ve bunlar sabaha kadar alev almadan içten içe yanıyordu. Eğer iki değil de, üç odun bırakırsak hepsi birden yanıp kül olurdu. Bu kuralı ben ve Savelyev okul sıralarında öğrenmiştik, İvan İvanoviç ile Fedya ise bunu çocukken evde öğrenmişlerdi. Sabahleyin odunlara üfleyince sarı bir alev alıyordu ve sonra üzerine daha büyük kütükler atıyorduk.

Tahılı on parçaya ayırdım ama bu işlem korkunç bir şeydi. Herhalde beş ekmekle beş bin kişiyi doyurmak bir mahkûm için on günlük tayınını otuz öğüne bölüştürmekten çok daha basitti. Tayın karneleri her zaman on günlük verilirdi. Anakaradaki "beş günlük", "on günlük" ya da "süresiz" karneler için "yat borusu" çoktan çalmış, bunlar kullanımdan kalkmıştı ama burada on günlük sistem katı bir kural olarak halen uygulanıyordu. Burada kimse pazar gününü tatil saymıyordu. Ormana yaptığımız bu iş gezisinden epey sonra mahkûmlar için yerel idarenin inisiyatifine bağlı olarak ayda üç gün tatil verme kararı alındı. İdare, tatil günlerini yazın yağmurlu havalara ya da kışın en ayaz günlere denk getirme hakkına sahipti.

Bu yeni işkenceye tahammül edemeyip tüm tahılı yeniden bir araya topladım. İvan İvanoviç'le Fedya'dan aralarına beni de almalarını istedim ve bütün tayınımı onların ortak tenceresine boşalttım. Savelyev de benim gibi yaptı.

Dördümüz ortaklaşa akıllıca bir karar aldık: Günde iki kez yemek yapacaktık, zira üçüncü öğüne malzememiz kesinlikle yetmiyordu.

"Mantar ve yemiş toplayacağız," dedi İvan İvanoviç. "Kuş ve fare avlayacağız. Her on günde, bir ya da iki ekmek yiyeceğiz."

"Gıda malzemesi gelmeden önce bir-iki gün aç kalacaksak, bize malzeme getirdiklerinde fazladan yememek için kendimizi nasıl tutacağız peki?" diye sordu Savelyev.

Ne olursa olsun günde iki öğün yemeye ve mecbur kaldığımızda yemeklere daha çok su katmaya karar verdik. Nasıl olsa burada bir şeyimizi çalacak kimse yoktu. Bütün gıda malzemelerini norm dâhilinde bütün olarak, el değmemiş şekilde almıştık. Burada sarhoş aşçılar, hırsız ambar görevlileri, açgözlü muhafızlar, en iyi yiyecekleri çalan hırsızlar yoktu; mahkûmları en ufak bir korku, kontrol ve vicdan olmadan yağmalayan ve doymak bilmeyen yönetici sürüsü de yoktu.

Bize verilen yavan yağ, suyu alınmış bir topak halindeydi, toz şeker benim altın yıkama eleğiyle ayıklayabildiğim altınlı kum miktarından çok daha azdı, fırın yetkililerini de doyuran o eşsiz besiye çekme ustalarının pişirdiği ekmek ise yapış yapış ve çamur gibiydi. Kırık buğday ya da darı benzeri tahılın ömrümüzde hiç duymadığımız yirmi farklı ismi vardı ve hepsi de çok karışıktı. Ve de korkutucuydu.

Gizemli çizelgeler uyarınca protein ihtiyacımızı karşılamak üzere et yerine verilen balık, bayat ringa balığıydı.

Eksiksiz olarak aldığımız tayın miktarı ne yazık ki bizi beslemekten, karnımızı doyurmaktan uzaktı. Her birimiz çok uzun süredir açlık çektiğimiz için bize bunların iki, hatta dört kat fazlası lazımdı. O zamanlar basit bir gerçeği anlayamıyorduk. Tayın normlarına inanıyorduk ama aşçıların yirmi kişiye yemek yapmanın dört kişiye yemek yapmaktan daha kolay olduğuna dair düşüncelerini hiç bilmiyorduk. Net olarak bildiğimiz tek şey, gıda maddelerinin bize yetmeyeceğiydi. Bu durum bizi korkutmaktan ziyade şaşırtıyordu. Çalışmaya başlamamız, devrik ağaçları kesip orman yolunu açmamız gerekiyordu.

Kuzey'deki ağaçlar tıpkı insanlar gibi yatarak ölür. Kocaman çıplak kökleri, devasa bir yırtıcı kuşun bir kayaya tutunmuş pençelerine benzer. Bu dev pençelerden aşağılara, sürekli don olan toprağa doğru binlerce ince doku-

naç ve üzerleri kahverengi kabukla kaplı beyazımsı sürgün uzanır. Her yaz don azıcık çözüldüğünde eriyen toprakta, yarım parmaklık mesafelerde, ağaç kökü incecik sürgünleriyle yavaş yavaş delik açıp toprağa girer ve orada tutunur. Taş zemin boyunca, kartal duruşu pozisyonunda kol ve bacaklarını iki yana açarak zayıf kökleri üzerinde ağır ve güçlü gövdelerini yavaş yavaş kaldıran karaçamlar üç yüz yıl içinde olgunlaşırlar. Güçlü bir fırtına bu zayıf ayakların üzerinde duran ağaçları kolaylıkla devirir. Karaçamlar yere sırtüstü devrilir, kafaları bir yana düşer ve parlak yeşil ya da uçuk pembe renkli kalın ve yumuşak yosunların üzerine yatarak ölürler.

Sürekli değişen ısı farklılığı ve gün dönümü işkencelerinden dolayı sadece kısa boylu ve boğumlu ağaçlar tek başına ve birbirinden ayrı olarak ayakta kalmayı başarabilir. Yaşamak için o kadar uzun ve yoğun mücadeleler verirler ki biçimsiz ve eğri büğrü keresteleri beş para etmez. Kırık kemiklerdeki ateller gibi korkunç yumrularla dolu kısa ve budaklı karaçam gövdesi, Kuzey'de bina yapmak için malzeme seçiminde sorun çıkarmayan inşaatlarda bile tercih edilmez. Bu eğri büğrü ağaçlar odun olarak da kabul görmez. Baltaya gösterdikleri dirençle her işçiyi canından bezdirir. Bunlar, Kuzey'in parçaladığı hayatlar adına tüm dünyadan böyle intikam alırlar.

Görevimiz ağaç kesip orman yolu açmaktı ve büyük bir cesaretle işe koyulduk. Gün doğumundan gün batımına kadar ağaç kesiyor, testereliyor, deviriyor ve istifliyorduk. Burada her şeyi unutmuştuk. Bu iş gezisinde olabildiğince uzun kalmak istiyor, altın madenine dönmeye korkuyorduk. Ama istif yığınları çok yavaş büyüyordu. Zor geçen ikinci günün sonuna doğru çok az iş başardığımızı ve daha fazlasına gücümüzün yetmediğini anladık. İvan İvanoviç kestiği on yaşındaki genç bir karaçam dalını baş parmağı ve

orta parmağıyla beş kez karışlayarak bir metrelik bir ölçüm sopası yaptı.

Akşamleyin ekip onbaşısı geldi, kendi çentikli sopasıyla yaptığımız işi ölçtü ve kafasını iki yana salladı. Normun sadece yüzde onunu tamamlamıştık!

İvan İvanoviç bir şeyler ispatlamaya çalıştı, ölçüp biçti ama ekip onbaşısı kesin kararlıydı. "Metreküp", "odun yoğunluğu" gibi bir şeyler mırıldandı, bunlar bizim anlayamayacağımız şeylerdi. Bizim için anlaşılır olan tek şey şuydu: Kampa geri gönderilecektik, üzerinde zorunlu ve resmî olarak "Emek SSCB'de Şeref, Şan, Cesaret ve Kahramanlık Meselesidir!" yazan kapılardan tekrar içeri girecektik. Dediklerine göre Nazi kamplarına girişteki tabelada Nietzsche'nin "Herkes Hak Ettiğini Bulur!"* sözleri yazılıymış. Hitler'e özenen Beriya, ahlakı hor görme konusunda onu aşmış anlaşılan.

Kamp bize fiziksel emekten, daha doğrusu her türlü emekten nefret etmeyi öğrettikleri yerdi. Kamp ahalisi içinde en ayrıcalıklı grup, adi suçlulardı. Emek onlar için mertlik ve kahramanlık demek değil miydi acaba?

Ama korkmuyorduk. Dahası ekip onbaşısının yaptığımız işi ve fiziksel kapasitemizi değersiz ve umutsuz olarak değerlendirmesi, bizde üzüntü ve korku yerine olağanüstü bir rahatlama hissi uyandırmıştı.

Akıntıyla sürükleniyorduk ve kamp dilinde söylendiği gibi "dibe vurmuştuk" ** Bizi artık hiçbir şey endişelendirmiyordu; başkasının iradesi altında yaşamak bize kolay geliyordu. Hayatta kalmaya bile çalışmıyorduk. Uyuyorduk ama

---

* Bu sözler Nazi Almanyası'nda üç yüz bine yakın insanın "depolandığı" Buchenwald Toplama Kampı'nın girişindeki tabelada yazılıdır.

** Kamp jargonunda "dibe vurmak" ölmek demektir.

sırf kamp talimatları böyle emrettiği için uyuyorduk. Duyularımızın körleşmesiyle oluşan ruhsal sakinliğimiz Lawrence'ın hayal ettiği "en büyük özgürlüğü koğuşlarda elde etme"* fikrini ya da Tolstoy'un kötülüğe kötülükle cevap vermeme felsefesini hatırlatıyordu. Bir başkasının iradesi, ruhsal sakinliğimizin sürekli bekçiliğini yapıyordu.

Çoktan beridir kaderci olmuştuk. Bir gün sonrasının bile hesabını yapamıyorduk. En mantıklı şey bütün gıda maddelerini bir seferde yiyip kampa geri dönmek, verecekleri hücre cezasını çekmek ve sonra da maden ocağında çalışmaya devam etmekti. Ama biz bunu bile yapamıyorduk. Kadere ve tanrıların iradesine en ufak bir müdahale uygunsuz düşüyor, kamp kanunlarıyla çelişiyordu.

Ekip onbaşısı gitti, biz ise ağaç kesmeye, yeni istifler yığmaya devam ettik ama artık çok sakindik ve son derece kayıtsızdık. Kütükleri istif alanına –ormancıların deyimiyle kümeye– taşırken kimin kök tarafından kimin uç kısmından tutacağını tartışmayı bırakmıştık.

Bundan sonra daha çok mola verdik, güneşe, ormana, açık mavi gökyüzüne daha çok baktık. Aylaklık ettik.

Sabah Savelyev ile ben, fırtına ve orman yangınından kurtulmayı mucizevi bir şekilde başarmış devasa ve kapkara bir karaçamı nasıl olduysa devirdik. Testereyi çimlere fırlattık, bir taşa çarparak çınladı. Devirdiğimiz ağacın gövdesine oturduk.

"Haydi," dedi Savelyev. "Hayal kuralım. Sağ kalmışız, anakaraya dönmüşüz, çabucak yaşlanmışız ve hasta ihtiyarlara dönüşmüşüz. Kalbimiz teklemeye başlayacak, romatizma ağrıları huzur vermeyecek, göğüs ağrısı çekeceğiz. Uykusuz geceler, açlık, uzun ve ağır çalışma şartları, buz gibi suyla

* "Arabistanlı Lawrence" olarak da bilinen Thomas Edward Lawrence'ın (1888-1935), *Çölde İsyan* adlı kitabında geçen sözlerdir.

dolu altın madenleri, kışın ayazı, muhafızların dayağı; bütün bunlar biz hayatta kalmayı başarsak bile üzerimizde hasar bırakmadan geçmeyecek. Nedenini bilmeden hasta olacağız, inleyerek hastane hastane dolaşacağız. Gücümüzü aşan çalışma şartları bizde onarılmaz yaralar açtı, bütün yaşlılık hayatımız sonu gelmez fiziksel ve ruhsal ağrılarla geçecek. Yine de bu korkunç günlerde rahat nefes alabileceğimiz, az da olsa sağlıklı olabileceğimiz günler de yaşayacağız ve ızdıraplarımızı düşünmeyeceğimiz günler olacak. Ancak böyle günler az olacak. Bunların sayısı, kampta aylaklık edebildiğimiz gün sayısı kadar olacak ancak."

"Ya dürüst emek?" diye sordum.

"Dürüst emek üretmeye kampta bizi döven, sakatlayan, yemeğimizi çalan ve bizim gibi canlı cenazeleri ölünceye kadar çalıştıran namussuzları çağırıyorlar. Bu "dürüst" emek onlar için çok uygun ama emeğin dürüst olabileceğine onlar bizden daha az inanıyor."

Akşam çok kıymetli sobamızın etrafında toplandık. Fedya Şçapov, Savelyev'in kısık konuşmalarını dikkatle dinliyordu.

"Diyordum ki, adam işe çıkmayı reddetti. Tutanak tuttular ve mevsime uygun giyindiğini kaydettiler...

"Mevsime uygun giyinmek ne demek?" diye sordu Fedya.

"Üzerimizdeki yazlık ya da kışlık kıyafetleri tek tek saymamak için öyle yazıyorlar. Kışın tutulan tutanağa montsuz ya da gömleksiz işe çıkıldı diye yazılmaz ki. Eldivenin yok diye kaç kere işe çıkmayıp barakada oturdun?"

"Hiçbir zaman," dedi Fedya ürkekçe. "Müdür bize yoldaki karları çiğnetirdi. Bunu da 'kıyafetsiz olduğu için işe çıkmadı,' diye yazardı."

"İşte gördün mü?"

"Pekâlâ, bana metroyu anlat."

Savelyev, Fedya'ya Moskova metrosunu anlatmaya başladı. Savelyev'in anlattıkları İvan İvanoviç'le bana da ilginç

gelmişti. Moskovalı olmama rağmen asla tahmin edemeyeceğim şeyleri biliyordu.

"Müslümanlarda, Fedya," dedi Savelyev aklının hâlâ başında olduğuna sevinerek, "insanları duaya minareden ezan okuyan müezzin çağırır. Muhammed ibadete çağrı olarak insan sesini seçmiştir. Muhammed boru, tef, işaret ateşi gibi yöntemleri denemiş ama hiçbirini beğenmemiştir... Bundan on beş asır sonra metrolarda kullanılmak üzere bir işaret seçilirken gerek insanların gerekse makinistin kulağının korna, düdük ya da siren yerine aynı kesinlik ve hassasiyetle "Hazır!" diye bağıran peron görevlisinin canlı insan sesini daha iyi duyduğu ortaya çıkmıştır."

Fedya heyecanla haykırdı. Hepimizden genç olmasına rağmen orman hayatında bizden çok daha tecrübeli ve yetenekliydi. Marangozluk yapabilir, taygada gösterişsiz bir kulübe inşa edebilir, bir ağacı devirip dallarından barınak yapabilirdi. Aynı zamanda avcıydı, doğduğu yerlerde çocukları küçük yaştan tüfeğe alıştırırlardı. Fakat açlık ve soğuk Fedya'nın bütün meziyetlerini silip götürmüştü; toprak onun bilgi ve becerisini hiçe saymıştı. Fedya şehirlileri kıskanmaz, onların üstünlüğünü kabul ederdi. Açlıktan ölmesine rağmen teknik alandaki gelişmeleri ve şehir hayatının mucizeleriyle ilgili hikâyeleri sonsuza kadar dinlemeye hazırdı.

Dostluk, ihtiyaç ya da sıkıntı durumlarında doğmaz. Kitaplardaki masallar dostluğun oluşmasında temel bir unsur olan "zor" yaşam koşullarından bahseder, ancak bu tür koşullar yeterince zor değildir. Eğer trajedi ve ihtiyaç insanları bir araya getirip bir dostluk doğuruyorsa, demek ki ihtiyaç aşırı değildir ve trajedi de büyük değildir. Keder eğer arkadaşlar arasında paylaşılabiliyorsa, yeterince acı ve derin değil demektir. Sadece gerçek ihtiyaç durumunda kişinin ruhsal ve fiziksel gücü anlaşılabilir ve kişinin fiziksel dayanıklılığının, yapabileceklerinin ve ahlaki cesaretinin sınırları belirlenebilir.

Hepimiz sadece şans eseri hayatta kalabileceğimizi anlamıştık. Ne gariptir ki gençken bir başarısızlık ya da hayal kırıklığı yaşadığımda hep "Sonuçta açlıktan ölmedik ya," derdim. Bu cümlenin doğruluğundan zerre kadar şüphe etmezdim. Otuz yaşıma geldiğimde ise kendimi gerçekten de açlıktan ölen ve bir lokma ekmek için kelimenin tam anlamıyla kendini yırtan bir insan olarak buldum. Ve bütün bunlar, savaştan çok önceydi.

Dördümüz Duskanya pınarında toplandığımızda, hepimiz de arkadaş olduğumuz için bir araya gelmediğimizi biliyorduk. Hayatta kalırsak tekrar buluşmaya gönüllü olmayacağımızı da biliyorduk. İnsanı kudurtan açlığı, yemek kaplarımızda buharlaştırdığımız bitleri, ateş başındaki sınır tanımayan yalanları, uyduruk hayalleri, yemek masallarını, birbirimizle olan kavgalarımızı ve ortak rüyalarımızı hatırlamak bize acı verirdi. Hepimiz rüyamızda aynı şeyi görüyorduk: üzerimizde melekler ya da meteorlar gibi uçuşan çavdarlı ekmek somunları.

İnsanı mutlu kılan unutma yeteneğidir. Hafıza her zaman kötüyü unutup iyiyi hatırlama üzerine kuruludur. Duskanya pınarında iyi olan hiçbir şey yoktu. İleride bizi bekleyen ya da geçmişte hatırladığımız iyi hiçbir şey yoktu. Kuzey bizi sonsuza dek zehirlemişti ve biz bunun farkındaydık. Üçümüz kadere karşı direnmekten pes etmiştik, aramızda sadece İvan İvanoviç eskisi gibi trajik bir hamaratlıkla çalışmaya devam ediyordu.

Savelyev sigara molalarından birinde İvan İvanoviç'i caydırmaya çalıştı. Sigara molası, sigara içmeyenler için en alışılagelmiş molaydı; bir yılı aşkın süredir tütünümüz olmadığı halde yine de sigara molası veriyorduk. Sigara tiryakileri taygada siyah frenk üzümünün yapraklarını toplayıp kuruturdu. Mahkûmlar arasında kırmızı yabanmersininin mi yoksa frenk üzümünün mü yapraklarının daha iyi olduğu konu-

sunda hararetli tartışmalar olurdu. İşin erbapları ikisinin de beş para etmediğini çünkü vücudun duman değil nikotin istediğini, beyin hücrelerinin böyle basit yöntemlerle kandırılamayacağını ileri sürerdi. Ama mola taraftarları için frenk üzümü yaprağı işe yarıyordu çünkü kamptaki çalışma esnasında "mola" sözcüğü oldukça iticiydi ve Kuzey'de öğretilen iş ahlakı kurallarıyla çelişiyordu. Saat başı mola vermek hem meydan okuma hem de suçtu, buna rağmen saat başı mola, olması gereken bir şeydi. Bütün Kuzey'de olduğu gibi burada da gerçekler kurallarla çelişiyordu. Kurutulmuş frenk üzümü yaprağı ise doğal bir kamuflajdı.

"Dinle İvan," dedi Savelyev. "Sana bir olay anlatacağım. Bamlag'da* tali yolda el arabasıyla kum taşıyorduk. Uzun bir mesafeydi ve doldurmamız gereken norm günde yirmi beş metreküptü. Normu tamamlayamazsak ceza olarak günde sadece bir kez çorba ve topu topu üç yüz gram ekmek veriliyordu. Normu tamamlayanlar ise fazladan bir kilo ekmek alabiliyordu ve hatta parası varsa kantinden bir kilo daha ekmek alabiliyordu. İkişerli gruplar halinde çalışıyorduk. Fakat normu tamamlamak imkânsızdı. Hileye başvurduk: Bir gün arkadaşımın kazdığı yerde çalışıp onun normunu birlikte tamamladık. Böylece onun iki kilo ekmeğiyle benim cezalı üç yüz gramlık ekmeğimi aldık ve her birimize bir kilo yüz ellişer gram ekmek düştü. Ertesi gün benim için, sonra tekrar arkadaşım için çalışıp normu doldurduk. Bütün ay böyle geçti. Yaşantımız fena değildi. Neyse ki ekip başımız iyi yürekli biriydi, ne de olsa her şeyin farkındaydı ama bu onun da işine geliyordu, işçiler fazla güçten düşmeden çalışıyor ve iş yürüyordu. Sonra yetkililerden biri durumu fark etti ve mutluluğumuz böylece sona erdi."

---

* Bamlag: Baykal-Amur demir yolu inşaatı için 1932 yılında Gulag'a bağlı olarak kurulan zorunlu çalışma kampı.

"Yani bunu burada da mı denemek istiyorsun?" diye sordu İvan İvanoviç.

"İstediğimden değil, sırf sana yardım olsun diye."

"Ya siz?"

"Bizim için fark etmez."

"Eh, benim için de fark etmez. Hele bir ekip yüzbaşısı gelsin de."

Ekip yüzbaşısı, daha doğrusu onbaşısı, birkaç gün sonra geldi ve en kötü korkularımız gerçek oldu.

Onbaşı kurumlu bir tavırla "Eh, dinlendiniz burada. Süreniz doldu. Başkalarına da şans vermeli. Burası sizin için bir nevi dinlenme kampı ya da sanatoryum," diye dalga geçti.

"Aynen öyle," dedi Savelyev. "Önce dinlenme kampına, sonra sanatoryuma. İsim etiketi takarlar ayağına ve sonra mezara!"*

Âdet yerini bulsun diye güldük.

"Ne zaman dönüyoruz?"

"Yarın."

İvan İvanoviç yatışmıştı. Aynı gece kulübenin on adım ötesindeki bir ağaç çatalına hiç ip kullanmadan kendini astı. Daha önce böyle bir intihar hiç görmemiştim. Onu Savelyev buldu, patikadan görüp çığlık attı. Koşarak gelen ekip onbaşısı "soruşturma grubu" gelene kadar cesedi ağaçtan indirmememizi emretti ve hızlıca toplanmamızı söyledi.

Fedya Şçapov ve ben ne yapacağımızı bilmiyorduk. İvan İvanoviç'in henüz yırtılmamış yepyeni ayak dolakları, bez torbaları, havlusu, iyice kaynatılıp bitlerden arındırılmış pamuklu yedek gömleği, yamalı keçe çizmeleri vardı. Montu

---

* Çalışma kamplarında uygulanan prosedür, bu sözlerle tekerlemeye dönüştürülmüştür. Kamplarda, sonbaharda ya da kışın ölen tutuklular, ayaklarına takılan isim etiketleriyle morg işlevi gören kulübelerde bekletilir ve bahar aylarında toprak çözülmeye yüz tuttuğunda gömülürlerdi.

ranzada duruyordu. Kısa bir durum değerlendirmesinden sonra İvan İvanoviç'in bütün eşyalarını kendimiz kullanmak üzere aldık. Savelyev eşya paylaşımına katılmadı ve İvan İvanoviç'in cesedinin yanında dolanıp durdu. Özgür insanların dünyasında ölü bir beden her zaman ve her yerde sebepsiz bir ilgi uyandırır, insanı bir mıknatıs gibi kendine çeker. Savaşta ve çalışma kamplarında ise böyle bir şey olmaz. Ölümün sıradanlığı ve duyguların kör oluşu, cansız bir bedene olan ilgiyi engeller. Ama İvan İvanoviç'in ölümü Savelyev'i sarsmış, ruhunun karanlık köşelerini harekete geçirmiş, bir ışık yakmış, onu bazı kararlar almaya zorlamıştı.

Savelyev kulübeye girdi, köşede duran baltayı kaptığı gibi kapıdan çıkıp gitti. Tomruk istifinin üzerinde oturan ekip onbaşısı yerinden fırlayıp bar bar bağırmaya başladı. Fedya ile ben kulübeden dışarı fırladık.

Savelyev, üzerinde odun kestiğimiz kalın ve kısa karaçam kütüğüne yaklaştı. Kütük parça parça olmuştu ve kabuğu sıyrılmıştı. Savelyev sol elini kütüğün üzerine koydu, parmaklarını gelişigüzel açtı ve üzerlerine baltayı indiriverdi.

Ekip onbaşısı keskin ve tiz çığlıklarla bağırmaya başladı. Fedya, Savelyev'e doğru koştu ama dört parmağı talaşların arasına uçmuştu bile. Hatta ilk bakışta onları dalların ve ince yongaların arasında göremedik. Savelyev'in parmaklarından kıpkırmızı kan fışkırıyordu. Fedya'yla ben İvan İvanoviç'in gömleğini yırtıp Savelyev'in eline tampon yaptık ve yarayı sardık.

Ekip onbaşısı hepimizi kampa götürdü. Savelyev önce pansuman için revire ve ardından da kasten kendini yaralama suçundan yargılanmak üzere soruşturma bürosuna gönderildi. Fedya ile ben ise iki hafta önce mutluluk beklentisi ve ümidiyle çıktığımız barakamıza geri döndük.

Üst ranzadaki yerlerimize başkaları yerleşmişti ama buna üzülmedik. Şimdi mevsim yazdı ve bu dönemde ranzanın

alt katı yukarıdan daha iyi olurdu. Kış gelene kadar bir yığın değişiklik olurdu nasıl olsa.

Hemen uykuya daldım, gece yarısı uyanıp nöbetçi mahkûmun masasının olduğu yere gittim. Fedya elinde tuttuğu bir kâğıt parçasıyla masanın kenarına ilişmişti. Omzunun üzerinden yazdıklarını okudum: "Anne," diye yazmıştı Fedya. "Anne, ben çok iyiyim. Mevsime uygun giyiniyorum..."

1959

KAZAN ENJEKTÖRÜ

"Altın Kaynak" Madeni'nin Bölge Şefi L. V. Kudinov'dan, Maden Müdürü Yoldaş A. S. Korolyov'a;

RAPOR

İçinde bulunduğumuz yılın 12 Kasım tarihinde, "Altın Kaynak" Madeni'nde, denetimim altında bulunan 4 numaralı mahkûm çalışma ekibinde vuku bulan altı saatlik çalışma kesintisi meselesiyle ilgili olarak açıklama talep eden emrinize istinaden aşağıdakileri rapor ederim:

Sabah hava eksi elli derecenin altındaydı. Termometremiz, size daha önce de rapor ettiğim gibi, görevdeki nöbetçi tarafından kırılmıştı. Ancak yine de tükürük havada donduğu için dereceyi ölçmek mümkün oldu.

Çalışma ekibi vaktinde sahaya çıkarılmıştı ama bölgeye hizmet veren ve donmuş toprağı çözmeye yarayan kazan enjektörünün hiçbir şekilde çalıştırılamaması nedeniyle ekip işe başlayamadı. Enjektör arızasını defalarca başmühendise bildirmiştim ama buna rağmen hiçbir önlem alınmadı ve enjektör tamamen laçkalaştı. Başmühendis şu anda enjektörü değiştirmeyi reddediyor.

Enjektörün verimsiz çalışması toprak zeminin işlenmesine engel oldu ve çalışma ekibi birkaç saat boş durmak zorunda kaldı. Isınacak başka yerimiz yoktu ve ateş yakmamıza da izin verilmedi. Ekibi barakalara geri göndermeye ise muhafızlar izin vermedi.

Bu enjektörle daha fazla çalışamayacağımı gerekli olan her yere bildirdim. Enjektör beş gündür son derece verim-

siz çalışıyor ve malumunuz bütün bölgenin çalışma planı bu enjektöre bağlı. Bu durumun üstesinden gelemiyoruz, başmühendis ise bu konuyla hiç ilgilenmeyip bizden sadece metreküp talep ediyor.

Söz konusu duruma istinaden durumdan sorumlu kişi
"Altın Kaynak" Madeni'nin Bölge Şefi,
Maden Mühendisi, L. Kudinov

Raporda düzgün bir el yazısıyla çaprazlamasına şunlar yazılıydı:

1) Beş gün süreyle çalışmayı reddetmek ve böylece üretim planını aksatıp bölgede çalışmayı engellemekten dolayı mahkûm Enjektör'ün tutuklanıp üç gün boyunca işe dönmeksizin ağır cezalılar bölüğüne gönderilmesine karar verilmiştir. Mahkûm Enjektör'e kanuni yükümlülüklerinin bildirilmesi için dava dosyasının soruşturma organlarına iletilmesine karar verilmiştir.

2) Başmühendis Gorev'i üretimde disiplinsizlikten dolayı kınıyorum. Mahkûm Enjektör'ün özgür işçilerden biriyle değiştirilmesini öneriyorum.

Maden Müdürü
Aleksandr Korolyov

1956

HAVARİ PAVLUS

Maden kuyusundaki sırık merdivenin kaygan basamaklarından düşüp ayağımı burkunca yetkililer uzun süre topallayacağıma ikna oldular; çalışmadan oturmak kesinlikle yasak olduğu için de beni marangozumuz Adam Frizorger'in yanına yardımcı olarak gönderdiler. İkimiz de bu duruma çok sevindik.

Frizorger önceki hayatında Volga'da Marksştadt yakınlarındaki bir Alman köyünde rahipmiş. Onunla tifüs karantinası sırasında büyük transit hapishanelerinden birinde tanışmış, bu kömür arama bölgesine birlikte gelmiştik. Frizorger de benim gibi taygada bulunmuş, ölümün eşiğine gelmiş, bir madenden yarı delirmiş vaziyette transit hapishanesine nakledilmişti. Kömür arama bölgesine bizi sakat ya da bakıma muhtaçlar statüsünde yollamışlardı. Bu bölgenin işçi kadroları sadece sözleşmeli özgür işçilerden oluşmaktaydı. Aslında bunlar da hükümlerini, yani ceza sürelerini yeni doldurmuş dünkü mahkûmlardı; kampta bunlar "özgür sözleşmeliler" diye çağrılarak biraz küçümsenirlerdi. Bizi bu transit hapishanesine nakledlerken yolda tütün almak gerektiğinde bu özgür işçilerin kırkının bir araya gelip iki rubleyi zor denkleştirdiğini görmüştük ama sonuç olarak bizden değillerdi. İki üç ay sonra kendilerine üst baş ya da içecek bir şeyler alabileceklerini, pasaport edinebileceklerini ve hatta belki bir yıl sonra evlerine bile dönebileceklerini hepimiz biliyorduk. Kömür arama bölgesinin müdürü Paramonov onlara dolgun bir maaş ve kutup bölgesinde çalışanlara özel gıda takviyeli tayın sözü verdiğinde bu umutları daha da parlamıştı. Mü-

dür sürekli "Eve silindir şapkalarla döneceksiniz," diye tekrarlayıp duruyordu. Biz mahkûmlara ise silindir şapkaların ya da özel tayınların lafı bile edilmiyordu.

Öte yandan Paramonov bize karşı kaba davranmıyordu. Kömür arama bölgesine pek mahkûm göndermezlerdi, Paramonov'un yalvar yakar müdürlerden koparabildiği, hizmetli olarak gönderilen topu topu beş mahkûmdu.

Daha ekiptekilerle birbirimizi hiç tanımıyorken listeye göre barakalardan çağırılıp onun parlak ve delici bakışları karşısına çıkarıldığımızda Paramonov ekipten epeyce memnun kaldı. İçimizden kır bıyıklı ve esprili olanımız, Yaroslavl şehrinden gelen İzgibin soba ustasıydı, kıvrak zekâsını kampta bile korumayı bilmişti. Zanaatkâr olması biraz olsun işine yaramış, diğerleri gibi güçten düşmemişti. Bir diğerimiz Kamenets-Podolsk'tan tek gözü kör olan bir devdi, kendisini Paramonov'a "gemi ateşleyicisi" olarak tanıtmıştı.

"Demek ki tamir işinden biraz anlarsın," dedi Paramonov.

"Anlarım, anlarım," diye hevesle karşılık verdi gemi ateşleyicisi. Özgür işçilerin olduğu bu arama bölgesinde çalışmanın bütün avantajlarını çoktan kavramıştı.

Listedeki üçüncü kişi ziraat mühendisi Ryazanov'du. Bu meslek Paramonov'u kendinden geçirdi. Ziraatçının üzerindeki yırtık pırtık kıyafetlere elbette dikkat bile edilmedi. Kampta insanları kıyafetlerine göre değerlendirmezlerdi, Paramonov kampları yeterince iyi tanıyordu.

Dördüncü kişi bendim. Ne soba ustasıydım, ne tamirciydim, ne de ziraat mühendisi. Ama uzun boyum belli ki Paramonov'u ikna etmişti. Üstelik sırf bir kişi yüzünden listeyi değiştirip karışıklık yaratmaya değmezdi. Başıyla onay verdi.

Ama aramızdaki beşinci kişi fazlasıyla tuhaf davranışlar sergiliyordu. Paramonov'un dediklerini bile duymadan elleriyle yüzünü kapamış sürekli dua mırıldanıyordu. Belli ki bu durum müdürümüz için yeni bir şey değildi. Paramonov, he-

men oracıkta bekleyen ve elinde "özel vakalar" yazılı sarı bir dosya tomarı olan iş dağıtım görevlisine döndü.

Paramonov'un sorusunu tahmin eden görevli "Bu, marangoz," dedi. Görüşme sona ermişti ve bizi kömür arama bölgesine götürdüler.

Frizorger bana daha sonradan kendisini çağırdıklarında kurşuna dizeceklerini sandığını, altın madenindeyken sorgu yargıcının onu böyle korkuttuğunu anlattı. Onunla aynı barakada tam bir yıl kaldık ve bir kez olsun kavga etmedik. Bu, kampta olsun hapishanede olsun mahkûmlar arasında ender rastlanan bir durumdu. Kavgalar incir çekirdeğini doldurmayan sebeplerden çıkardı ve küfürleşmeler o kadar büyürdü ki sonunda ya bıçak çekilecekmiş ya da en iyi ihtimalle ocak demirleri ortaya çıkacakmış gibi gelirdi insana. Ama ben bu okkalı küfürlere kulak asmamayı hemen öğrenmiştim. Tansiyon çabucak düşerdi ve taraflar uyuşuk uyuşuk küfürleşmeye devam etseler de bunu daha çok mecburiyetten, karizmayı kurtarmak için yaparlardı.

Ama Frizorger'le ben bir kere bile tartışmadık. Bence bunda Frizorger'in payı büyüktü çünkü hayatta ondan daha mülayimi yoktu. Kimseyi incitmez, az konuşurdu. Sesi ihtiyarlarınki gibi titrekti ama sanki yapay bir titreklikti bu, abartılıydı. Bu ses tonuyla ancak tiyatroda yaşlı rolü oynayan genç aktörler konuşurdu. Kamplarda çoğu mahkûm, olduğundan daha yaşlı ve fiziksel olarak daha güçsüz görünmeye çalışırdı (ve bunda da başarılı olurdu). Bütün bunlar bilinçli bir çabayla değil, içgüdüsel olarak yapılırdı. Bütün ironi, yaşça büyüyen ama güç olarak küçülen insanların yarısından fazlasının kendilerini göstermek istediklerinden de kötü durumda olmalarıydı.

Ama Frizorger'in konuşmalarında hiç yapmacıklık yoktu.

Her sabah ve her akşam herkese sırtını dönerek ve hep yere bakarak fısır fısır dua ederdi. Başkalarıyla sohbete, sadece

dinî konular söz konusu olunca katılırdı ama mahkûmlar dinî konuları sevmediği için bu pek seyrek olurdu. Tüm hinliği ve ağzı bozukluğuyla ihtiyar İzgibin, Frizorger'le dalga geçmeye çalışır ama yaptığı espriler Frizorger'in uysal gülümsemesiyle boşa çıkardı. Frizorger'i çalıştığı yerde herkes çok seviyordu; hatta altı ay kadar çalışıp kendisine muhteşem bir yazı masası yaptığı Paramonov bile.

Frizorger'le yataklarımız yan yanaydı. Bazen büyük bir saflıkla sadece dar bir dinî çevreye mahsus saydığı bilindik İncil hikâyelerini benden duyunca şaşırır, küçücük ellerini çocuklar gibi çırpardı. Dinî bilgimi ne zaman açığa çıkarsam kıkır kıkır güler ve çok mutlu olurdu. Heyecandan kendinden geçerek benim pek hatırlayamadığım ya da hiç bilmediğim İncil hikâyelerini anlatmaya koyulurdu. Bu sohbetler onun çok hoşuna giderdi.

Ama bir keresinde on iki havarinin adını sayarken hata yaptı. Havarilerden birine Pavlus dedi. Cahilliğin verdiği özgüvenle, Aziz Pavlus'u her zaman Hıristiyanlık dininin gerçek kurucusu ve en önemli teorisyeni olarak gören ben, Pavlus'un hayat hikâyesini az da olsa biliyordum ve Frizorger'in hatasını düzeltme fırsatını kaçırmadım.

"Hayır, hayır," dedi gülerek Frizorger, "siz bilmiyorsunuz işte." Ve parmaklarıyla saymaya başladı: "Petrus, Pavlus, Matta...

Aziz Pavlus hakkında bütün bildiklerimi ona anlattım. Beni dikkatle dinledi ve sustu. Saat geç olmuştu, yatma vaktiydi. Gece yarısı uyandım ve gaz yağı lambasının titrek ve isli ışığı altında Frizorger'in gözlerinin açık olduğunu gördüm. Fısıldadıklarını duydum: "Tanrım, bana yardım et! Petrus, Pavlus, Matta..." Sabaha kadar uyumadı. Sabah erkenden çalışmaya gitti, akşam ise ben uyuduktan sonra geldi. Gece yaşlı bir adamınkine benzeyen sessiz hıçkırıklarla uyandım. Frizorger dizlerinin üzerine çökmüş, dua ediyordu.

Duasının bitmesini bekleyip, "Neyiniz var?" diye sordum.

Frizorger elimi tutup sıktı.

"Haklısınız," dedi. "Pavlus on iki havariden biri değil. Bartalmay'ı unutmuşum."

Hiçbir şey söylemedim.

"Gözyaşlarım sizi şaşırttı mı?" dedi. "Bunlar utanç gözyaşları. Böyle şeyleri unutmazdım ben, unutmamalıydım. Bu günah, hem de büyük bir günah. Bu affedilmez hatayı bana, Adam Frizorger gibi birine, bir başkası gösteriyor. Hayır, hayır, sizin hiç suçunuz yok, asıl suçlu benim. Bu benim günahım. Ama iyi ki hatamı düzelttiniz. Her şey yoluna girecek."

Onu güç bela yatıştırabildim. O andan itibaren (bu olay, ayağımı burkmamdan kısa bir süre önceydi) daha da yakınlaştık birbirimize.

Bir keresinde marangozhanede kimse yokken Frizorger cebinden kirli bir bez cüzdan çıkarıp pencerenin yanına gelmemi işaret etti. Küçücük, buruşuk bir "şipşak" fotoğrafı bana uzatarak, "Bak," dedi. Fotoğraf genç bir kadına aitti ve şipşak çekilen bütün fotoğraflarda olduğu gibi kadının yüz ifadesi gelişigüzeldi. Sararmış ve üzerinde çatlaklar oluşmuş bu fotoğraf büyük bir özenle renkli bir kâğıtla çerçevelenmişti.

"Bu benim kızım," dedi Frizorger gururla. "Tek evladım. Karım uzun zaman önce öldü. Kızım bana yazmıyor. Sanırım adresimi bilmiyor. Ben ona çok mektup yazdım. Şimdi hâlâ da yazıyorum. Sadece ona. Bu fotoğrafı kimseye göstermiyorum. Onu buraya gelirken evden getirmiştim. Altı yıl önce komodinin çekmecesinden almıştım."

Marangozhanenin kapısından sessizce Paramonov girdi.

"Kızın mı?" diye sordu fotoğrafa hızlıca göz atarak.

"Kızım, yoldaş müdür," dedi Frizorger gülümseyerek.

"Sana yazıyor mu?"

"Hayır."

"Bu ihtiyarı nasıl unutur? Adres araştırması için bana bir dilekçe yaz, göndereyim. Senin ayağın nasıl?"

"Topallıyorum yoldaş müdür," dedim.

"Eh, topalla, topalla," diyerek çıktı Paramonov.

O günden sonra Frizorger akşam duasını bitirip yatağa yatınca artık benden saklamadan kızının fotoğrafını çıkarıyor ve renkli çerçevesini okşuyordu.

Yaklaşık altı ay mutlu mesut yaşadıktan sonra bir gün posta geldi. Paramonov o sırada yerinde olmadığı için gelen postayı mahkûmlardan biri olan sekreteri Ryazanov aldı. Meğer Ryazanov ziraat mühendisi değil, Esperanto dili uzmanıymış. Ama bu durum onun ölü atların derisini maharetle yüzmesine, kalın demir boruları kumla doldurup ateşte kızdırarak bükmesine ve müdürün bütün ofis işlerini yerine getirmesine engel değildi tabii.

"Şuna baksana," dedi bana. "Frizorger'e nasıl bir dilekçe yollamışlar."

Zarfta mahkûm Frizorger'e (ceza maddesi ve ceza süresi), kızının ekte bir örneği iliştirilmiş dilekçesini beyan eden resmî bir yazı vardı. Kızı dilekçede kısa ve net bir şekilde babasının bir halk düşmanı olduğunu kabul ettiğini ve onu reddettiğini yazmış, kendisiyle bağlarının tamamen koparılmasını rica etmişti.

Ryazanov kâğıdı elinde evirip çevirdi.

"Ne kadar iğrenç," dedi. "Neden böyle bir şey yapma gereği duydu ki? Parti'ye mi girecek acaba?"

Ben başka bir şey düşünüyordum. Bir insan, mahkûm babasına neden böyle bir dilekçe gönderir? Bu, bir mahkûmun yaşarken öldüğünü akrabalarına bildirme şeklinde bir uygulama alanı bulan bir çeşit sadizm miydi, yoksa sadece her şeyi kanuna uygun şekilde yapma isteği miydi? Ya da belki başka bir şey?

"Dinle Vanyuşka," dedim Ryazanov'a. "Gelen postayı sicil defterine kaydetmiş miydin?"

"Yok, nerede, daha şimdi geldi."

"Zarfı bana ver," deyip Ryazanov'a ne yapacağımızı anlattım.

Çekinerek, "Ya mektup?" diye sordu. "Kızı herhalde ona da yazacaktır."

"Mektubu da yok edersin."

"İyi, al o zaman."

Zarfı buruşturup yanan sobanın kapağından içeri attım.

Bir ay sonra mektup da geldi, dilekçe gibi kısacıktı. Onu da aynı sobada yaktık.

Kısa bir süre sonra beni başka bir yere naklettiler, Frizorger ise yerinde kaldı. Daha sonra ona ne olduğunu bilmiyorum. Henüz hatırlamaya gücüm varken onu sık sık düşündüm. Onun titreyen, endişeli fısıltısını hep duydum: "Petrus, Pavlus, Matta...

1954

ORMAN MEYVELERİ

"Bekle bakayım, onunla kendim konuşacağım," diyen Fadeyev yanıma geldi ve tüfeğinin dipçiğini kafama dayadı.

Omzumdan düşürdüğüm kütüğe sarılmış vaziyette karda yatıyor ve bir türlü kalkıp dağlardan inmekte olan insan zincirindeki yerimi alamıyordum. Hepsinin omzunda irili ufaklı kütükler –odundan sopa– vardı. Hem mahkûmlar hem de muhafızlar bir an önce kampa dönüp yemek yemek ve uyumak istiyorlardı. Bu uzun kış günü canlarına yetmişti. Ben ise karda yığılıp kalmıştım.

Fadeyev mahkûmlarla hep sizli bizli konuşurdu.

"Dinleyin ihtiyar," dedi. "Sizin gibi bir aylağın, değnek denilebilecek şu kütüğü taşıyamaması mümkün değil. Numara yapıyorsunuz. Faşistin tekisiniz. Ülkemiz şu anda düşmanla çarpışırken siz onun tekerine çomak sokuyorsunuz."

"Ben faşist değilim," dedim. "Hasta ve aç bir insanım. Faşist sensin. Faşistlerin yaşlıları nasıl öldürdüğünü gazetelerden sen okuyorsun. Kolıma'da neler yaptığını ileride nişanlına nasıl anlatacağını sen düşün."

Ne olacaksa olsun! Al yanaklı, sağlıklı, karnı tok sırtı pek, iyi giyimli insanlara katlanamıyordum ve onlardan korkmuyordum. Karnımı korumak amacıyla kıvrıldım ama bu doğuştan gelen içgüdüsel bir davranıştı, çünkü karnıma atılan tekmelerden hiç korkmuyordum. Fadeyev çizmesiyle sırtımı tekmeledi. Aniden bir sıcaklık hissettim ama hiç acımadı. Ölsem hiç olmazsa daha iyiydi.

Çizmesinin burnuyla yüzümü yerden kaldıran Fadeyev, "Dinleyin," dedi, "birlikte çalıştığım ilk kişi siz değilsiniz, ben sizin sülalenizi bilirim."

Sonra diğer muhafız Seroşapka geldi.

"Dur bir bakayım, ben seni hatırlıyorum. Ne aşağılık, ne namussuz birisin sen. Yarın seni kendi ellerimle vuracağım. Anladın mı?"

Ayağa kalkıp ağzımdaki kanlı ve tuzlu salyayı tükürerek "Anladım," dedim.

Elimdeki kütüğü arkadaşlarımın yuhalamaları, bağırışları ve küfürleri eşliğinde sürükledim; ben dövülürken donmuşlardı.

Ertesi sabah Seroşapka bizi geçen kış kesim yapılan ormana götürdü ve sobada kışın yakılabilecek ne bulursak toplamamızı istedi. Ağaçlar kışın kesilmişti, kütükleri ise uzun kalmıştı. Uzun sırıkları kaldıraç olarak kullanıp kütükleri topraktan kazıyarak çıkardık, testereyle kestik ve istifledik.

Seroşapka, çalıştığımız yerin etrafında hâlâ ayakta kalmış birkaç ağaca sarı ve boz renkli kuru otlarla işaret çubukları bağlayıp bize yasak olan bölgeyi işaretledi.

Ekip başımız tepede Seroşapka için ateş yaktı (çalışma esnasında sadece muhafızlar ateş yakabilirdi) ve yedek odun getirdi.

Yağan kar çoktan rüzgârlarla taşınmıştı. Kırağıyla kaplı donmuş çimenler elimizde kayganlaşıyor, üzerlerine insan eli değdikçe renk değiştiriyorlardı. Tümseklerdeki bodur yaban gülleri buz tutmuştu. Yaban güllerinin donmuş koyu eflatun meyvelerinin aroması olağanüstüydü. Don yemiş, tohuma kaçmış, maviye çalan kırmızı yabanmersinleri ise yaban güllerinden de tatlıydı. Kısa ve düz dallardan parlak mavi renkli, boş bir deri cüzdan gibi buruşuk ama tadı tarif edilemeyecek kadar lezzetli mavimsi siyah suyunu muhafaza eden yabanmersinleri sarkıyordu.

Yılın bu zamanında dona maruz kalan orman meyveleri, sulu ve olgun meyvelere hiç benzemezdi. Bunların tadı daha hoştu.

Arkadaşım Rıbakov sigara molasında ve Seroşapka başka taraflara baktığında konserve kutusunda meyve topluyordu. Eğer Rıbakov kutunun tamamını doldurabilirse muhafızların aşçısı ona ekmek verecekti. Rıbakov'un bu ticari girişimi büyük boyutlara ulaşmıştı.

Benim böyle müşterilerim yoktu. Meyvelerin her birini özenle ve açgözlülükle dilimle damağıma bastırarak yiyordum. Ezilmiş meyvenin tatlı ve hoş kokulu suyu beni kısa bir anlığına kendimden geçiriyordu.

Ormanda meyve toplarken Rıbakov'a yardım etmeyi düşünmüyordum, zaten o da yardım istemezdi yoksa ekmeği bölüşmesi gerekirdi.

Rıbakov'un konserve kutusu çok yavaş doluyordu çünkü meyveler gitgide seyrekleşmişti. Hem çalışıp hem orman meyvesi toplayarak hiç farkında olmadan yasak bölgeye kadar gelmiştik. İşaret çubukları kafamızın üzerindeydi.

"Baksana," dedim Rıbakov'a. "Geri dönelim."

İleride yaban gülü ve yabanmersini dolu tepecikler vardı... Onları çoktan fark etmiştik. Ama işaret asılı olan ağaçların iki metre gerisinde durmamız gerekiyordu.

Rıbakov henüz tam dolmamış konserve kutusunu ve batmakta olan güneşi gösterdi. Yavaş yavaş büyülü meyvelere doğru ilerledi.

Ansızın kuru bir silah sesi duyuldu ve Rıbakov tümseklerin arasına yüzüstü düştü. Seroşapka elindeki tüfeği sallayarak, "Olduğunuz yerde kalın, yaklaşmayın!" diye bağırdı.

Seroşapka tüfeğinin sürgüsünü çekti ve bir kez daha ateş etti. İkinci kez ateş etmenin ne anlama geldiğini biliyorduk. Bunu Seroşapka da biliyordu. İki kere ateş edilirdi, ilki uyarı atışıydı.

Rıbakov tümsekler arasında yatarken tuhaf bir şekilde gözüme küçücük görünüyordu. Gökyüzü, dağlar ve nehir ise kocamandı. Bu dağların tepeleri arasındaki patika yollara kaç kişi sığabilirdi Tanrı bilir.

Rıbakov'un konserve kutusu uzaklara yuvarlanmıştı, onu yakalayıp cebime sakladım. Belki topladığı meyvelerin karşılığında ekmeği bana verirler. Nasıl olsa Rıbakov'un bunları kimin için topladığını biliyordum.

Seroşapka sakin bir tavırla bizi sıraya soktu, tekrar saydı ve eve dönme emri verdi.

Tüfeğinin dipçiğiyle omzumu dürttü, ona doğru döndüm. "Sana ateş etmek isterdim," dedi. "Ama işaretli yeri geçmedin, pislik herif!.."

1959

KANCIK TAMARA*

Kancık Tamara'yı taygadan bizim demirci Moisey Moiseyeviç Kuznetsov getirdi. Soyadına bakılırsa demircilik ona aileden geliyordu.** Moisey Moiseyeviç, Minsk doğumluydu. Kuznetsov öksüz biriydi; zaten bu, adından ve baba adından da anlaşılabilirdi çünkü Yahudilerde bir erkek çocuk henüz anne karnındayken babası ölürse o çocuğa mutlaka babasının adı verilir. Moisey çocukken demirciliği babası gibi bir demirci olan amcasından öğrenmişti.

Kuznetsov'un karısı, Minsk'teki restoranlardan birinde garsondu ve kırk yaşındaki kocasından epeyce gençti. 1937 yılında, büfede çalışan samimi bir kız arkadaşının tavsiyesi üzerine kocasını ihbar etmişti. O yıllarda bu yöntem her türlü komplodan ya da iftiradan ve hatta sülfürik asitten bile daha etkiliydi. Kadının kocası derhal ortadan kayboldu. Moisey Moiseyeviç sıradan bir demirci değil, fabrika demircisiydi ve bir ustaydı. Hatta biraz şairdi, demirden gül yapabilen cinsten bir ustaydı. Kullandığı aletleri kendi elleriyle yapardı. Yaptığı kerpeten, oyma kalemi, çekiç ve balyoz gibi aletler tartışmasız çok zarifti; ustasının meslek aşkını ve yaptığı işin ruhuyla uyumunu yansıtıyordu. Burada söz konusu olan sadece simetri ya da asimetri meselesi değildi, daha derin, daha içsel bir güzellikti. Moisey Moiseyeviç'in yaptığı

---

* Kancık kelimesi Türkçede olduğu gibi Rusçada da hem "hayvanın dişisi" hem de "dönek, güvenilmez" olmak üzere iki anlama gelmektedir. Öyküde "dişi köpek" anlamındadır.

Rusçada "Kuznets" (кузнец), demirci demektir. –editörün notu.

her at nalı, her çivi çok zarifti ve onun elinden çıkan her şey, zanaatkârlık izleri taşıyordu. Üzerinde çalıştığı her türlü nesneye son halini verirken üzüntü duyuyor, sanki bir darbe daha vursa daha iyisini, daha kullanışlısını yapabilirmiş gibi hissediyordu.

Jeolojik araştırma bölgesinde bir demirciye fazla ihtiyaç duyulmasa da kamp yetkilileri ona çok değer veriyordu. Moisey Moiseyeviç bazen yetkililerle şakalaşır ama yaptığı mükemmel iş sayesinde şakaları affedilirdi. Bir keresinde yetkililere matkap uçlarının su yerine yağın içinde daha iyi tavlandığını söyledi. Bunun üzerine kamp müdürü demir atölyesine tereyağı –tabii ki cüzi miktarda– getirmelerini emretti. Kuznetsov yağın ufak bir parçasını suya attı ve çelik matkap uçları normal tavlamada hiç görülmediği kadar yumuşak bir parlaklık kazandılar. Yağın geri kalan kısmını Kuznetsov ve çekiç ustası birlikte yedi. Demircinin bu kurnazlığı derhal müdüre iletildi ama hiç ceza almadılar. Daha sonra Kuznetsov yağla tavlamanın daha iyi kalite sağladığı konusunda ısrar ederek müdürden depodaki yağların küflenmiş kısımlarını dilendi. Bu küflü parçaları eritti ve hafif acımsı bir yağ elde etti. Demirci iyi, sessiz biriydi ve herkes için iyi şeyler dilerdi.

Kamp müdürümüz hayatın bütün inceliklerini bilirdi. Tıpkı Lycurgus* gibi kendi tayga devletinde iki sağlık görevlisi, iki demirci, iki ekip başı, iki aşçı ve iki muhasebeci bulundurmaya özen gösterirdi. Sağlık görevlilerinden biri hastaları tedavi ederken diğeri onun arkasından karanlık işler çevirir ve meslektaşının yasadışı işler yapıp yapmadığını takip ederdi. Eğer sağlık görevlisi "narkotiği" –her türlü kodeini ve

* Lycurgus (MÖ 800-730): Sparta devletinin ünlü kanun koyucusudur. Monarşinin tiranlığa, aristokrasinin oligarşiye ve demokrasinin de çete yönetimine dönüşme riski olduğunu öne sürüp bu üç rejimin en iyi yönlerinden oluşan bir karma rejim önermiştir.

kafeini– kötüye kullanırsa üzerindeki kıyafetler alınır, cezaya çarptırılır ve saha çalışmasına yollanır, meslektaşı ise görev tutanağını imzalayıp onun yerine sağlık ocağına yerleşirdi. Kamp müdürünün fikrine göre yedek uzman kadroları sadece gerekli durumlarda eleman değişimine olanak sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda uzmanlardan herhangi birinin, kendi yerinin doldurulamaz olduğunu zannettiği anlarda ortaya çıkabilecek disiplin zaafını da önlüyordu.

Buna rağmen muhasebeciler, sağlık görevlileri ve ekip başları yerlerini düşüncesizce değiştirir, bir provokatör tarafından getirilmiş olsa bile her fırsatta bir kadeh içkiyi fondiplemekten geri kalmazlardı.

Moisey Moiseyeviç'in yedeği olarak kamp müdürü tarafından seçilen demirciler, ellerine çekiç alma şansı bile bulamazlardı, çünkü Moisey Moiseyeviç kusursuz ve yeri doldurulamayan biriydi; işçiliği üst düzeydi.

Moisey Moiseyeviç bir gün tayganın patika yollarında giderken daha önce hiç görmediği kurt cinsi bir Yakut köpeğine rastladı. Beyaz göğsünün üzerinde eski bir şerit izi kalmış olan dişi bir koşum köpeğiydi bu.

Civarda ne bir köy ne de Yakutlara ait bir göçebe çadırı vardı. Köpek, tayga yolunda Kuznetsov'un karşısına çıkınca onu çok korkuttu. Moisey Moiseyeviç önce onu kurt sandı ve çizmeleriyle çamura bata çıka geri dönüp kaçmaya başladı. Diğer mahkûmlar Kuznetsov'un arkasından geliyordu.

Ama köpek, karnının üzerine yattı ve kuyruğunu sallayarak sürüne sürüne onlara doğru gitti. Köpeği okşadılar, bir deri bir kemik kalmış karnına pat pat vurdular ve onu beslediler.

Köpek bizimle kaldı ve gerçek sahiplerini taygada arama riskine neden girmediği kısa bir süre sonra anlaşıldı.

Doğurmak üzereydi. İlk gece çadırın altına aceleyle, kendisine yöneltilen ilgiyle dikkatini dağıtmamaya çalışarak bir

çukur kazmaya başladı. Elli kişinin her biri ona sarılmak, sevmek, kendi ızdırabını okşayarak anlatmak ve ona içini dökmek istiyordu.

Otuz yaşında bir jeolog olan ve kısa bir süre önce Kuzey Kutbu'ndaki onuncu yılını kutlayan ekip başımız Kasayev, yanından hiç ayırmadığı gitarını hafiften tıngırdatarak çadırdan dışarı çıktı ve kampın yeni elemanını incelemeye koyuldu.

Ekip başı, "Adı 'Savaşçı' olsun," dedi.

Aşçı Slavka Ganuşkin, "Ama bu bir kancık, Valentin İvanoviç," dedi sevinçli bir şekilde.

"Kancık mı? Hmm. O zaman adı 'Tamara' olsun." Ve ekip başı uzaklaştı.

Köpek onun arkasından gülümseyip kuyruğunu salladı. İşine yarayacak bütün insanlarla hemencecik iyi ilişkiler kurmuştu. Tamara, Kasayev'in ve ekip onbaşısı Vasilenko'nun bizim köyde oynadığı rolü anlamış ve ayrıca aşçıyla kurulacak dostluğun önemini kavramıştı. Geceleri ise bekçinin yanında yer alıyordu.

Kısa süre içinde Tamara'nın yemeğini sadece bizim elimizden aldığı, birileri içeride olsun ya da olmasın, mutfaktan ya da çadırdan hiçbir şey almadığı anlaşıldı.

Bu ahlak disiplini, hayatları boyunca pek çok şey görüp geçirmiş ve çoğu zaman bir çıkmaza girmiş olan köy sakinlerine fazlasıyla dokunmuştu.

Tamara'nın önüne genelde konserve et ve tereyağlı ekmek koyarlardı. Köpek, önüne konan yiyecekleri iyice koklar, her defasında en iyi bildiği, ona en lezzetli gelen ve herhalde en güvenilir bulduğu tuzlu somonu seçerdi.

Kancık kısa süre sonra yavruladı. Kuytu çukurda altı yavru dünyaya geldi. Yavrular için kulübe yapıp hayvanları oraya taşıdık. Tamara uzun süre huzursuzlandı, yerde süründü, kuyruğunu salladı ama sonunda her şeyin yolunda olduğunu ve yavrularına zarar vermeyeceğimizi anladı.

O sırada kömür arama ekibimiz dağlara doğru üç kilometre kadar ilerlemek zorunda kaldı. Ambarların, mutfağın, idare ofisinin ve yatakhanenin bulunduğu kamp sahasından yedi kilometre uzaklaştık. Yavrularla köpek kulübesi yeni yerlerine taşındı ve Tamara günde artık iki ya da üç kere aşçıya koşup ondan aldığı kemik parçalarını ağzıyla yavrularına taşıyordu. Yavrular öyle ya da böyle besleniyorlardı ama Tamara bundan asla emin olamıyordu.

Bir gün köyümüze taygadaki firari mahkûmları aramak üzere kayaklı bir operasyon ekibi geldi. Kışın kaçmak çok ender rastlanan bir durumdur; buna rağmen komşu madenden beş mahkûmun kaçıp taygada kaybolduğu bilgisi geldi bize.

Köyde kayak ekibine bizimki gibi bir çadır değil, kampın tek ahşap yapısı olan hamamı tahsis ettiler. Ekip başı Kasayev'in bize anlattığına göre kayak ekibinin, kimsenin karşı çıkamayacağı kadar önemli bir görevi vardı.

Kamp sakinleri bu davetsiz misafirlere alışılagelmiş bir ilgisizlikle ve itaatkârlıkla boyun eğdiler.

Kancık Tamara hiç beklenmedik bir şekilde aniden yanındaki muhafıza saldırdı ve onu keçe çizmesinden ısırdı. Tamara'nın tüyleri diken diken olmuştu ve gözlerinde korkusuz bir öfke belirmişti. Köpeği muhafızın üzerinden zorla tutup çektiler.

Ünü bize kadar ulaşan operasyon komutanı Nazarov, köpeği vurmak için makineli tüfeğine sarıldı ancak Kasayev onu kolundan tutup hamama götürdü.

Marangoz Semyon Parmenov'un tavsiyesiyle Tamara'ya ipten bir tasma takıp onu ağaca bağladık. Operasyon ekibi ömür boyu bizimle kalacak değildi nasılsa.

Bütün Yakut köpekleri gibi Tamara da havlamayı beceremiyordu. Hırlıyor ve azı dişleriyle tasmayı kemirmeye çalışıyordu. Kışı bizimle geçirmiş o huzurlu Yakut köpeğinden

eser kalmamıştı şimdi. Duyduğu nefret sıradışıydı ve onun geçmişini yansıtıyordu. Herkes, köpeğin bu muhafız ekibiyle daha önceden karşılaştığını anlamıştı.

Bir köpeğin hafızasında ne tür bir orman trajedisi bir ömür yer etmiş olabilirdi ki? Korkunç geçmişiyle, bu Yakut kancığının taygada bizim köyün civarında ortaya çıkışının bir bağlantısı olabilir miydi?

Nazarov sadece insanları değil, hayvanları da hatırlayabilecek bir hafızaya sahip olabilseydi, herhalde onun hakkında bir şeyler anlatabilirdi.

Yaklaşık beş gün sonra kayakçılardan üçü gitti, Nazarov'la arkadaşı ise bizim ekip başıyla birlikte ertesi gün yola çıkmaya karar verdiler. Bütün gece içtiler, sabaha karşı ayılmak için birer kadeh daha içip yola koyuldular.

Tamara birden hırlamaya başlayınca Nazarov geri döndü, omzundaki makineli tüfeği eline aldı ve şarjörü yakın mesafeden köpeğin üzerine boşalttı. Tamara seğirmeye başladı, sonra da sesi kesildi. Ateş sesini duyan insanlar baltaları ve küsküleri kapıp çadırdan fırladılar. Ekip başı işçileri durdurmak için koşarken Nazarov ormanda kayboldu.

Bazen dileklerin gerçekleştiği olur. Elli kişinin bu komutana karşı olan nefreti o kadar büyük ve tutkuluydu ki gerçek bir güce dönüştü ve Nazarov'a kadar ulaştı.

Nazarov ve yardımcısı kayaklarıyla gitmişlerdi. Bizim köyden yirmi kilometre ötedeki ana yola bağlanan ve kışın gitmek için en iyi yol olan donmuş dere yatağını değil de, dağ yolunu seçmişlerdi. Nazarov peşindekilerden korkmuştu, üstelik dağ yolu daha kestirmeydi ve Nazarov da çok iyi bir kayakçıydı.

Dağ geçidine vardıklarında hava kararmıştı. Sadece dağların zirvelerinde hâlâ gün ışığı vardı, geçitlerdeki uçurumlar ise karanlıktı. Nazarov dağlardan çaprazlamasına inmeye başladı, orman gittikçe sıklaştı. Nazarov durması gerektiğini

fark etmişti ama ayağındaki kayaklar onu aşağılara doğru çekiyordu. Sonunda devrilmiş bir karaçam ağacının kalıntısı olan ve zamanla eğrilip karlar altında kalmış olan uzunca bir kütüğe bindirdi. Kütük, Nazarov'un karnından girip kaputunu yırtarak sırtından çıktı. Diğer adam uzaktaydı, kayarak çoktan aşağı inmişti. Ana yola kadar koştu ve ancak ertesi gün alarm verebildi. İki gün sonra Nazarov'u buldular. Tıpkı üç boyutlu, büyük boy savaş tablosundaki bir figür gibi uçuş pozisyonunda ve donmuş vaziyette kazığa asılı kalmıştı.

Tamara'nın postunu yüzdüler, gererek ahırın duvarına çivilediler ama bu işlemi iyi yapamamışlardı; kuruyan post küçücük kaldı. Onun bir zamanlar kızağa koşulan iri bir Yakut laykasına ait olduğunu kimse düşünemezdi.

Bundan kısa bir süre sonra orman korucusu geldi ve geçen yıl kesilen ağaçlar için eski tarihli evrak düzenledi. Ağaçlar kesilirken kimse kütük boylarını hesaplamamış ve kütükler normlara göre olması gerektiğinden daha uzun bırakılmıştı. Bunları uygun boya getirmek gerekiyordu. Kolay bir işti. Orman korucusuna dükkândan bir şeyler alması için para ve içki verdik. Korucu giderken ahırın duvarında asılı olan köpek postunu istedi. Postu işleyecek ve dışı kürklü bir "köpek" eldiveni dikecekti. Üzerindeki kurşun delikleri ise, dediğine göre, hiç önemli değildi.

1959

CHERRY BRANDY*

Şair ölüyordu. Kansızlıktan bembeyaz olmuş parmakları ve boru gibi uzamış kirli tırnaklarıyla açlıktan şişmiş, kocaman olmuş ellerini, soğuktan bile saklamadan göğsünde birleştirmişti. Eskiden ellerini ısıtmak için çıplak koynuna sokardı ama şimdi bedeni ellerini ısıtacak kadar sıcak değildi. Eldivenlerini çoktan çalmışlardı; gündüz gözüyle çalmak için sadece yüzsüz olmak yeterliydi. Üzeri sinek pislikleriyle dolu, kafesli, fersiz sarı ampul, yüksek tavana tutturulmuştu. Ampulün ışığı şairin ayaklarına vuruyordu. Şair, aralıksız yan yana sıralanmış çift katlı ranzaların kuytu karanlıklarında, alt katta, sanki bir kutunun içindeymiş gibi yatıyordu. Parmakları zaman zaman kımıldıyor, kastanyetler gibi şaklıyor, montundaki düğmeyi, iliği ya da bir deliği yokluyor, üstündeki bir kırıntıyı süpürüyor ve tekrar hareketsiz kalıyordu. Şair o kadar uzun süredir can çekişiyordu ki artık ölüyor olduğunu anlamaktan bile vazgeçmişti. Bazen, başının altına koyduğu ekmeğinin çalınışı gibi sıradan fakat güçlü bir düşünce, azapla ve neredeyse elle tutulur bir somutlukla, ite kaka, zorla zihnine üşüşüyordu. Bu düşünce o kadar korkunç boyutlara varıyordu ki kavga etmeye, küfürleşmeye, dövüşmeye, bunu kimin yaptığını bulmaya ve kanıtlamaya hazırdı. Ama bütün bunları yapacak gücü yoktu ve ekmekle ilgili kapıldığı bu düşünce giderek zayıflıyordu... Şimdi artık başka bir şey düşünüyordu; herkesi denizaşırı ülkelere götürmeleri

* Osip Mandelştam'ın 2 Mart 1931 tarihinde yazdığı "Sana son kez açık yüreklilikle söylüyorum: Hayat yalnızca brendi –cherry brandy– meleğim benim..." adlı şiirine gönderme yapılmaktadır.

gerekiyormuş, vapur nedense gecikmiş ve neyse ki kendisi burada kalmış. Ve birden, aynı hızla ve gelişigüzellikle baraka nöbetçisinin yüzündeki doğum lekesini düşünmeye başlıyordu. Günlerinin büyük bir bölümünü burada yaşadığı olayları düşünerek geçiriyordu. Gözlerinin önünde beliren görüntüler çocukluğuna, gençliğine ve başarılı olduğu yıllara ait görüntüler değildi. Bütün yaşamı boyunca aceleyle bir yerlere koşuşturup durmuştu. Artık acele etmemesi ve yavaş düşünebilmesi harika bir şeydi. Acele etmeden, ölüm öncesinin o yüce yeknesaklığını, sanatçılardan ve şairlerden önce doktorların anlayıp anlattıkları o şeyleri düşünüyordu. Ölmek üzere olan birinin takındığı bir maske olan o Hipokrat ifadesini bütün tıp öğrencileri bilir. Ölüm öncesi davranışların bu gizemli monotonluğu, Freud'a en cesur hipotezleri ortaya koyma imkânı sunmuştur. Tekdüzelik ve tekrarlama olayı, bilim dünyasının başlıca temelini oluşturur. Ölümün getirdiği emsalsizliği ise doktorlar değil, şairler araştırmıştır. Onun hâlâ düşünebildiğini fark etmek güzel bir şeydi. Açlığın verdiği mide bulantısı çoktan alışık olduğu bir duyguydu. Ve artık her şey birbirinin aynıydı; Hipokrat da, yüzünde doğum lekesi olan nöbetçi de, kendi kirli tırnakları da...

Yaşam kâh şairin vücudundan içeri giriyor kâh bedenini terk ediyor ve o ölüyordu. Ama yaşam yeniden geri geliyor, şairin gözleri açılıyor ve düşünceleri tekrar su yüzüne çıkıyordu. Tek eksik, arzuydu. İnsanların sık sık suni teneffüsle, insülinle, kâfur iğnesiyle, kafeinle hayata geri döndüğü bu dünyada o, uzun süre yaşamıştı. Ölü tekrar canlanıyordu. Neden olmasın? O, ölümsüzlüğe, gerçek anlamda insanın ölümsüzlüğüne inanıyordu. İnsanın ebediyen yaşayamaması için hiçbir biyolojik nedenin olmadığını düşünürdü sık sık. Yaşlılık, tedavi edilebilir bir hastalıktı ve eğer bugün bile hâlâ çözülememiş trajik bir yanlış anlama olmasaydı, şair ebediyen yaşayabilirdi —ya da en azından yorulana kadar. Ama o, yaşamaktan hiç yorulmamıştı. Şimdi bile, bu geçici bara-

kada, buranın sakinlerinin adını sevgiyle andıkları bu transit barakasında bile... Transit barakası, dehşetin habercisiydi ama dehşetin kendisi sayılmazdı. Aksine, burada özgürlük ruhu vardı ve herkes bunu hissederdi. İleride kamp vardı, geride ise hapishane. Bu, "yolculuğun sükûneti" idi ve şair bunu anlamıştı.

Ölümsüzlüğe giden bir yol daha vardı, o da Tyutçev'in yoluydu:

Mutludur bu dünyadan geçenler
*Onun ölümcül anlarında.**

Görünen o ki şair, fiziksel bir varlık olarak insan suretinde ölümsüz olamayacağına göre, sanatsal açıdan ölümsüzlük kazanacaktı. O, 20. yüzyılın ilk Rus şairi olarak kabul ediliyordu ve kendisi de sık sık bunun böyle olduğunu düşünmüştü. Şiirlerinin ölümsüz olacağına inanıyordu. Öğrencisi yoktu; ama hangi şair öğrenciye tahammül edebilir ki? Pek iyi olmasa bile düzyazı da kaleme alırdı ve makaleler yazardı. Ama ona yeni ve önemli gelen şeyleri sadece şiirde bulmuştu. Onun geçmiş yaşantısının tümü kurgudan ibaretti; kitaptı, masaldı, rüyaydı ve sadece şu an içinde bulunduğu zaman dilimi gerçek hayata aitti.

Bütün bu düşünceler usul usul, gizlice, içindeki derinliklerde ortaya çıkmıştı. Bu derin düşüncelerde tutku yoktu. Kayıtsızlık çoktan benliğini sarmıştı. Bütün bunlar o kadar boş şeylerdi ki, hayatın insafsız yükünün yanında devede kulak kalırdı. Kendi kendine hayret ediyordu: Her şeyin zaten kararlaştırılmış olduğu bir zamanda bile nasıl oluyordu da şiir hakkında düşünebiliyordu? Ve o bunu herkesten çok daha iyi biliyordu. Burada, o kimin umurundaydı ki? Kim onunla boy ölçüşebilirdi? Bütün bunların neden anlaşılması gerekiyordu? Bekledi... ve sonunda anladı.

* Fyodr İvanoviç Tyutçev'in (1803-1873) "Cicero" adlı şiirinden.

Yaşam belirtilerinin bedenine geri döndüğü dakikalarda, yarı kapalı bulanık gözleri bir anda görmeye, gözkapakları titremeye ve parmakları kımıldamaya başladığı anda, aklından geçirmediği düşünceler de geri dönüyordu; bunlar son düşünceleriydi.

Yaşam onun bedenine otoriter bir ev sahibi gibi girdi. Şair onu davet etmemişti ama o yine de şairin vücuduna, beynine bir şiir gibi, bir ilham gibi girdi. Ve bu kelimenin anlamı ilk kez dolu dolu çıktı karşısına. Şiir, onun yaşamasını sağlayan bir hayat pınarıydı. Evet, tam olarak böyleydi. Şiir için değil, şiirle yaşıyordu o.

Şimdi ilhamın, yaşamın kendisi olduğu o kadar açık, o kadar belirgindi ki, şair için yaşamın tam da ölümün eşiğinde ilham olduğu, sadece ilhamdan ibaret olduğu berraklık kazanmıştı.

Ve şair, bu son gerçeği görebildiğine sevinmişti.

Her şey (bütün dünya) şiirde karşılığını bulurdu: iş, bir atın ayak sesleri, ev, bir kuş, kaya, aşk —kısacası bütün dünya kolaylıkla bir şiire girebilir ve rahatça oraya yuva yapabilirdi. Ve zaten bunun da böyle olması gerekirdi; çünkü şiir demek kelimeler demekti.

Dörtlükler şimdi bile kolaylıkla, ardı ardına dökülüveriyordu; uzun süredir yazmamasına, daha doğrusu kendi şiirlerini yazamamasına rağmen yine de kelimeler ona bahşedildiği şekilde ve her seferinde olağanüstü bir ritim içinde ortaya çıkıyordu. Kafiye, kelimeleri ve kavramları avladığı bir mıknatıstı. Her kelime, dünyadan bir parçaydı. Şair, kafiye için bir kelime çağırır ve bütün dünya, âdeta çok hızlı elektronik aletlerde olduğu gibi anında önüne seriliverirdi. Hepsi, "Beni al! Hayır, beni!" diye bağırırdı. Aramaya gerek yoktu. Tek yapılması gereken, sadece seçmekti. Sanki iki kişi vardı: biri yaratan ve çarkı alabildiğine döndüren, diğeri seçim yapan ve zaman zaman harap olmuş makineyi durduran.

Ve bu iki kişinin de kendisi olduğunu görünce şair, şimdi gerçek şiiri yazmakta olduğunu anladı. Yazılıp yazılmadığı kimin umurunda? Yazmak, yayımlamak, bunların hepsi boş. Çıkar gözetilerek yapılan şeyler her zaman iyi sonuç getirmez. En iyisi yazılmamış, yaratılmamış, iz bırakmadan eriyip, kaybolup gitmiş olandır. En iyisi sadece şairin hissettiği, hiçbir şeyle karıştırılmaması gereken ve şiirin yaratıldığını, hem de mükemmel bir şekilde yaratıldığını ispat eden sanatsal hazdır. Yanılmış olabilir miydi? Onun sanatsal hazzı kusursuz muydu gerçekten?

Blok'un son şiirlerinin ne kadar kötü, şiirsel açıdan ne kadar âciz olduklarını ve Blok'un bunu muhtemelen anlayamadığını hatırladı.

Şair kendini durmaya, hareketsiz kalmaya zorladı. Bunu burada yapmak, Leningrad'da ya da Moskova'da yapmaktan daha kolaydı.

Burada uzun süredir hiçbir şey düşünmediğini fark etti. Yaşam bir kez daha onu terk ediyordu.

Uzun saatlerdir hareketsiz yatıyordu, aniden yanı başında hedef tahtası ya da jeoloji haritası gibi bir şeyler gördü. Haritada hiç isim yoktu, üzerindeki çizimleri boş yere anlamaya çalıştı. Bu gördüğünün aslında kendi parmakları olduğunu anlaması epey zaman aldı. Parmak uçlarında, köküne kadar içilmiş, âdeta emilmiş kötü tütünlü sigaraların kahverengi lekeleri vardı hâlâ. Parmaklarının iç kısımlarında tıpkı bir dağın kabartma haritasını andıran bir parmak izi şekli vardı. Bu şekil on parmakta da aynıydı; enlemesine kesilmiş bir ağaç kesitindeki gibi eş merkezli dairelerden oluşuyordu. Çocukken büyüdüğü apartmanın bodrum katındaki çamaşırhaneden tanıdığı Çinli adamın bir keresinde onu sokakta nasıl durdurduğunu hatırladı. Çinli tesadüfen onun elini tutmuş, sonra diğer elini de yakalayıp avuç içlerini yukarı doğru çevirmiş ve heyecanla Çince bir şeyler söy-

lemişti. Demek ki çocuğun çok şanslı biri olacağını, doğru alametlere sahip olduğunu ilan etmiş. Şair bu şans alametini pek çok kez, özellikle de ilk şiir kitabını bastırdığında çok sık hatırlamıştı. Oysa şimdi bu Çinliyi, hiç kızmadan ve hiç alay etmeden hatırlıyordu. Şimdi artık onun için hiçbir şeyin anlamı yoktu.

En önemlisi de henüz ölmemiş olmasıydı. Bu arada, şair gibi öldü ne demek? Böyle bir ölümde çocukça bir saflık olmalı. Ya da Yesenin'de ve Mayakovski'de olduğu gibi kasıtlı, teatral bir şeyler olmalı.

Bir oyuncu gibi öldü dense, bu az çok anlaşılır bir şeydir, ama ya bir şair gibi ölmek?

Evet, kendisini bekleyen şeyi sezebiliyordu. Kaldığı bu transit hapishanesinde pek çok şeyi anlayıp tahmin edebilmişti. Ve seviniyordu, kendi güçsüzlüğüne sessizce seviniyor, ölmeyi ümit ediyordu. Uzun zaman önce hapishanede yaşanan bir tartışmayı hatırladı; kampın mı yoksa hapishanenin mi daha kötü olduğu tartışılıyordu. Kimsenin doğru dürüst bir şey bildiği yoktu, tartışmalar göreceliydi. Kamptan onların bulunduğu hapishaneye getirilen bir adamın nasıl zalimce güldüğünü hatırladı. Adamın gülümseyişi hafızasında o kadar yer etmişti ki onu yerinden oynatmaktan korkuyordu.

Eğer şimdi ölürse, onu buraya getirenleri ne kadar akıllıca aldatabileceğini bir düşünün. Tam on yıl boyunca onları aldatmış olacak. Birkaç yıl önce sürgün edilmişti ve isminin ömür boyu özel listelere girdiğini biliyordu. Ömür boyu! Artık ölçek değişmişti ve böylece kelimeler de anlam değiştirmiş oldu.

Yine kabarmaya başlayan, tıpkı denizlerdeki gelgitlere benzeyen bir güç dalgası hissetti. Saatlerce süren bir gelgit dalgasıydı bu. Sonra sular çekildi. Ama deniz bizi asla tamamen terk etmez. Şair biraz olsun iyileşti.

Birden canı yemek yemek istedi. Ama hareket edecek takati yoktu. Yavaşça ve güçlükle bugünkü çorbasını komşusuna verdiğini, bardağındaki sıcak suyun, onun son günündeki tek yemeği olduğunu hatırladı. Tabii ki ekmek hariç. Ama ekmek çok, çok uzun zaman önce dağıtılmıştı. Dünkü ekmeğini ise çoktan çalmışlardı. Bazılarının hâlâ hırsızlık yapacak kadar gücü vardı demek.

Sabah olana kadar sıkıntısızca ve hiçbir şey düşünmeden yattı. Elektrik lambası biraz daha sarardı ve sonunda her günkü gibi büyük kontrplak tepsilerde ekmek getirdiler.

Ama şair artık eskisi gibi endişelenmedi, ekmek kenarı aramadı, ekmeğin kenar kısmı kendisine denk gelmeyince ağlamadı, küçücük lokmayı titreyen parmaklarıyla ağzına tepiştirmedi. Küçük lokma ağzında anında eridi, burun delikleri şişti ve şair bütün benliğiyle taze çavdar ekmeği kokusunu ve tadını hissetti; ama yutkunamamasına ve çenesini oynatamamasına rağmen lokma artık ağzında değildi. Ekmek parçası erimiş ve kaybolmuştu, buradaki pek çok mucizeden biriydi bu. Hayır, artık endişelenmiyordu. Günlük tayınını verdikleri zaman onu kanı çekilmiş elleriyle kaptı ve ekmeği ağzına bastırdı. İskorbütlü dişleriyle ekmeği ısırdı, diş etleri kanadı, dişleri sallandı ama hiç acı hissetmedi. Var gücüyle ekmeği dudaklarına bastırmaya devam etti, ağzına tepiştirdi, emdi, kopardı, kemirdi…

Komşuları onu durdurdu.

"Hepsini yeme, geri kalanını sonra yersin, daha sonra…"

Şair anlamıştı. Maviye çalan kirli ellerinden kanlı ekmeği bırakmadan gözlerini iri iri açtı, açık ve net bir şekilde sordu: "Sonra ne zaman?" Ve gözlerini kapadı.

Akşama doğru öldü.

Ama ölüm kaydını iki gün sonra yaptılar. Yaratıcı komşuları iki gün boyunca ölünün ekmek tayınını almaya devam ettiler. Ölü adam, tayın dağıtılırken elini bir kukla gibi hava-

ya kaldırıyordu. Büyük ihtimalle ölüm kaydındaki tarihten önce ölmüştü ki bu, gelecekteki biyografi yazarları için bayağı önemli bir detay.

1958

ÇOCUK ÇİZİMLERİ

Ellerinde herhangi bir liste olmadığı halde bizi işe sürdüler ve kapının yanında beşerli sıraya dizdiler. Her zaman beşerli dizerlerdi, çünkü muhafızların çoğu çarpım tablosunu ezbere bilmiyordu. Soğuk havada ve üstelik de canlı nesnelerle yapılması gerekiyorsa her türlü aritmetik işlemi ciddi dikkat ister. Mahkûmların sabrı aniden taşabilirdi ve yöneticiler de zaten bunu hesaplamışlardı.

Bugünkü işimiz kolaydı, normalde adi suçlulara yaptırdıkları, silindir testereyle odun kesme işiydi. Testere arada bir hafifçe tık tık vurarak tezgâhta kolaylıkla dönüyordu. Kocaman bir kütüğü tezgâha koyuyor ve yavaşça testereye doğru itiyorduk.

Testere keskin bir çığlık koparıyor, azgınca kükrüyordu. Kuzey'de çalışmak bizim gibi onun da hoşuna gitmiyordu ama biz yine de kütük ikiye bölünüp daha küçük parçalara ayrılana kadar ittikçe itiyorduk.

Üçüncü arkadaşımız uzun sarı saplı, ağır, mavimtırak bir yarma baltasıyla odunları kesiyordu. Kalın parçaların kenarlarını temizliyor, daha ince olanları ise tek darbeyle ikiye bölüyordu. Darbeleri güçsüzdü, çünkü arkadaşımız da bizim kadar açtı ama donmuş karaçam kolayca kırılıyordu. Kuzey'in doğası bizim gibi ilgisiz ve umursamaz değildir, bizi buraya gönderenlerle anlaşma yapmış gibidir.

İşimizi bitirdik, odunları istifledik ve muhafızları beklemeye başladık. Bizim muhafız buradaydı, kestiğimiz odunları yaktıkları binada ısınıyordu ama eve bütün ekip bir arada ve uygun adım marş komutuyla dönmek, kasabaya varınca da küçük gruplara bölünmek zorundaydık.

İş bittikten sonra ısınmaya gitmedik. Çitlerin yakınındaki büyük çöp yığınını çoktan fark etmiştik, ne de olsa görmezden gelemeyeceğimiz bir şeydi bu. Her iki arkadaşım da el çabukluğuyla ve alışkanlıkla donmuş tabakaları birbiri ardına kaldırarak çöp yığınını iyice karıştırdılar. Buldukları ganimet, donmuş ekmek parçaları, bir parça buzlu köfte topağı ve yırtık erkek çoraplarıydı. En değerli şey tabii ki çoraplardı ve bu hazine bana denk gelmediği için içim yandı. Onlarca yıldır sadece devlet malı hapishane kıyafetleri giyen insanlar için özgür insanların giydiği "sivil" çoraplar, atkılar, eldivenler, gömlekler ve pantolonlar çok değerliydi. Çoraplar yamanıp onarıldıktan sonra ya ekmekle ya tütünle takas edilebilirdi.

Arkadaşlarımın başarısı beni de harekete geçirdi. Ellerimle, ayaklarımla ben de bu çöp yığınının parlak renkli kısımlarını parçalamaya koyuldum. İnsan bağırsağına benzer bir bez parçasını kenarından kaldırınca –bunca yıldır ilk kez– gri bir okul defteri gördüm.

Bu, sıradan bir ilkokul defteriydi; çocuklar için resim defteriydi. Bütün sayfalar özenle ve gayretle boyanmıştı. Soğuktan kıtır kıtır olmuş kâğıtları, donmuş, parlak, soğuk ve saf yaprakları çevirmeye başladım. Ben de bir zamanlar –çok eskiden– yemek masasındaki gaz lambasının yanına ilişir, resim yapardım. Masallardaki ölü kahraman, sihirli fırça darbelerimle sanki üzerine hayat suyu serpilmiş gibi canlanıverirdi. Kadındüğmelerine benzeyen sulu boyalarım beyaz teneke bir kutuda dururdu. Masaldaki Çar'ın oğlu İvan, boz kurdunun üzerinde dörtnala çam ormanlarına dalardı. Boz renkli kurt, çam ağaçlarından daha uzundu. Çar'ın oğlu İvan, kurda tıpkı kuzeyli Evenki halkının geyiğe bindiği gibi biner ve topukları neredeyse yosunlara değerdi. Sis, gökyüzüne doğru kıvrılarak yükselir, yıldızlı mavi gökyüzünde V şeklinde çizilmiş kuşlar görülürdü.

Çocukluğumu ne kadar çok hatırlarsam, onun bir daha geri gelmeyeceğini, başka bir çocuğun defterinde onun gölgesini dahi bulamayacağımı o kadar iyi anlamıştım.

Ürkütücü bir defterdi bu.

Kuzey şehri ahşaptandı, evlerin çitleri ve duvarları açık hardal sarısına boyanmıştı ve genç ressamın fırçası, insan eliyle yapılan nesneleri göstermek istediği yerlerde, sokak binalarında, her yerde bu sarı rengin aynısını sadakatle yineliyordu.

Defterde çok, hem de çok fazla çit vardı. Hemen hemen her resimde insanlar ve evler siyah dikenli tellerin dolandığı sarı ve düzgün çitlerle çevrilmişti. Devlet malı teller, çocuğun defterindeki bütün çitleri sarmıştı.

Çitlerin etrafında insanlar vardı. Defterdeki insanlar ne köylü, ne işçi, ne de avcıydı. Bunlar askerlerdi, omuzlarında tüfekleriyle muhafızlar ve nöbetçilerdi. Genç ressamın muhafızların ve nöbetçilerin etrafına yerleştirdiği yağmurdan korunma kulübeleri –mantarlar– ise devasa nöbetçi kulelerinin dibinde duruyordu. Gözetleme kulelerinde askerler gidip geliyor, tüfekleri parlıyordu.

Resim defteri kalın değildi ama çocuk, yaşadığı şehrin bütün mevsimlerini sığdırabilmişti deftere yine de.

Parlak zemin, tıpkı genç Matisse'in resimlerindeki gibi tek tip yeşildi, masmavi gökyüzü ise taze, temiz ve açıktı. Gün doğumları ve gün batımları değişmez bir şekilde kıpkırmızıydı ve bütün bunlar çocuğun soluk tonları ve renk geçişlerini bulmadaki ya da ışık-gölge oyunlarını yakalamadaki beceriksizliğinden kaynaklanmıyordu.

İlkokul defterindeki bu renk kombinasyonları, Kuzey Kutbu'nun soluk tonlara sahip olmayan, olağanüstü temiz ve açık gökyüzünün gerçek tasviriydi.

Tanrı'nın henüz küçük bir çocukken taygayı nasıl yarattığını anlatan eski bir Kuzey efsanesini hatırladım. Az sayıda

renk vardı, renkler çocuksu bir saflıktaydı, çizimler sade ve netti, konular basitti.

Daha sonra Tanrı büyüyüp yetişkin biri olduğunda yapraklardan karmaşık şekilli motifler kesmeyi öğrendi ve rengârenk kuşlar yarattı. Tanrı, çocuk dünyasından sıkılınca kendi yarattığı taygayı karla kaplayıp bir daha geri dönmemek üzere güneye gitti. Efsane böyle diyordu.

Çocuk, kış çizimlerinde de gerçeğe sadık kalmıştı. Yeşillikler kaybolmuştu. Ağaçlar siyah ve çıplaktı. Bunlar, benim çocukluğumun köknarları ve çam ağaçları değil, Dahurya dağlarının karaçamlarıydı.

Kuzey'de av zamanıydı; sivri dişli Alman çoban köpeği, Çar'ın oğlu İvan'ın tuttuğu tasmayı çekiştiriyordu. Çar'ın oğlu İvan, kulaklarını örten askerî bir şapka takmış, beyaz koyun postundan gocuk giymiş, ayağına keçe çizmeler geçirmiş, bileğini saran eldivenler giymiş ve ayaklarına, Kuzey Kutbu'nda adına "kösele tozluk" denilen ve dizlerinden ayak bileğine kadar uzanan tozluklar takmıştı. Çar'ın oğlu İvan'ın omzunda makineli tüfek asılıydı. Çıplak üçgen ağaçlar karlara gömülmüştü.

Çocuk; sarı evler, dikenli teller, gözetleme kuleleri, çoban köpeği, makineli tüfek taşıyan muhafızlar ve masmavi gökyüzü dışında hiçbir şey görmemişti; hiçbir şey aklında kalmamıştı.

Arkadaşım deftere bir göz attı ve sayfaları eliyle yokladı.

"Tütün sarmak için gazete bulsan daha iyiydi," diyerek defteri elimden çekti, buruşturup çöp yığınına fırlattı. Defterin üzeri kırağı ile kaplanmaya başladı.

1959

SÜT REÇELİ

Açlıktan dolayı diğer bütün duygularımız gibi öfkemiz de körelmiş ve zayıflamıştı. Duygularımızı ifade edecek, gidip daha hafif bir iş arayacak, ona buna soracak, yalvaracak gücümüz kalmamıştı. Sadece bu dünyaya birlikte geldiğimiz ama ofis, hastane, ahır gibi kapalı alanlarda çalışma şansını elde etmiş olan arkadaşları kıskanmakla yetiniyorduk. Bütün kamp girişlerinde kahramanlık ve yiğitlik olarak ilan edilen o meşhur uzun saatler boyu fiziksel güç gerektiren ağır işler, bu gibi yerlerde yoktu. Uzun lafın kısası, sadece Şestakov'u kıskanıyorduk.

Bizi hayata karşı duyduğumuz ilgisizlikten, yavaş yavaş yaklaşan ölümden sadece herhangi bir dış etken kurtarabilirdi. Bu, içsel değil dışsal bir güç olmak zorundaydı. İçimizdeki her şey yanıp kavrulmuş, yok olmuştu. Bizim için hiçbir şey fark etmiyordu. Yarından sonrasını asla gözümüzde canlandıramıyorduk.

Şu anda hemen barakaya gitmek, ranzaya uzanmak istiyordum ama yine de kamp kantininin kapısının önünde öylece dikilip durmaktan kendimi alamıyordum. Bu kantinden sadece adi suçlular ve bir de "halk dostu" kategorisine giren sabıkalı hırsızlar yararlanabilirdi. Bize orada yer yoktu ama yine de çikolata renkli ekmek somunlarından gözümü ayıramıyordum. Taze ekmeğin tatlı ve ağır kokusu burun deliklerimi gıdıklıyor, hatta başımı döndürüyordu. Kendimde ne zaman barakaya gitme gücü bulacağımı bilemeden öylece dikiliyor, ekmekleri seyrediyordum. O anda Şestakov bana seslendi.

Şestakov'u anakaradan, Butırka Hapishanesi'nden tanıyordum. Onunla aynı hücreyi paylaşmıştık. Oradayken aramızda dostluktan ziyade tanışıklık vardı. Madene gelince Şestakov kuyuda çalışmadı. Jeoloji mühendisiydi, onu maden keşif bölümüne, yani ofise aldılar. Şanslı adam, Moskovalı tanıdıklarına zoraki selam verir oldu. Bu duruma gücenmedik, belki de böyle davranması emredilmişti. Ne de olsa önce can, sonra canan...

"Bir sigara iç," diyen Şestakov bana bir gazete parçası uzattı. Üzerine biraz mahorka serpiştirdi ve kibrit yaktı, hem de gerçek kibrit...

Sigarayı yaktım.

"Seninle biraz konuşmamız lazım," dedi Şestakov.

"Benimle mi?"

"Evet."

Barakaların arka tarafına gittik ve eski bir maden kuyusunun kenarına oturduk. Bacaklarım hemen ağırlaştı ama Şestakov hafiften balık yağı kokan, devlet malı yeni botlarını neşeyle sallıyordu. Pantolonunun paçalarını kıvırmış, ekose çoraplarını ortaya çıkarmıştı. Şestakov'un ayaklarını samimi bir hayranlıkla, hatta biraz da gururla incelemeye koyuldum. Bizim hücreden en azından bir kişi ayağına dolak dolamıyordu. Altımızdaki zemin boğuk patlamalarla sarsıldı, gece vardiyası için zemin hazırlığı yapılıyordu. Küçük taşlar tıpkı gri ve göze çarpmayan serçeler gibi hışırdayarak ayaklarımızın dibine düştü.

"Biraz daha uzaklaşalım," dedi Şestakov.

"Korkma, ölmeyiz. Çoraplarına bir şey olmaz."

"Çoraplardan bahsetmiyorum," dedi Şestakov ve işaret parmağını ufuk çizgisi boyunca gezdirdi. "Bütün bunlara ne diyorsun?"

"Bizi öldüreceği kesin," dedim. Düşünmek istediğim en son şey buydu.

"Hayır, ölme heveslisi değilim."

"Ya ne?"

"Haritam var," dedi Şestakov ağırkanlı bir tavırla. "Yanıma bir grup işçi alacağım, seni de alacağım ve Çyornıye Klyuçi'ye gideceğiz. Buradan on beş kilometre uzaklıkta. Giriş belgem olacak. Denize açılacağız. Kabul mü?"

Bütün bunları kayıtsızca ve hızlıca, bir çırpıda söyleyivermişti.

"Peki ya denize varınca? Yüzecek miyiz?" dedim.

"Fark etmez. Önemli olan bir yerden başlamak. Artık böyle yaşayamam." Şestakov ihtişamlı bir havayla, "Ayakta ölmek, dizlerinin üzerinde yaşamaktan iyidir," dedi. "Kim söylemiş bunu?"

Gerçekten de tanıdık bir cümleydi ama bunu kimin ne zaman söylediğini hatırlamaya takatim yoktu. Kitaplarla ilgili her şey burada unutulmuştu. Kitaplarda yazanlara kimse inanmıyordu. Pantolonumun paçasını sıvayıp iskorbütten oluşan kırmızı yaraları gösterdim.

"İyi ya işte, ormanda iyileşirsin," dedi Şestakov. "Orman meyveleri yersin, vitamin alırsın. Ben kılavuzluk yaparım, yolu biliyorum. Benim haritam var..."

Gözlerimi kapatıp düşündüm. Buradan denize giden üç yol vardı ve hepsi de en az beş yüzer kilometreydi. Sırf ben değil, Şestakov bile varamazdı oraya. Beni yanında yiyecek çantası gibi taşımayacaktı ya! Tabii ki hayır. Peki neden yalan söylüyordu? Bütün bunları benden daha iyi biliyor olmalıydı. Aramızda mesleğine uygun iş yapan tek kişi olan Şestakov'dan bir an korktum. Onu burada işe yerleştiren kimdi ve karşılığında ne ödemişti? Her şeyin elbette bir bedeli vardır. Bu bedel, bir başkasının ya kanıyla ya da canıyla ödenir.

"Kabul ediyorum," dedim gözlerimi açarak. "Ama benim iyi beslenmem lazım."

"Güzel, güzel! Kesinlikle iyi besleneceksin. Sana biraz... konserve getireceğim. Bizden alabileceğin şeyler arasında..."

Dünyada bir sürü konserve vardı; et, balık, meyve, sebze... Ama içlerinde en güzeli, süt reçeli konservesiydi. Elbette bu koyu kıvamlı sütü asla sıcak suyla içip heba etmemek gerekirdi. En iyisi kaşıkla yemek veya ekmek banmak ya da küçük küçük yudumlayarak tüketmekti. Teneke kutunun içindeki açık renkli sıvının nasıl sarıya dönüştüğünü görerek, şeker yıldızcıklarının kutuya nasıl yapıştığını izleyerek yavaş yavaş yemek lazımdı...*

Sevinçten boğulurcasına, "Yarın, dedim. "Süt reçeli..."

"Tamam, tamam. Süt reçeli," dedi ve gitti Şestakov.

Barakaya dönünce yattım ve gözlerimi kapattım. Zihni toparlamak o kadar da kolay değildi. Bu bir nevi fiziksel bir süreçti. Psikolojimizin maddesel halini bütün çıplaklığıyla, bütün somutluğuyla ilk kez görselleştirebiliyordum. Düşünmek acı veriyordu. Ama yine de düşünmek gerekiyordu. Şestakov bizi kaçmak üzere toplayacak, sonra da teslim edecekti. Bu çok açıktı. Ofisteki işinin karşılığını bizim kanımızla, benim kanımla ödeyecekti. Bizi ya Çyornıye Klyuçi'de öldürürler, ya da buraya diri getirip on beş yıl daha ek ceza verirlerdi. Buradan kaçış olmadığını onun bilmemesi imkânsızdı. Ama ya süt, o süt reçeli...

Uykuya daldım ve aç karnına yarım yamalak rüyamda Şestakov'un süt reçelini, açıklı koyulu mavi ambalajlı o dehşet verici süt tenekesini gördüm. Gece mavisi rengindeki devasa konserve kutusu binlerce yerinden delinmişti ve süt, Samanyolu** kadar geniş bir ırmak gibi akıyordu. Ellerimle

---

* Şalamov'un bu öyküdeki "süt reçeli" tasviri, günümüzde "yoğunlaştırılmış süt" olarak bilinen ürüne çok daha yakındır; fakat özgün metinde geçen Rusça kelimenin birebir çevirisi "süt reçeli"dir. –e.n.

Samanyolu'nun Rusya dâhil pek çok Batı ülkesinde adı, mitolojiden kaynaklı olarak "Süt Yolu"dur (Млечный Путь (Mleçniy Put) / Milky Way).

kolayca gökyüzüne uzandım ve o koyu kıvamlı, tatlı, yıldızlı sütü içtim.

O gün ne yaptığımı, nasıl çalıştığımı hiç hatırlamıyorum. Güneş batıda alçalıncaya kadar ve mesai saatinin bittiğini bizden daha çabuk sezen atlar kişneyinceye kadar bekledim, bekledim...

Paydos borusunun boğuk sesi duyulunca Şestakov'un barakasına gittim. Beni giriş merdivenlerinde bekliyordu. Montunun cepleri şişkinleşmişti.

Barakadaki temiz ve büyük masaya oturduk. Şestakov cebinden iki tane süt reçeli tenekesi çıkardı.

Baltanın ucuyla teneke kutuyu deldim. Koyu kıvamlı beyaz ırmak, kapağın üzerine ve elime aktı.

"İkinci bir delik daha açman gerekiyordu. Hava alsın diye," dedi Şestakov.

"Sorun değil," dedim kirli ve tatlı parmaklarımı yalarken.

"Kaşık verin," dedi Şestakov başımıza üşüşen işçilere dönerek. On tane parlak, yalanmış kaşık masaya uzandı. Herkes ayakta duruyor ve benim nasıl yediğimi seyrediyordu. Bunda hiçbir nezaketsizlik yoktu ve hiç kimse gizli bir ikram bekleme arzusu içinde değildi. Aralarından hiçbiri onlarla sütü paylaşmamı beklemiyordu. Böyle bir şey asla görülmemişti; seyredenlerin kendilerine ait olmayan bir lokmaya ilgisi kesinlikle bencilce değildi ve ben, bir başkasının ağzında yitip giden bir lokmaya bakmamanın imkânsız olduğunu biliyordum. Oturduğum yere biraz daha yerleştim ve koyu kıvamlı sütü arada soğuk suyla yudumlayarak ekmeksiz yedim. İki kutuyu da bitirdim. Seyirciler dağıldı, gösteri bitmişti. Şestakov bana acıyarak bakıyordu.

Kaşığı özenle yalarken, "Biliyor musun ne düşündüm?" dedim. "Fikrimi değiştirdim. Bensiz gidin."

Şestakov olayı derhal kavradı ve tek kelime etmeden dışarı çıktı.

Elbette bu, tıpkı diğer duygularım gibi zayıf ve değersiz bir intikamdı. Ama daha başka ne yapabilirdim? Diğerlerini uyarayım desem; onları tanımıyordum ki. Meğer uyarmak gerekiyormuş. Şestakov beş kişiyi ikna etmeyi başardı. Bir hafta sonra kaçtılar. İkisini Çyornıye Klyuçi yakınlarında öldürdüler, diğer üçünü ise bir ay sonra mahkemede sorguladılar. Şestakov'un davası "üretim itibarı" başlığı altında ayrıca görüldü ve çok geçmeden buradan gönderildi. Altı ay sonra onunla başka bir maden ocağında karşılaştım. Kaçma teşebbüsünden dolayı ona ekstra bir ceza verilmemişti. Yetkililer farklı davranabilirlerdi ama onunla oyunu dürüstçe oynamışlardı.

Şestakov maden keşif ekibinde çalışıyor, tıraş oluyor ve karnı iyi doyuyordu. Ekose çorapları tastamam yerindeydi. Benimle selamlaşmıyordu ama böyle davranması saçmaydı. Altı üstü iki kutu süt reçeli, o kadar da abartılacak bir şey değildi nihayetinde...

1956

EKMEK

İki kanatlı devasa kapı açıldı ve transit hapishanesinin barakasından içeriye yemek dağıtan görevli girdi. Açık mavi karlardan yansıyan sabah güneşinin geniş huzmesi içinde durdu. Aşağıdan, ranzaların alt katlarından, karşıdan, yan taraftan, yukarıdan, merdivenleri tırmanma gücü bulanların çıktıkları dört katlı ranzaların tepelerinden, kısacası her taraftan iki bin tane göz ona bakıyordu. Bugün ringa balığı günüydü. Yemek dağıtan görevlinin ardından, ortadan ikiye kesilmiş ringa balıklarıyla dolu ve ağırlıktan dolayı ortası kamburlaşmış kocaman bir kontrplak tepsi getirdiler. Tepsinin arkasından, sırtında güneş gibi parlayan bembeyaz koyun derisinden gocuğuyla nöbetçi muhafız girdi. Ringa balığını günaşırı yarımşar porsiyon olmak üzere sabahları dağıtırlardı. Burada ne türden bir protein ve kalori hesabı yapıldığını kimse bilmezdi, zaten bu tür skolastik felsefelerle de kimse ilgilenmezdi. Yüzlerce ağızdan aynı fısıltı yankılandı: kuyruk kısmı. Mahkûm psikolojisini iyi hesaplayan bilge yetkililerden biri, balığın kuyruk ve kafa kısımlarının aynı anda dağıtılmasını emretmişti. Kuyruk ve kafa avantajları çok kez tartışılmıştı. Kuyrukta sanki daha çok et var gibiydi; buna karşılık kafa kısmını yemek daha zevkliydi. Solungaçlarını emerken, kafasını kemirirken yemek yeme süreci uzardı. Balığı temizlenmemiş halde dağıtırlardı. Herkes balığını kılçıkları ve derisiyle birlikte yediği için bu duruma karşı çıkan olmazdı. Ama bu sefer balık kafası sorunu çok fazla uzamadı, çünkü sadece kuyruk vardı. Tepsi yaklaştı ve işte en heyecanlı an: Payıma düşen parçanın büyüklüğü acaba

ne kadar olacak? Verileni değiştirmek ya da protesto etmek yasaktı. Her şey şansa kalmıştı, bu oyunda kartların karşılığı açlıktı. Balıkları dikkatsizce porsiyonlara ayıran kişi, on gram –gözle tartıldığı kadarıyla on gram– az ya da çok vermenin trajediye, belki de kanlı bir trajediye sebep olacağını çoğu zaman akıl edemezdi. Gözyaşlarından bahsetmiyorum bile. Sık sık gözyaşı dökülürdü. Bunu herkes anlardı ve ağlayana gülünmezdi.

Yemek dağıtım görevlisi yaklaşırken herkes, bu umursamaz ellerin kendisine ne kadar büyüklükte bir parça uzatacağını hesaplardı. Görevlinin aceleyle verdiği yanlış bir karar sonucunda herkes üzülmek, sevinmek, mucizeye hazır olmak ya da çaresizliğe kapılmak gibi durumlarla başa çıkmayı öğrenmişti zamanla. Kimisi bu heyecana dayanamayıp gözlerini kapatarak bekler, ancak görevli onu dürtükleyip tayınını uzattığı zaman açardı. Balığı kirli elleriyle kapıp, biraz okşayıp, payına düşen kısmın kuru mu yağlı mı olduğunu anlayabilmek için hızlıca ve nazikçe üzerine hafif hafif bastırırdı (bu arada Ohotsk Denizi'nin ringa balığı yağlı olmaz, parmakların bu hareketi sırf bir mucize beklentisi yüzündendir). Bunu yaparken de çevresinde bulunan ve bu küçücük kuyruk parçasını hızlıca yutmaktan korkarak onu tıpkı kendi yaptığı gibi okşayıp üzerine bastıranların ellerine aceleyle göz atmayı ihmal etmezdi. Balığı hemen yemezdi. Onu yalar da yalardı ve sonunda kuyruk yavaş yavaş parmaklarının arasında kaybolurdu. Geriye balığın kemikleri kalır, onları da dikkatle, özenle çiğner ve sonunda kemikler de eriyip kaybolurdu. Daha sonra ekmeği yemeye koyulur –ekmek günlük beş yüz gramdı ve sadece sabahları verilirdi– minicik parçalar şeklinde çimdikleyerek ağzına atardı. Birileri alıp götürmesin ya da çalmasın diye herkes ekmeğini hemencecik yemeyi tercih ederdi, zaten hiç kimsede ekmeğini hırsızlardan koruyacak takat olmazdı. Ama yerken acele

etmemek, yanında su içmemek, çiğnememek gerekirdi. Ekmeği şeker gibi, tıpkı akide şekeri gibi emmek lazımdı. Ardından, yanık ağaç kabuğundan da kapkara olmuş bir bardak ılık çay alabilirdiniz.

Sonunda balıklar yendi, ekmekler yutuldu, çaylar içildi. Böyle durumlarda hemen sıcak basar ve insanın canı hiçbir yere gitmek istemez, sadece yatmak isterdi. Ama artık giyinmemiz gerekiyordu. Aynı zamanda battaniye yerine de geçen yırtık pırtık montlarımızı üzerimize geçirmemiz, yastık olarak kullandığımız çizmelerimizin yırtık tabanlarını oradan buradan çekiştirdiğimiz iplerle bağlamamız ve acele etmemiz gerekiyordu, zira kapılar tekrar açıldığında avlunun dikenli tellerle çevrili çitlerinin ardında muhafızlar ve köpekler bizi bekliyor olurdu...

Bizler tifüs karantinasındaydık ama yine de boş oturmamız yasaktı. Bizi işe sürerlerdi. Listeye bağlı kalmadan kapı girişinde beşerli sıraya dizerlerdi. Her gün nispeten avantajlı bir işe denk gelmenin bir yolu bulunurdu ve bu yöntem oldukça güvenilirdi. Sadece biraz sabır ve soğukkanlılık gerekiyordu. Avantajlı iş demek, iki, üç ya da dört kişilik gruplardan oluşan iş demekti. Yirmi, otuz ya da yüz kişilik iş, büyük kısmı toprak kazmakla geçecek ağır çalışma anlamına gelirdi. Her ne kadar mahkûmlara nerede çalışacakları önceden bildirilmese de mahkûmlar bunu yolda bir şekilde öğrenirlerdi. Bu korkunç piyangoda şanslı numara, sabırlı kişilere vururdu. Arkadan başkalarının sırasına kaynamak, yan taraflara çekilmek ve küçük grup oluşturmaya başladıkları anda öne fırlamak gerekirdi. Büyük ekipler için en avantajlı durum ise depoda sebze ayıklama işinde ya da ekmek fabrikası gibi yerlerde, yani o gün için ya da daha ilerisi için yiyecek bir şeyler hazırlanan yerlerde çalışmaktı; oralarda her zaman yemek artıkları, kırıntılar ve döküntüler bulunurdu.

Bizi sıraya dizdiler ve nisan yağmurlarının çamuruna bulanmış yoldan götürdüler. Muhafızların çizmeleri su birikintilerini enerjik bir şekilde şapırdatıyordu. Kasaba sınırları içinde sırayı bozmamız yasaktı, kimse su birikintilerinden kaçamıyordu. Ayaklarımız ıslansa da kimsenin buna aldırdığı yoktu. Hasta olmaktan korkmuyorduk. Binlerce kere üşütmüştük, üstelik başımıza gelebilecek en ürkütücü şey –örneğin zatürre– bizi hayalini kurduğumuz hastaneye götürebilirdi. Sıraların arasından kesik kesik fısıltılar geliyordu:

"Ekmek fabrikasına, duydun mu, ekmek fabrikasına!"

Sürekli her şeyi bilen, her şeyi tahmin edebilen insanlar vardır. Bir de her şeyin iyi tarafını görmek isteyen insanlar vardır ve onların iyimser mizaçları en güç durumlarda bile hayatla uyum sağlayacak formülü muhakkak bulur. Diğerleri için, bunun tam tersine, olaylar hep kötü yönde gelişir ve bu insanlar her türlü iyi gelişmeyi kaderin kötü oyunu olarak kabul edip şikâyetlenirler. Bu görüş ayrılığı, kişisel tecrübeye pek bağlı değildir, çocuklukta kazanılır ve ömür boyu sürer...

En cüretkâr hayallerimiz gerçekleşmişti; işte ekmek fabrikasının kapısının önünde duruyorduk. Yirmi kişi ellerimizi montumuzun kollarına sokuşturmuş, iliklerimize işleyen rüzgâra sırtımızı dönmüş vaziyette yerimizde sayıyorduk. Bir kenarda toplanmış olan muhafızlar sigara içmeye başladılar. Devasa avlu kapısının ön kısmından açılan küçük girişten şapkasız, mavi gömlekli bir adam çıktı. Muhafızlarla biraz konuştuktan sonra yanımıza geldi. Yavaşça gözlerini üzerimizde dolaştırdı. Kolıma, herkesi psikolog yapar. Bu adamın da bir dakika içinde pek çok şeyi anlaması gerekiyordu. Bu yirmi hırpani içinden ekmek fabrikasındaki tezgâhlarda çalışacak iki kişiyi seçmesi gerekiyordu. Bunların herkesten daha kuvvetli olmaları, fırın duvarları örüldükten sonra artakalan kırık tuğlalarla dolu teskereleri taşıyabilecek güçte olmaları

gerekiyordu. Hırsız ve adi suçlu olmamaları gerekiyordu, aksi takdirde belge –yani not– getir götürü yapmaktan iş gününü çalışarak değil, arkadaşlarıyla laklak ederek geçirirlerdi. Ayrıca bu kişilerin açlıktan hırsızlık yapabilecek kadar açlık sınırında olmamaları gerekiyordu, çünkü tezgâhlarda onlara bekçilik edecek kimse olmayacaktı. Kaçmaya meyilli olmamaları gerekiyordu vs. vs.

Bunların tamamını bir dakika içinde yirmi mahkûmun suratından okumak, hemen karar verip seçmek gerekiyordu.

"Öne çık!" dedi bana şapkasız adam. "Ve sen!" diyerek yanımda duran ve her şeyi bilen çilliyi dürttü. "Bunları alıyorum," dedi muhafıza.

Muhafız umursamaz bir tavırla "Al!" dedi.

Kıskanç gözler bizi uğurladı.

İnsanın beş duyusunun hepsi birden hiçbir zaman aynı anda tam kapasite çalışmaz. Örneğin, dikkatle bir şey okurken radyoyu duymam. Radyo programına kulak verdiğimde okuma fonksiyonu otomatik olarak devam etse de satırlar gözlerimin önünde oynamaya başlar, gözlerim satırları takip eder ama daha az önce okuduğum şeyden hiçbir şey anlamadığımı fark ederim birden. Ya da okuduğun şeyin tam ortasında başka bir şey düşünmeye başlarsın. Bu demek oluyor ki, içinde bir valf harekete geçip duyularını değiştirmiştir. Şu atasözünü herkes bilir: "Yemek yerken hem sağırım hem de dilsiz." Buna ekleme yapılabilir: "Hem de körüm." Çünkü iştahla yemek yerken görme fonksiyonu lezzetin algılanmasına yardımcı olmak üzere odaklanır. El yordamıyla bir dolabın dibini karıştırırken algı, parmak uçlarımda yoğunlaşır, o anda hiçbir şey görmem ve duymam, her şey dokunduğum şeyi hissetme duyusunun dışına itilmiştir. Tıpkı şimdi olduğu gibi. Ekmek fabrikasının eşiğinden içeri adımımı atınca işçilerin cana yakın ve iyimser bakışlarını görmeden (burada hem eski mahkûmlar hem de yenileri

çalışıyordu) öylece durdum. Kırık tuğlaları dışarı çıkarmamızı, diğer tezgâhlara gitmememizi, hırsızlık yapmamamızı, bize ekmek vereceğini ve daha bir sürü şey söyleyen ekmek ustasının, o şapkasız tanıdık adamın dediklerini hiç duymadım. İyiden iyiye kızmış tezgâhların sıcaklığını, uzun süren kış boyunca vücudumun hasretini çektiği o sıcaklığı da hissetmedim.

Ekmeğin kokusunu, yanmış yağ kokusu ile kızarmış hamur kokusunun birbirine karıştığı yoğun aromayı bir solukta içime çektim. Bu baskın aromanın binde birlik kısmını, sabahları tayınımı yemeden önce burnuma dayadığım ekmek kabuğundan açgözlülükle yakalamaya çalışırım. Ama bu koku burada bütün yoğunluğuyla, var gücüyle mevcuttu ve âdeta zavallı burun deliklerimi parçalıyordu.

Usta, bu büyüyü yarıda kesti.

"Bakakaldın," dedi. "Kazan dairesine gidelim!"

Bodrum kata indik. Temizce süpürülmüş kazan dairesinde ateşçinin masasının yanında iş arkadaşım oturuyordu. Ustanınki gibi mavi gömlek giymiş olan ateşçi, fırının yanında sigara içiyordu. Fırının döküm kapağının aralığından alevlerin kâh kırmızıya kâh sarıya çalarak parlayıp savruluşu görünüyor, ocağın duvarları ateşin sarsıntısından titriyor ve uğulduyordu.

Usta, masaya bir çaydanlık, bir kutu marmelat ve bir tane beyaz somun koydu.

Ateşçiye dönerek "Doyur onları," dedi. "Yirmi dakika sonra geleceğim. Ama oyalanmayın, çabucak yiyin. Akşam için ayrıca ekmek vereceğiz, bölüp öyle götürürsünüz, yoksa kampta elinizden alırlar."

Usta gitti.

Ateşçi, somunu elinde evirip çevirdikten sonra "Bak şu kancığa," dedi. "Otuz rubleye acıdı, alçak herif. Dur sen, bekle."

Ustanın hemen arkasından fırladı ve bir dakika sonra elinde havaya doğru fırlattığı yeni bir somunla geri döndü.

Somunu çilli delikanlıya doğru fırlatırken "Sıcacık," dedi. "Otuz rublelikten. Görüyor musun, elindeki ikinci sınıf esmer ekmeği yutturacaktı size! Versene sen onu bana!" Ateşçi, ustanın bize bıraktığı somunu alıp fırının kapağını ardına kadar açtı ve uluyup vınlayan ateşe doğru fırlattı. Fırının kapağını çat diye kapatıp güldü. Keyifle bize dönerken "İşte böyle," dedi.

"Bunu neden yaptın?" dedim. "Yanımıza alırdık."

"Yanınıza almanız için daha vereceğiz," dedi ateşleyici.

Ne ben ne de çilli delikanlı somunu bölemiyorduk.

Ateşçiye "Bıçağın var mı?" diye sordum.

"Yok. Bıçakla ne yapacaksın?"

Ateşleyici, somunu iki eliyle tuttu ve kolaycacık böldü. İkiye ayrılan somundan sıcacık aromalı bir buhar yükseldi. Ateşleyici, parmağını ekmeğin içine soktu.

"Fedka iyi pişiriyor, aferin," diyerek övdü onu.

Ama bizim Fedka'nın kim olduğunu öğrenecek kadar vaktimiz yoktu. Hem ekmekten hem de içine marmelat eklediğimiz sıcak suyu içmekten ağzımız yanarak karnımızı doyurmaya koyulduk. Her yerimizden vıcık vıcık ter akıyordu. Acele ediyorduk, zaten hemen ardından usta geri geldi.

Getirdiği inşaat teskerelerini kırık tuğla yığınına doğru sürükledi, sonra kürek getirdi ve ilk sandığı kendisi doldurdu. Biz de işe koyulduk. Bir anda teskerelerin her ikimizin de gücünü aştığını, damarlarımızın çekildiğini ve kollarımızın güçten düşerek zayıfladığını fark ettik. Başımız dönüyordu, sendeliyorduk. Bir sonraki teskereyi ben doldurdum ve ilk taşıdığımızın yarısı kadar tuğla koydum.

"Yeter, yeter," dedi çilli delikanlı. Benden daha solgun görünüyordu ya da çilleri onu öyle gösteriyordu.

Yanımızdan geçen fırıncı keyifle ve hiç alay etmeden "Biraz dinlenin çocuklar," dediğinde uysalca oturduk. Usta önümüzden geçti ama o da hiçbir şey söylemedi.

Biraz dinlenip tekrar çalışmaya koyulduk fakat her iki teskerede bir yeniden oturuyorduk; tuğla yığını bitmek bilmiyordu.

Tekrar ortaya çıkan fırıncı "Sigara için çocuklar," dedi.

"Tütünümüz yok."

"Size birer sigaralık vereyim ama dışarı çıkmanız lazım. Burada içmek yasak."

Tütünü aramızda paylaştık ve herkes kendi sigarasını sardı. Bu, çoktan unutulmuş bir lükstü. Sardığım sigarayı birkaç kez yavaş yavaş içime çektim, sonra parmağımla dikkatlice söndürüp bir kâğıda sardım ve koynuma sakladım.

"Akıllıca iş yaptın," dedi çilli delikanlı. "Ben bunu düşünemedim."

Öğle yemeğine doğru buraya öylesine alışmıştık ki, aynı pişirme fırınlarından olan yan odalara da bir göz attık. Her yerde fırınlardan keskin çığlıklarla demir kalıplar ve tepsiler çıkıyordu. Her yerde ekmek, ekmek ve yine ekmek vardı. Ara sıra tekerlekli servis arabaları geliyor, pişen ekmekler bunlara yükleniyor ve akşam bizim döneceğimiz yer dışındaki başka yerlere götürülüyordu. Çünkü bu, beyaz ekmekti.

Parmaklığı olmayan geniş pencerelerden güneşin batmakta olduğu görülüyordu. Kapıdan soğuk hava esti. Usta gelmişti.

"Tamam, iş bitti. Teskereleri kırık tuğlaların yanında bırakın. Az iş ürettiniz. Bu yığını bir haftada bile bitiremezsiniz, sizi rezil işçiler!"

İkimize de birer somun verdiler, ekmeği parçalara böldük ve ceplerimize tıkıştırdık. Ama cebimize ne kadar sığabilirdi ki?

"Pantolonunun içine sakla," diye komut verdi çilli delikanlı.

Soğuk ve karanlık avluya çıktık. Ekip hizaya girmişti. Kampa geri döndük. Giriş kapısında üstümüzü kimse aramadı, kimse elinde ekmekle gelmemişti. Barakama döndüm, getirdiğim ekmeği komşularımla paylaştım. Yattım ve donmuş, ıslak ayaklarım ısınır ısınmaz uykuya daldım.

Bütün gece gözümün önüne somunlar ve ekmeği fırının sıcak ateşine atan ateşleyicinin haylaz yüzü geldi.

1956

YILAN OYNATICISI

Fırtınanın devirdiği koca bir karaçam ağacının üzerinde oturuyorduk. Sonu gelmez ayaza maruz kalan ağaçlar çetin kış şartlarında zar zor ayakta kalıyor, fırtına onları kolaylıkla köklerinden söküp yere seriyordu. Platonov bana burada, yani bu dünyadaki ikinci hayatımızda yaşadıklarını anlatıyordu. "Canhara" Madeni'nin adı geçince suratım asıldı. Çok zor ve çok kötü şartlardaki yerlerde ben de bulunmuştum ama Canhara'nın korkunç şöhretini duymayan yoktu.

"Peki, Canhara'da çok mu kaldınız?"

"Bir yıl," dedi Platonov alçak sesle. Bunu söylerken gözleri kısıldı, yüzündeki kırışıklıklar daha da belirginleşti. Karşımda duran adam ansızın on yıl yaşlanmıştı sanki.

"Ama her şeye rağmen sadece ilk iki üç ayı çok zordu. Orada sadece hırsızlar vardı. Ben oradaki tek okumuş kişiydim. Onların deyimiyle "roman aşırdığım" adi suçlulara akşamları Dumas, Conan Doyle ve H. G. Wells'in romanlarını anlatırdım. Karşılığında karnımı doyurur, üstüme başıma bir şeyler ayarlar ve beni az çalıştırırlardı. Siz de herhalde eğitimli olmanın bu tek avantajını bir ara buralarda kullanmışsınızdır?"

"Hayır," dedim. "Hayır. Bu bana her zaman aşağılanmanın en dibi, en uç noktası gibi gelmiştir. Bir çorba için hiçbir zaman roman anlatmamışımdır. Ama bunun ne demek olduğunu iyi bilirim. 'Romancıları' duymuştum."

"Bu bir kınama mı?" diye sordu Platonov.

"Hiç de değil," diye cevapladım. "Karnı aç olan bir insan çok şey için, hem de pek çok şey için mazur görülebilir."

"Eğer sağ kalırsam," diye başladı Platonov (ertesi günden daha ilerisiyle ilgili planlar yapılırken söze bu kutsal cümleyle başlanırdı), "bu konu hakkında bir öykü yazacağım. Başlığını bile düşündüm: 'Yılan Oynatıcısı' Güzel mi?"

"Güzel. Ama bunun için öncelikle hayatta kalmak zorundasınız. En önemli şey bu."

İlk hayatında sinema senaristi olan Andrey Fyodoroviç Platonov bu konuşmadan yaklaşık üç hafta sonra pek çoklarıyla aynı kaderi paylaşarak öldü. Kazmasını havaya kaldırdığı bir sırada sendeledi ve taşların üzerine yüzüstü düştü. Damardan insülin ya da etkili kalp ilaçları onu hayata döndürebilirdi, çünkü bir saatten fazla bir süre hırıltıyla nefes aldı ama hastaneden sedye geldiğinde artık çok geçti. Sağlık görevlileri onun küçük bedenini morga taşıdılar; kemiklerden ve deriden oluşan hafif bir yüktü bu.

Platonov'u, mavi denizlerin ve yüksek dağların ardında kalan, bizi bunca kilometre uzağa atıp bunca yıl hasret bıraktıkları ve artık inanmaktan neredeyse vazgeçtiğimiz ya da en fazla ilkokul çocuklarının Amerika'nın varlığına inandıkları kadar inandığımız o yaşama olan ilgisini kaybetmediği için seviyordum. Platonov'un nereden geldiğini hiç bilmediğimiz kitapları vardı ve Platonov, hava çok soğuk olmadığı zamanlar, örneğin temmuz ayında, öğle yemeğinde çorba nasıldı ya da nasıl olacak, ekmeği günde üç kere mi yoksa sadece sabah mı verecekler, yarın hava yağmurlu mu yoksa açık mı olacak gibi herkesin konuştuğu konulardan bahsetmekten kaçınırdı.

Platonov'u severdim ve şimdi onun "Yılan Oynatıcısı" adlı öyküsünü ben yazmaya çalışacağım.

İş gününün sonu demek, işin tamamen bittiği anlamına gelmez. Paydos borusundan sonra el aletlerini toplamak, onları ambara götürmek, teslim etmek, hizaya girmek ve yorulan, bir an önce eve dönmek için sabırsızlanan, en ufak bir

gecikmede sinirlenen, henüz senin kadar güçten düşmemiş arkadaşlarının halden anlamayan bağırışları, hakaretleri ve muhafızların ana avrat küfürleri eşliğinde yapılan günlük on adet yoklamadan ikisini geçmek zorundaydık. Sonra bir kez daha yoklamadan geçmek, hizaya girmek ve odun toplamak için beş kilometre yürüyerek ormana gitmek zorundaydık, çünkü en yakın ormandaki ağaçlar çoktan kesilmiş ve yakılmıştı. Ağaç kesme ekibi odunları hazırlar, maden işçileri ise birer birer kütükleri taşırdı. İki kişinin bile kaldırmakta zorlandığı ağır kütüklerin nasıl taşındığını kimse bilmezdi. Odun taşımak üzere kamyon gönderilmez, hasta atlar ise ahırdan çıkamazdı. Atların eski yaşam tarzlarıyla şimdiki arasındaki fark, elbette insanlara oranla kıyaslanamayacak kadar azdı, buna rağmen atlar insanlardan daha çabuk yoruluyordu. İnsanların hayvan krallığından kurtulup insan olmasının, yani inanılmaz bir yaşantısı olan bizlerin yaşadığı bu adalar gibi icatları akıl edebilecek bir varlığa dönüşmesinin nedeni, genellikle fiziksel olarak herhangi bir hayvandan daha dayanıklı olmasına bağlanır ve sanırım bu gerçekten doğru bir kanıdır. Bir maymunun ne elleri, ne beyin embriyonu, ne de ruhu onu insana dönüştürebilmiştir. İnsandan daha akıllı ve daha ahlaklı köpekler ve ayılar vardır. Bütün bunlar ateşe hükmetmeyle değil, evrimin ana koşullarının yerine getirilmesiyle gerçekleşmiştir. Bir zamanlar eşit koşullar altında insanlar oldukça güçlüydü ve fiziksel olarak dayanıklıydı ama sadece fiziksel olarak. Bir insan, kedi gibi dokuz canlıydı; böyle bir atasözü var galiba... Kediler için şöyle dense daha doğru olurdu: "İnsan gibi dokuz canlı." Ayazda uzun saatler çalışıp soğuk bir ahırda kalan bir at, buranın kış şartlarına bir ay bile dayanamaz. Tabii eğer bir Yakut atı değilse. Zaten Yakut atlarını çalıştırmazlar. Dolayısıyla besleme gereği de duymazlar. Bu atlar tıpkı geyikler gibi kışın toynaklarıyla karları kazıyıp geçen yıldan kalma

kuru otlarla beslenirler. Ama bir insan da aynı şartlarda hayatta kalabiliyor işte. Belki de umutları sayesinde ayakta kalabiliyordur? Ama aslında hiç umut falan yok. Bir insan, eğer aptalın teki değilse, umutla yaşanmayacağını bilir. İntihar edenlerin sayısı o yüzden bu kadar fazla. Ama insanı kurtaran şey, kendini koruma ve hayata sıkı sıkı sarılma duygusudur; özellikle bilinci toparlayan şey fiziksel azimdir. İnsan bir taşın, ağacın, kuşun ya da köpeğin yaşadığı şeylerle yaşar ama hayata onlardan daha sıkı sarılır. Ve herhangi bir hayvandan daha dayanıklıdır.

Omzunda kütükle nizamiyenin kapısında duran ve yeni yapılacak yoklamayı bekleyen Platonov, bunları düşünüyordu. Odunlar getirilmiş ve istiflenmişti. İnsanlar birbiriyle itişip kakışarak, acele ederek ve küfürler yağdırarak kütüklerden yapılma karanlık barakaya girdiler.

Platonov, gözleri karanlığa alışınca bazılarının çalışmaya gitmediğini gördü. İleride sağ köşedeki ranzanın üst katında yedi-sekiz kişi, barakadaki tek lamba olan camsız gaz yağı kandilini kendilerine doğru çekmiş, Tatarlar gibi bağdaş kurarak aralarına koydukları yağ bağlamış yastığın üstünde iskambil oynayan iki kişinin çevresine üşüşmüştü. Tütmekte olan kandil titriyor, alev uzuyor, gölgeler oynaşıyordu.

Platonov ranzanın kenarına ilişti. Omuzları, dizleri kırılıyor, kasları titriyordu. Platonov'u Canhara'ya daha bu sabah getirmişlerdi ve işteki ilk günüydü. Ranzalarda boş yer yoktu.

"Yakında dağılırlar," diye düşündü, "ben de yatarım." Uyuklamaya başladı.

Üst katta oyun bitti. Bıyıklı, sol serçe parmağı uzun tırnaklı olan siyah saçlı adam ranzanın kenarına yaslandı.

"Haydi, İvan İvanoviç'i çağırın," dedi.

Sırtına vurulan tekmeyle Platonov uyandı.

"Hey sen! Seni çağırıyorlar."

"Haydi, nerede kaldı bu İvan İvanoviç?" diye seslendiler ranzanın üst katından.

"Ben İvan İvanoviç değilim," dedi Platonov gözlerini kısarak.

"Gelmiyor, Fedeçka."

"Nasıl gelmiyor?"

Platonov'u lambanın ışığına doğru ittiler.

Fedya uzun tırnaklı kirli serçe parmağını Platonov'un gözlerinin önünde sallayarak, "Yaşamak istiyor musun?" diye sordu alçak bir ses tonuyla.

"İstiyorum," dedi Platonov.

Yüzüne inen güçlü bir yumrukla ayakları yerden kesildi. Montunun koluyla kanını silerken ayağa kalktı.

"Böyle cevap verilmez," diye açıkladı Fedya şefkatli bir sesle. "Size, İvan İvanoviç, yoksa üniversitede böyle mi cevap vermeyi öğrettiler?"

Platonov ses çıkarmadı.

"Gel buraya bok herif," dedi Fedya. "Git, pislik kovasının yanında yat. Orası senin yerin olacak. Olay çıkarırsan ümüğünü sıkarız."

Bu, boş bir tehdit değildi. İç hesaplaşmalar yüzünden Platonov'un gözleri önünde iki kişiyi havluyla boğarak öldürmüşlerdi. Platonov lağım kokan ıslak tahtaların üzerine uzandı.

"Çok sıkıldım çocuklar," dedi Fedya esneyerek. "Ayak topuklarımı kaşıyan biri olsaydı bari..."

"Maşka, hey Maşka, gel de Fedya'nın topuklarını kaşı!"

Işık huzmesinde solgun ve yakışıklı bir genç olan Maşka belirdi, on sekiz yaşlarında bir hırsızdı.

Fedya'nın eskimiş sarı botlarını çıkardı, dikkatlice kirli yırtık çoraplarını da çıkardı ve gülümseyerek Fedya'nın topuklarını kaşımaya başladı. Fedya gıdıklanınca iki büklüm olup kıkır kıkır güldü.

"Defol!" dedi aniden. "Kaşıyamıyorsun. Beceremiyorsun."

"Ama Fedeçka, ben..."

"Defol dedim sana! Yaptığın tek şey tırmalamak, çizmek. En ufak bir şefkat gösterisi yok!"

Etrafında oturanlar gülerek kafalarını salladılar.

"Kosov'dayken bir çıfıt vardı, o kaşırdı. İyi kaşırdı. Mühendisti."

Fedya topuklarını kaşıyan çıfıt hakkındaki anılara daldı.

"Fedya, hey Fedya. Hani şu yeni gelen var ya... Bir denese mi acaba?"

"Ha, o mu?" dedi Fedya. "Böyleleri kaşımayı bilir mi ki? Yine de, kaldırın bakalım."

Platonov'u lambanın ışığına çıkardılar.

"Hey sen; İvan İvanoviç, lambanın kırık camını tamir et!" diye emir verdi Fedya. "Ve geceleyin sobaya odun atacaksın. Sabahları ise pislik kovasını dışarı çıkaracaksın. Nöbetçi nereye boşaltacağını gösterir..."

Platonov uysalca susuyordu.

"Karşılığında," diye açıkladı Fedya, "bir kâse çorba alacaksın. Ben sırf sudan ibaret şeyleri yemem. Şimdi git uyu!"

Platonov eski yerine gitti. Herkes ikişerli üçerli kıvrılarak uyumuştu, böylesi daha sıcaktı.

"Eh, işte, can sıkıntısı, geceler uzun," dedi Fedya. "Bari birileri bir hikâye uydursaydı. Benim Kosov'daki...

"Fedya, hey Fedya. Hani şu yeni gelen var ya... Bir denesen mi acaba?"

"İşte bu," diye canlandı Fedya. "Kaldırın onu!"

Platonov'u kaldırdılar.

"Dinle," dedi Fedya, neredeyse dalkavukça gülümseyerek. "Biraz ileriye gittim demin."

"Önemli değil," dedi Platonov dişlerini sıkarak.

"Dinle, hikâye anlatmayı bilir misin?"

Platonov'un donuk gözlerinde bir kıvılcım yanıp söndü. Nasıl anlatamasın? Hapishanedeyken bütün sorgu hücresi onun anlattığı *Kont Dracula*'ya bayılmıştı. Ama orada insanlar vardı. Ya burada? Milan Dükü'nün sarayında soytarı olacak, iyi soytarılık yapınca karnını doyuracaklar, kötü soytarılık yapınca dövecekler miydi? Bu konuya bir de başka açıdan bakılabilirdi. Platonov onları gerçek edebiyatla tanıştıracaktı. Onları aydınlatacaktı. Edebî konuşmalara ilgi uyandıracak, burada, hayatın dibe vurduğu bu yerde bile kendi işini, kendi mesleğini icra edebilecekti. Eski alışkanlıkla Platonov, bunu yaparak sadece karnını doyuracağını, pislik kovasını dışarı çıkarmak yerine daha başka, daha asil bir iş yaparak fazladan bir tas çorba alabileceğini kendine bile itiraf etmek istemiyordu. Gerçekten önemli biri miydi bu kadar? Bu iş, birilerini aydınlatmaktan ziyade bir hırsızın pis ayak topuklarını kaşımaya daha çok benziyordu. Ama açlık, soğuk, dayak...

Fedya, yüzünde bir gülümseme hamlesiyle cevap bekliyordu.

"Ya-yapabilirim," dedi Platonov ve bu zor günde ilk kez gülümsedi. "Hikâye anlatabilirim."

Fedya neşelendi. "Ah ya, canım benim! Gel, tırman buraya. Al sana ekmek. Daha iyisini yarın yersin. Buraya otur, yorganın üstüne. Al bir sigara iç!"

Bir haftadır sigara içmeyen Platonov kendisine uzatılan izmariti deli gibi emdi.

"Senin adın ne?"

"Andrey," dedi Platonov.

"Dinle Andrey, daha uzun, daha merak uyandıracak bir şeyler anlat. *Monte Cristo Kontu* gibi. Ama parmaklıklar olmasın."

"*Sefiller* olabilir mi?" diye önerdi Platonov.

"Jean Valjean hakkında mı? Bunu bana Kosov'da anlatmışlardı."

"O zaman, *Black Jack Kulübü* ya da *Vampir* olabilir mi?"

"Evet, evet. *Black Jack* olsun. Siz de susun artık, bok herifler..."

Platonov öksürdü.

"1893 yılında Sankt Peterburg'da esrarengiz bir cinayet işlenmişti..."

Platonov takatten düştüğünde artık hava aydınlanıyordu.

"Birinci bölüm burada bitiyor," dedi.

"Vay be," dedi Fedya. "Adamın kadına yaptıklarına bak... Neyse, gel, burada bizimle beraber yat. Uyumaya zaman kalmadı, güneş doğmak üzere. İş başlayınca biraz uyursun. Akşama güç topla..."

Platonov sızmıştı bile.

Çalışmak üzere götürülüyorlardı. Dünkü Jack'lerle uykuya dalmış olan uzun boylu köylü delikanlı Platonov'u acımasızca kapıya doğru itti.

"Gideceğin yere dikkat etsene, seni pislik!"

Birileri hemen delikanlının kulağına bir şeyler fısıldadı.

Sıraya girerlerken uzun boylu çocuk Platonov'un yanına yaklaştı.

"Sana vurduğumu Fedya'ya söyleme. Senin romancı olduğunu bilmiyordum, kardeşim."

"Olur, söylemem," dedi Platonov.

1954

TATAR MOLLA VE AÇIK HAVA

Hapishane hücresi o kadar sıcaktı ki etrafta tek bir sinek bile uçuşmuyordu. Demir parmaklıklı devasa pencereler ardına kadar açık olmasına rağmen bu bile ferahlık vermiyordu. Avlunun kızgın asfaltı sıcak havayı yukarı doğru veriyordu ve hücre, dışarıya nazaran daha serin sayılırdı. Herkes üzerinde ne var ne yoksa çıkarmıştı; ağır ve nemli bir hararet saçan yüzlerce çıplak beden, bir taraftan öbür tarafa yuvarlanıyor, ardından yere süzülüyordu çünkü ranzalar çok sıcaktı. Sayım esnasında mahkûmlar üzerlerinde sadece donlarıyla sıraya giriyor, saat başı helaya fırlıyor, hiç durmadan soğuk su dökünüyorlardı. Ancak bu da fayda etmiyordu. Ranzaların alt katlarında yatanlar birdenbire hücrenin en iyi yerlerine sahip oluvermişlerdi. "Uzak diyarlardaki" yerlere gitme hazırlığı yapmanın zamanı gelmişti; hapishaneye özgü bir karamsarlıkla, buradaki buharlaşma işkencesinden sonra kendilerini donma işkencesinin beklediğine dair espriler yapıyorlardı.

Gazetelerden çok daha önce bizim kulağımıza gelen meşhur "Büyük Tataristan" Davası'ndan* hüküm giymiş, altmış yaşlarında, dinç, neşeli, geniş omuzlu ve kır saçlı bir insan olan, yuvarlak kara gözleri canlı canlı bakan Tatar molla, kel ve parıldayan kafasını durmadan nemli bir bezle silerken şöyle dedi:

"Yeter ki kurşuna dizmesinler. On yıl verseler fasa fiso. Kırk yaşına kadar yaşamak isteyenler için bu on yıl korkunç bir süre ama ben seksenime kadar yaşamayı düşünüyorum."

---

* 1936 sonbaharında NKVD tarafından görülen dava sonucunda Moskova'daki Müslüman Birliği çalışanları dâhil olmak üzere birçok Tatar din adamı baskı altına alınmıştır.

Havalandırmadan dönerken beşinci kata nefesi hiç tıkanmadan koşar adımlarla çıktı.

"Eğer on yıldan fazla verirlerse," diye kafa yormaya devam etti, "hapishane şartlarında bir yirmi yıl daha yaşarım. Ama eğer kampa gönderirlerse," deyip bir süre sustu, "açık havada ancak on yıl yaşayabilirim."

Bugün, *Ölüler Evinden Anılar*'ı tekrar okuduktan sonra, bu dinç ve akıllı mollayı hatırladım. Molla "açık hava"nın ne anlama geldiğini iyi biliyordu.

Morozov* ve Figner** Şlisselburg Kalesi'nin en zor dönemlerinde yirmişer yıl hapis yatmışlar ve oradan sapasağlam çıkmışlardı. Figner kendinde devrim çalışmalarına aktif olarak devam edecek kadar güç bulabilmiş ve ardından başından geçen korkunç olayları anlattığı on ciltlik bir anı kitabı yazmıştı. Morozov ise birkaç tanınmış bilimsel çalışma kaleme almış ve âşık olduğu lise öğrencisiyle evlenmişti.

Kamp kariyerine kışın açık havada bir altın madeninde başlayan sağlıklı ve genç bir insanın bitik birine dönüşmesi için hiç dinlenmeden, günde on altı saat çalışarak, sürekli aç kalarak, yırtık giysiler içinde, delik branda bezinden yapılma çadırlarda, eksi altmış derecelik ayazlarda geceleyerek muhafızların, adi suçluların ve de nöbetçilerin tekmeleri altında en az yirmi ila otuz gün geçirmesi yeterlidir. Bu süre pek çok kez test edilmiştir. Altın sezonuna başlayan ve kendi ekip başlarının adını taşıyan ekiplerde sezon sonuna doğru ekip başından, nöbetçi onbaşıdan ve onun çok yakın bir iki arkadaşından başka kimse kalmaz. Ekibin diğer çalışanları yaz boyunca birkaç kez değişir. Altın madeni, üretim artıklarını

---

* Nikolay Aleksandroviç Morozov (1854-1946): Rus siyasi eylemci, şair.

Vera Nikolayevna Figner (1852-1942): Narodnik devrimci ve edebiyatçı.

sürekli hastanelere, sağlık gezisi denen gruplara, sakat ekiplerine ve toplu mezarlara gönderir.

Altın sezonu 15 Mayıs'ta başlayıp 15 Eylül'de sona erer ve dört ay sürer. Kış dönemindeki çalışma şartlarının ise lafını bile etmeye gerek yok. Yaza doğru ana altın madenlerine henüz burada hiç kış geçirmemiş yeni kadrolar gönderilir.

Ceza süreleri kesinleşen mahkûmlar, bir süre hapishanelerde tutulduktan sonra kamplara gönderilir. Kampta fiziksel çalışma, temiz köy havası, vaktinden önce salıverilmeler, mektuplaşmalar, evden gelecek paketler ve maaş vardır. İnsan ne yazık ki her zaman her şeyin daha iyiye gideceğine inanır. Yeni mahkûm grubundakiler, Kuzey Kutbu'na götürüldükleri yük vagonlarının yarıklarından trenin hareketiyle gelen serin ve çiçek kokulu gün batımı havasını kendilerinden geçerek içlerine çekerlerken birbirlerini dürtüklediler. Bu koku, aylar süren soruşturma dönemi boyunca hapishanelerin nefret uyandıran ter ve asit fenik karışımı ağır hücre kokusuna hiç benzemiyordu. Mahkûmlar, ağır hakarete uğramış ve ayaklar altına alınmış onurlarının kötü hatıralarını, unutmak istedikleri anıları o hapishane hücrelerinde bırakmışlardı nihayet.

İnsanlar büyük bir saflıkla sorgu hapishanelerinin yaşamlarının en ağır dönemi olduğunu, hayatlarının alabora olduğunu düşünüyorlardı. Özellikle de tutuklanma olayı onlar için en sarsıcı manevi darbeydi. Şimdi ise hapishaneden kurtuldukları bu dakikalarda, bilinçaltlarında özgürlüğe inanmak istiyor, göreceli de olsa o lanet parmaklıkların olmadığı, aşağılayıcı ve hakaret dolu sorgulamaların yapılmadığı bir özgürlüğe inanıyorlardı. Soruşturma sırasında mutlaka gösterilmesi gereken iradeli olma durumunun yaşanmayacağı yeni bir hayat başlamıştı artık. Mahkûmlar, her şeyin kesin olarak kararlaştırılmış olmasının, hükmün kesinleşmesinin, sorgu yargıcına ne cevap vereceğini düşünme derdinden

kurtulmanın, akrabalar adına endişelenmeye gerek kalmamasının, geleceğe dair plan yapmak zorunda olmamalarının, bir dilim ekmek için mücadele etmek zorunda kalmayacaklarının bilinciyle derin bir hafifleme duygusu hissetmişlerdi. Onlar artık bir başkasının hükmü altındaydılar, artık hiçbir şeyi değiştiremezlerdi, onları yavaş ama kararlılıkla Kuzey'e götüren bu parlak demir yolundan başka bir yola sapamazlardı.

Tren giderek soğuğa doğru ilerlemekteydi. Her gece, bir öncekinden daha soğuk oluyordu, kavak ağaçlarının dolgun yeşil yaprakları buralarda açık sarıya dönüşmüştü. Güneş artık o kadar da sıcak ve parlak değildi. Güneşin altın gücünü burada sanki akçaağaç, kavak, huş ve titrek kavak yaprakları emmiş, içlerine çekmişlerdi. Güneş ışığını yapraklar veriyordu burada. Günün büyük bir bölümünde henüz kar kokmayan mavimsi ılık bulutların ardına saklanan soluk, beti benzi atmış güneş ise vagonu bile ısıtmaktan acizdi. Karın yağmasına da az kalmıştı üstelik.

Trenden gemiye nakliye, Kuzey'e giden bir başka adımdı. Körfez onları hafif bir tipiyle karşılamıştı. Yerlerde henüz kar yoktu; rüzgâr karları, donmaya yüz tutmuş sarı yarıklardan süpürüp kirli ve bulanık suyla dolu çukurlara taşımıştı. Tipi yoğun değildi. Kar seyrek yağıyor, kar fırtınası sanki tüm şehrin üzerine atılmış ve beyaz iplerden oluşan bir balıkçı ağına benziyordu. Denizin üzerinde ise karın yağdığı hiç belli olmuyor, koyu yeşil yeleli dalgalar, yeşermiş kaygan taşlara yavaşça çarpıyordu. Gemi açık limanda demir atmış bekliyor, yukarıdan bakıldığında oyuncak gibi görünüyordu. Trenden inen mahkûmları filikalarla geminin bordasına getirdiklerinde ve hepsi gemi ambarına dağılıp ortadan yok olmak üzere birbiri ardı sıra güverteye tırmandıklarında gemi hiç umulmadık şekilde küçücük göründü, etrafı çok fazla suyla çevriliydi.

Beş gün sonra onları gemiden soğuk ve kasvetli tayga kıyılarına indirdiler ve yaşamak, hayatta kalmak zorunda olacakları yerlere kamyonlarla taşıdılar.

Temiz köy havasını deniz tarafında bırakmışlardı. Burada onları tayganın oksijensiz, bataklık rutubetiyle dolu havası sardı. Etraftaki tepeler bataklıkla kaplıydı. Sadece tepelerin rüzgâr ve fırtınayla zımparalanmış olan ağaçsız ve kel yerleri, çıplak kalmış kireç taşı nedeniyle parlıyordu. İnsanın ayakları çamurlu ve yumuşak yosunlara batıyor, bu yosunlar yaz gününde bile nadiren kuru kalıyordu. Kışın ise her şey donuyordu. Dağlar, ırmaklar, bataklıklar, hepsi birden birleşip sanki düşman, kötücül, tek bir varlıkmış gibi görünüyordu.

Buranın havası kalp hastaları için yazın çok ağır, kışın ise dayanılmazdı. Şiddetli ayazlarda insanlar kesik kesik nefes alırdı. Burada kimse koşmazdı, koşanlar sadece gençlerdi ve onlar da gerçekten koşmazdı, hafiften hoplayarak yürürlerdi.

Sivrisinek sürüsü insanın suratına hücum ederdi. Yüzünüzde ince bir tül olmadan adım bile atamazdınız ama çalışırken bu tül insanı boğar, nefes almaya engel olurdu. Yine de sivrisinekler yüzünden tülü kaldırmak imkânsızdı.

O zamanlar on altışar saat çalışılırdı ve normlar on altı saat üzerinden hesaplanmıştı. Kalkış, kahvaltı, iş dağılımı ve çalışma alanına varış en az bir buçuk saati alıyordu. Öğlen yemeği bir saat, akşam yemeği ve yatmaya hazırlık ise bir buçuk saat sürüyordu. Açık havadaki ağır fiziksel çalışmadan sonra uyumak için geriye topu topu dört saat kalıyordu. İnsanlar hareket etmeyi kestiği anda uyuyor, yürürken ya da ayaktayken de uyuklamayı becerenler oluyordu. Uykusuzluk insanın gücünü açlıktan daha fazla düşürüyordu. Normların doldurulamaması durumunda sırf sudan ibaret çorba bile olmaksızın günde sadece üç yüz gram ekmekten oluşan bir tayın cezası tehdidi vardı.

İlk yanılsama çok çabuk geçmişti. Bu, bütün kamp girişlerindeki kapıların üzerinde kamp tüzüğü gereği yazılmış olan "Emek, SSCB'de Şeref, Şan, Cesaret ve Kahramanlık Meselesidir!" yazısında bahsedilen emek yanılsamasıydı. Kamp, çalışmaya karşı sadece nefret ve tiksinti aşılayabilirdi ve hep de bunu yapıyordu zaten.

Ayda bir kere kamp postacısı gelir ve biriken postayı sansür kuruluna götürürdü. Anakaradan gelen ve anakaraya gönderilecek mektuplar altı ayda bir ulaştırılırdı, o da ulaşırsa tabii. Gelen paketler sadece normlarını tamamlayanlara teslim edilir, geri kalanlara ise el koyulurdu. Bütün bunlar hiç de keyfî hareketler sayılmaz; bunlarla ilgili kararname maddeleri okunur, çok özel durumlarda da herkesten zorla toplu imza alınırdı.

Herhangi bir mahkûm kendisine gönderilen paketi alsa bile –yarısını yetkililerden biriyle paylaşma sözü verip diğer yarısını kendisine ayırabilirdi– paketini götürebileceği bir yer yoktu. Barakada herkesin gözü önünde paketi gasp edip haramileriyle paylaşacak adi suçlular çoktan pusuya yatmış olurdu. Paketin içindekileri ya hemen oracıkta yiyip bitirmek ya da anında satmak gerekiyordu. Her türlü alıcı çoktan hazır beklerdi: ekip onbaşıları, yetkililer, doktorlar…

Bu konuda üçüncü ve en fazla başvurulan bir yol daha vardı. Pek çok kişi paketini, kampta ya da hapishanede herhangi bir görevde çalışan ve paketi kilitleyip saklayacak yeri olan bir tanıdığına emanet eder ya da özgür işçilerden birine verirdi. Her iki durumda da mutlaka bir risk vardı –kimse paketin yeni sahibinin dürüstlüğüne güvenemezdi– ama ne olursa olsun gelen paketi muhafaza etmenin tek yolu buydu.

Kampta kimseye para ödenmezdi; tek kuruş bile. Sadece bazen en iyi çalışan ekiplere ödeme yapıldığı olurdu ama o da o kadar azdı ki hiçbir işe yaramazdı. Pek çok ekip şöyle bir yol izlerdi: Ekibin kazancı, normu dolduran ve bu sayede

prim verilen iki-üç kişinin üzerine yazılırdı. Ekipteki diğer yirmi-otuz kişi ise cezalı tayın alırdı. Bu, en akıllıca yöntemdi. Aksi takdirde kazanç eşit olarak bölünürse kimse bir kuruş bile alamazdı. Bu yöntemle, ekip başı bile listeye dâhil edilmeden tesadüfen seçilen iki-üç kişi kazanç sahibi olurdu.

Herkes normları doldurmanın imkânsız olduğunu, karşılığında bir kazanç olmadığını ve asla olmayacağını bilirdi ama yine de ekip onbaşısının peşinden koşar, ne kadar ürettiğini merak eder, veznedarı görmeye gider ve bilgi almak için kamp ofisinin yolunu aşındırırdı.

Bu durum neydi böyle? Kendini ister istemez köle gibi çalışmaya verme ya da yetkililerin gözünde itibarını artırma arzusu muydu? Yoksa arka plandaki beslenme yetersizliği nedeniyle ortaya çıkan psişik bir bozukluk muydu? Bu son söylediğimiz kesinlikle daha doğruydu.

Sorgulandıkları ve o kadar kısa süre önce, aynı zamanda sonsuz gibi gelen o kadar uzun süre önce terk ettikleri aydınlık, temiz ve sıcak hapishane, istisnasız hepsi için buradan bakıldığında dünyanın en iyi yeri gibi görünüyordu artık. Hapishane günlerine dair bütün kırgınlıklar unutulmuştu, herkes heyecanla o günlerde gerçek bilim adamlarından nasıl ders dinlediklerini, görmüş geçirmiş kimselerin hikâyelerini nasıl dinlediklerini, nasıl kitap okuduklarını, nasıl uyuduklarını, doyuncaya kadar nasıl yemek yediklerini, o mucizevi banyoya nasıl gittiklerini, yakınlarından haber alıp ailelerini nasıl oracıkta, çift kanatlı demir kapıların hemen ardında hissedebildiklerini, ajanlardan ve muhafızlardan korkmadan istedikleri konu hakkında nasıl özgürce konuşabildiklerini (kampta bunun için ek bir hapis dönemi gerekiyordu) hatırlıyordu. Sorgu hapishanesi onlara kendi evlerinden daha yakın, daha özgür geliyordu şimdi. Günleri sayılı olsa bile hastane koğuşlarında hayaller kurarak "Buradan gitmek, ailemi görmek isterdim ama sorgu hapishanesindeki hücreme

dönmeyi daha çok istiyorum, çünkü orası evimden daha ilginç ve daha iyiydi. Hem şimdi hapishanede olsam, oraya yolu yeni düşen acemi çaylaklara açık havanın ne olduğunu anlatırdım," diyenlerin sayısı az değildi.

Bütün bunlara bir de Bering* zamanındaki gibi gittikçe yaygınlaşan, binlerce kişinin ölümüne neden olan, tehlikeli ve korkunç bir salgın ve neredeyse bulaşıcı bir hastalık olan iskorbütü; yoğun bir sinek bulutuyla kaplı çöp yığınlarından mutfak artıklarını toplayıp ne bulursa yiyerek mide sızıntılarını bastırmaya çalışanların yakalandığı dizanteriyi; bir fakir hastalığı olan ve avuç içleri ile ayak tabanlarındaki derinin sanki bir eldiven çıkarırmış gibi soyulup dökülmesine neden olan, vücutta ise parmak izine benzeyen iri yuvarlak taç yaprakları şeklinde döküntü yapan vitamin eksikliğini ve bitkinliği ve son olarak ancak Leningrad Kuşatması'ndan sonra gerçek adıyla anılmaya başlayan ve açlıktan kaynaklanan meşhur beslenme bozukluğunu da eklersek... O zamana kadar beslenme bozukluğu hastalığı farklı adlar taşıyordu. Buna, hastalığın teşhisinde kullanılan ve "şiddetli fiziksel bitkinlik" şeklinde açılan "ŞFB" deniyor ya da organizmada bazı vitaminlerin eksikliğine işaret eden ve açlık ifadesi yerine daha uygun ve yasal bir Latince formül bulunduğu için doktorları rahatlatan tuhaf Latince adıyla ve daha yaygın kullanımıyla "avitaminoz" deniyordu.

Bütün çatlakları, içeriden kalın bir buz tabakasıyla donmuş olan ve sanki bir köşesinden balina yağıyla yapılan devasa bir ispermeçet mumu erimiş de akmış gibi bir görüntüsü olan soğuk ve ıslak barakaları düşünürsek... Yetersiz kıyafetleri ve kıt tayınları, ayrıca soğuk ısırmasını düşünürsek...

---

* Vitus Bering (1681-1741): Rusya Deniz Kuvvetleri'nin Kuzey Pasifik'teki keşiflerinin önemli bir parçası olan Danimarkalı denizci. Ruslar tarafından daha çok "İvan İvanoviç" ismiyle bilinir. Seferler sırasında iskorbüte yakalanıp hayatını kaybetmiştir. –e.n.

Soğuk ısırması demek, eğer donan organı kesip almazsanız ömür boyu işkence demektir. Kalp hastaları için ölümcül olan bataklıklı tepelerde ne kadar çok grip, zatürre, tüberküloz gibi her türlü soğuk algınlığının ortaya çıkabileceğini ve zaten çıktığını düşünürsek... Kendini bile bile sakatlama salgınını düşünürsek... Ve ayrıca o büyük ahlaki yozlaşmayı ve umutsuzluğu dikkate alırsak, açık havanın insan sağlığı için hapishaneye oranla ne kadar tehlikeli olduğu kolayca görülebilir.

Bu nedenle açık havanın meziyetlerini ve hapishanede boş oturmaya kıyasla kürek cezasında çalışmanın üstünlüklerini savunan Dostoyevski'yle polemiğe girmenin hiçbir anlamı yoktur. Dostoyevski'nin zamanı başka türlüydü, o zamanın kürek cezası henüz burada anlatılanların boyutuna erişememişti. Açık hava hakkında orada bulunmadan gerçekçi bir izlenim edinmek zordur çünkü orada yaşanan her şey fazlasıyla şaşırtıcı ve inanılmazdır. Zavallı insan beyni ise açık havadaki yaşantıyla ilgili olarak hapishane arkadaşımız Tatar mollanın kafasında canlandırdığı bulanık ve kararsız izlenimleri somut olarak gözünde canlandırabilecek hayal gücüne sahip değildir.

1955

İLK ÖLÜM

Kuzey'de pek çok ölüm olayına şahit oldum, hatta bir insan için oldukça fazlaydı bu sayı. Ancak ilk gördüğüm, hepsinden etkileyiciydi.

O kış, gece vardiyasında çalışıyorduk. Dondurucu ayazda, kapkaranlık gökyüzünde, parlayan gökkuşağı halesiyle çevrili, küçücük, açık gri renkli ayı görüyorduk sadece. Güneşi hiç görmüyorduk. Gece çalıştığımız için barakalara (ev demiyorum çünkü kimse bunlara ev demiyordu) ortalık ağarmadan giriyor, karanlıkta çıkıyorduk. Üstelik güneş o kadar kısa süreliğine ortaya çıkıyordu ki bir sargı bezi kalınlığındaki beyaz sisin arasından yeryüzüne ulaşamıyordu bile. Güneşin nerede olduğunu sadece kestirebiliyorduk; ne ışık veriyordu ne de ısı.

Maden kuyusu, kaldığımız kamptan uzaktaydı, yürüyerek iki-üç kilometre yol katediyorduk. Yol, yaklaşık altışar metrelik iki büyük kar kütlesi arasından geçiyordu; buralarda kışın rüzgârlar büyük kar tepeleri oluşturur, bu nedenle her tipiden sonra maden ocağında biriken karlar kürekle temizlenirdi. Araçların geçebilmesi için binlerce insan kürekleriyle bu yolu temizlemeye çıkardı. Yol temizlemeye çıkan her işçinin başında, yanında köpekleriyle vardiyalı olarak muhafızlar nöbet tutar, işçilerin ısınmasına, sıcak yemek yemesine izin vermeden gün boyunca onları çalıştırırlardı. Donmuş ekmek tayınları atlarla getirilir, çalışma uzadığı zamanlarda ise iki kişiye bir konserve verilirdi. Aynı atlarla geriye hastalananlar ve çalışamayacak hale gelenler götürülürdü. İnsanları ancak iş bittiğinde salıverirler, yine aynı ayazda bu sefer

maden kuyusundaki "gerçek" işlerini yapabilmeleri için biraz uyumaya gönderirlerdi. O zamanlar şaşırtıcı bir şey fark etmiştim: Bu uzun çalışma saatlerinin sadece ilk altı-yedi saati ağır ve ızdırap verici oluyordu, daha sonra zaman kavramını yitiriyor ve bilinçaltına yerleşen bir duyguyla sırf donmamak için hiçbir şey düşünmeden, hiçbir umut beslemeden olduğumuz yerde sayıyor, küreklerimizi sallıyorduk.

Bu çalışmaların sonu, sanki ne zaman biteceğini hesaplamaya asla cüret edemezmişiz gibi her zaman beklenmedik şekilde ve ani bir mutlulukla gelirdi. Bu son dakikalarda herkes neşeli ve şakacı bir havaya girer, sanki hiç acıkmamışız, ölürcesine yorulmamışız gibi hissederdik. Herkes aceleyle hizaya girip neşeyle "eve" koşardı. Yol boyu her iki yanımızdan bizi dış dünyadan ayıran dev kar siperleri yükselirdi.

Kar fırtınası çoktan dinmişti, ardından kalın karlar oturmuş, sıkılaşmış, daha bir güçlenip sertleşmişti. Kar siperinde artık kara batmadan yürünebiliyordu. Yolun her iki yanı bazı yerlerde kavşaklarla kesilmişti.

Gece saat ikiye doğru yemek yemek için kampa dönerdik. Barakayı sokaktan içeri giren donmuş insanların, kürek şangırtılarının, yüksek seslerin gürültüsüyle doldururduk, ardından sesler gittikçe normal insan konuşmasına dönerek azalır ve kesilirdi. Geceleri yemeği herkesin nefret ettiği, camları kırık, buz gibi yemekhanede değil, barakada dağıtırlardı. Yemekten sonra mahorkası olanlar sigara tüttürür, olmayanlar olanlardan dilenir ve sonuç olarak herkes "dumandan boğulmayı" bir şekilde başarırdı.

Eskiden, Devlet Makine ve Traktör İşletmeleri'nin müdürü olan, şimdi ise modaya uygun olarak 58. maddeden on yıl hüküm giymiş bir mahkûm olan ekip başımız Kolya Andreyev, sahaya çıkarken her zaman ekibin önünden gider ve hızlı hızlı yürürdü. Bizim ekibe muhafız eşlik etmiyordu. O zamanlar muhafız bulma sıkıntısı vardı; daha doğrusu yet-

kililer güven duyma meselesini bu şekilde açıklıyordu. Ancak pek çokları için muhafız denetiminin olmaması ve bu özel durumun farkında olmak, sanıldığı gibi mahkûmları ilgilendiren son mesele değildi. Muhafız olmadan çalışmaya gitmek herkesin hoşuna gider, gurur ve övünç kaynağı olurdu. Bizim ekip, başımızda muhafız yokken, bu sıkıntı giderilip de diğer ekiplerle eşitlendikten sonrakine nazaran daha iyi çalışmıştı.

O gece Andreyev bizi çalışma sahasına her zamanki gibi kar siperlerinin içinden değil siperlerin üzerinden, yeni bir yoldan götürüyordu. Maden ocağının silikleşen altın ışıklarını, solumuzda kalan dev ormanın karanlığını ve uzaklardaki tepelerin gökyüzüyle birleşen doruklarını görüyorduk. Yaşadığımız yeri ilk kez geceleyin uzaktan görüyorduk.

Kavşağa gelince Andreyev aniden sağa döndü ve karların üzerinden aşağıya doğru koşmaya başladı. Ardından, onun bu anlaşılmaz hareketine uysalca itaat eden insanlar küskü, kazma ve kürek tangırtıları içinde cümbür cemaat kendilerini aşağıya doğru salıverdiler. İş aletleri asla sahada bırakılmazdı, bırakılırsa çalınırdı, kaybolan aletler için ise büyük ceza vardı.

Kavşağın iki adım ötesinde askerî üniformalı bir adam duruyordu. Şapkasızdı, üzerine kar yağan kısa siyah saçları karmakarışıktı, kaputunun önü açıktı. Daha ileride, karların arasında, hafif bir kızak koşulmuş bir at duruyordu.

Adamın ayaklarının dibinde sırtüstü vaziyette bir kadın yatıyordu. Kürkünün önü açıktı, rengârenk elbisesi buruş buruştu. Kafasının yanında mıncıklanmış siyah bir şal vardı. Tıpkı kadının ay ışığında beyaza çalan sarı saçları gibi şalı da karlara gömülmüştü. İncecik boynu açıktaydı ve boynunun üzerinde soldan ve sağdan oval koyu lekeler görünüyordu. Beyaz yüzünün kanı çekilmişti. Biraz dikkatlice bakınca bizim maden müdürünün sekreteri olan Anna Pavlovna'yı hemen tanıdım.

Maden ocaklarında çok az kadına rastlandığı için onu hepimiz çok iyi tanırdık. Yaklaşık altı ay kadar önce bir akşam bizim ekibin önünden geçerken mahkûmların bakışları onun ince bedenini hayranlıkla izlemişti. Bize gülümsemiş, eliyle ağır ağır batmakta olan güneşi göstererek, "Yakında çocuklar, yakında!" diye bağırmıştı.

Kamptaki bütün atlar gibi biz de bütün iş günü boyunca sadece o günün biteceği anı düşünürdük. Bizim basit düşüncelerimizin, o zamanki algımızla güzel bir kadın tarafından bu kadar iyi anlaşılıyor olması hepimizi duygulandırmıştı. Bizim ekip Anna Pavlovna'yı severdi.

Etrafına şaşkın şakın ve vahşice bakan askerî üniformalı adamın elleriyle boğduğu o kadının cansız bedeni, şimdi önümüzde yatıyordu. Bu adamı kadından daha iyi tanıyordum. Bizim madende pek çok mahkûmun "davasını yürüten" sorgu yargıcı Ştemenko'ydu bu. İnsanları yorulmak bilmeden sorguya çeker, aç mahkûmlar arasından seçim yaparak bir tutam mahorka ya da bir tas çorba karşılığında yalancı şahitler ve iftiracılar beslerdi. Kimilerini yalanın devletin çıkarları için gerekli olduğuna inandırır, kimilerini tehdit eder, bazılarını da satın alırdı. Aynı maden ocağı sınırları içinde bulunmalarına rağmen yeni sorgulanan biriyle tutuklanmadan önce tanışmak ya da onu yanına çağırmak için kendini zahmete sokmazdı. Tutukluyu sorgu odasında dayak ve hazır protokoller bekliyor olurdu.

Ştemenko, üç ay önce bizim barakayı ziyareti sırasında konserve tenekelerinden yapılmış olan ve içinde bir şeyler pişirip yediğimiz mahkûm karavanalarını ezip çiğneyen o müdürdü. Mahkûmlar yemekhaneden aldıkları öğle yemeklerini bu karavanalarla barakaya getiriyor, sobada ısıtıyor ve en azından bir yere oturarak yiyebiliyorlardı. Hijyen ve disiplin meraklısı Ştemenko bizden bir kazma istemiş ve konserve tenekelerinin diplerini kendi elleriyle delmişti.

Ştemenko şimdi iki adım ötesinde Andreyev'i görünce tabancasının kılıfına davrandı ama karşısındaki kazma ve küskülerle donanmış kalabalığı fark edince silahını yerine geri koydu. Ama bütün eller etrafını sarmıştı artık. Her şey büyük bir tutkuyla yapıldı; Ştemenko'yu bağlamak için öyle bir düğüm atıldı ki sonradan bunu çözmek için bıçak kullanmak gerekti.

Anna Pavlovna'nın cesedini kızağa yerleştirip köye, maden müdürünün evine doğru hareket ettik. Andreyev'i bütün ekip takip etmedi, çoğunluk aceleyle barakaya, çorba içmeye koştu.

Müdür, evinin önünde toplanan mahkûm kalabalığını pencereden gözetleyerek uzunca bir süre kapıyı açmadı. Sonunda Andreyev derdini anlatmayı başardı. İple sıkıca bağlanmış Ştemenko ve iki mahkûmla birlikte eve girdi.

O geceki yemek faslımız çok uzun sürdü. Andreyev'i ifade vermek üzere bir yerlere götürdüler. Ama sonra döndü, emir verdi ve çalışmak üzere tekrar yola koyulduk.

Ştemenko'yu çok geçmeden kıskançlıktan adam öldürmek suçundan on yıla mahkûm ettiler. Asgari ceza almıştı. Onu bizim maden ocağında yargıladılar ve hüküm kesinleşince bir yerlere götürdüler. Böyle durumlarda eski kamp müdürlerini özel yerlerde tutarlar. Onları sıradan kamplarda asla göremezsiniz.

1956

POLYA TEYZE

Polya Teyze elli iki yaşındayken mide kanserinden hastanede öldü. Otopsi, onu tedavi eden doktorun teşhisini onayladı. Zaten hastanemizdeki patoloji sonuçları klinik sonuçlarla pek seyrek çelişirdi; en iyi ve en kötü hastanelerde durum hep böyledir.

Polya Teyze'nin soyadını sadece ofisteki resmî görevliler bilirdi. Yanlarında yedi yıl "nöbetçi" yani hizmetçi olarak çalıştığı müdürün karısı bile Polya Teyze'nin gerçek soyadını hatırlamıyordu.

Herkes nöbetçi konumundaki bir kadın ya da erkek mahkûmun kim olduğunu bilirdi ama onların ne iş yaptığını hiç kimse bilmezdi. Bu kişiler, binlerce insanın yazgısına hükmeden ulaşılmaz hükümdarın vekili ya da onun zayıf yönlerinin, karanlık taraflarının şahidi olabilirdi. Evin gölgede kalan yönlerini bilen biri olabilirdi. Bir köle ama aynı zamanda gergin ve gizli aile içi savaşlarının zorunlu bir katılımcısı olabilirdi; evdeki çatışmalara dâhil olan biri ya da en azından bir gözlemci olabilirdi. Karı koca arasındaki tartışmaların gayriresmî hakemi olabilirdi. Müdürün ailesinin ev ekonomisi sorumlusu olabilirdi, üstelik bu işi yaparken sadece tasarrufla ve dürüstlükle de sınırlı kalmazdı. Bu türden bir nöbetçi mahkûm, bir sigarayı mahkûmlara on rubleden satarak müdürün çıkarları yararına sarma sigara ticareti yapabilirdi. Kamp koğuşu, bir kibrit kutusuna sekiz sarımlık mahorka sığdığına dair birtakım ölçü ve ağırlıklar belirlemişti; mahorkanın sekizde birlik kısmı ise sekiz kibrit kutusundan oluşmaktaydı. Kuru malların ölçümünde kullanılan bu

sistem, Sovyetler Birliği'nin sekizde birlik bölümünde, yani bütün Doğu Sibirya'da geçerliydi.

Bizim barakanın nöbetçisi, her mahorka paketinden altı yüz kırk ruble kâr elde ediyordu. Ama bu rakam, nasıl derler, kesin bir sınır değildi elbette. Kibrit kutuları tam doldurulmayabilirdi, aradaki farkı ilk bakışta kimse anlamazdı ve üstelik hiç kimse müdürün nöbetçisiyle tartışmaya girme cesaretini gösteremezdi. Ya da sigaralar daha ince sarılabilirdi. Bütün sarma işlemi, nöbetçi mahkûmun el ölçüsüne ve vicdanına kalmıştı. Bizim nöbetçi, mahorkanın kutusunu müdürden beş yüz rubleye alıyordu. Aradaki yüz kırk rublelik fark, nöbetçinin cebine giriyordu.

Polya Teyze'nin ev sahibi, mahorka ticareti yapmazdı. Polya Teyze onun yanında çalışırken herhangi bir karanlık işle uğraşmak zorunda kalmamıştı. Polya Teyze muazzam bir aşçıydı, mutfaktan anlayan mahkûmlara büyük değer verilirdi. Polya Teyze, isterse üzerine sorumluluk alabilirdi ve gerçekten de alıyordu. Kendi hemşehrileri olan Ukraynalılardan bazılarını hafif işlere aldırıyor ya da salıverilmeleri için bazı listelere adlarını yazdırıyordu. Kendi hemşehrilerine yaptığı yardımlar ciddi boyutlara varmıştı. Diğerlerine de yardımcı oluyordu ama sadece tavsiye vererek.

Polya Teyze yedi yıldır müdürün evinde çalışıyordu ve on yıllık cezasını rahat bir ortamda tamamlayacağını düşünüyordu.

Polya Teyze ihtiyatlıydı ve çıkar gözetmezdi. Kendisine teklif edilen para ya da hediyelere karşı olan umursamazlığının herhangi bir müdürün hoşuna gitmemesinin imkânsız olduğuna haklı olarak inanıyordu. Tahminleri doğru çıkmıştı. Müdürün ailesinin bir üyesi gibi olmuştu ve artık salıverilmesi için bir plan tasarlanmıştı bile. Müdürün kardeşinin çalıştığı maden ocağında taşıt nakliyecisi olarak kaydedilecekti. Böylece maden ocağı onun salıverilmesi konusunda müracaatta bulunabilecekti.

Ama Polya Teyze hastalandı, durumu giderek kötüleşti ve sonunda hastaneye kaldırıldı. Başhekim onun tek başına özel bir odaya yatırılması konusunda talimat verdi. Müdürün nöbetçisine yer açabilmek için koğuşta yatan on canlı cenazeyi soğuk koridora terk ettiler.

Polya Teyze'nin gelmesiyle hastane birden canlandı. Her gün öğleden sonraları *villis*'ler* ve kamyonlar ziyarete geliyordu. Arabalardan askerler, deri palto giymiş hanımlar iniyordu; hepsi de Polya Teyze'nin yanına koşuyordu. Polya Teyze de her birine söz veriyor, eğer iyileşirse müdüre kendilerinden bahsedeceğini söylüyordu.

Her pazar hastane kapısından ZİS-110** model limuzin giriyor, müdürün karısından Polya Teyze'ye paket ya da bir not getiriyordu.

Polya Teyze gelen yiyeceklerin bir kaşık tadına bakıyor ve hepsini hastabakıcılara veriyordu. Hastalığının ne olduğunu biliyordu.

Polya Teyze iyileşemedi. Bir gün hastaneye müdürün imzalı bir notuyla beklenmedik bir ziyaretçi olan ve kendisini iş dağıtım görevlisi olarak tanıtan Rahip Pyotr geldi. Belli ki Polya Teyze günah çıkarmak istemişti.

Beklenmedik ziyaretçi Petka Abramov'du. Herkes onu tanırdı. Hatta birkaç ay önce bu hastanede yatmıştı. Şimdi ise Rahip Pyotr idi.

Muhteremin ziyareti bütün hastaneyi heyecanlandırdı. Meğer bizim diyarlarda da din adamları varmış! Günah

---

* Villis: Slav halklarındaki bir efsaneye göre evlilik mutluluğunu yaşayamadan ve düğünden önce ölen gelinlerin, hiç durmadan dans eden fantastik varlıklara dönüşmüş halidir.

Üst düzey Sovyet yetkililer için tasarlanan ZİS-101 model limuzinin ilk üretimi 1944 yılında yapılmış ve 1947 yılında seri üretimine geçilmiştir. Yedi kişi kapasiteli bu otomobiller altı metre uzunluğundadır.

çıkarmak isteyenlerin günahlarını dinliyorlarmış! Hastanenin en büyük koğuşunda (burası iki numaralı koğuştu, burada her gün öğle ve akşam yemekleri arasında hastalardan biri yemeklė ilgili bir şeyler anlatırdı; bu muhtemelen iştah açmak için değil, aç bir insanın yemek yeme hissi uyandırma gereksinimi nedeniyle yapılırdı), işte bu koğuşta artık sadece Polya Teyze'nin günah çıkarması konuşuluyordu.

Rahip Pyotr'un üzerinde bir kep ve denizci ceketi vardı. Pamuklu pantolonunun paçalarını eski kauçuk çizmelerinin içine sokmuştu. Saçları bir din görevlisi için oldukça kısa tıraş edilmişti, hatta 50'li yılların bopstil züppelerinden bile daha kısaydı. Rahip Pyotr ceketinin ve montunun önünü açınca, yakası yandan iliklenen mavi gömleği ve boynundaki büyük haç göründü. Bu, sıradan bir haç değildi. Haçtaki çarmıh, hiçbir alet kullanılmadan tamamıyla hünerli ellerle yapılmıştı.

Rahip Pyotr, Polya Teyze'nin günah çıkarma işlemini bitirip gitti. Ana yolda kamyonlar yaklaştıkça elini kaldırıp uzunca bir süre bekledi. İki araba hiç durmadan geçip gitti. O zaman Rahip Pyotr, koynundan sarılmış bir sigara çıkarıp başının üzerine kaldırdı ve gelen ilk araba durdu. Şoför nezaketle arabanın kapısını açtı.

Polya Teyze öldü ve onu hastane mezarlığına gömdüler. Bu, "A", "B", "C" ve "D" toplu mezarları ve birkaç sıradan oluşan tekli mezar dizisiyle birlikte tepenin yamacında (hastalar "ölmek" yerine "tepenin yamacına inmek" ifadesini kullanırlardı) büyük bir mezarlıktı. Polya Teyze gömülürken ne müdür, ne müdürün karısı, ne de Rahip Pyotr vardı. Defin merasimi sıradandı. İş dağıtım görevlisi, Polya Teyze'nin sol ayak bileğine numaralı ahşap etiketi astı. Bu numara onun dava dosyası numarasıydı. Yönetmeliğe göre bu numaraların dolma kalemle değil, orman topoğrafyalarındaki çentiklerde yapıldığı gibi kurşun kalemle yazılması gerekiyordu.

Bu işlere alışkın olan mezarcı sağlık görevlileri, Polya Teyze'nin kupkuru bedenini gömüp üzerini taşlarla doldurdular. İş dağıtım görevlisi, yine aynı dosya numarasının yazılı olduğu ince bir değneği taşların arasına sıkıştırdı.

Birkaç gün geçtikten sonra Rahip Pyotr hastaneye geldi. Mezarlığı ziyaret etmişti. Şimdi de hastanenin ofisindeydi:

"Haç koymak lazım, haç!" diye gürledi.

"Yok artık daha neler!" diye cevap verdi iş dağıtım görevlisi.

Uzun süre tartıştılar. Sonunda Rahip Pyotr gerekli açıklamayı yaparak "Size bir hafta müddet veriyorum. Bu bir hafta içerisinde mezara haç konulmazsa sizi yönetim müdürüne şikâyet edeceğim. Oradan bir sonuç alamazsam, Dalstroy* müdürüne yazacağım. Ondan da olumsuz cevap gelirse Dalstroy müdürünü Halk Komiserler Konseyi'ne şikâyet edeceğim. Orası da reddederse Sinod'a yazacağım," diye çıkıştı.

İş dağıtım görevlisi eski bir mahkûmdu ve "harikalar diyarını" iyi bilirdi. Devletin üst makamlarında en beklenmedik şeylerin olabileceğini biliyordu. Biraz düşünüp, bütün olup biteni başhekime rapor etmeye karar verdi.

Bir zamanlar bakan ya da bakan yardımcısı gibi bir görevde olan başhekim, ona hiç tartışmamasını ve Polya Teyze'nin mezarına bir haç koymasını tavsiye etti.

"Eğer papaz bu kadar emin konuştuysa bunda bir iş var demektir. Bir şeyler biliyor olmalı. Her şey olabilir, her şey olabilir..." diye mırıldandı eski bakan.

Haçı, bu mezarlığın ilk haçını Polya Teyze'nin mezarına koydular. Haç uzaktan belli oluyordu. Tek başına bir haç

---

* Dalstroy: 1931 yılında kurulan Uzak Doğu yol inşaatı ile aynı zamanda Magadan ve Kamçatka bölgeleriyle Yakutistan'ın kuzeydoğu bölgelerindeki maden arama ve tetkik çalışmaları anlamına gelir. Dalstroy müdürü, bölgede sonsuz yetkiye sahiptir.

olmasına rağmen bu yer gerçek bir mezarlık görüntüsüne bürünmüştü. Yürüyebilen bütün hastalar bu haçı görmeye gidiyordu. Ayrıca mezara bir de üzerinde mezar yazısı olan bir kitabe çakılmıştı. Kitabeyi yazmak üzere aynı hastanede iki yıldır yatmakta olan yaşlı bir ressam görevlendirilmişti. Adam aslında hastanede yatmıyordu da sadece koğuşta adı kayıtlıydı. Oradaki bütün vaktini *Altın Sonbahar*, *Üç Bahadır* ve *Korkunç İvan'ın Ölümü* adlı tabloların üçer farklı replikasının seri imalatına harcamıştı. Bu kopyaları gözleri kapalı yapabildiğine yeminler etmişti. Müşterileri ise köy ve hastane müdürleriydi.

Ressam, Polya Teyze için mezar yazısı yazmayı kabul etti. Ne yazılacağını sordu. İş dağıtım görevlisi bir süre elindeki listeleri karıştırdı.

"İsminin baş harfleri dışında hiçbir şey bulamıyorum," dedi. "P. İ. Timoşenko. Polina İvanovna diye yaz. Şu tarihte öldü."

Müşterileriyle asla tartışmayan ressam, kendisine söyleneni yazdı. Tam bir hafta sonra Petka Abramov, yani Rahip Pyotr çıktı ortaya. Polya Teyze'nin adının Polina değil Praskovya olduğunu, İvanovna'nın ise İlyiniçna olduğunu söyledi. Teyze'nin doğum tarihini de düzeltti ve bunun mezar yazısına eklenmesini istedi. Yazıyı Rahip Pyotr'un yanında düzelttiler.

1958

KRAVAT

Bu lanet kravatı nasıl anlatmalı ki?

Bu, yaşanmış ve özel bir gerçek, dosdoğru bir gerçek. Ama bu bir deneme yazısı değil, bu bir öykü. Bunu geleceğin okuru için, Antoine de Saint-Exupery'nin öyküleri gibi bize nefes aldıran bir düzyazıya nasıl çevirebilirim?

Geçmişte ve günümüzde bir yazarın başarı elde edebilmesi için, hakkında yazı yazdığı ülkede bir yabancı gibi yaşaması gerekir. İçlerinde büyüdüğü ve ortak alışkanlıklar, tatlar, bakış açıları kazandığı insanların ilgilerini, görüşlerini ve dünyaya nasıl baktıklarını yansıtabilmesi için onlara yabancı olması gerekir. Yazar, adına konuştuğu kimselerin dilinde yazar. Daha fazlasını yazamaz. Eğer bir yazar ele alacağı konuyu çok iyi biliyorsa, kendileri için yazdığı kimseler onu anlamayacaktır. Artık yazarlar değişti ve ele aldıkları konunun tarafına geçtiler.

Konuyu gereğinden fazla bilmeye gerek yok. Şimdinin ve geçmişin bütün yazarları böyleydi ama geleceğin edebiyatı farklı şeyler istiyor. Gelecekte yazarların yerine yazarlık yeteneğine sahip meslek adamları dile gelecek. Ve sadece gördükleri, bildikleri şeyleri yazacaklar. Doğruluk, geleceğin edebiyatının anahtarı olacak.

Belki de burada akıl yürütmenin hiç gereği yoktur. En önemlisi hatırlamaya çalışmaktır. Birkaç parlak, oval, minik ve sarı renkli veronal* hapını biriktirip yutarak kendini ze-

* Veronal: Derin uykuya neden olur ve "barbital" olarak da bilinir. Sakinleştirici ve hipnotik etkisi vardır. Doz aşımında solunumun durmasına ve ölüme neden olur.

hirleyen topal Marusya Kryukova'yı her yönüyle hatırlamaya çalışmaktır önemli olan. Marusya, koğuşta kime veronal yazılırsa onu ekmek, lapa ya da bir tabak ringa balığı karşılığı değiş tokuş yapıyordu. Hastabakıcılar veronal ticaretini iyi bildikleri için hastaları hapı kendi gözleri önünde yutmaya zorlarlardı. Ancak hapın kapsülü sert olduğu için genelde hastalar veronali yanak arasında ya da dil altında saklayıp hastabakıcı gittiğinde ağızlarından geri çıkarırlardı.

Marusya Kryukova doz hesabı yapmamıştı. Ölmedi, sadece kustu. İlkyardım yapıldıktan –midesi yıkandıktan– sonra Marusya'yı başka bir yere nakletmek üzere taburcu ettiler. Ama bütün bunlar kravat hikâyesinden çok sonra olmuştu.

Marusya Kryukova, Japonya'dan 30'lu yılların sonunda gelmişti. Kyoto'nun kenar mahallelerinden birinde yaşayan bir göçmen kızı olan Marusya, erkek kardeşiyle beraber "Rusya'ya Dönüş" Derneği'ne katılmış, Sovyet elçiliğiyle iletişime geçmiş ve 1939 yılında Rusya'ya giriş vizesi almıştı. Vladivostok'ta kardeşi ve arkadaşlarıyla beraber tutuklanmış, Moskova'ya götürülmüş, bir daha da arkadaşlarından hiçbirini görememişti.

Sorgu esnasında Marusya'nın bacağını kırmışlar, kemikleri kaynadıktan sonra da yirmi beş yıllık cezasını doldurmak üzere Kolıma'ya göndermişlerdi. Marusya dikiş ve nakış işlemede ustaydı. Kyoto'da ailesini dikiş dikerek geçindiriyordu.

Kolıma'da Marusya'nın bu becerisini müdürler hemen keşfetti. Yaptırdıkları iş karşılığında asla para ödemezler, onun yerine bir lokma ekmek, iki parça şeker ve sigara verirlerdi ama Marusya sigara içmiyordu. Birkaç yüz ruble değerindeki muhteşem el işlemeleri, eninde sonunda müdürlerin malı olurdu.

Mahkûm Kryukova'nın bu yeteneğini duyan sağlık ocağı müdiresi, Marusya'yı hastaneye yerleştirdi ve o günden sonra Marusya o doktor için dikiş dikmeye başladı.

Marusya'nın çalıştığı sovhoza, [...]* emriyle bir araç gönderilmesine ve bütün dikiş-nakış ustalarının bu araca bindirilip bir başka yere nakledilmesine ilişkin telefon emri geldiğinde kamp müdürü Marusya'yı sakladı, çünkü karısı ona bir sürü sipariş vermişti. Fakat birileri hiç vakit kaybetmeden üst rütbedeki bir müdüre ihbar mektubu yazdı ve Marusya'yı göndermek zorunda kaldılar. Ama nereye?

Kolıma ana yolu iki bin kilometre boyunca kıvrıla kıvrıla gider. Tepelerin, dağ geçitlerinin, direklerin, rayların ve köprülerin arasından geçen bir yoldur bu. Kolıma yolunda demir yolu yoktur. Buna rağmen burada herkes Nekrasov'un "Demir Yolu" şiirini okurdu ve hâlâ okuyor da. Bu arada adamakıllı, işe yarar bir metin yazmak varken neden şiir yazılır ki? Kolıma yolunun inşası kazmalarla, küreklerle, el arabalarıyla, matkaplarla yapılmıştır...

Bu yol üzerinde her dört yüz ya da beş yüz kilometrede bir "yönetim evi" bulunur. Bu evler, Dalstroy müdürünün, bir başka ifadeyle Kolıma genel valisinin özel emrine tahsis edilmiş süper lüks otellerdir. Kendisine emanet edilmiş bölgeleri dolaşırken bu evlerde sadece müdür konaklayabilir. İçlerinde pahalı halılar, bronz sanat eserleri ve aynalar vardır. Şuhayev** gibi birinci sınıf pek çok ressamın gerçek tabloları bulunur bu evlerde. Şuhayev on yıl Kolıma'daydı. 1957 yılında Moskova'da, Kuznetskiy Most Sokağı'nda tablolarından ve hayat hikâyesini anlattığı kitabından oluşan bir sergi açtı. Sergi, Belçika ve Fransa'ya ait aydınlık manzaralarla ve üzerinde altın renkli bir Arlekin*** yeleği olan kendi portresiyle

---

* Yazar tarafından atlanmıştır. –Rus yayınevinin notu.

Vasili İvanoviç Şuhayev (1887-1973): Rus ressam, grafik sanatçısı ve sahne tasarımcısı. Casusluk suçlamasıyla, 58. madde gereğince 1937-1945 yılları arasında karısıyla birlikte Kolıma'ya gönderilmiştir.

Arlekin: "Arlecchino" veya "Harlequin" olarak da bilinen, Commedia dell'arte'nin başlıca tiplemelerinden biri. –e.n.

başlıyordu. Daha sonra Magadan dönemi geliyordu. Sadece iki küçük yağlı boya portre. Bunlardan birisi karısının portresiydi, diğeri ise kasvetli koyu kahverengi tonlarda kendi portresiydi. On yıl içinde topu topu iki portre. Portrelerdeki insanlar, dehşeti görmüş yüzlerdi. Sergide bu iki portre dışında bir de tiyatro dekoru eskizleri vardı.

Savaştan sonra Şuhayev'i serbest bıraktılar. Tiflis'e gitti. Kuzey'e olan nefretinden uzaklaşmak için güneye, hep güneye gitti. Sarsılmıştı. *Stalin'in Gori'deki Yemini* adlı pohpohlayıcı tabloyu çizdi. Sarsılmıştı. İnsan gücünün üzerinde çalışan işçilerin, üretimdeki öncü işçilerin portrelerini çizdi. *Altın Elbiseli Kadın*: Bu tabloda hiçbir canlılık yok. Ressam âdeta Kuzey'in cimri paletini unutmaya zorlamış kendisini. İşte hepsi bu kadar. Artık ölebilir.

Yönetim evi için ressamlar replika tablolar da çiziyordu. *Korkunç İvan Oğlunu Öldürüyor* ya da Şişkin'in *Ormanda Sabah* tabloları gibi. Bu iki tablo para için yapılan klasik işlerdendi.

Bu evlerdeki en olağanüstü şeyler, el işlemeleriydi. İpek perdeler, fonlar ve kapı perdeleri nakışlarla süslenmişti. Halı, pelerin, havlu gibi her türlü kumaş parçası, mahkûm ustaların elinden geçtikten sonra fazlasıyla değer kazanıyordu.

Dalstroy müdürü kendi "evlerinde" (yol boyunca birkaç tane vardı) yılda iki ya da üç gün gecelerdi. Diğer zamanlarda buralara bekçi, kâhya, aşçı ve ev sorumlusu olmak üzere dört tane özgür işçi göz kulak olurdu. Bunlar Kuzey Kutbu şartlarında çalıştıkları için ek prim alır, yıl boyu orada yaşar, gerekli hazırlıkları yapar, kışın soba yakar ve evi havalandırırlardı.

Perde, pelerin ya da akıllarına gelen her türlü şeyi işlemesi için Maşa Kryukova'yı buraya getirdiler. Burada Maşa gibi yaratıcı ve becerikli iki kadın daha vardı. Rusya, kontroller ve denetlemeler ülkesidir. İster mahkûm ister özgür olsun her iyi Rus vatandaşının hayali birisinin kendisinden

herhangi bir şeyi ya da herhangi birini kontrol etmesini istemesidir. Bunun çeşitli sebepleri vardır: İlki, birisini kumanda etmiş olursunuz; ikincisi, size güvenip bu görevi vermişlerdir; üçüncüsü, doğrudan işçiliğe oranla bu işte başkalarına daha az hesap verme düşüncesidir; dördüncü ve son olarak da Viktor Nekrasov'un "Stalingrad Siperlerinde" adlı öyküsündeki hücumu hatırlayın.*

Maşa ve onun yeni arkadaşlarının başına Parti üyesi bir kadını koymuşlardı. Kadın her gün onlara malzeme ve ip getiriyor, günün sonuna doğru yapılan işleri toplayıp kontrol ediyordu. Kendisi çalışmıyor, ameliyathane başhemşiresi gibi merkez hastanedeki bütün kadroları tek tek dolaşıyordu. Arkasını dönse kalın bir mavi ipek parçasının kaybolacağı şüphesini taşıyarak titizlikle nöbet tutuyordu.

Dikişçi kadınlar bu tür bekçiliklere çoktan alışmışlardı. İsteseler bu kadını kandırabilirlerdi ama yine de hiçbir şey çalmıyorlardı. Üçü de 58. maddeden hüküm giymişti.

Dikişçi kadınları, Sovyetler'in bütün kamp alanlarında olduğu gibi kapısında o unutulmaz "Emek, SSCB'de Şeref, Şan, Cesaret ve Kahramanlık Meselesidir!" sözleri yazan bir kampa yerleştirmişlerdi. Bu sözlerin sonunda alıntı yapılan yazarın soyadı vardı. Alıntı, kamptaki "emek" kelimesinin anlamına ve içeriğine şaşılacak derecede uyum sağlaması açısından ironikti. Emek, şeref dışında her şeydi. 1906 yılında Sosyalist Devrimcilerin yer aldığı bir yayınevi tarafından *II. Nikolay'ın Nutuk Derlemesi* adlı bir kitap çıkarılmıştı. Kitapta

---

* Viktor Platonoviç Nekrasov'un (1911-1987) kaleme aldığı "Stalingrad Siperlerinde" adlı öykü, savaşın gerçek katılımcıları tarafından savaşı anlatan ilk eserlerden biri olması açısından önemlidir. Öykünün kilit noktalarından biri, Stalingrad'da Almanlara karşı kontrolsüzce yapılan ve gereksiz kayıplara yol açan taarruz hareketidir. Sahte kahramanlığın anlatıldığı bu sekans, Şalamov'un gerçekçilik ve kişisel deneyime dayalı edebî prensiplerine çok uygundur.

yer alan konuşmaların tamamı, çarın taç giyme töreniyle ilgili haberleri veren *Hükümet Haberleri* adlı günlük gazetede çıkan yazılardan alınmıştı ve birilerinin sağlığına kaldırılan kadehlerde söylenenlerden ibaretti: "Kadehimi Keksholm Alayı'nın sağlığına kaldırıyorum", "Kadehimi Çernigov kahramanlarına kaldırıyorum"

Kaldırılan kadehler için vatanseverliği öven tonlarda bir önsöz eklenmişti: "Bu sözlerde, tıpkı bir damla suyun berraklığında olduğu gibi, büyük hükümdarımızın tüm bilgeliği yansımıştır," vb.

Bu derlemeyi hazırlayanlar Sibirya'ya gönderildi.

Sovyetler Birliği'nin tamamında kamp bölgelerinin giriş kapılarına emekle ilgili bu alıntıyı asan insanlara ne oldu acaba?

Üretim planını başarıyla tamamlayan ve iyi hal gösteren dikişçi kadınların, mahkûm seansı saatlerinde film izlemelerine izin verilirdi.

Özgür işçilerin seansları düzen bakımından mahkûm sinemasından biraz farklıydı.

Bir tane film makinesi vardı ve bölümler arasında ara veriliyordu.

Bir defasında *Her Bilgede Yeterince Ahmaklık Vardır* adlı film oynuyordu. İlk yarı bitince her zamanki gibi ışıklar yandı, söndü ve kameradan bir takırtı geldi. Ekrana sarı bir ışık yansıdı.

Seyirciler ayaklarını yere vurmaya, bağırmaya başladılar. Belli ki makinist bir yanlışlık yapmıştı. İlk yarıyı tekrar oynattılar. Salondaki madalyalı gazi askerler ile konferansa gelen kıdemli doktorlardan oluşan ve özgür işçilerin seansına bilet almış üç yüz kişinin tamamı ayaklarını yere vurarak bağırıyordu.

Makinist hiç acele etmeden ilk yarıyı tekrar "makineden geçirdi" Salonun ışıkları yanınca işin aslı anlaşıldı. Sinemaya hastanenin finans müdürü yardımcısı Dolmatov gelmişti. İlk yarıyı kaçırdığı için filmi başa sarmışlardı.

İkinci yarı başladı ve her şey normal seyrinde devam etti. Herkes Kolıma âdetlerini bilirdi; burada her şeyden gazilerin payına daha az, doktorların payına daha çok düşerdi her zaman.

Az bilet satıldığı zaman seans herkese açık olurdu. O zaman arka sıralardaki en iyi yerler özgür işçilere, ön sıralardaki kötü yerler ise mahkûmlara ayrılırdı. Kadınlar geçiş yolunun soluna, erkekler sağına otururdu. Geçiş yolu, salonu artı şeklinde dörde bölüyordu ve bu da kamp kurallarının mantığına çok uygundu.

Sinema seanslarında da göze çarpan topal kız, hastanenin kadın koğuşuna yattı. O zamanlarda hastanelerde küçük koğuş olmazdı; bütün bölüm, en az elli yatak, tek bir koğuşta toplanırdı. Marusya Kryukova tedavi olmak üzere bir cerraha gitti.

"Nesi var?"

"Omurilik iltihabı," dedi cerrah Valentin Nikolayeviç.

"Ayağını mı kaybedecek?"

"Niye kaybetsin?"

Kryukova'nın pansuman işiyle ben ilgilendim ve onun hayat hikâyesini zaten anlattım. Bir hafta sonra ateşi düştü, ondan bir hafta sonra da taburcu edildi.

"Size kravat hediye edeceğim, hem size hem de Valentin Nikolayeviç'e. Kravatlar çok güzel olacak."

"Tamam, tamam, Marusya."

Yönetim evindeki birkaç vardiya içinde, onlarca, yüzlerce metre kumaşın içinden işlemeli, süslemeli incecik bir ipek şerit ortaya çıkarmıştı.

"Kontrol etmeyecek misiniz?"

"Anna Andreyevna'ya sorayım."

Demek gözetmenin adı buymuş.

"Anna Andreyevna izin verdi. Nakış yaptım, yaptım, yaptım... Size nasıl açıklasam bilmem ki. Dolmatov geldi ve elimden aldı."

"Nasıl aldı?"

"Nakışı bitirmiştim. Valentin Nikolayeviç'inki hazırdı. Sizinkini bitirmeme ise çok az kalmıştı. Rengi griydi. Kapı açıldı. 'Kravat mı dikiyorsunuz?' Komodini karıştırdı. Kravatı cebine koydu ve gitti."

"Artık sizi buradan gönderirler."

"Beni göndermezler. Yapacak çok iş var burada. Size kravat dikmeyi o kadar çok isterdim ki..."

"Boş verin Marusya, nasıl olsa onu takamazdım. Satamazdım da."

Dolmatov tıpkı sinemada olduğu gibi amatör kamp konserine de geç kaldı. Yaşına hiç de uymayan göbeği ve hantallığıyla gördüğü ilk boş sandalyeye oturdu.

Kryukova yerinden kalktı ve el salladı. Bana işaret ediyordu.

"Kravat! Kravat!"

Müdürün kravatına baktım. Dolmatov'un kravatı işlemeli, gri ve çok kaliteliydi.

"Sizin kravatınız!" diye bağırdı Marusya. "Sizin ve Valentin Nikolayeviç'in!"

Dolmatov sandalyesinde doğruldu, perdeler eski zamanlardaki gibi sonuna kadar açıldı ve amatör konser başladı.

1960

ALTIN TAYGA

"Küçük bölge" denilen yer transit hapishanesidir. "Büyük bölge" ise sonu gelmez bodur barakalardan, mahkûm sokaklarından, üç aşamalı dikenli tellerden ve tüneğe benzer kışlık gözetleme kulelerinden oluşan maden ocağı kampıdır. Küçük bölgede daha çok dikenli tel, daha fazla gözetleme kulesi, daha çok kilit ve sürgü bulunur, çünkü burası transit mahkûmlarının tutulduğu yerdir ve onlardan her türlü şey beklenir.

Küçük bölgenin mimarisi idealdir. En az beş yüz kişilik yasal alana sahip, dörder katlı ranzalardan oluşan muazzam, kare şeklinde bir barakadır. Bu, gerekli olduğu takdirde, binlerce hükümlünün sığdırılabileceği bir yer anlamına gelmektedir. Fakat şimdi kış mevsimindeyiz, mahkûm sevkiyatı az; bu nedenle bölge içeriden bakıldığında neredeyse boş görünüyor. Barakanın içi henüz kurumamış; içeride beyaz bir sis, duvarlarda ise buz var. Girişte kocaman, bin vatlık bir elektrik lambası yanıyor. Voltaj bir azalıp bir çoğaldığı için lamba kâh sararıyor kâh kör edici bir beyazlıkla parlıyor.

Bölge gündüzleri uykudadır. Geceleyin kapılar açılır, lambanın ışığında ellerinde listelerle adamlar belirir, hırıltılı ve çatlak seslerle bazı isimler okurlar. Adı okunanlar ceketlerinin bütün düğmelerini ilikleyerek eşikten adımlarını atar ve sonsuza dek kaybolurlar. Barakanın dışında muhafızlar bekler, yakınlardan bir yerlerden kamyon homurtuları gelir, mahkûmları maden ocaklarına, sovhozlara, yol yapımına götürürler.

Ben de bu bölümde kalıyorum. Yatağım kapının yanındaki alt ranzalardan birinde. Alt katlar soğuk oluyor ama görece daha ılık olan üst katlara çıkmaya tereddüt ediyorum; beni

oralardan aşağılara atarlar, çünkü üst katlar daha güçlülerin, genellikle de hırsızların yeridir. Çivilerle ranza demirine tutturulmuş basamaklardan yukarı çıkmaya da gücüm yok ayrıca. Aşağısı benim için daha iyi. Eğer alt katlarda kavga çıkarsa ranzaların altına süzülebilirim.

Hapishanedeki kavga yöntemlerini oldukça iyi öğrenmiş olmama rağmen ne kavgaya girebilirim ne de birileriyle dalaşabilirim. Mekânın sınırlı oluşu –hapishane koğuşu, sevkiyat vagonu, baraka izdihamı– bana gasp etme, ısırma, kırma gibi yöntemleri zorla öğretti. Ama şimdi bunları bile yapmaya gücüm yok. Sadece böğürüp küfredebiliyorum. Geçireceğim her bir gün, dinlenebileceğim her bir saat için mücadele ediyorum. Vücudumun her parçası böyle davranmam gerektiğini söylüyor.

Benim adımı ilk gece listeden okudular; ama ben ne kemer olarak kullandığım ipi belime bağladım ne de önümü sıkıca ilikledim.

Kapı arkamdan kapandı. Ara koridorda bekledim.

Bir kamyonun alışılmış kotası olan yirmi kişilik ekip, ardında kalın ve beyaz bir sisin dalgalar halinde yükseldiği diğer kapının önünde bekliyordu.

İş dağıtım görevlisi ve kıdemli muhafız, insanları kontrol edip sayım yaptı. Sağ tarafta bir adam daha vardı. Üzerinde kapitone bir palto, pamuklu bir pantolon, kulaklarını örten bir kalpak vardı. Bileklerini kapatan kürk eldiven içindeki ellerini arada bir sallıyordu. Bana lazım olan bu adamdı. Kanunları iyi biliyorum diye beni defalarca oraya buraya götürmüşlerdi.

Kürk eldivenli adam, mahkûmları gönderip göndermeme yetkisi olan bir temsilciydi.

İş dağıtım görevlisi, benim ismimi kocaman barakada yaptığı gibi var gücüyle bağırarak çağırdı. Bense sadece eldivenli adama bakıyordum.

"Beni götürmeyin yoldaş müdür. Ben hastayım, madende çalışamam. Hastaneye gitmem lazım."

Temsilci bocaladı. Madende, yani evde kendisine sadece iş gören adamları seçmesi, diğerlerini madene getirmemesi emredilmişti. Zaten bu yüzden bizzat kendisi gelmişti buraya.

Temsilci bana alıcı gözle baktı. Yırtık pırtık ceketimin, bit ısırıklarıyla dolu kirli vücudumu ortaya çıkaran kir pas içindeki düğmesiz iş gömleğimin, parmaklarıma doladığım bez paçavraların, eksi altmış derecelerde giydiğim bez ayakkabıların, iltihaplı aç gözlerimin ve bir deri bir kemik kalmış halimin ne anlama geldiğini çok iyi biliyordu.

Kırmızı kalemi aldı ve sert bir el hareketiyle listeden adımı sildi.

Bölgenin iş dağıtım görevlisi bana dönerek "Yerine dön, aşağılık herif!" dedi.

Kapı kendiliğinden açıldı. Tekrar küçük bölgedeyim işte. Ranzadaki yerimi kapmışlar ama yerime yatan adamı sürükleyip kaldırdım. Önce memnuniyetsizce homurdansa da sonradan çabucak sakinleşti.

Kendimden geçerek uykuya daldım ama ilk hışırtıda uyandım. Tam uyku safhasına geçemeyen yabani hayvanlar ve vahşi insanlar gibi uyumayı çoktan öğrenmiştim.

Gözlerimi açtığımda ranzanın üst katından, devlet malı bot yerine aşırı yıpranmış olsa da terlik giymiş bir ayağın sarktığını gördüm. Önümde kir pas içinde genç bir adi suçlu belirdi. Yukarı kattakiyle efemine bir ses tonuyla konuşuyordu.

Üst kattaki görünmeyen kişiye "Valyuşa'ya söyle," dedi, "sanatçı getirmişler."

Bir duraklama oldu. Ardından yukarıdan hırıltılı bir ses geldi:

"Valyuşa bunların kim olduğunu soruyor."

"Kültür ekibinin sanatçılarıymış. Bir sihirbaz ve iki şarkıcı. Şarkıcılardan biri Harbin'denmiş."

Terlikler harekete geçip yok oldular. Yukarıdaki ses konuştu:

"Getir onları!"

Onları görmek için ranzanın kenarına doğru eğildim. Lambanın altında üç kişi duruyordu. İkisi denizci ceketi giymişti, diğerinin üzerinde özgürlerin giydiği *Moskviçka* denen kürklü bir palto vardı. Hepsinin yüzünden derin bir saygı ifadesi okunuyordu.

"Hanginiz Harbinlisiniz?" diye sordu görünmeyen ses.

"Ben," diye saygıyla cevap verdi paltolu olan.

"Valyuşa şarkı söylemenizi emrediyor!"

Şarkıcı, boynunu yukarı doğru esneterek "Rusça mı? Fransızca mı? İtalyanca mı? İngilizce mi?" diye sordu.

"Valyuşa 'Rusça olsun,' diyor."

"Ya muhafızlar ne olacak? Alçak sesle mi söylesem?"

"Sorun değil... Sorun değil... Harbin'deki gibi söyle."

Şarkıcı birkaç adım geri attı ve *Toreador*'dan* birkaç kuple okudu. Her soluk verişinde ağzından soğuk buharlar çıkıyordu.

Yukarıdan sert bir homurtu geldi.

"Valyuşa 'Bir şarkı söylesin,' diyor."

Rengi kaçan şarkıcı tekrar denedi:

Uğulda kıymetlim, uğulda kıymetlim,
Benim altın taygam,
Ey yollar, kıvrılıp bükülün birbirinizin ardından,
Bizim engin diyarlarda...

Yukarıdaki ses konuştu:

"Valyuşa 'güzel,' diyor."

Şarkıcı rahatlayıp derin bir oh çekti. Gerginlikten dolayı boncuk boncuk terleyen alnından buharlar yükseliyor, kafasının etrafında hale varmış gibi görünüyordu. Avucuyla terini silince hale kayboldu.

---

* Georges Bizet'nin *Carmen Operası*'ndaki ünlü arya.

"Şimdi de," diye devam etti ses, "Moskviçkanı çıkar. Yerine bunu al!"

Yukarıdan yırtık bir mont atıldı.

Şarkıcı hiç sesini çıkarmadan Moskviçkasını çıkarıp montu giydi.

"Şimdi artık git," dedi ses yukarıdan. "Valyuşa uyumak istiyor!"

Harbinli şarkıcı ve arkadaşları barakanın sisi içinde gözden kayboldular.

Kendimi yatağın içine doğru çektim, kıvrıldım, ellerimi montumun kollarına sokuşturup uyudum.

Sanırım fazla vakit geçmemişti ki yüksek sesle bir şeyler anlatan bir fısıltıyla uyandım:

"1937 yılında bir arkadaşımla ben Ulan Batur'da sokakta yürüyorduk. Öğle yemeği saatiydi. Köşede bir Çin lokantası gördük. Girelim dedik. Menüye baktım, Çin mantısı vardı. Sibiryalı olduğum için ben Sibirya ve Ural mantılarını bilirim. Karşıma bunlar çıkınca deneyeyim dedim. Yüzer tane sipariş ettik. Lokantanın Çinli sahibi gülerek, 'Ama çok fazla olur,' dedi ve ağzı kulaklarına vardı. 'O zaman onar tane alalım?' Karşımızdaki kahkahayla güldü: 'Çok fazla.' 'O zaman ikişer tane!' Omuzlarını silkti, mutfağa gitti ve mantıları getirdi. Her bir mantı avuç içi büyüklüğünde ve her yeri kızgın yağla kaplıydı. Neyse, yarım porsiyonla iki kişi tıka basa doyup çıktık."

"Ben de bir keresinde..."

Kendimi bunları dinlememeye güç bela zorlayarak tekrar uyudum. Ardından duman kokusuyla uyandım. Yukarıdaki hırsız krallığında sigara içiyorlardı. Ağzında sarma sigarasıyla biri aşağıya indi. Sert ve tatlı duman kokusu aşağıdaki herkesi uyandırdı.

Fısıltı tekrar başladı:

"Bizim Kuzey Bölge Komitesi'nde bu izmaritlerden ne çok var, aman Tanrım, görsen inanamazsın! Temizlikçi Polya

Teyze bunları temizlemeye yetişemez, küfrü basardı. Ben o zamanlar izmaritten, dibi kalmış sigaralardan, içilmiş sigara artıklarından pek bir şey anlamazdım..."

Tekrar uykuya daldım.

Birisi ayağımdan dürttü. İş dağıtım görevlisiydi bu. İltihaplı gözleri öfkeyle bakıyordu. Onun emriyle kapının yanına, sarı ışığın altına gittim.

"Anlaşıldı," dedi, "maden ocağına gitmek istemiyorsun."

Bir şey söylemedim.

"Ya sovhoza gitmeye ne dersin? Sıcacık çiftliğe, şeytan alsa götürse seni, kendi kendine gitsen..."

"Hayır."

"Ya yol yapımına? Süpürge sapı bağlayacaksın orada. Bir düşün bak, süpürge bağlamaya..."

"Biliyorum," dedim. "Bugün süpürge bağlatırsınız yarın elime bir el arabası tutuşturursunuz."

"Peki ne istiyorsun?"

"Hastaneye gitmek istiyorum! Hastayım ben."

Görevli, deftere bir şeyler not etti ve gitti. Üç gün sonra küçük bölgeye bir sağlık memuru geldi, beni yanına çağırdı, ateşimi ölçtü, sırtımdaki iltihaplı çıbanlara göz gezdirdi ve bir merhemle ovuşturdu.

1961

VASKA DENİSOV, DOMUZ HIRSIZI

Akşamki iş için bir arkadaşının ceketini ödünç almak zorunda kaldı. Vaska'nın ceketi aşırı kirli ve eskiydi. Bu ceketle köyde iki adım bile yürüyemezdi, özgür işçiler onu hemen durdururdu.

Vaska gibiler köyde ancak yanlarında bir muhafızla yürüyebilirlerdi. Askerler de siviller de köy sokaklarında Vaska gibilerin tek başına dolaşmasından hoşlanmazlardı. Buralarda bu tiplerden ancak omuzlarında "odun sopası" denen kütük taşıyorsa şüphe duyulmazdı.

Bu sopalardan biri, garajın yakınlarında, köşedeki altıncı telgraf direğinin oradaki hendekte kara gömülü vaziyetteydi. Dün çalışma bittikten sonra hazırlanmıştı.

Tanıdık şoför, kamyonu yavaşlattı. Vaska Denisov kamyonun kasasından eğilerek aşağı doğru kaydı. Kütüğü gömdüğü yeri bir defada buldu. Mavimsi kar burada belli belirsiz kararmıştı ve üzerine hafifçe basılmıştı, alaca karanlıkta belli oluyordu. Vaska hendeğe atladı ve ayağıyla karları dağıttı. Gri ve yanları düz, kocaman, donmuş bir balığa benzeyen kütük ortaya çıktı. Vaska kütüğü yola doğru sürükleyerek taşıdı, diklemesine kaldırdı, üzerindeki karları silkelemek için iki yanına vurdu ve eliyle kaldırdığı sırada omzuna yerleştirmek için çömeldi. Kütük sallandı ve omuza oturdu. Vaska kütüğü arada bir omuzdan omuza değiştirerek köye gitti. Zayıf ve bitkin olduğu için hareket ederken hemen ısınıyor ama sıcaklık hemen geçiyordu. Kütüğün ağırlığını hissetmesine rağmen vücudu sıcak kalamıyordu. Alaca karanlık, beyaz pusla birlikte yoğunlaşmıştı. Köydeki bütün sarı lambalar yanmıştı.

Vaska, yaptığı hesaplamadan memnun bir şekilde gülümsedi; beyaz siste fazla fark edilmeden hedefine rahatça ulaşabilecekti. İşte kesilmiş iri karaçam, kırağı altında grileşmiş kütük; demek ki bundan sonraki eve gitmesi gerekiyordu.

Vaska kütüğü sundurmaya fırlattı, keçe çizmelerindeki karları eldiveniyle temizledi ve kapıyı çaldı. Kapı aralandı, Vaska içeri girdi. Üzerinde düğmeleri açık, koyun derisinden bir mont olan başörtüsüz yaşlıca bir kadın soru sorar gibi endişeli bir yüzle Vaska'ya bakıyordu.

Vaska, yüzünün donmuş derisini gülümseme kıvrımlarına zorla yaymaya çalışarak "Size odun getirmiştim," dedi. "İvan Petroviç'le görüşmem lazım."

İvan Petroviç perdeyi yarım aralayarak kendisi çıktı dışarı.

"İyi," dedi. "Nerede?"

"Dışarıda," dedi Vaska.

"O zaman bekle birlikte keselim, hemen giyinip geliyorum."

İvan Petroviç uzun süre eldivenlerini aradı. Birlikte sundurmaya çıktılar. Testere tezgâhı olmadığı için kütüğü kâh ayaklarıyla sıkıştırıp kâh elleriyle kaldırarak parçaladılar. Testere keskin değildi, diş araları da kötüydü.

"Sonra bir ara uğrarsın," dedi İvan Petroviç. "Testereyi bilersin. Al şu baltayı, kestikten sonra odunları yığarsın ama dışarıda bırakma, eve getir."

Açlıktan Vaska'nın başı dönüyordu, yine de odunların hepsini yarıp eve taşıdı.

"Hepsi bu kadar," dedi kadın perdenin arkasından çıkarak. "Hepsi bu."

Vaska gitmiyor, kapının yanında olduğu yerde sayıyordu. İvan Petroviç tekrar çıktı ortaya.

"Bak," dedi. "Şu an evde ekmek yok. Çorbayı da domuz yavrularına götürdük. Şimdi sana verecek hiçbir şeyim yok. Önümüzdeki hafta uğrarsın..."

Vaska ses çıkarmadı, beklemeye devam etti.

İvan Petroviç cüzdanını çıkarıp karıştırdı.

"Al sana üç ruble. Sırf hatırın için. İyi odun kestin. Tütün desen, zaten biliyorsun, bu aralar ateş pahası."

Vaska buruşuk kâğıt parçasını koynuna sokuşturdu ve dışarı çıktı. Üç rubleye bir tutam bile tütün alınmazdı.

Vaska hâlâ sundurmada duruyordu. Açlıktan midesi bulanıyordu. Demek Vaska'nın ekmeğiyle çorbasını domuz yavruları yemişti. Koynuna soktuğu yeşil üç rubleliği çıkardı. Yırtıp küçük parçalara ayırdı. Rüzgâra kapılan kâğıt parçacıkları cilalı, parlak kar tabakasında uçuştu. Son kırıntılar beyaz sisin içinde kaybolunca Vaska oradan uzaklaştı. Halsizlikten sendeleyerek eve değil, köye yöneldi. Tek katlı, iki katlı, üç katlı ahşap saraylara doğru yürüdü, yürüdü...

Gördüğü ilk binanın ana kapısına gelip kapı kolunu çevirdi. Ağır kapı gıcırdadı ve açıldı. Vaska sönük bir lamba ışığıyla hafifçe aydınlatılmış olan loş koridora girdi. Daire kapılarının önünden geçti. Koridorun sonunda bir kiler vardı. Vaska yaslanıp kapıyı açtı ve içeri girdi. Kilerde soğan ve tuz çuvalları vardı. Çuvallardan birini yırtınca içinden arpa çıktı. Üzüntü içinde ve yine vücuduna ter basarak çuvalı omuzlayıp bir kenara itti. Çuvalın altından donmuş domuzlar çıktı. Vaska sinirinden bağırdı, domuzlardan bir parçacık et koparmaya bile gücü yetmiyordu. Çuvalların altında bir de donmuş süt domuzları vardı. Vaska'nın gözü daha fazlasını görmedi. Donmuş yavrulardan birini çekiştirdi, onu bir oyuncak bebek, bir çocuk gibi kollarına alıp koridora çıktı. Bu arada insanlar evlerinden çıkmış, koridoru beyaz bir sis kaplamıştı. Birisi, "Dur!" diye bağırıp Vaska'nın ayaklarına yapıştı. Vaska kucağında tuttuğu domuz yavrusuyla kurtulup sokağa fırladı. Apartman sakinleri peşindeydi. Birisi arkasından ateş ediyor, bir diğeri canavar gibi böğürüyordu ama Vaska hiçbir şeye aldırmadan kaçıyordu. Birkaç dakika sonra ayaklarının

onu köydeki tek bildiği binaya götürdüğünü fark etti. Bu, bir zamanlar Vaska'nın sedir ağacı iğnesi toplamaya gittiği vitamin üretim tesisinin yönetim binasıydı.

Peşindekiler yaklaşmıştı. Vaska tesisin ana kapısından içeri girdi, bekçiyi bir kenara itip koridorda koşmaya başladı. Peşindeki kalabalık da cümbür cemaat arkasından girdi. Vaska kültürel işlerden sorumlu müdürün odasına doğru koştu, oradan başka bir kapıya yöneldi. Burası kültürel etkinlik odasıydı ve daha fazla kaçacak yer yoktu. Vaska o anda şapkasını kaybettiğini fark etti. Donmuş domuz yavrusu hâlâ kucağındaydı. Vaska yavruyu yere koydu. Ağır sandalyeleri kapıya dayadı, kitap kürsüsünü de onların arkasına itti. Birisi kapı kolunu oynattı ve sonra etrafa bir sessizlik çöktü.

O zaman Vaska yere oturdu. Donmuş, çiğ domuz yavrusunu iki eliyle tutup kemirdi, kemirdi...

Silahlı muhafızlar geldiğinde kapı açılmış, barikat kaldırılmıştı. Bu arada Vaska, domuz yavrusunun yarısını bitirmişti.

1958

SERAFİM

Mektup, isli siyah masanın üzerinde bir buz kalıbı gibi duruyordu. Bombeli döküm sobanın kapakları açıktı. Yanmakta olan taş kömürü, bir kavanoz dolusu kırmızı yabanmersini reçeli gibi kıpkırmızı alev saçıyordu. Bu alev karşısında buz kalıbının erimesi, incelip küçülmesi, yok olması gerekirdi ama bir türlü erimiyordu. Serafim, bir buz kalıbı olan bu mektubun bizzat kendisine geldiğini bildiği için korkuyordu. Serafim mektuplardan, özellikle de üzerinde resmî mühür olan iade taahhütlü mektuplardan ürkerdi. Büyüdüğü köyde şimdiye kadar alınan ya da gönderilen bütün telgraflar ölüm, cenaze, ağır hastalık gibi "ayrılık" haberleri vermişti hep.

Zarf, adres kısmı yere bakacak şekilde Serafim'in masasında duruyordu. Serafim atkısını çözmüş, soğuktan katılaşmış deri paltosunun düğmelerini açmış vaziyette gözlerini ayırmadan zarfa bakıyordu.

Her şeyi unutmak, herkesi affetmek için yüce dağların, mavi denizlerin ötesine, ta on iki bin kilometre uzağa gitmişti ama geçmiş ona bir türlü huzur vermiyordu. Mektup, dağların ardından, henüz unutulmamış o dünyadan gelmişti. Mektubu Serafim'in saklandığı köye trenlerle, uçaklarla, gemilerle, arabalarla, geyiklerle getirmişlerdi.

Ve işte sonunda mektup burada, Serafim'in laborant olarak çalıştığı bu küçük kimya laboratuvarındaydı.

Laboratuvarın kütükten yapılma duvarları, dolapları ve tavanı eskidiği için değil, aralıksız yanan sobanın isi yüzünden kararmıştı. Binanın içi çok eski devirlerden kalma kulübeleri andırıyordu. Laboratuvarın kare şeklindeki pencereleri,

Petro Devri'nden kalma mika pencerelere benziyordu. Bütün cam parçaları ve hatta kırık şişeler, maden ocağındaki bütün artık camlar işe yarasın diye biriktiriliyor, pencere kaplamaları bunlarla tel örgüye benzer incecik kafesler şeklinde yapılıyordu. Sarı ışık veren şapkalı bir çıplak lamba, ahşap kirişlerden sanki boynundan ilmik geçirilmiş gibi sallanıyordu. Elektrik santrali motoru yerine traktörler çalıştığı için lambanın ışığı bir parlıyor bir sönüyordu.

Serafim, üzerini çıkarıp zarfa hiç dokunmadan sobanın yanına oturdu. Laboratuvarda yalnızdı.

Bir yıl önce "ailevi nedenler" dediğimiz o olaylar ortaya çıktığında Serafim teslim olmak istememişti. Romantik biri olduğu ya da kendini borçlu hissettiği için gelmemişti Kuzey Kutbu'na. Büyük paralar da onu ilgilendirmiyordu. Binlerce filozofun ve onlarca tanıdığının yargısına güvenerek ayrılığın aşkı öldüreceğine, araya giren kilometrelerin ve zamanın her şeyin ilacı olacağına inanarak gelmişti bu kadar uzağa.

Aradan bir yıl geçmişti ama Serafim'in yüreğindeki her şey eskisi gibi taze kalmıştı. Gizliden gizliye duygularının sağlamlığına şaşırıyordu. Bunun sebebi kadınlarla hiç görüşmüyor olması olabilir miydi? Burada hiç kadın yoktu. Laborant Serafim'e çok uzak gelen sosyal ortamlarda, yüksek rütbeli müdürlerin karılarıyla tanışmıyor değildi elbette. Karnı doyan her kadın kendini dünya güzeli sanıyordu ve böyleleri eğlencenin daha bol olduğu, kendi çekiciliklerine değer verenlerin daha zengin olduğu köylerde yaşıyorlardı. Üstelik köylerde asker çoktu, bu da kadınların şoförler ya da adi suçlular tarafından toplu tecavüze uğrama tehdidini ortadan kaldırıyordu. Bu tür olaylar yolda ya da küçük arazilerde meydana gelirdi.

Bu nedenle maden arama ekiplerinin başında bulunan yetkililer ve kamp müdürleri, manikürcülerin kendilerine iş bulabilmeleri için karılarını büyük köylerde tutarlardı.

İşin bir de öteki yüzü vardı. "Bedensel özlem" Serafim'in gençliğinde düşündüğü kadar zor gelmiyordu ona. Sadece bu konuya fazla kafayı takmamak yetiyordu.

Maden ocağında mahkûmlar çalışıyordu. Serafim yazın sık sık sundurmaya çıkar, ana galeriye sürünerek girip vardiya bitiminde sürünerek çıkan gri mahkûm gruplarını izlerdi.

Laboratuvarda iki mahkûm mühendis çalışıyordu. Onları laboratuvara muhafızlar getirip götürürdü. Serafim onlarla konuşmaktan korkardı. Mahkûmlar sadece işle ilgili konuşur, analiz ya da deney sonuçlarını sorarlardı. Serafim cevap verirken gözlerini onlardan kaçırırdı. Serafim'i bu konuda, daha Moskova'da Kuzey Kutbu iş başvurusundayken korkutmuşlar, orada çok tehlikeli devlet suçluları olduğunu söylemişlerdi. Bu yüzden o da iş arkadaşlarına bir dilim beyaz ekmek ya da bir parça şeker ikram etmeye korkardı. Mahkûmları, bir de Komsomol üyesi olan ve üniversiteyi bitirir bitirmez yüksek maaşını ve yüksek pozisyonunu kaybeden laboratuvar müdürü Presnyakov kontrol ederdi. Müdür, asıl görevinin, ister mahkûm ister özgür olsun, çalışanlarını siyasi açıdan denetlemek olduğunu düşünürdü (belki de kendisinden istenen tek şey buydu).

Serafim, müdüründen yaşça daha büyüktü, yine de müdürün dillere destan tedbir ve uyanıklıkla bağlantılı emirlerini eksiksiz yerine getirirdi.

Bir yıl süresince mahkûm mühendislerle iş dışında on kelime bile konuşmamıştı.

Ekip başlarıyla ve gece bekçileriyle ise hiç konuşmazdı.

Kuzey'de sözleşmeli çalışanların maaşına her altı ayda bir, yüzde on zam yapılırdı. Serafim ikinci zamdan sonra bir şeyler satın almak, sinemaya gitmek, gerçek bir lokantada yemek yemek, kız tavlamak, berberde tıraş olmak için topu topu yüz kilometre ötedeki komşu köye gitmek üzere zorla izin kopardı.

Kamyonun kasasına tırmandı, paltosunun yakalarını kaldırdı, ona sıkıca büründü ve ardından kamyon uçarcasına yol aldı.

Yaklaşık bir buçuk saat sonra kamyon küçük bir evin önünde durdu. Serafim kamyona tutunarak ve baharın parlak ışığından gözlerini kısarak aşağı indi.

Silahlı iki kişi duruyordu karşısında.

"Kimlik!"

Serafim elini ceketinin cebine soktu ve bir anda donakaldı. Pasaportunu evde unutmuştu. Aksi gibi yanında hiçbir kimlik, hiçbir belge yoktu. Cebinden sadece maden kuyusunun hava analiz raporu çıktı. Serafim'e kulübeye gitmesini emrettiler.

Bu arada kamyon gitmişti.

Serafim'in kısa saçlı tıraşsız yüzü, yetkilide hiç güven uyandırmamıştı.

"Nereden kaçıyorsun?"

"Hiçbir yerden..."

Yüzüne yediği ani bir yumrukla ayakları yerden kesildi.

"Gerektiği gibi cevap ver!"

"Sizden şikâyetçi olacağım!" diye bağırmaya başladı Serafim.

"Ah canım, şikâyetçi mi olacaksın? Hey, Semyon!"

Semyon hedefine nişan aldı, çevik bir hareketle ve alışık olduğu ustalıkla Serafim'in karın boşluğuna bir tekme indirdi.

Serafim bir ah çekerek bayıldı.

Hayal meyal hatırladığı tek şey, onu yolda çuval gibi sürükleyerek bir yere götürdükleri ve şapkasını kaybettiğiydi. Bir kilit sesi şıngırdadı, kapı gıcırdadı ve askerler Serafim'i pis kokulu ama ılık bir kulübeye fırlattılar.

Birkaç saat sonra daha rahat soluk almaya başladı ve mahkûm köyünden kaçanları ve cezalıları topladıkları tecrit kulübesinde olduğunu anladı.

"Tütünün var mı?" diye sordu karanlıktan biri.

"Yok, ben içmiyorum," dedi suçlu suçlu Serafim.

"Vay aptal. Herifin yanında başka bir şey var mı?"

"Yok, hiçbir şey yok. Bu akbabalardan bize bir şey kalır mı?"

Serafim binbir güçlükle kendisinden bahsedildiğini anladı. "Akbaba" dedikleri de herhalde açgözlülükleri ve her şeye el koymaları sebebiyle muhafızlardı.

"Yanımda para vardı," dedi Serafim.

"Tabii ki 'vardı' "

Serafim içinden sevindi ve sustu. Yola çıkarken yanına iki bin ruble almıştı, Tanrıya şükür ki para muhafızların elinde güvendeydi. Her şey yakında açıklığa kavuşacak, Serafim'i serbest bırakacaklar, parasını da geri vereceklerdi. Serafim birden neşelendi.

Parama göz kulak oldukları için muhafızlara bir yüzlük sıkıştırmalı, diye geçirdi içinden. Bu arada, onlara ne diye para verecekti? Onu dövdükleri için mi?

Tek hava deliği, giriş kapısının aralığı ve bir de duvarlardaki buzla kaplı çatlaklardan ibaret olan penceresiz ve dar kulübede yirmi kadar adam doğrudan toprak zemine uzanmış yatıyordu.

Serafim acıktı ve yanındakine akşam yemeğini ne zaman vereceklerini sordu.

"Ne diyorsun sen? Mahkûm değil misin yoksa? Yarın yersin. Biz devletin emrindeyiz. Bize günde sadece bir bardak suyla üç yüz gram ekmek verirler. Ve tabii bir de yedi kilogram odun!"

Serafim'i hiçbir yere götürmediler ve tam beş gün bu kulübede yaşadı. İlk gün bağırdı, kapıya vurdu ama nöbetçi muhafız dipçiğini alnına indirince şikâyet etmeyi kesti. Kaybolan şapkasının yerine ise kafasına güçlükle geçirebildiği bir yün topağı verdiler.

Altıncı gün onu büroya çağırdılar. Masa başında onu tutuklayan müdür oturuyordu. Duvarın dibinde ise hem

Serafim'in işi aksatmasından hem de onun kimliğini götürürken vakit kaybetmiş olmaktan dolayı son derece hoşnutsuz olan laboratuvar müdürü duruyordu.

Serafim'in sağ gözünün altındaki morluğu ve bağcıksız, kirli bir yün topağından ibaret yırtık şapkasını görünce Presnyakov hafiften bir ah çekti. Serafim'in üzerinde dar, yırtık ve düğmesiz bir mont vardı. Paltosunu tecritte bırakmak zorunda kalmıştı. Sakalları uzamıştı, kir pas içindeydi ve gözleri iltihaptan kıpkırmızıydı. Bu haliyle bayağı kötü bir izlenim bırakıyordu.

"Eh," dedi Presnyakov. "İşte böyle. Artık gidebilir miyiz?" Bunları söylerken laboratuvar müdürü bir yandan da Serafim'i çıkış kapısına doğru sürükledi.

"Ya p-paralarım?" diye bağırdı Serafim ayak direyerek ve Presnyakov'u iterek.

"Hangi paralar?" diye çınladı muhafız müdürü mekanik bir sesle.

"İki bin ruble. Yanımdaydı!"

"İşte görüyorsunuz," dedi muhafız müdürü Presnyakov'u böğründen dürterek. "Size anlattığım gibi. Sarhoş, şapkasız..."

Serafim kapıdan adımını attıktan sonra eve gidene kadar hiç konuşmadı.

Bu olaydan sonra Serafim intihar etmeyi düşündü. Hatta mahkûm mühendise bile bir mahkûm olarak neden intihar etmediğini sordu.

Mühendis hayretler içindeydi. Serafim bir yıldır kendisiyle iki kelime bile laf etmemişti. Serafim'i anlamaya çalışarak sustu.

"Nasıl oluyor? Nasıl oluyor da yaşamaya devam edebiliyorsunuz?" diye hararetle fısıldıyordu Serafim.

"Mahkûm hayatı, gözlerini ve kulaklarını açtığı dakikadan iyi bir uykuya daldığı ana kadar süren bir hakaretler silsilesidir. Bunların hepsi gerçek ama her şeye alışıyorsun. İyi

günlerin de oluyor, kötü günlerin de. Umudunu kaybettiğin günler, tamamen umutla dolduğun günleri kovalıyor. İnsan, sırf bir şeye inandığı ya da bir şey umut ettiği için yaşamaz. İçgüdüsü onu tıpkı herhangi bir hayvanı koruduğu gibi korur. Herhangi bir ağaç, herhangi bir taş, aynı şeyleri yaşıyor olabilir. Başına bir şey geldiği zaman, sinirlerin bozulunca ya da gerildiğin zamanlar hayatta kalmak için kendini korursun, yüreğin ya da aklın hiç beklenmedik bir yerden yara alırsa kendini korursun. Artakalan gücünü toplayıp arkandan gelecek bir darbeye karşı kendini korursun. Yeni ve alışılmadık bir mücadeleye gücün yetmeyebilir. Her türlü intihar, iki taraflı bir etkileşimin, en azından iki sebebin zorunlu sonucudur. Beni anladınız mı acaba?"

Serafim anlıyordu.

Şimdi bu ıslı laboratuvarda oturmuş, o yolculuğu nedense bir çeşit utanç duygusuyla, içine ebediyen oturan ağır bir sorumluluk duygusuyla hatırlıyordu. Yaşamak istemiyordu.

Mektup hâlâ kapkara laboratuvar masasının üzerinde duruyordu. Onu eline almak ürkünç geliyordu.

Serafim mektuptaki satırları, karısının sola eğik el yazısını gözünün önüne getirebiliyordu. El yazısından onun yaşını tahmin etmek kolaydı çünkü 20'li yıllardayken ilkokulda sağa eğik yazmayı öğretmiyorlardı, herkes istediği gibi yazıyordu.

Serafim daha zarfı açmadan sanki mektubu okumuş gibi yazılanları tahmin edebiliyordu. Muhtemelen şöyle başlıyordu: "Canım," ya da "Sevgili Sima," veya "Serafim," Bu sonuncu hitap onu korkutuyordu.

Zarfı alsa, okumadan yırtıp küçük parçalara ayırsa ve sobanın yakut kırmızısına atsa ne olurdu? Bütün vesveseler ortadan kalkar ve tekrar nefes almaya başlardı —en azından bir sonraki mektuba kadar. Ama nihayetinde o kadar da korkak değildi! Hiç de korkak değildi. Korkak olan mühendisti. Ona ispatlayacaktı. Herkese ispatlayacaktı.

Serafim zarfı aldı ve adres kısmını yukarı doğru çevirdi. Tahmini doğruydu, mektup Moskova'dan, karısından geliyordu. Sertçe zarfı yırttı, lambanın ışığına yaklaşarak mektubu ayakta okudu. Karısı boşanmak istiyordu.

Serafim mektubu sobaya fırlattı. Kâğıt, kenarları mavileşerek beyaz bir aleve bürünüp kayboldu.

Serafim artık kendinden emin ve son derece sakin hareket etmeye başladı. Cebinden anahtarları çıkarıp Presnyakov'un odasındaki dolabı açtı. Cam kavanozdaki gri tozdan bir tutam alıp deney tüpüne boşalttı. Kovadan bir bardak su aldı, deney tüpüne ekledi, çalkaladı ve içti.

Boğazda yanma, hafif bir kusma isteği, işte hepsi bu.

Hiçbir şey düşünmeden duvardaki sarkaçlı saate bakarak tam otuz dakika bekledi. Boğaz ağrısından başka hiçbir etki yoktu. O zaman Serafim acele etti. Masanın çekmecesini açtı, çakısını çıkardı. Sol bileğinin damarını kesti. Yere koyu kırmızı kan damladı. Serafim tatlı bir halsizlik hissetti. Ama kan giderek daha az, daha yavaş akmaya başladı.

Daha fazla kan kaybetmeyeceğini, ölmeyeceğini, vücudunun kendini koruma mekanizmasının ölme isteğinden daha kuvvetli olduğunu anladı. Ne yapması gerektiğini şimdi hatırlamıştı. Tek kolunu geçirerek kısa gocuğunu giydi –gocuksuz sokakta donardı– şapka takmadan gocuğunun yakalarını kaldırarak laboratuvarın yüz adım ötesindeki nehre koştu. Dağlardan gelen bu nehir, derin ve dar yataklıydı. Kararmakta olan soğuk havada nehirden çıkan dumanlar kaynar suyu andırıyordu.

Serafim geçen yıl sonbaharın sonlarına doğru kar yağdığında nehrin nasıl ince bir buz tabakasıyla kaplandığını hatırladı. Karla mücadelede yenik düşen ve sürüsünden ayrı kalan bir ördek yeni buz tutmuş nehre düşmüştü. Serafim, mahkûmlardan birinin kollarını komik bir şekilde açarak

ördeği yakalamak için buza doğru nasıl koştuğunu hatırladı. Ördek buzların üzerinden nehir yatağına doğru kaçmış, buzun altına dalıp diğer açıklıkta ortaya çıkmıştı. Adam küfrederek kuşun peşinden koşmuş, kendisi de en az ördek kadar eziyet çekerek kovalamaya devam etmiş, bir dere yatağından diğerine koşup durmuştu. İki kere buzların üzerinde yuvarlanmış, çok pis küfürler savurarak uzun süre buzun üzerinde debelenmişti.

Etrafta bir sürü insan vardı ama ne ördeğe ne de avcıya yardım edebilmişlerdi. Bu onun avıydı, onun mükâfatıydı, yardım içinse bir karşılık vermek, ödeme yapmak, avı paylaşmak gerekiyordu. Yorgun argın düşen adam bütün dünyaya lanetler savurarak buzda kayıyordu. Sonuç olarak ördek daldı ve bir daha geri çıkamadı, herhalde yorgunluktan güçsüz düşüp boğulmuştu.

Serafim o gün, ördeğin nasıl öldüğünü, kafasını nehirdeki buza nasıl çarptığını, buzların arasından mavi gökyüzünü nasıl gördüğünü gözünde canlandırmaya çalıştığını hatırladı. Şimdi de kendisi aynı nehre koşuyordu.

Çivit mavisi buzun yumuşacık karla kaplı kenarını kırarak tütmekte olan buzlu sulara atladı. Su beline geliyordu ama akıntı kuvvetliydi, Serafim'in ayağını kaydırdı. Gocuğunu bir kenara fırlattı, ellerini bileştirerek kendini buzun altına dalmaya zorladı.

Ama etraftan insanlar bağırarak koşuşturdular, bir sürü tahta getirip dere yatağına çaprazlamasına yerleştirdiler. İçlerinden biri Serafim'i saçlarından yakalamayı başardı.

Doğrudan hastaneye götürdüler. Üzerini çıkardılar, vücudunu ısıttılar, sıcak ve şekerli çay içirmeye çalıştılar. Serafim sessiz kaldı ve kafasını çevirdi.

Hastanenin doktoru elinde insülin şırıngasıyla yanına geldi ama kesik bileğini görünce gözlerini Serafim'e çevirdi.

Serafim gülümsedi. İnsülini sağ kolundan yaptılar. Onun niyetini anlayan yaşlı doktor Serafim'in sımsıkı kapalı dişlerini boğaz çubuğuyla açtı, boğazına baktı ve cerrahı çağırdı.

Derhal ameliyat edildi ama artık çok geçti. Yemek borusu ve mide duvarı asitten yanmıştı. Serafim'in ilk hesabı kesinlikle isabetliydi.

1959

TATİL GÜNÜ

Kapkara suratlı ve siyah kuyruklu gök mavisi iki sincap, büyük bir dikkatle gümüş renkli karaçamların ardında olanları izliyordu. Dalında oturdukları ağaca neredeyse yapışırcasına yaklaştım, işte o zaman beni fark ettiler. Pençeleri ağacın kabuğunda hışırdadı, çivit mavisi vücutları yukarılara fırladı ve en tepelerde sesleri kesildi. Ağaç kabuğu parçacıkları artık karlara dökülmez oldu. Sincapların bakakaldığı şeyi ben de gördüm.

Ormanda bir adam dua ediyordu. Kumaştan yapılma kulaklıklı şapkası ayaklarının dibindeydi. Soğukta düşen kırağı, çok kısa tıraş edilmiş kafasını çoktan beyaza bürümüştü. Yüzünde olağanüstü bir ifade vardı. Çocukluğunu ya da ona eşit değerde bir anısını hatırlayanların yüzünde okunan ifadenin aynısıydı. Adam geniş el hareketleriyle hızlıca haç çıkarırken sağ elinin üç parmağıyla sanki kafasını aşağılara doğru çekiyordu. Yüz çizgilerinde o kadar çok yeni şey vardı ki onu hemen tanıyamadım. Bu, benimle aynı barakadan olan din adamı mahkûm Zamyatin idi.

Beni henüz fark etmemişti, soğuktan uyuşmuş dudaklarıyla, alçak sesle ve vakarla o alışılmış, benim de çocukluğumda öğrendiğim bildik sözleri fısıldıyordu. Okuduğu şey, sabah ayininin Slav versiyonuydu. Zamyatin gümüş ormanda sabah ayini yapıyordu.

Tekrar haç çıkarıp yavaşça doğrulduğunda beni gördü. Yüzündeki ağırbaşlılık ve sükûnet kayboldu. Burun kemiğinin üst tarafındaki alışılmış kırışıklıklar kaşlarının çatılmasına sebep oldu. Zamyatin kimseyle dalga geçilmesini sevmezdi. Şapkasını yerden aldı ve başına geçirdi.

"Sabah ayinini okuyordunuz," diye başladım söze.

"Hayır, hayır," dedi Zamyatin benim cahilliğime gülerek. "Nasıl sabah ayini okuyabilirim ki? Ne şarap ekmeğim var, ne de ayin şalım. Bu elimdeki, devlet malı havlu."

Boynunda asılı olan ve aslında ayin şalını andıran kirli petek dokuma havlusunu düzeltti. Soğuktan havlunun üzeri kar kristalleriyle kaplanmıştı ve kristaller güneş ışığında tıpkı nakışlı kilise kumaşları gibi rengârenk parlıyordu.

"Ayrıca çok utanıyorum. Doğunun nerede olduğunu bile bilmiyorum. Güneş topu topu iki saatliğine görünüyor ve doğduğu dağların ardında batıyor. Doğu neresi acaba?"

"Doğu bu kadar önemli mi?

"Değil elbette. Lütfen gitmeyin. Dedim ya, ayin yapmıyorum, yapamam da zaten. Sadece tekrar ediyorum, pazar ayinini hatırlamaya çalışıyorum. Bugün günlerden pazar mı onu bile bilmiyorum.

"Perşembe," dedim. "Nöbetçi sabah öyle demişti."

"Gördünüz mü, perşembeymiş. Yok, yok, ayin yapmıyorum. Sadece kendimi böyle daha iyi hissediyorum. Ve insanın canı böyle durumlarda daha az yemek yemek istiyor," diyerek gülümsedi Zamyatin.

Biliyorum ki ısrarla ve inatla yoksun bırakıldığımız yaşama tutunabilmek, hayatta kalabilmek için burada her mahkûmun asla vazgeçemeyeceği, çok değer verdiği bir şeyi mutlaka vardı. Zamyatin'in vazgeçilmezi İoannis Hrisostomos'un sabah ayiniyken benim için son kurtarıcı şiirdi. Hafızamdan her şeyin silindiği, unutulduğu ve bir kenara itildiği o katmandan, sevdiğim şiirler şaşırtıcı bir şekilde yok olup gitmiyor; aksine oldukları yerde kalıyordu. Bitkinliğin, soğuğun, açlığın ve sonu gelmez aşağılamaların bastıramadığı tek şey şiirdi.

Güneş battı. Kısa kış gününün akşamında hızla bastıran sis, ağaçların arasındaki boşluğu dolduruverdi. Ağır adımlarla barakaya döndüm. Kaldığımız baraka, küçücük pencereli,

alçak tavanlı ve uzunlamasına bir yapıydı. Küçük bir ahıra benziyordu. İki elimle ağır ve buz tutmuş kapıyı tam itiyordum ki yan kulübeden fısıltılar duydum. Alet odası denen bu depoda testere, kürek, balta, küskü ve kazma gibi aletler muhafaza edilirdi.

Tatil günlerinde alet odası kilitli tutulurdu ama şimdi açıktı. Depodan içeri adımımı attım. Ağır kapı beni az daha eziyordu. Duvarlarda öyle çok çatlak vardı ki gözlerim karanlığa hemencecik alışıverdi.

Adi suçlulardan iki mahkûm, dört aylık bir çoban köpeği yavrusuyla oynuyordu. Sırtüstü yatmış yavru sevinç çığlıkları atıyor, dört ayağını birden havada sallıyordu. Mahkûmlardan daha yaşlı olan, köpeğin tasmasından tutmuştu. Benim gelişimden rahatsız olmadılar, onlarla aynı ekiptendik.

"Hey, söylesene, dışarıda kim var?"

"Kimse yok," diye cevap verdim.

"Hadi, tamam artık," dedi yaşlı olan.

"Dur, azıcık daha seveyim," diye cevap verdi genç olan. "Bak, kalbi nasıl da çarpıyor." Yavrunun kalbine yakın sıcacık karnına dokunup gıdıkladı.

Yavru sonsuz bir güven içinde hırıldadı ve adamın elini yaladı.

"Demek elini yalatmaktan hoşlanıyorsun... Ama artık yalatamayacaksın. Senya...

Semyon sol eliyle yavrunun tasmasını tutarken sağ eliyle arkadan bir balta kaptı. Hızlı ve kısa bir el hareketiyle baltayı köpeğin kafasına indirdi. Yavru köpek titredi, alet deposunun buzlu zeminine kanlar fışkırdı.

Semyon baltayı ikinci kez havaya kaldırırken "Sıkı tut onu!" diye bağırdı.

"Neyini tutayım? Horoz mu bu?" dedi genç olan.

"Henüz soğumamışken derisini yüz," dedi Semyon bir akıl hocası edasıyla. "Sonra da deriyi kara gömersin."

O akşam et suyuna çorbanın kokusundan barakada kimse uyuyamadı. Adi suçlular aslında hepsini yerdi ama barakamızda yavrunun tamamını yiyecek kadar çok adi suçlu yoktu. Tencerede biraz et arttı.

Semyon parmağıyla beni işaret etti.

"Al!"

"Ben istemiyorum," dedim.

"Tamam o zaman..." Semyon'un bakışları ranzaları şöyle bir yokladı. "O zaman papaza verelim. Hey, peder, al sana bizden koyun eti. Ama tencereyi sen yıkarsın ha...

Zamyatin karanlıklar arasından sıyrılıp, tütmekte olan gaz lambasının sarı ışığına çıktı, tencereyi alıp kayboldu. Beş dakika sonra temiz tencereyle geri döndü.

"Bu kadar çabuk mu?" diye sordu Semyon merakla. "Lokmaları çabuk yutuyorsun, martı gibi. Peder, bu yediğin koyun değil, köpek etiydi. Her zaman senin yanına gelen köpeği hatırlıyor musun? Adı Kuzey'di."

Zamyatin hiç ses çıkarmadan Semyon'a bakıyordu. Sonra arkasını dönüp çıktı. Arkasından ben de çıktım. Zamyatin kapının hemen arkasında karların ortasında duruyordu. Kustu. Ay ışığında yüzü kurşuni bir renk almıştı. Morarmış dudaklarından yapışkan salyalar akıyordu. Gömleğinin koluyla ağzını sildi ve kızgınlıkla bana baktı.

"Alçaklar," dedim.

"Haklısın," dedi Zamyatin. "Ama et lezzetliydi. Koyundan daha kötü değildi."

1959

DOMİNO

Sağlık görevlileri beni kantardan kaldırdılar. Güçlü ve soğuk elleri yere inmeme izin vermiyordu.

Doktor, kalemini mürekkep hokkasında tıklatarak "Kaç?" diye sordu.

"Kırk sekiz."

Beni sedyeye yatırdılar. Boyum bir seksen, normal şartlardaki kilomsa seksendi. Kemikler toplam vücut ağırlığının yüzde kırk ikisini oluşturduğuna göre benim kemik ağırlığım otuz iki kilogramdı. Bu buz gibi soğuk akşamda kemiklerimi saymazsak derim, etlerim, iç organlarım ve beynim dâhil topu topu on altı kilom vardı demek ki. Bütün bunları o zamanlar hesaplayamazdım tabii. Ama bu hesaplamaları bana şüpheyle bakan doktorun kesinlikle yaptığını az çok anlayabiliyordum.

Doktor kilitli masa çekmecesini açtı, dereceyi büyük bir dikkatle çıkardı, üzerime eğildi ve dereceyi özenle sol koltukaltıma yerleştirdi. Hastabakıcılardan biri hemen sol kolumu göğsüme doğru bastırdı. Diğer hastabakıcı ise iki eliyle birlikte sağ bileğimi tuttu. İyi ezberlenmiş, üzerinde daha önceden çalışılmış bu dikkatli hareketlerin sebebini daha sonradan anladım. Yüz yataklı koca hastanede sadece bir tane derece vardı. Bu cam parçası kendi değerini, kendi çapını kendisi belirliyordu. Kıymetli bir mücevher gibi bakıyorlardı ona. Bu dereceyle sadece çok ağır hastaların ve bir de ikinci kez hastaneye sevk edilmiş olanların ateşi ölçülüyordu ancak. Diğer hastaların ateşi nabza bakılarak kaydediliyor, çekmecenin kilidi ancak şüpheli durumlarda açılıyordu.

Duvardaki sarkaçlı saat onuncu dakikayı gösterdiğinde doktor dikkatlice dereceyi çıkardı, hastabakıcılar ellerini gevşetti.

"Otuz dört nokta üç," dedi doktor. "Soruma cevap verebilecek misin?"

Gözlerimi "evet" anlamında kırptım. Gücümü koruyordum. Sanki başka bir dilden çeviri yapıyormuşum gibi kelimeleri zorla ve çok yavaş telaffuz edebiliyordum. Her şeyi unutmuştum. Hatırlamaktan vazgeçmiştim. Doktor, hastalığın seyrini kaydetme işlemini bitirince sırtüstü yattığım sedyeyi hastabakıcılar kolaycacık kaldırdılar.

"Altıncı koğuşa," dedi doktor. "Sobaya yakın olsun."

Beni sobanın yanındaki tahta yatağa yatırdılar. Şilte, sedir ağacı dallarıyla doldurulmuştu. Dalların iğne yaprakları kurumuş ve dağılmıştı. Çizgili ve kirli kumaşın altındaki kuru dallar tehditkârca dışarı fırlamıştı. Sıkıca doldurulmuş kirli yastıktan saman kırıntıları dökülüyordu. Gri harflerle üzerinde "ayak" yazılı olan seyrelmiş, yıpranmış bez battaniye beni bütün dünyadan koruyordu. Kol ve bacaklarımın ince ipliğe benzeyen kasları sızlıyor, donmuş parmaklarım kaşınıyordu. Ancak bitkinlik, ağrılardan da ağır basıyordu. Yatağın içinde bir top gibi yusyuvarlak kıvrıldım, ayaklarımı ellerimle sardım, çenemi timsah derisine benzeyen kapkalın deri tabakasından ibaret kirli baldırlarıma dayayıp uykuya daldım.

Saatler sonra uyandım. Sabah, öğle ve akşam yemeklerim birikmiş halde yatağın yanında, yerde duruyordu. Elimi uzattım, en yakındaki teneke çanağı kendime doğru çektim ve yemeklerin yanında duran ekmeğimden ufak lokmalar ısırarak sırayla bütün yemekleri yemeye başladım. Yan yataktaki hastalar lokmaları yutuşumu izliyorlardı. Kim olduğumu, nereden geldiğimi sormadılar, timsah derim her şeyi açıklıyordu zaten. Bana normalde bakmazlardı ama yemek yiyen birinden gözlerini ayırmaları imkânsızdı, bunu kendimden biliyordum.

Bırakılan yemekleri bitirdim. Isındım, midemde muhteşem bir ağırlık hissettim ve sonra tekrar uykuya daldım. Bana bakmaya gelen hastabakıcı yüzünden uykum fazla sürmedi. Yüzlerce hastanın terini emmekten ağırlaşmış, kirli, izmarit delikleriyle dolu, koğuşun tek "gündelik" hastane önlüğünü omuzlarıma atıp ayağıma kocaman terlikleri geçirdim. Terlikler ayağımdan çıkmasın diye ağır adımlar atarak hastabakıcının arkasından muayene odasına gittim.

Aynı genç doktor pencerenin yanında durmuş, üzerinde biriken buz yüzünden pütürleşen, kırağı kaplı camdan sokağı izliyordu. Pencere pervazının bir köşesinden bir bez sarkıyor, bezden damlayan sular, altına konan yemek kâsesinde birikiyordu. Diğer yanda döküm soba uğulduyordu. İki elimle hastabakıcıya sıkıca tutunarak durdum.

"Devam edelim," dedi doktor.

"Üşüyorum," dedim alçak sesle. Daha yeni yediğim yemek artık ısıtmaz olmuştu.

"Sobanın yanına oturun. Tutuklanmadan önce nerede çalışıyordunuz?"

Dudaklarımı kımıldattım, çenemi oynattım, niyetim gülümsemeye çalışmaktı. Doktor halimi anladı ve karşılığında o da gülümsedi.

"Benim adım Andrey Mihayloviç," dedi. "Tedaviye ihtiyacınız yok."

Mide boşluğumun çekildiğini hissettim.

"Evet," diye tekrarladı doktor yüksek sesle. "Tedavilik bir durumunuz yok. Yalnızca karnınızı doyurmanız ve yıkanmanız lazım. Sürekli yatmalı ve yemek yemelisiniz. Evet, yataklarımızın kuş tüyü olmadığını biliyorum ama hiç yoktan iyidir. Sürekli pozisyon değiştirirseniz yatak yarası olmaz. İki ay kadar dinlenin, sonra nasılsa bahar gelecek."

Doktor gülümsedi. Sevindim elbette, daha ne olsun! Tam iki ay! Fakat sevincimi gösterecek güçte değildim. Elimle

tabureye tutunmuş, susuyordum. Doktor hastalığın seyri hakkında bir şeyler not etti.

"Gidebilirsiniz!"

Koğuşa döndüm, uyudum ve yemek yedim. Bir hafta sonrasında güçsüz bacaklarımla artık koğuşta ya da koridorda yürüyebiliyor, diğer koğuşlara gidip gelebiliyordum. Ağzında lokma olan, yemek yiyen insanları bulmaya çalışıyor, onların ağız hareketlerini izliyordum, çünkü ne kadar çok dinlenirsem canım o kadar çok yemek yemek istiyordu.

Kampta olduğu gibi hastanede de hiçbirimize kaşık verilmiyordu. Çatalsız ve bıçaksız idare etmeyi daha hapishanedeyken öğrenmiştik. Yemekleri kaşık olmadan höpürdeterek yeme konusunda bizi çoktan eğitmişlerdi. Çorba da lapa da kaşık gerektirmeyecek kadar sulu olurdu her zaman. Parmak, ekmek kabuğu ya da dil yardımıyla her büyüklükteki tencerenin ya da çanağın dibini sıyırabilirdik.

Gidip yemek yiyen insanları buluyordum. Vücudumun ısrarlı ve mecburi bir gereksinimiydi bu. Ve bu duyguyu Andrey Mihayloviç iyi biliyordu.

Bir gece hastabakıcı beni uyandırdı. Koğuş geceleyin her zamanki seslerle dolup taşıyordu: hırıltılar, horultular, sayıklamalar, inlemeler, öksürükler... Bütün bunlar bir araya geliyor ve bir çeşit senfoni oluşturuyordu, tabii bu seslerden senfoni olursa! Gözümü kapatıp beni böyle bir yere götürseler, oranın kamp hastanesi olduğunu hemen anlarım.

Pencere pervazında teneke bir çay tabağına konmuş, pamuktan yapılma fitili tütmekte olan ve bir çeşit yağdan oluşan bir lamba yanıyordu; elbette balık yağı değildi bu! Vakit herhalde çok geç değildi. Bizde gece, yat borusuyla birlikte saat dokuzda başlardı ve bizler ayaklarımız ısınır ısınmaz hemen uykuya dalardık.

"Andrey Mihayloviç çağırıyor," dedi hastabakıcı. "Kozlik seni götürür."

Adı Kozlik olan hasta, önümde duruyordu.

Tenekeden yapılma lavaboya gittim, elimi yüzümü yıkadım ve koğuşa dönüp yüzümü yastık kılıfına sildim. Çizgili eski bir şilteden yapılma olan devasa havlu, otuz kişilik koğuşun tek havlusuydu ve sadece sabahları kullanılırdı. Andrey Mihayloviç, ameliyat sonrası hastalarının kaldığı en uçtaki küçük koğuşlardan birinde kalıyordu. Kapıyı çaldım ve içeri girdim.

Masada, bir kenara itilmiş kitaplar duruyordu. Yıllardır elime kitap almamıştım. Kitaplar bana yabancı, düşmanca ve gereksiz gibi gelmişti. Kitapların yanında bir çaydanlık, iki alüminyum kupa ve bir tas dolusu lapa vardı.

"Domino oynamak ister misiniz?" diye sordu bana dostça bakarak Andrey Mihayloviç. "Tabii vaktiniz varsa."

Dominodan nefret ederim. En aptal, en sıkıcı, en anlamsız oyundur. Tombala bile ondan iyidir. İskambil oyununu ise hiç saymıyorum bile. Yine de en iyisi satrançtı. Ya da bari dama olsaydı. Satranç tahtası görür müyüm diye yan gözle dolaba baktım ama yoktu. Andrey Mihayloviç'i kıracak değildim ya. Onun gönlünü hoş tutmak, bana yaptığı iyiliğin karşılığını ödemek zorundaydım. Hayatımda hiç domino oynamamıştım ama bu sanatı icra etmek için fazla bilgi sahibi olmaya gerek yoktu.

Ayrıca masada iki bardak çay ve bir lapa kâsesi vardı. Üstelik oda da sıcaktı.

"Çay içelim," dedi Andrey Mihayloviç. "Şeker buyrun. Çekinmeyin, alın. Lapa yiyin ve ne isterseniz anlatın bana. Ancak, sanırım bu iki işi aynı anda yapamazsınız."

Lapayı ekmekle yiyip bitirdim. Üç bardak şekerli çay içtim. Birkaç yıldır şeker yüzü görmemiştim. İyice ısındım. Andrey Mihayloviç domino taşlarını karıştırdı.

En yüksek taş olan altı-altılıyı çekenin oyunu başlattığını biliyordum. Andrey Mihayloviç başladı oyuna. Sonra

oyuncular yerdeki taşla eşleşen taşlarını sırayla koyarlar. Dominonun başka bir özelliği yoktur. Hiç çekinmeden oyuna başladım. Bu arada karın tokluğundan sürekli terliyor ve hıçkırıyordum.

Andrey Mihayloviç'in yatağının üzerinde oynuyorduk. Onun kuş tüyü yastığının göz alıcı beyazlıktaki yastık kılıfına çok büyük zevk alarak bakıyordum. Temiz bir yastığa bakmak, karşındakinin onu eliyle ezdiğini görmek fiziksel bir zevkti.

"Oyunumuzun en önemli şeyi eksik," dedim. "Dominocular taşlarını masaya çarparak koyarlar." Şaka yapmıyordum. Dominoda beni cezbeden tek şey buydu.

Andrey Mihayloviç nazikçe "Masaya geçelim," dedi.

"Hiç sorun değil. Sadece oyunu tüm yönleriyle hatırlamaya çalışıyorum."

Oyun ağır ilerliyordu. Oynamaktan çok birbirimize hayat hikâyelerimizi anlatıyorduk. Bir doktor olarak Andrey Mihayloviç hiç maden ocağında çalışmamış, sadece madenin hastaneye ya da morga fırlattığı insan artıklarını, kalıntılarını, döküntülerini yani bir çeşit yansımasını görmüştü. Ben de o maden dışkılarından biriydim.

"Siz kazandınız," dedi Andrey Mihayloviç. "Tebrik ediyorum ve ödül olarak işte bunu veriyorum," diyerek komodinden plastik bir sigara kutusu çıkardı. "Herhalde uzun süredir içmemişsinizdir?"

Bir gazete parçası kopardım ve üzerine mahorka koyup sardım. Mahorkayı sarmak için gazete kâğıdından iyisi yoktur. Matbaa boyası sadece kötü tütün demetini bozmakla kalmaz aynı zamanda onu en güzel şekilde süsler. Kâğıt rulosunu sobadaki kor kömürle tutuşturup iç bulandırıcı tatlı dumanı büyük bir açgözlülükle içime çektim.

Tütün bulmamız çok zordu, sigarayı çoktan bırakmış olmamız gerekirdi, bunun için ortam çok uygundu ama sigara

içmekten asla vazgeçmedim. Bir mahkûm için en önemli ve tek zevkten bile isteye mahrum kalma düşüncesi korkunç geliyordu.

"İyi geceler," dedi gülümseyerek Andrey Mihayloviç. "Aslında tam da yatmaya hazırlanıyordum ama canım öyle oynamak istedi ki. Teşekkür ederim."

Onun odasından karanlık koridora çıktım. Duvarın dibinde biri bekliyordu. Kozlik'in silüetini tanıdım.

"Burada ne arıyorsun?"

"Sigara. Sigara içmek istedim. Sana vermedi mi?"

Açgözlülüğümden utandım. Ne Kozlik'e ne de koğuştakilere bir avuç lapa, bir parça ekmek kabuğu ya da sigara ayırmayı akıl edemediğim için utanç duydum.

Oysa Kozlik kaç saattir karanlık koridorda bekliyordu.

Aradan birkaç yıl geçti. Savaş sona erdi. Vlasovistler* bizim altın madeninde mahkûm değişikliği yaptı ve ben Batı yönetimindeki transit kampına gönderildim. Çok katlı ranzalarla dolu, devasa barakalara beş yüzer ya da altı yüzer kişi sığdırıyorlardı. Buradan da batı bölgelerindeki maden ocaklarına sevkiyat yapılıyordu.

Geceleri bölge hareketli oluyordu. Yeni ekipler geliyor, adi suçluların pamuklu battaniye gererek oluşturduğu "kültürel etkinlik" bölmelerinde her gece konserler düzenleniyordu. Hem de ne konserler! Kampta oluşturulanlar dışında daha üst düzeydeki sanat gruplarından ünlü şarkıcılar ve konuşmacılar çıkıyordu konsere. Leşçenko** ve Vertinskiy'i*** taklit eden Harbinli bir bariton, kendi kendisinin taklidini

---

* Rus Kurtuluş Ordusu'na mensup askerlere verilen isim. –e.n.

Pyotr Leşçenko (1898-1954): Varyete ve halk dansları sanatçısı.

Aleksandr Vertinskiy (1889-1957): Varyete sanatçısı, aktör, besteci, şair.

yapan Vadim Kozin* ve daha pek çokları en iyi repertuvarlarıyla adi suçlular için sonu gelmez konserler veriyorlardı. Komşu ranzada, mesleğiyle ilgili olarak askerî mahkemede yargılanan, tank birliği teğmenlerinden al yanaklı ve narin bir genç olan Sveçnikov kalıyordu. O da bu madende çalışırken soruşturma altındaydı; kendisinin de sakin bir şekilde anlattığı gibi, morgda insan eti (elbette yağsız kısmından) kesip yediği ortaya çıkarılmıştı.

Transit kampındayken tabii ki oda arkadaşını seçemiyordun ama herhalde insan eti yemekten daha kötü şeyler de vardı.

Kırk yılda bir bizim küçük bölgeye sağlık görevlisinin geldiği ve hastaların ateşini ölçtüğü de olurdu. Vücudumun pek çok yerinde çıkan çıbanlara sağlık görevlisi bakmak bile istemezdi. Bu sağlık görevlisini hastane morgundan tanıyan komşum Sveçnikov, onunla yakın arkadaşmış gibi konuşuyordu. Aralarındaki sohbet sırasında birden Andrey Mihayloviç'in adı geçti.

Yazdığım notu Andrey Mihayloviç'e iletmesi için sağlık görevlisine yalvardım. Çalıştığı hastane, bizim bulunduğumuz küçük bölgeden bir kilometre uzaklıktaydı.

Planlarım değişmişti. Artık Andrey Mihayloviç'ten cevap gelene kadar bu transit kampında kalmak için direnmek zorundaydım.

İş dağıtım görevlisi benim kaydımı yapmış, transit kampından gönderilecek her ekip listesine benim adımı yazmıştı. Ama işçi seçme temsilcileri aynı kararlılıkla benim adımı listelerden siliyorlardı. Kötü olmamdan şüpheleniyorlardı, zaten görünüşüm de böyle söylüyordu.

"Neden gitmek istemiyorsun?"

---

* Vadim Kozin (1903-1994): Bir süre Kolıma'da ceza çeken varyete sanatçısı, tenor, besteci, şair.

"Hastayım. Hastaneye gitmem lazım."

"Hastanede senin için yapılacak bir şey yok. Yarın seni yol yapımına göndereceğiz. Çalı süpürgesi bağlar mısın?"

"Yol yapımını istemiyorum, süpürge bağlamak istemiyorum."

Günler günleri kovaladı, ekipler geldi gitti. Sağlık görevlisinden de Andrey Mihayloviç'ten de ses seda yoktu.

Hafta sonuna doğru sağlık muayenesi için bizim bölgenin yüz metre ötesindeki yataksız dispansere gitme fırsatı buldum. Andrey Mihayloviç'e yazdığım yeni notu avucumda saklıyordum. Sağlık biriminin istatistik sorumlusu notu benden aldı ve ertesi sabah Andrey Mihayloviç'e ileteceğine söz verdi.

Muayene sırasında sağlık biriminin müdürüne Andrey Mihayloviç'i tanıyıp tanımadığını sordum.

"Evet, mahkûmlar arasında böyle bir doktor var. Onu görmenizin bir faydası olmaz size."

"Ben onu şahsen tanırım."

"Onu kimin şahsen tanıdığı önemli değil."

Küçük bölgedeyken benden notu alan sağlık görevlisi de oradaydı.

Sessizce "Not nerede?" diye sordum.

"Ben not falan görmedim..."

Öbür güne kadar Andrey Mihayloviç'ten haber alamazsam gidecektim... Yol yapımına, tarım çiftliğine, maden ocağına veya cehennemin dibine...

Ertesi günün akşamı, sayımdan sonra beni diş doktoru çağırdı. Bir yanlışlık olduğunu düşünerek gidiyordum ki koridorda Andrey Mihayloviç'in o tanıdık siyah gocuğunu gördüm. Birbirimize sarıldık.

Bir gün sonra beni yine çağırdılar. Kamptan dört hastayı hastaneye götürme emri verilmişti. Bunlardan ikisi birbirine sarılmış vaziyette yer kızağına uzanmış yatıyordu, diğer

mahkûm ve ben ise kızağın arkasından yürüyorduk. Andrey Mihayloviç teşhis konusunda beni uyarmaya vakit bulamamıştı; hastalığımın ne olduğunu bilmiyordum. Benim her zamanki hastalıklarım beslenme bozukluğu, vitamin yetersizliği ve iskorbüttü. Bu konudaki şikâyetlerim ise kamp hastanesine sevk edilecek kadar artmamıştı. Cerrahi bölüme yatacağımı biliyordum. Andrey Mihayloviç orada çalışıyordu. Acaba nasıl bir cerrahi rahatsızlık öne sürebilirdim? Fıtığım yoktu. Donma neticesinde dört ayak parmağımda kemik iliği iltihabı oluşmuştu; bu çok acı vericiydi ama hastaneye yatmak için yeterli sebep değildi. Andrey Mihayloviç'in beni bir şekilde uyaracağından, onun beni bir yerlerde bulacağından emindim.

Kızağı çeken at, hastaneye yaklaştı. Hastabakıcılar yatan hastaları içeri taşıdılar. Ben ve yeni arkadaşım ise kıyafetlerimizi bankın üzerine çıkarıp elimizi yüzümüzü yıkamaya başladık. İkimize de birer tas sıcak su vermişlerdi.

Banyoya beyaz önlüklü yaşlı bir doktor girdi ve gözlüğünün üzerinden ikimize baktı.

Arkadaşımın omzuna parmağıyla dokunup "Neyin var?" diye sordu.

Arkadaşım döndü ve kocaman kasık fıtığını gösterdi.

Aynı sorunun sorulmasını bekleyerek karnımdaki ağrıdan şikâyetçi olmaya karar verdim.

Ama yaşlı doktor bana ilgisizce baktı ve dışarı çıktı.

"Bu kim?" diye sordum.

"Nikolay İvanoviç, buranın başcerrahı. Bu birimin başkanı."

Hastabakıcı bize iç çamaşırı verdi.

"Sen hangi bölüme?" Bu soru bana sorulmuştu.

"Şeytan bilir!" İçim rahatlamıştı ve artık korkmuyordum.

"Tam olarak neyin var? Söyle."

"Karnım ağrıyor."

"Apandisit olmalı," dedi tecrübeli hastabakıcı.

Andrey Mihayloviç'i ancak ertesi gün görebildim. Başcerrahı apandisit atağı sebebiyle hastaneye kaldırıldığım konusunda bilgilendirmişti. Aynı günün akşamı Andrey Mihayloviç bana başından geçen tatsız olayları anlattı.

Tüberküloz olmuş. Röntgen çekimleri ve laboratuvar tahlilleri iyi çıkmamış. Bölge hastanesi, mahkûm Andrey Mihayloviç'in tedavi amacıyla anakaraya gönderilmesi konusunda bir dilekçe yazmış. Andrey Mihayloviç gemiye bindiğinde birisi, sağlık birimi müdürü Çerpakov'a Andrey Mihayloviç'in hastalığının yalan, hayalî, kamp diliyle "imitasyon" olduğunu rapor etmiş.

Belki de kimse rapor etmemiştir ama Binbaşı Çerpakov kuşku, güvensizlik ve uyanıklık konusunda, yaşadığı dönemin takdire şayan evlatlarından biri olduğu için böyle olmuştur.

Binbaşı gazaba gelip Andrey Mihayloviç'i gemiden indirmelerini ve en ücra köşeye, oradaki yönetimden uzağa, bizim karşılaştığımız bu yere göndermelerini emretmiş. Andrey Mihayloviç dondurucu soğukta bin kilometre yol yapmış. Ancak bu ücra köşede ciğerlere drenaj yerleştirebilecek bir doktorun olmadığı ortaya çıkmış. Andrey Mihayloviç'in ciğerlerine birkaç kez hava vermişler ama gaddar binbaşı bu olayı yalan ve hile olarak ilan etmiş.

Andrey Mihayloviç'in durumu gün geçtikçe ağırlaşmış. Çerpakov'dan drenaj yapabilen doktorların olduğu en yakın yer olan Batı yönetimine sevk izni çıkana kadar Andrey Mihayloviç az kalsın ölüyormuş.

Şu anda Andrey Mihayloviç daha iyiydi. Ciğerlerine birkaç kere hava verilmişti ve artık cerrahi bölümde klinik doktoru olarak çalışıyordu.

Birazcık güç topladıktan sonra Andrey Mihayloviç'in yanında hastabakıcı olarak çalıştım. Onun tavsiyesi ve ısrarı üzerine sağlık memurluğu kurslarına gittim, kursları bitirdim ve anakaraya geri döndüm. Andrey Mihayloviç, hayatımı

borçlu olduğum kişidir. Uzun süre önce öldü. Tüberküloz ve Binbaşı Çerpakov, görevlerini eksiksiz yerine getirmişlerdi.

Birlikte çalıştığımız hastanede onunla hep iyi geçindik. İkimizin de tutukluluk süresi aynı yıl bitti, bu da bizi birbirimize yaklaştırdı, kaderimizi birleştirdi.

Bir keresinde akşam toplantısı bittikten sonra hastabakıcılar bir köşeye çekilmiş, taşları yere vurarak domino oynuyorlardı.

Andrey Mihayloviç gözleriyle hastabakıcıları işaret ederek ve yere vurulan taş çatırtılarından gözlerini kısarak "Aptal oyun," dedi.

"Hayatımda bir kere domino oynadım," dedim. "Sizin davetinizle. Hatta sizi yendim bile."

"Oyunda bir zorluk yok," dedi Andrey Mihayloviç. "Ben de o gün ilk kez elime domino taşı almıştım. Sizi memnun etmek istemiştim."

1959

HERKÜL

Hastane müdürü Sudarin'in yirmi beşinci evlilik yıl dönümüne geç gelen konuklardan sonuncusu, Doktor Andrey İvanoviç Dudar idi. Kucağında kâğıt çiçeklerle süslü, gazlı bezle paketlenmiş, söğüt dalından örme bir sepetle geldi. Ziyafete katılanların kadeh tokuşturmaları ve birbirini tutmayan sarhoş konuşmaları eşliğinde Andrey İvanoviç jübile sahibine sepeti uzattı. Sudarin sepeti eliyle şöyle bir tarttı.

"Nedir bu?"

"Açınca görürsünüz!"

Gazlı bezi açtılar. Sepetin içinde kızıl tüylü bir horoz vardı. Horoz, gürültücü sarhoş konukların kıpkırmızı suratlarına şöyle bir bakarak soğukkanlılıkla kafasını çevirdi.

"Ah, Andrey İvanoviç, tam da zamanında!" diye cıvıldadı kır saçlı jübile sahibi, horozu okşayarak.

"Muhteşem bir hediye," diye gevezelik etti kadın doktorlar. "Ne kadar da güzel. Bu sizin en sevdiğinizden Andrey İvanoviç, değil mi?"

Jübile sahibi içten bir duyguyla Dudar'ın elini sıktı.

"Bana da gösterin, bana da..." diyen hırıltılı ve kısık bir ses duyuldu birden.

Masanın başında ev sahibinin sağ tarafındaki şeref yerinde yeni gelen ünlü konuk oturuyordu. Bu, arkadaşının yirmi beşinci evlilik yıl dönümü için kendi arabası *Pobeda* ile başka bir şehirden yaklaşık altı yüz kilometre yol yaparak bu sabah gelen, sağlık birimi müdürü ve Sudarin'in eski dostu Çerpakov'du.

Horozlu sepet, konuğun bulanık bakışlarına doğru uzatıldı.

"Doğru! Güzel horozmuş. Senin mi?" derken şeref konuğunun parmağı Andrey İvanoviç'i işaret ediyordu.

"Artık benim," diye gülümseyerek onayladı jübile sahibi.

Saygın konuk, etrafındaki kel ya da saçları ağarmış nöroloğlardan, cerrahlardan, iç hastalıkları ve verem uzmanlarından gözle görülür derecede daha gençti. Kırk yaşındaydı. Sağlıksız, sarımtırak ve şiş bir yüzü, küçük ela gözleri ve gri tıbbi albay apoletleriyle süslü, dik yakalı çok şık bir askerî ceketi vardı. Ceketin dar geldiği, henüz göbeği yokken ve gerdanı henüz dik yakaların arasına sığabiliyorken dikilmiş olduğu açık seçik belliydi. Saygın konuğun surat ifadesi çok sıkıldığını gösteriyordu ama her fondip kadehiyle birlikte (her Rus, üstelik de her kuzeyli Rus gibi saygın konuk da kendisini ısıtmak için başka bir yöntem kullanmıyordu) giderek daha çok neşelenmeye, çevresindeki doktor hanımefendilere daha çok bakmaya, çatlak tenor sesleri nedeniyle sık sık kesilen sohbetlere daha çok katılmaya başladı.

İçindeki ateş belli bir dereceye ulaşınca saygın konuk, kenara çekilmeye fırsat bulamayan bir kadın doktoru kenara itekleyerek masadan kalktı, kollarını sıvadı ve fiziksel evriminin ahengini göstermek istercesine masif ağaçtan yapılma ağır sandalyeleri bacaklarından tutup bir elinden diğerine geçirmeye başladı.

Kendisini hayranlıkla izleyen ve aynısını yapmak isteyen misafirlerden hiçbiri bu sandalyeleri saygın konuğun kaldırdığı gibi kaldıramadılar. Konuk, sandalyeleri bırakıp bu sefer koltuklara geçti ve burada da başarısını devam ettirdi. Diğer misafirler sandalye kaldırma işiyle uğraşırken saygın konuğun güçlü kolları, mutluluktan yüzleri pembeleşmiş genç doktorları cezbetti. Güçlü kaslarına dokunma çağrısını kadın doktorlar büyük bir hayranlıkla yerine getirdiler.

Bitip tükenmek bilmeyen icatları olan saygın konuk bu egzersizlerden sonra geleneksel Rus numarası olan bilek gü-

reşine geçti. Saçları ağarmış, kel nörologlar ve iç hastalıkları uzmanları ciddi bir direnç gösteremediler, sadece başcerrah diğerlerinden biraz daha uzun dayanabildi.

Saygın konuk, içindeki Rus kudretini göstermek için yeni icatlar aradı. Hanımefendilerden özür dileyerek ceketini çıkardı. Ceket ev sahibesi tarafından anında havada kapıldı ve sandalyenin sırtına asıldı. Saygın konuğun yüzündeki ani canlanmadan yeni bir şey keşfettiği okunuyordu.

"Ben bir koyunun, düşünebiliyor musunuz, bir koyunun kafasını koparabilirim. Krak diye bir ses çıkar, işte oldu bitti!" Saygın konuk, Andrey İvanoviç'i gömleğinden yakaladı. "Senin şu... hediyen var ya. Onun canlı canlı kafasını koparacağım," dedi yarattığı izlenime hayran hayran bakarak. "Horoz nerede?"

Gayretli ev sahibesinin kümese koyduğu horozu çıkardılar. Kuzey'de bütün müdürlerin evinde –kışın elbette– birkaç düzine tavuk bulunur. Bekâr ya da evli olsun, her durumda çok ama çok kazançlı bir kaynaktır tavuk.

Saygın konuk elinde horozla odanın ortasına kadar yürüdü. Andrey İvanoviç'in gözdesi olan horoz, ayaklarını içine çekmiş, kafasını bir kenara sarkıtmış vaziyette önceki soğukkanlılığıyla öylece duruyordu. Andrey İvanoviç yalnız yaşadığı evinde iki senedir onu hep bu şekilde taşımıştı.

Kuvvetli parmaklar horozu boynundan kavradı. Saygın konuğun yüzüne, çirkin ve kalın derisinin altından bir pembelik yayıldı. At nalını çıkarmaya benzer bir hareketle horozun boynunu kafasından ayırarak kopardı. Horozun kanı saygın konuğun ütülü pantolonuna ve ipek gömleğine sıçradı.

Mis kokulu mendillerini kapan hanımefendiler saygın konuğun pantolonunu silmek için yarıştılar.

"Kolonya getirin!"

"Amonyum hidrat getirin!"

"Soğuk suyla çalkalayalım!"

"Güç dediğin budur işte! İşte Rus gücü! Krak sesi ve işte oldu bitti!" diyerek hayranlığını belirtti jübile sahibi.

Saygın konuğu elini yüzünü yıkaması için banyoya götürdüler.

"Salona geçip dans edelim," diye telaşla koşuşturdu jübile sahibi. "Hey gidi Herkül..."

Gramofonu çalıştırdılar. İğne hışırtılı sesler çıkarmaya başladı.

Andrey İvanoviç dansa katılmak üzere masadan kalkmaya çalışırken (saygın konuk herkesin dans etmesini istemişti) ayağıyla yumuşak bir şeye bastı. Eğildiğinde çok sevdiği horozunun kafası kopuk cansız bedenini gördü.

Andrey İvanoviç doğruldu, etrafına bir göz gezdirdi ve ölü hayvanı ayağıyla masanın altına doğru itti. Sonra aceleyle odadan çıkıp salona geçti. Saygın konuk dansa geç kalınmasından hoşlanmazdı.

1956

ŞOK TEDAVİSİ

Merzlyakov'un seyis olarak çalıştığı o bereketli yıllarda, el yapımı tahıl kabuğu ayıklama makinesiyle –dibi elek gibi delikli olan kocaman bir konserve tenekesinde– atlar için toplanan yulaftan insanların yiyebileceği öğütülmemiş tahıl elde edilebilirken ve bununla yapılan acı bulamaç sıcakken yenilip açlık bastırılabilirken, işte daha o zamanlarda Merzlyakov basit bir konu üzerinde kafa yoruyordu. Her iki cins de eşit derecede az iş yapmasına rağmen anakaradan getirilen iri beygirlere, bodur ve tüylü Yakut atlarından iki kat daha fazla yulaf veriliyordu. Melez Perşeron cinsi olan Grom'un yemliğine, beş Yakut atını doyuracak kadar yulaf konuyordu. Bu doğaldı, her yerde böyle yapılıyordu ama Merzlyakov'u rahatsız eden bu değildi. Anlayamadığı şey, kampta insanlara verilen tayınların, mahkûmların yemesi için belirlenen ve adına "kazan listesi" denen o esrarengiz protein, yağ, vitamin ve kalori çizelgelerinin neden insanların kilolarıyla orantılı olarak oluşturulmadığıydı. Eğer insanlara da çalışan hayvan muamelesi yapılıyorsa, o zaman porsiyon konusunda ofislerde icat edilen aritmetik ortalamalara bağlı kalmadan daha tutarlı davranılması gerekiyordu. Bu korkunç ortalama, en iyi ihtimalle kısa boyluların işine yarıyordu çünkü kısa boylular diğerlerinden daha geç güçten düşüyordu. Merzlyakov yapı olarak iri Perşeron atı Grom'a benziyordu. Kahvaltıda verilen üç küçük kaşık lapa, midesindeki açlık kramplarını artırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Kendisine verilen tayın dışında ekip çalışanları hemen hemen hiçbir ek gıda alamazdı. En değerli besinler olan yağ,

şeker ve et ise kazan listesinde yazdığı kadar konmazdı kazana. Merzlyakov başka şeyler de fark etmişti. İlk ölenler uzun boylulardı. Ağır işlere alışkın olup olmamanın hiç önemi yoktu. Kamp tayınıyla eşit miktarda beslendiği halde sıska bir entelektüel, doğuştan çiftçi Kalugalı bir devden daha uzun süre hayatta kalabiliyordu. Normunu tamamlayanlara verilen fazladan tayın bile işe yaramıyordu çünkü o da uzun boylular için ayrıca hesaplanmıyor, ana çizelgedekinin aynısı kalıyordu. Daha iyi yemek için daha çok çalışmak gerekiyordu; daha çok çalışmak içinse daha iyi yemek gerekiyordu. Her ortamda ilk önce ölenler Estonyalılar, Letonyalılar ve Litvanyalılar oluyordu. Bu konuda doktorların bahanesi her zaman hazırdı: Baltık ülkelerinde yaşayan bütün halklar Ruslardan daha dayanıksızdır. Bu doğruydu; Letonyalıların ve Estonyalıların yaşam tarzı kamptaki hayattan ve sıradan Rus köylüsünün yaşam tarzından çok farklıydı ve bu nedenle kamp hayatı onlar için daha zordu. Ama işin aslı, onlar daha dayanıksız değil, sadece daha uzun boyluydular.

Bir buçuk yıl kadar önce Merzlyakov kampa yeni gelenleri hemencecik yatağa düşüren iskorbüte yakalandıktan sonra bölge hastanesinde hastabakıcı olarak çalışma fırsatı yakalamıştı. Orada ilaçların dozunun kiloya göre ayarlandığını gördü. Yeni ilaçların deneyleri fare, tavşan ve kemirgen kobaylar üzerinde yapılıyor, insanlara verilen doz ise genel vücut ağırlığı hesaplanarak ayarlanıyordu. Çocuklara verilen doz, yetişkinlerinkinden azdı.

Fakat kamp tayınları insan vücudunun ağırlığına göre ayarlanmıyordu. Merzlyakov'u rahatsız edip şaşırtan, işte bu sorun, işte bu yanlış karardı. Ama tamamen güçten düşmeden önce mucize eseri seyislik yapma şansı yakalamıştı. Orada atlardan çaldığı yulafla kendi midesini tıka basa doldurabilirdi. Merzlyakov orada kışı atlatabileceğini düşünüyordu, sonrasını ise Tanrı bilir diyordu. Ama hiç de düşündüğü gibi

olmadı. At çiftliğinin yöneticisi çok içki içmekten dolayı görevden alındı ve onun yerine göreve aynı yerde çalışan kıdemli seyis getirildi. Merzlyakov'a bir zamanlar teneke tahıl öğütücüsünün nasıl yapıldığını öğreten adamlardan biriydi bu. Kıdemli seyisin zaten kendisi bol bol yulaf çalıyordu ve bunun nasıl yapıldığını gayet iyi biliyordu. Kendisini yetkililerin gözünde yüceltmek için ve artık yulafa da ihtiyacı kalmadığı için kendi elleriyle yaptığı bütün tahıl öğütücülerini parçaladı. İşçiler artık bundan sonra kendi mideleriyle atlarınki arasında bir ayrım yapmadan yulafı doğal haliyle pişirip yemek zorunda kaldılar. Bir süre sonra yeni yönetici, yetkililere bir rapor yazarak Merzlyakov dâhil birkaç seyisin yulaf çalmak suçundan hücreye atıldığını ve sahada çalışmak üzere geldikleri yere geri gönderildiklerini bildirdi.

Saha çalışması sırasında Merzlyakov ecele çok yaklaştığını anladı. Taşımak zorunda olduğu kütüklerin ağırlığından sendeliyordu. Bu tembel yamaca karşı (yamaç yerel dilde "uzun boylu" anlamına da gelir) antipati duyan ekip onbaşısı, Merzlyakov'u her seferinde kütüğü kalın ucundan taşımaya zorluyordu. Bir defasında Merzlyakov düştü, karların içinden hemen kalkamayınca ani bir kararla bu lanet olası kütüğü taşımaktan vazgeçti. Geç bir saatti, hava kararmıştı, muhafızlar siyasi doktrin dersine acele ediyor, mahkûmlar bir an önce barakalarına ve yemeğe kavuşmak istiyor, ekip onbaşısı ise iskambil oyununa geç kalmaktan korkuyordu. Gecikmenin tek sorumlusu Merzlyakov idi. Tabii ki cezasını buldu. Önce arkadaşları tarafından, daha sonra da ekip onbaşısı ve muhafızlar tarafından dövüldü. Kütük ise karların içinde öylece kaldı. Kütüğün yerine kampa Merzlyakov'u getirdiler. İşten muaf tutuldu ve ranzasında yattı. Bel kemiği ağrıyordu. Sağlık görevlisi, Merzlyakov'un belini

makine yağıyla ovdu. Revirde uzun süredir merhem yoktu. Merzlyakov ısrarla belinden şikâyet ederek iki büklüm yatıyordu. Aslında ağrısı çoktan geçmiş, kırık kaburga kemiği çabucak kaynamıştı ama Merzlyakov işe başlama talimatını ertelemek için her türlü yöntemi deniyordu. İstediği oldu ve onu sahaya çıkarmadılar. Bir gün üzerini giydirdiler, sedyeye yerleştirdiler, kamyonun kasasına koyup diğer hastalarla birlikte bölge hastanesine götürdüler. Hastanede röntgen cihazı yoktu. Bundan sonra her şeyi en ince ayrıntısına kadar düşünmek gerekiyordu ve Merzlyakov gerekeni tam olarak yaptı. İki ay boyunca hastanede iki büklüm yattı. Sonra röntgen cihazının olduğu merkez hastaneye sevk edildi. Merzlyakov'u cerrahi bölüme, travmatik hastalıklar koğuşuna yatırdılar. Saflıktan olsa gerek, yaptıkları kelime oyununun yakıcılığını düşünmeden hastalar buraya travmatik yerine "dramatik" hastalıklar koğuşu derdi.

Cerrah, Merzlyakov'un hastalık geçmişine bakarak "Bunu da," dedi, "size gönderelim Pyotr İvanoviç. Cerrahi bölümde yapacak bir şey yok."

"Fakat omurga travmasından kaynaklanan ankiloz teşhisi koymuşsunuz. Benimle ne ilgisi var?" dedi nöropatolog.

"Yani, ankiloz elbette. Başka ne yazabilirim ki? Darptan sonra daha beterleri de oluyor. Serıy Madeni'ndeyken böyle bir vakaya rastlamıştım. Ekip onbaşısı işçiyi dövmüş..."

"Seryoja, sizin vakalarınızı dinleyecek vaktim yok benim. Neden sevk ettiğinizi soruyorum."

"Yazdım ya işte: 'Tutanak hazırlanıncaya kadar gözlem altında tutulmasına karar verilmiştir.' Birkaç iğne yapın, tutanağı hazırlayalım ve gemiye bindirelim. Bırakın özgür yaşasın."

"Ama röntgen çektiniz ya. Hastalığı iğne yapmadan da teşhis edebilirsiniz."

"Çektim. Işte, siz de bir bakın." Cerrah, karanlık röntgen negatifini gazlı bezden yapılma perdeye doğru tuttu. "Bundan ancak şeytan anlar. İyi aydınlatmamız, düzenli voltajımız olmadığı sürece röntgen teknikerlerimiz her zaman böyle bulanık filmler verecekler bize."

"Gerçekten de bulanık," dedi Pyotr İvanoviç. "İyi, öyle olsun bari." Hastalığın seyrinin altına adını yazıp Merzlyakov'un kendi bölümüne sevkine onay verdi.

Cerrahi koğuş, gürültülü ve kafa karıştırıcıydı. Çeşitli yerleri donmuş, çıkmış, kırılmış ya da yanmış hastalarla dolup taşmıştı. Kuzey'deki maden ocakları şakaya gelmezdi ne de olsa. Koğuştaki hastalardan bir kısmı yerde ya da koridorda yatıyordu. Yorgunluktan canları çıkmış genç bir cerrahla dört sağlık görevlisi çalışıyordu koğuşta. Hepsi de günde sadece üç ya da dört saat uyuyabiliyordu. Burada Merzlyakov'la ciddi anlamda ilgilenemezlerdi. Merzlyakov ansızın sevk edildiği bu nöroloji bölümünde kendisini gerçek soruşturmanın beklediğini anlamıştı.

Merzlyakov'un içindeki umutsuz mahkûm azmi uzun süredir tek bir şeye odaklanmıştı: iki büklüm kalmak. Bu yüzden doğrulmuyordu. Oysa bir saniyeliğine de olsa doğrulup vücudunu esnetmeyi ne çok isterdi... Fakat maden ocağını, soğuğun nefes kesen sızısını, altın madeninin soğuktan donmuş, kayganlaşmış, parlak taşlarını, öğle yemeği olarak o lüzumsuz kaşığı kullanmadan bir dikişte içtiği bir tas çorbayı, muhafızların dipçiklerini ve nöbetçi mahkûmların çizme darbelerini hatırladıkça iki büklüm kalma konusunda kendinde güç buluyordu. Üstelik ilk haftalara nazaran şimdi daha çok alışmıştı bu duruma. Uykuda gerinmekten korktuğu için çok az uyuyordu. Yalanını ortaya çıkarmak için nöbetçi hastabakıcılara çoktan kendisini izleme emri verildiğini biliyordu. Yalanın ortaya çıkarılmasının ardından ise ceza madenine gönderilecekti, Merzlyakov bunu da biliyordu.

Sıradan bir maden Merzlyakov'da bu kadar ürkünç izler bıraktıysa, ceza madeni kim bilir nasıl olurdu acaba?

Cerrahiye sevk edildiğinin ertesi günü Merzlyakov'u doktorun yanına götürdüler. Başhekim kısaca hastalığının nasıl başladığını sordu ve anlayışla başını salladı. Konuşmasının arasında, uzun süre doğal olmayan bir pozisyonda tutulduğunda sağlıklı kasların bile bu duruma alışabileceğini, insanın kendi kendisini sakat bırakabileceğini anlattı. Pyotr İvanoviç daha sonra muayeneye geçti. Merzlyakov iğne batırmalara, plastik çekiçle eklemlere tıklatmalara, bazı bölgelere basınç uygulamalara rastgele tepkiler gösterdi.

Pyotr İvanoviç muayenenin yarısından çoğunu sahte tepkileri ayırt etmeye ayırdı. Elbette mahkûmların neden böyle tepki verdiklerini anlıyordu. Kendisi de kısa bir süredir mahkûmdu, bu nedenle sahte tepki vermelerindeki çocuksu inat da hilelerinin ilkelliği de onu şaşırtmıyordu. Eskiden Sibirya'daki üniversitelerden birinde doçent olan Pyotr İvanoviç, hastalarının kendisini kandırarak hayatta kaldıkları o karlara gömmüştü kariyerini. İnsanlara acımadığı söylenemezdi ama o, insan olmaktan ziyade doktordu, her şeyden önce bir uzmandı. Bir yıllık genel saha çalışmasının, uzman doktorluğunu elinden almamasıyla gurur duyuyordu. Yalan söyleyenlerin maskesini indirme görevini herhangi bir yüce fikre, tüm devleti ilgilendiren bir bakış açısına ya da ahlaki tutuma bağlamıyordu. Bu görevde, yani bilimin daha fazla ihtişam kazanması uğruna aç, yarı delirmiş ve talihsiz insanların düşeceği tuzaklar kurmada kendi uzmanlık bilgisini, psikolojik becerisini layığıyla kullanma olanağı bulacağını görebiliyordu. Yalan söyleyen hasta ile doktor arasındaki bu savaşta bütün avantaj doktordaydı. Doktorun her şeyi yapabilecek binlerce yetenekli ilacı, yüzlerce ders kitabı, zengin bir ekipmanı, muhafız desteği ve uzmanlık tecrübesi vardı. Hasta ise hastaneye geldiği ve bir daha geri dönmek iste-

mediği o dünya karşısında duyduğu korkuya güvenebilirdi ancak. Mahkûma mücadele gücü veren tek şey, işte bu korkuydu. Sıradaki yalancının maskesini indirmek üzereyken Pyotr İvanoviç derin bir haz duydu. Buna, iyi bir doktor olduğuna, mesleğini kaybetmediğine, aksine onu daha da mükemmelleştirdiğine, daha da parlattığına, kısacası bunu hâlâ sürdürebileceğine dair hayatın bir lütfu gözüyle baktı bir kez daha.

Merzlyakov çıktıktan sonra sigarasını tüttürürken "Bu cerrahlar aptal," diye düşündü. "Topoğrafik anatomiyi ya hiç bilmiyorlar ya da unutmuşlar, reflekslerden ise haberleri bile yok. Tek bildikleri şey röntgen. Eğer röntgen yoksa basit bir kırıktan bile emin olamazlar. Ama havalarından da geçilmez! Merzlyakov'un yalan söylediğini Pyotr İvanoviç bal gibi biliyor. Neyse, bir hafta yatsın bari. Bu bir hafta içinde her şeyin formaliteye uygun olması için tahliller yaparız. Bütün belgeleri hastalık seyir raporuna ekleriz."

Pyotr İvanoviç yeni hastanın maskesini indirdiğinde oluşacak teatral etki için sabırsızlanarak gülümsedi.

Bir hafta sonra hastaneden anakaraya gemiyle nakledilecek ekibi topladılar. Tutanaklar koğuşta hazırlandı ve doktor heyetinin başkanı, hastane tarafından hazır edilen hastaları bizzat muayene etti. Heyet başkanının rolü, belgeleri gözden geçirmekten ve gerekli işlemleri kontrol etmekten ibaretti. Hasta muayenesi ise yarım dakika sürdü.

"Benim listemde," dedi cerrah, "Merzlyakov diye biri var. Bir yıl önce muhafızlar bel kemiğini kırmışlar. Onu göndermek istiyorum. Kısa bir süre önce nörolojiye sevk edildi. Sevk belgeleri hazır. İşte buyrun."

Heyet başkanı nöropatoloğa döndü.

"Merzlyakov'u getirin," dedi Pyotr İvanoviç.

İki büklüm vaziyetteki Merzlyakov'u getirdiler. Heyet başkanı hızlıca baktı ona.

"Amma da gorilmiş," dedi. "Evet, elbette, böylelerini tutmaya gerek yok." Dolma kalemi alıp listelere doğru uzandı.

"Ben onay vermiyorum," dedi Pyotr İvanoviç net ve yüksek bir sesle. "Bu adam hasta taklidi yapıyor. Yarın hem size hem de cerraha bunu ispatlama şerefine nail olacağım."

"Eh, o zaman göndermeyelim," dedi ilgisizce heyet başkanı ve kalemi elinden bıraktı. "Artık bitiriyoruz, geç oldu."

Koğuştan çıkarlarken Pyotr İvanoviç cerrahın koluna girerek "Seryoja, bu adam hasta taklidi yapıyor," dedi.

Cerrah kolunu ondan kurtardı.

"Belki de öyledir," dedi yüzünü nefretle buruşturarak. "Foyasını ortaya çıkarmanızda Tanrı yardımcınız olsun. Büyük zevk alacaksınız."

Ertesi gün Pyotr İvanoviç hastanenin başhekimiyle yapılan toplantıda Merzlyakov'la ilgili ayrıntılı rapor sundu.

"Bana sorarsanız," dedi konuşmasını bitirirken, "Merzlyakov'un hastalığını ortaya çıkarmak için iki yöntem deneyeceğiz. İlk olarak narkoz kullanacağız ki siz bunu unutmuşsunuz Sergey Fyodoroviç," dedi zafer kazanmışçasına cerraha doğru dönerek. "İlk iş narkoz vermek olmalıydı. Eğer narkoz işe yaramazsa, o zaman..." Pyotr İvanoviç iki elini de havaya kaldırdı, "O zaman şok tedavisi uygulayacağız. Sizi temin ederim ki çok ilginizi çekecektir."

Hastanenin en büyük bölümünü oluşturan tüberküloz biriminin başkanı olan ve kısa süre önce anakaradan gelen şişman ve hantal Aleksandra Sergeyevna "Biraz fazla ileri gitmiyor mu?" diye sordu.

"Hem de nasıl!" dedi başhekim. "Orospu çocuğu..." Hanımların önünde hiç çekinmezdi.

Pyotr İvanoviç uzlaşmacı bir havaya bürünerek, "Narkoz sonuçlarını bekleyelim," dedi.

Narkoz, kısa süreli etkili bir eter dozundan oluşuyordu. Narkoz verilen hasta on beş ya da yirmi dakika boyunca

uyur; bu arada doktor, çıkığı yerine yerleştirir, parmağı kesip alır ya da ağrılı bir apseyi temizleme fırsatı bulurdu.

Beyaz önlüklü hastane kodamanları, her şeye uysalca itaat eden iki büklüm haldeki Merzlyakov'u yatırdıkları pansuman odasındaki ameliyat masasının etrafını sarmışlardı. Hastabakıcılar normalde hastaları ameliyat masasına bağlamak için kullandıkları keten sargıları aldılar ellerine.

Yanlarına koşarak gelen Pyotr İvanoviç, "Gerek yok, gerek yok!" diye bağırdı. "Bağlamanıza hiç gerek yok."

Merzlyakov'u sırtüstü yatırdılar. Cerrah narkoz maskesini taktı ve eter şişesini eline aldı.

"Başlayın, Seryoja!"

Eter damlamaya başladı.

"Daha derin nefes al, Merzlyakov! Dışından say!"

"Yirmi altı, yirmi yedi..." diye uyuşuk bir sesle saydı Merzlyakov. Sonra aniden saymayı bıraktı. Kesik kesik, dedikleri anlaşılmayacak şekilde küfürler yağdırmaya başladı.

Pyotr İvanoviç, Merzlyakov'un sol elini tutuyordu. Birkaç dakika sonra el güçsüzleşti. Pyotr İvanoviç tuttuğu eli bıraktı. El, yavaşça ve cansız bir şekilde masanın kenarına düştü. Pyotr İvanoviç yavaşça ve bir zafer edasıyla Merzlyakov'un iki büklüm olmuş vücudunu esnetti. Herkes hayret nidaları attı.

"Şimdi onu bağlayabilirsiniz," dedi Pyotr İvanoviç hastabakıcılara.

Merzlyakov gözlerini açtı ve karşısında başhekimin kıllı yumruğunu gördü.

"Seni pislik herif," diye hırıldadı başhekim. "Mahkemede hesap vereceksin!"

Heyet başkanı, nöropatoloğun omzuna vurarak "Aferin Pyotr İvanoviç, aferin!" diye tekrarlayıp durdu. "Dün az kalsın bu gorili salıverecektim!"

"Çözün onu!" diye emretti Pyotr İvanoviç. "İn masadan!"

Merzlyakov daha tam kendine gelememişti. Şakakları zonkluyor, ağzına eterin tatlı ama mide bulandırıcı tadı geliyordu. Bütün bunların bir rüya mı yoksa gerçek mi olduğunu henüz anlayamamıştı. Bu tür rüyaları önceden de pek çok kez görmüştü.

"Hepinizin anasını… diye aniden bağırmaya başladı ve eski gibi iki büklüm oldu.

Geniş omuzları, kemikli yapısı, neredeyse yere değen uzun ve kalın kolları, bulanık bakışları ve darmadağınık saçlarıyla gerçekten de bir gorile benzeyen Merzlyakov, pansuman odasından çıktı. Hastabakıcılar, Pyotr İvanoviç'e hastanın koğuşta eski pozisyonunda yattığını rapor ettiler. Doktor onu odasına getirmelerini söyledi.

"Masken düştü Merzlyakov," dedi nöropatolog. "Ama başhekimden rica ettim, seni mahkemeye vermeyecekler, ceza kampına da göndermeyecekler, sadece hastaneden taburcu edecekler ve sen eski çalıştığın maden ocağına geri döneceksin. Sen bir kahramansın, kardeşim. Bütün bir yıl bizi enayi yerine koydun."

Goril, gözlerini yerden kaldırmadan, "Hiçbir şey bilmiyorum ben," dedi.

"Nasıl bilmiyorsun? Daha şimdi seni doğrulttuk ya!"

"Kimse beni doğrultmadı."

"Tamam, güzel kardeşim," dedi nöropatolog. "Boşa kürek çekiyorsun. Ben seninle adam gibi konuşmaya çalışıyorum. Bak göreceksin, bir hafta sonra taburcu olmayı kendin isteyeceksin."

"Bir hafta sonra ne olacağını kim bilebilir?" dedi Merzlyakov sessizce. Doktora maden ocağı dışında geçirilen fazladan bir haftanın, bir günün, hatta bir saatin bile ne kadar büyük bir mutluluk olduğunu nasıl açıklayabilirdi? Eğer doktor bunu kendisi anlamıyorsa, ona nasıl açıklanabilirdi ki? Merzlyakov suskun bir şekilde yere bakıyordu.

Merzlyakov'u götürdüler, Pyotr İvanoviç ise başhekimle konuşmaya gitti.

Pyotr İvanoviç'in teklifini dinledikten sonra başhekim "O halde bir hafta sonra değil, yarın yapabiliriz," dedi.

"Ona bir hafta sözü verdim," dedi Pyotr İvanoviç, "Hastane batmaz ya!"

"Peki, tamam," dedi başhekim. "Bir hafta sonra olsun. Ama beni çağırmayı unutmayın. Onu bağlayacak mısınız?"

"Bağlayamayız," dedi nöropatolog. "Eli ya da kolu çıkabilir. Sıkı sıkı tutacaklar." Ardından Merzlyakov'un hasta takip çizelgesini alıp tedavi sütununa "şok tedavisi" yazarak tarih attı.

Şok tedavisi, doğrudan hastanın kan dolaşımına kâfur yağı enjekte edilmesinden oluşuyordu. Doz, ağır koroner kalp hastalarına hipodermik enjeksiyonlarla verilen ilaçların birkaç kat fazlasıydı. Şiddetli epilepsi nöbetine ya da cinnet krizine benzer ani bir atağa neden oluyordu. Kâfurun etkisiyle bütün kas sistemi ve motor hareketleri hızla en yüksek seviyeye ulaşıyordu. Kaslar aşırı derecede geriliyor, bilincini kaybetmiş olan hastanın direnci normalin on katına çıkıyordu. Nöbet birkaç dakika sürüyordu.

Aradan birkaç gün geçti. Merzlyakov kendi isteğiyle doğrulma niyetinde değildi. Hastalık seyir grafiğinde işaretlenen gün geldi çattı. Merzlyakov'u Pyotr İvanoviç'in odasına götürdüler. Kuzey'de her türlü eğlenceye değer verilirdi, dolayısıyla doktorun odası doluydu. Çam yarması gibi sekiz hastabakıcı duvar boyunca dizilmişti. Odanın tam ortasında hasta yatağı duruyordu.

"Bu işi burada yapacağız," dedi Pyotr İvanoviç masasından kalkarken. "Cerrahi bölüme gitmeye gerek yok. Bu arada, Sergey Fyodoroviç nerede?"

Nöbetçi hemşire Anna İvanovna "Gelmeyecek," dedi. "Kendisinin meşgul olduğunu söyledi."

"Meşguldür, meşguldür..." diye tekrar etti Pyotr İvanoviç. "Onun yapması gereken işi benim nasıl yaptığımı görmesi faydalı olurdu."

Merzlyakov'un kolunu sıvadılar ve sağlık görevlisi kolunu tentürdiyotla ovdu. Sağ eline şırıngayı alan sağlık görevlisi, iğneyi dirseğe yakın damardan soktu. Koyu renkli kan, iğneden şırıngaya dolmaya başladı. Sağlık görevlisi baş parmağıyla hafifçe şırınganın pistonuna bastıkça sarı çözelti damardan içeri dolmaya başladı.

"Daha hızlı verin çözeltiyi!" dedi Pyotr İvanoviç. "Ve hemen geri çekilin!" "Hey siz," dedi hastabakıcılara, "tutun onu!"

Merzlyakov'un cüsseli vücudu yerinden hopladı ve hastabakıcıların ellerine vurmaya başladı. Sekiz kişi tutuyordu onu. Merzlyakov hırıldadı, vurdu, tekme attı. Ama hastabakıcılar çok sıkı tutuyorlardı. Sonra yavaş yavaş sakinleşmeye başladı Merzlyakov.

Pyotr İvanoviç coşku içinde, "Kaplan gibi, ancak bir kaplanı böyle tutabilirsiniz!" diye bağırdı. "Baykalların ötesinde kaplanları böyle elleriyle avlarlar. Bakın, dikkat edin!" dedi başhekime dönerek, "Gogol nasıl da abartmış. *Taras Bulba*'nın sonunu hatırlıyor musunuz? Şöyle diyordu: 'Kollarından ve bacaklarından en az otuz kişi tutuyordu.' Bu goril, Bulba'dan bile iri. Gogol'ün aksine, sekiz kişi bile yetiyor."

"Evet, evet," dedi başhekim. Gogol'ü hatırlamıyordu ama şok tedavisi acayip hoşuna gitmişti.

Ertesi sabah Pyotr İvanoviç viziteye çıktığında Merzlyakov'un yanında daha fazla kaldı.

"Ee, nasıldı?" diye sordu. "Kararın nedir?"

"Taburcu olmaya hazırım," dedi Merzlyakov.

1956

ŞEDİR AĞACI*

Kuzey Kutbu'nda tayga ile tundranın birleştiği yerde, bodur huş ağaçları ile şaşılacak kadar kocaman, açık sarı renkli ve sulu meyveleri olan kısa boylu üvezlerin arasında, olgunluğa üç yüz yılda ulaşan altı yüz yıllık karaçamların tam ortasında çok özel bir ağaç olan sedir ağacı yaşar. Bu sedir, boyu iki üç metreye ulaşan, gövdesi insan kolundan biraz daha kalınca olup yeşil iğne yapraklarını yaz kış hiç dökmeyen çalı cinsi dağ selvisinin uzaktan akrabasıdır. Fazla nazlanmaksızın dağ yamaçlarının gediklerindeki taşlara kökleriyle tutunarak büyür. Kuzey iklimine özgü bütün ağaçlar gibi cesur ve inatçıdır. Olağanüstü bir duyarlılığa sahiptir.

Sonbahar bitmek üzere. Kış bastırdı bastıracak. Karın yağma zamanı çoktan geldi. Beyaza çalan gökyüzünde günlerdir alçak, tıpkı vücuttaki yara berelerine benzer morumsu bulutlar geziniyor. Bugün, sonbaharın iliklere işleyen rüzgârı sabahtan itibaren tehdit edercesine kesildi. Havada kar kokusu mu var? Hayır. Kar yağmayacak. Çünkü sedir ağacı henüz dallarını eğmedi. Günler günleri kovalıyor ama henüz kar yok. Bulutlar tepelerin ardında, uzaklarda dolaşıyor. Henüz alçalmamış gökyüzünde küçük ve solgun güneş göründü. Her şey sonbaharın gerektirdiği şekilde...

Sedir ağacı eğiliyor. Sanki üzerinde sonsuz ve giderek artan bir ağırlık varmış gibi daha da aşağılara eğiliyor. Tepesiyle taşları tırmalıyor ve zümrüt pençelerini esneterek toprağa

---

* Bu hikâyede bahsedilen sedir ağacı, tundra ikliminde yetişen bodur sedir ağacıdır. –e.n.

sokuluyor. Yere doğru yayılıyor. Yeşil tüylere bürünmüş bir ahtapota benziyor. Yatık vaziyette bir gün geçiriyor, ikinci günü de geçiriyor ve işte sonunda beyaza bürünmüş gökyüzünden toz gibi karlar serpiştiriyor. Sedir ağacı tıpkı bir ayı gibi kış uykusuna yatıyor. Beyaz bir tepede kocaman kar baloncukları kabarıyor —bunlar kışı geçirmek üzere yatmış olan sedir ağacının dalları.

Kışın sonunda, henüz üç metrelik kar tabakası daha topraktan kalkmamışken ve kar fırtınaları, dağ geçitlerindeki demir kadar sert ve yoğun karları iyice sıkılaştırırken, takvim baharı gösterse de insanlar doğada baharın izlerini boş yere arar dururlar. Böyle bir bahar günü kıştan farksızdır. Hava oksijensiz ve kurudur, ocak ayındakinden farksızdır. Bereket versin ki insanların duyguları çok kabadır, algıları çok basittir ve duyu organları çok yetersizdir, topu topu beş tanedir. Bu durum, olan biteni sezmek ve algılayabilmek için asla yeterli değildir.

Doğa, duyarlılık konusunda insandan daha hassastır. Bunu az çok biliyoruz. Yumurtlamak için sadece kendi doğdukları nehirleri seçen somon balıklarını bir düşünün. Göçmen kuşların gizemli yollarını bir düşünün. Basınç ölçen bitkileri, basınç ölçen çiçekleri getirin aklınıza.

Ve işte kar beyazlığının sonsuzluğunda, umutsuzluğun orta yerinde sedir ağacı birdenbire doğruluverir. Üzerindeki karları silkeleyip dimdik ayağa kalkar ve yeşil, buz tutmuş, neredeyse kum rengine bürünmüş iğne yapraklı dallarını gökyüzüne doğru uzatır. Bizim duyamadığımız bahar seslerini duyar ve baharın geldiğinden emin olarak kuzeydeki tüm ağaçlardan çok daha önce ayaklanır. Kış artık bitti demektir.

Başka bir etken daha vardır, o da ateştir. Sedir ağacı her şeye çabucak kanar. Kıştan o kadar kurtulmak ister ki, ateşin ısısına bile inanmaya hazırdır. Kışın, iki büklüm olmuş, içe doğru büzüşmüş, kışa özgü çalılık görünümünü almış bir se-

dir ağacının yanında ateş yakarsanız, sedir ayağa kalkar. Ateş söndüğünde hayal kırıklığına uğrayan ağaç, incindiği için ağlayarak tekrar iki büklüm olur ve eski yerine yatar. Ve üzerini karla kaplar.

Ama hayır, sedir ağacı sadece hava tahmincisi değildir. Sedir, umut ağacıdır aynı zamanda. Kuzey Kutbu'nda sürekli yeşil kalan tek ağaçtır. Beyaz kar parıltısının orta yerindeki donuk yeşil iğne pençeleri güneyi, sıcağı ve yaşamı anlatır. Yazları sedir ağacı alçak gönüllüdür ve hiç dikkat çekmez. Etrafındaki diğer ağaçlar kısa süren kuzey yazından faydalanmak için çiçeklenmekte acele ederler. Bahar, yaz ve güz çiçekleri zaptedilmez bir fırtınaya yakalanmış gibi bir an önce açmak için birbirleriyle yarışırlar. Ama sonbahar çok yakındır. Küçük sarı iğne yapraklar, karaçamı çıplak bırakarak hemencecik dökülmeye başlar. Pembeye çalan samansı otlar harekete geçip kurur ve orman ıssızlaşıverir. İşte o zaman açık sarı otların ve kül rengi yosunların arasından ormanın tam ortasında sedir ağacının devasa yeşil meşalelerinin nasıl yandığı ta uzaktan fark edilir.

Sedir ağacı bana her zaman en şiirsel Rus ağacı ve meşhur salkım söğütten, çınardan, serviden çok daha üstün bir ağaç olarak görünmüştür. Ve tabii bir de sedir ağacının odunu daha iyi ısıtır.

1960

KIZILHAÇ

Kamp hayatı, bir mahkûma gerçek anlamda bir yardımı sadece sağlık çalışanlarının yapabileceği şekilde tasarlanmıştır. İş güvenliği, sağlık güvenliği; sağlık güvenliği ise hayat güvenliği demektir. Kamp müdürü ve onun emrindeki gardiyanlar, güvenlik müdürü ve onun altındaki muhafız birliği, İçişleri Bakanlığı nezdindeki bölge biriminin başkanı ve onun sorgu yargıcı personeli, kamp eğitimi alanında yetkili kişi olan kültür ve eğitim müdürü ve onun müfettişleri... Kısacası kamptaki müdürler saymakla bitmez. Rejimin kurallarını uygulama inisiyatifi (ister iyi ister kötü yönde olsun) bu insanların eline verilmiştir. Bir mahkûmun gözünde bütün bu yöneticiler, baskının ve zorlamanın sembolüdür. Bu yetkililer mahkûmları çalışmaya zorlar, firar etmemeleri için gece gündüz başlarında nöbet tutar, fazladan bir şey yiyip içmesinler diye göz hapsinde tutarlar. Bütün bu insanlar her gün, her saat mahkûmlara hep aynı şeyi yinelerler: Çalış! Durma!

Kampta nefret edilen, gına getiren bu korkunç sözleri mahkûmlara söylemeyen tek bir kişi vardır, o da doktordur. Doktor; dinlen, yorulmuşsun, yarın çalışma, hastasın gibi farklı cümleler kullanır. Mahkûmları uzun saatler çalışmak üzere bembeyaz kış kasvetine, taşları donmuş maden ocağına göndermeyen tek kişi doktordur. Doktor, görevi gereği mahkûmu savunan, müdürlerin keyfî davranışlarından ve kamp emektarlarının aşırı hırslarından koruyan kişidir.

Geçmiş yıllarda barakaların duvarlarına büyük harflerle üzerinde "Mahkûmların Hak ve Yükümlülükleri" yazan bildiriler asılmıştı. Maalesef burada mahkûmların hakkı az,

yükümlülüğü ise çoktu. Müdüre dilekçe yazma "hakkı" vardı, toplu dilekçe olmaması kaydıyla... Kamp sansüründen geçmek şartıyla yakınlarına mektup yazma "hakkı" vardı... Sağlık hizmetinden yararlanma "hakkı" vardı.

Her ne kadar dizanteriyi pek çok maden ocağında potasyum permanganat ile tedavi etseler ve vücuttaki irinli yaralara ya da donmuş bölgelere aynı çözeltiyi daha yoğun kıvamla sürseler de bu son "hak" çok önemliydi.

Doktor, hasta kayıt defterine adını yazmak suretiyle bir mahkûmu raporlu gösterip işe göndermeyebilir, hastaneye yatırabilir, bir sağlık merkezine sevk etme kararı alabilir, günlük tayın miktarını artırabilir. Bir çalışma kampındaki en önemli şey ise doktorun "iş kategorisini", yani iş normlarının hesaplandığı çalışabilirlik düzeyini belirleme yetkisine sahip olmasıdır. Hatta doktor, bir mahkûmu meşhur 458. madde gereğince malulen tahliye bile edebilir. Hastalık raporuyla işe çıkmayan mahkûmları kimse zorla çalıştıramaz. Doktorun bu tür kararlarını kimse kontrol edemez. Doktoru kontrol edecek tek makam, daha üst rütbedeki bir başka doktordur. Kampta çalışan bir doktor, sağlık alanında kimseye tabi değildir.

Hazırlanan yemeklerin kalitesini kontrol etmenin ve yemek kazanına konan malzemelerin gözden geçirilmesinin de doktorun yükümlülükleri arasında olduğunu hatırlatmakta fayda var.

Bir mahkûmun tek ve gerçek koruyucusu kamp doktorudur. Faaliyetini kamp yetkililerinden hiçbiri kontrol edemediği için doktorun yetkisi fazladır. Doktor, yanlış ya da insafsız bir karar alsa bile, bunu değiştirme yetkisi ya kendisiyle muadil ya da kendisinden daha kıdemli bir doktordadır; yani sonuçta bir doktorun kararını yine bir doktor değiştirebilir. Kamp müdürleri hemen hemen her zaman sağlıkçılarla çatışma içindedirler. Zaten işin doğası gereği farklı kutuplarda-

dırlar. Kamp müdürleri "R" (Raporlu) kategorisindeki sayının az olmasını, dolayısıyla sahaya daha çok işçinin çıkmasını isterler. Doktorlar ise bu şartlarda iyi ile kötü arasındaki sınırın çoktan aşılmış olduğunu görür, işe çıkarılan işçilerin hasta, yorgun ve verimsiz olduklarını, rapor isteme haklarının olduğunu ve bunların sayısının, müdürlerin düşündüğünden çok daha fazla olduğunun farkındadırlar.

İnisiyatif sahibi bir doktor, rapor vermek için ısrarcı olabilir. Doktorun onayı olmadan hiçbir kamp yetkilisi işçileri sahaya yollayamaz.

Doktor, bir mahkûmu ağır iş yükünden kurtarabilir. Bütün mahkûmlar, tıpkı atlarda olduğu gibi, çalışma kategorisine ayrılmıştır. Bu çalışma gruplarına –bunlar üçe, dörde ya da beşe ayrılır– felsefe kitaplarından alınmış ifadelere benzer şekilde "çalışma kategorisi" adı verilmiştir. Bu, hayatın cilvelerinden, daha doğrusu tuhaflıklarından biridir.

Bir mahkûmu hafif iş kategorisine dâhil etmek, genelde onu ölümden kurtarmak anlamına gelir. Hazin olan gerçek ise, hafif iş kategorisine geçmek için çabalayan ve bunun için doktoru kandırmaya çalışan mahkûmların, aslında kendi düşündüklerinden bile daha ağır hasta olmalarıdır.

Doktor, mahkûma bir süre istirahat verebilir, hastaneye sevk edebilir ve hatta "tutanak" yazabilir, yani malulen çalışamayacağına dair tutanak hazırlayabilir; bu durumda mahkûm anakaraya sevk edilebilir. Her ne kadar birini hastaneye sevk etmenin ve tutanak hazırlamanın son kararı sağlık heyetinde bir tek kamp doktorunun sözüne bağlı değilse de, bu sürece dâhil olup işe bir yerlerden başlamak bir mahkûm için çok önemlidir.

Bütün bunlar ve bunların devamı olan, her gün yaşanan diğer pek çok olay, adi suçlular tarafından çok iyi algılanıp mükemmel bir şekilde hesaplanmıştır. Doktorlara gösterilecek özel ilgi, bu tür mahkûmların kanun kitabında yazılıdır.

Kamp ve hapishane dünyasında hapis tayını ve centilmen bir hırsızla ilgili şehir efsanesine bir de Kızılhaç eklenmişti.

"Kızılhaç" hırsız terminolojisinde yer alan bir terimdir ve bu ismi her duyduğumda mutlaka kulak kesilirim.

Adi suçlular, sağlık çalışanlarına saygılarını gösteriş yaparcasına ifade eder, doktorları "masumlarla" ve "kurbanlarla" dolu o engin dünyadan ayrı tutarak, onlara her türlü destek sözü verirler.

Bugün bile kamplarda dolaşan bir şehir efsanesinde, acemi hırsızların bir doktoru nasıl soydukları, daha sonra kodaman hırsızların onu bulup af dileyerek çaldıklarını nasıl iade ettikleri anlatılır. *Breguet Herriot** gibi, en iyisi ne almak ne de vermek.

Bunun dışında adi suçlular doktorlardan gerçekten bir şey çalmaz, en azından çalmamaya çalışır, doktor eğer bir mahkûm değilse ona hediye ve para bile verirler. Eğer doktorun kendisi de bir mahkûmsa, ondan tedaviye yönelik ısrarlı taleplerde bulunur ya da ölümle tehdit ederler. Kendilerine yardım eden doktorları ise överler.

Oltaya gelmiş bir doktora sahip olmak her adi suçlu çetesinin hayalidir. Bir adi suçlu, herhangi bir müdürün önünde kaba ve cüretkâr olabilir (bu cakayı, bu ruhu bazı durumlarda tüm açıklığıyla göstermek zorundadır zaten), oysa kendi sözüne inanmadığını, küstah taleplerini yerine getirmeye niyeti olmadığını görünceye kadar bir doktorun karşısında yaltaklanır, kimi zaman onun gözüne girmeye çalışır ve doktorla ilgili kaba kelimeler kullanılmasına müsaade etmez.

Hiçbir sağlık çalışanının, sözüm ona, kamptaki geleceği için kaygılanmasına gerek yoktur. Adi suçlular ona maddi ve manevi destek olurlar. Maddi yardım, çalıntı ceplerden ve

---

* Sovyet yazar, avukat ve senarist Lev Romanoviç Şeynin'in (1906-1967) bir dedektif romanıdır.

kıyafetlerden oluşur. Manevi yardım ise adi suçlunun lütfettiği sohbet, teveccüh ve ziyaretlerden ibarettir.

Bir doktorun, boyunu aşan iş yükü, uykusuzluk ve dayak nedeniyle bitap düşmüş, bitkin bir masum mahkûmun yerine hastane odasına homoseksüel bir katili ya da bir şantajcıyı göndermesi, onun bir hastane yatağında yatmasını sağlaması ve o istemediği sürece taburcu etmemesi zor bir iş değildir.

Bir doktorun, "başlarına talih kuşu konsun"* diye adi suçluları düzenli olarak saha çalışmasından muaf tutması zor bir iş değildir.

Bir doktorun, adi suçlulara yüce amaçlarına ulaşabilmeleri için gerektiği durumlarda yola çıkış belgesi vererek onları başka hastanelere sevk etmesi zor bir iş değildir.

Bir doktorun, hasta numarası yapan adi suçluları koruması zor değildir. Adi suçluların hepsinin, bacaklarında ya da kalçalarında hafif ve sonu gelmez sahte yaraları vardır ama bu yaralara, karında derin bir yara kesiği izlenimi vermek, bir doktor için kolay bir iştir.

Bir doktorun, her türlü narkotik ilaç ve içecek stoklayarak iyilik yapanlara verilmek üzere adi mahkûmlara "toz ilaç", "kodein" ve "kafein" ikramında bulunması da kolay bir iştir.

Büyük bir kamp hastanesinde çalışırken yıllar boyunca çeşitli ekiplerle karşılaştım. Sağlık birimlerine gelen sahte hastaların yüzde yüzünü hırsızlar oluşturuyordu. Hırsızlar kamp doktorunu ya satın alıyor ya da tehdit ediyorlardı, sonuç olarak doktor sahte rapor düzenlemek zorunda kalıyordu.

---

* Yazar burada kelime oyunu yapıyor. "Başına talih kuşu konmak" deyiminin Rusçadan birebir çevirisi "Tanrı'nın sakalından tutmak" (подержать Бога за бороду) şeklindedir. Yazar, bu deyimdeki "Tanrı" kelimesinin yerine "kral" kelimesini kullanmıştır (подержать короля за бороду). "Kral" ise hapishane jargonunda "homoseksüel" anlamına gelir.

Kamp doktorunun ya da kamp müdürünün, kendi meskenindeki tehlikeli ve sinir bozucu elemanlardan kurtulmak istediği de olur sık sık. Böylelerinden tam olarak kurtulamasalar da bir süreliğine olsun nefes almak ümidiyle adi suçluları hastaneye yollarlar.

Eğer doktor satın alınmışsa, bu çok kötü bir durumdur. Ama eğer gözdağı verilmişse, bu affedilebilir bir şeydir; çünkü adi suçluların tehditleri, laf olsun diye söylenmiş sözler değildir. Çok sayıda adi suçlu barındıran Spokoynıy Madeni'nin sağlık ocağına, Moskova Tıp Fakültesi'nden yeni mezun ve genç bir mahkûm doktor olan Surovıy'ı tayin etmişlerdi. Arkadaşları Surovıy'ı bu işi reddetmesi, kampta genel saha çalışmasına gitmesi, tehlikeli olduğu besbelli olan işlerden kaçınması gerektiği konusunda uyarmışlardı. Surovıy'ın yolu genel saha işinden hastaneye düştü, sonra da sahaya geri dönmeye korktu ve kendi uzmanlık alanında çalışmak üzere maden ocağına gitmeyi kabul etti. Yetkililer Surovıy'a yönetmeliği verdiler ama kendini koruma konusunda herhangi bir tavsiye vermediler. Yönetmeliğe göre hasta olmayan hırsızları maden ocağından hastaneye sevk etmek kesinlikle yasaktı. Bir ay sonra muayene odasında öldürüldüğünde Surovıy'ın vücudunda elli iki bıçak darbesi vardı.

Başka bir madenin kadınlar bölümünde yaşlı bir kadın doktor olan Şitsel, beraber çalıştığı hastabakıcı Kroşkaya tarafından baltayla doğrandı. Adi suçlu olan Kroşkaya, diğer adi suçluların hükmünü yerine getirmişti.

Doktorların uyumlu olmadığı ya da rüşvet almadığı durumlarda Kızılhaç'ın uygulamadaki durumu böyle görünüyordu.

Saf doktorlar, suç dünyasının ideologlarındaki çelişkiye açıklık getirme yolları aradılar. O dönemde bu tür filozof elebaşlarından biri hastanenin cerrahi bölümünde yatıyordu. İki ay önce tecrit odasından çıkmak için her zamanki

şaşmaz ama tehlikeli yöntemi denedi: Her iki gözüne de –garanti olsun diye– mürekkep tozu serpti. Fakat müdahalede geç kalındı ve mahkûm kör oldu. Anakaraya gönderilmek üzere hazırlanarak hastanede bir süre malul olarak yattı. Rocambole'ün* meşhur Sir Williams'ı gibi o da kör haliyle suç planları üzerinde çalışmaya devam etti. Onur mahkemelerindeki** yargılanma sırasındaysa tartışma götürmez bir otorite olarak kabul gördü. Sir Williams, mahkemedeki bir doktorun madenlerde adi suçluların işlediği cinayete kurban giden sağlık görevlileri ve Kızılhaç ile ilgili sorusuna, adi suçlulara özgü konuşma tarzıyla, hışırtılı sessiz harflerden sonra gelen sesli harflerin üzerine bastıra bastıra şöyle bir açıklamada bulundu:

"Orman kanunlarının uygulandığı durumlarda hayattan her türlü şey beklenir." Bu Sir Williams bir diyalektik uzmanıydı.

Dostoyevski, *Ölüler Evinden Anılar*'da, tıpkı büyük çocuklar gibi davranan, tiyatroya meraklı olan, aralarında çocuklar gibi birbirlerine kin beslemeden kavga eden kader mahkûmlarının davranışlarına merhametle yaklaşıyor. Belli ki Dostoyevski gerçek suç dünyasıyla tanışmamış, oradan kimseyle karşılaşmamış. Eğer tanışmış olsaydı, onlara karşı en ufak bir merhamet ifadesi kullanmazdı.

Kamplardaki hırsız vahşetinin haddi hesabı yoktur. Gerçek kader mahkûmları, elindeki son kuruşu, son kıyafeti hırsızlara kaptıran ve köle gibi çalışan mahkûmlardır. Bunlar adi

---

* 19. yüzyıl Fransız yazarlarından Pierre Alexis Ponson du Terrail'ın (1829-1871) yarattığı, suç dünyasına ait maceracı ve kurgusal bir karakterdir.

28 Mart 1947 yılında Stalin ve Jdanov önderliğinde kurulan onur mahkemelerinin amacı, SSCB'nin çıkarlarını korumak ve kamu görevlilerini Sovyet ruhunu benimsemiş, yüksek değer bilincine sahip birer vatansever olarak yetiştirmek şeklinde belirlenmiştir.

suçlulardan şikâyetçi olmaya korkarlar çünkü hırsızların müdürlerden daha güçlü olduklarını kendi gözleriyle görürler. Bir hırsız, kader mahkûmunu döver ve onu çalışmaya zorlar. On binlerce insan hırsızlar tarafından kıyasıya dövülmüştür. Tutuklu bulunan yüz binlerce mahkûm, hırsızlık ideolojisiyle kirlenmiş, insanlıktan çıkmıştır. Suç dünyasına ait unsurlar bir daha silinmemek üzere ruhlarına yerleşmiş, hırsız ve hırsızlık ahlakı her birinin ruhunda silinmez izler bırakmıştır.

Müdürler kaba ve acımasızdır, eğitmenler yalancıdır, doktorlar vicdansızdır ama bütün bunlar suç dünyasının o karanlık gücünün yanında solda sıfır kalır. Diğerlerinde yine az da olsa insanlık belirtilerine rastlanır. Oysa adi suçlular insan değildir.

Adi suçluların kamp hayatı üzerindeki ahlaki etkisi sınırsız ve çok yönlüdür. Kamp, bütünüyle ve tam anlamıyla olumsuz bir hayat okuludur. Ne mahkûmun kendisi, ne onun başındaki müdür ve muhafız, ne olanlara istemsiz de olsa tanık olanlar (mühendisler, jeologlar, doktorlar) ne yetkililer, ne de onların emrindekiler; hiç kimse ama hiç kimse kamptan yararlı ya da gerekli bir şey elde edemez.

Kamp hayatının her dakikası nefretle doludur.

Orada bir insanın bilmemesi, görmemesi gereken çok şey vardır. Bunları gören varsa, ölse daha iyidir onun için.

Bir mahkûm kampta sadece çalışmaktan nefret etmeyi öğrenir, başka da hiçbir şey öğrenemez.

Mahkûm orada pohpohlama, yalan söyleme, az ya da çok alçaklık yapma konularında eğitilir, bir egoiste dönüşür.

Özgür hayata geçtiğinde kamp yaşamı boyunca bir ilerleme kaydedemediği gibi, ilgi alanlarının da daraldığını, güdükleştiğini ve kabalaştığını görür.

Ahlak sınırları bir kenara atılmıştır.

Alçaklık yapsa da yaşamaya devam edebildiği ortaya çıkmıştır.

Yalan söyleyerek yaşamak mümkündür.

Söz verip sözünü tutmasa da yine de yaşamaya devam edebilir.

Arkadaşın parası içkiye harcanabilir.

Yalvarıp sadaka isteyerek yaşanabilir! Dilenerek yaşanabilir!

İnsanın alçaklık yaparak ölmediği ortaya çıkmıştır.

Mahkûm; haylazlığa, tembelliğe, yalana, herkese ve her şeye karşı öfkeye alışır. Kaderine ağlayarak bütün dünyayı suçlar.

Herkesin kendince derdi olduğunu unutarak kendi ızdıraplarını haddinden fazla abartır. Bir başkasının acısına merhametle yaklaşmayı unutmuştur, bu yüzden başkalarını anlamaz, anlamak istemez.

Şüphecilik, kamp mirasından kalanlar arasında en iyi şeydir.

İnsanlardan nefret etmeyi öğrenir.

Her şeyden korkar. Tam bir korkaktır. İhbarlardan, komşulardan korkar. Normal bir insanın korkmaması gereken şeylerden korkar. Yazgısının tekrarlanmasından korkar.

Manevi anlamda çökmüştür. Ahlak algısı değişmiştir ama o bunun farkında değildir.

Kamp müdürü mahkûmlara, kendileri üzerinde sahip olduğu sınırsız yetkiyi dikte eder; kendisini bir Tanrı gibi, hükümetin tek yetkili temsilcisiymiş gibi, sanki çok üstün bir ırktan gelen biriymiş gibi görmeleri konusunda mahkûmları eğitir.

İnsanların kaderini elinde tutan, yasak bölgeye geçen insanları öldüren bir muhafız, Kuzey'deki faaliyetleri hakkında müstakbel karısına neler anlatacak acaba? Yürümekte zorlanan aç ihtiyarları dipçiğiyle dövdüğünü nasıl dile getirecek?

Hüküm yiyen genç bir köylü, bu cehennemde sadece hırsızların iyi yaşadığını, onların saygı gördüğünü, her şeye gücü yeten müdürlerin sadece onlardan korktuğunu görür. Hırsız-

lar her zaman giyim kuşamlıdır, karınları toktur, birbirlerini korurlar.

Genç köylü düşünüp taşınır. Kamp hayatının doğru yolunun adi suçlulardan geçtiğini, sadece onlar gibi davranırsa gerçek kurtuluşa ulaşabileceğini düşünmeye başlar. En diplerde de yaşayabilen insanlar varmış demek ki, diye düşünür. Böylece genç köylü, davranışlarında ve düşüncelerinde adi suçluları taklit etmeye başlar. Onların her dediğini kabul eder, verdikleri bütün görevleri yerine getirmeye hazırdır, onlardan bahsederken büyük bir korku ve saygıyla konuşur. Onların kelime hazinesini çabucak benimsemeye çalışır. Kadın ya da erkek, mahkûm ya da özgür olsun, Kolıma'da bulunan hiç kimse, suçlu dünyasına ait bu kelime hazinesini kullanmadan varlığını sürdüremez.

Bu kelime hazinesi, insanın ruhuna doğru akıp giden bir zehir, bir toksindir. Suçlu dünyasına ait bu lehçeye hâkim olduğu andan itibaren kurbanın bu dünyayla ilişkisi başlamış olur.

Aydın ve eğitimli bir mahkûm, kamp şartlarının baskısı altındadır. Kıymetli olan her şey ayaklar altında çiğnenmiştir. İnsanın sahip olduğu medeniyet ve kültür donanımı, haftalarla gösterilebilecek kısa bir zaman dilimi içerisinde uçup gider.

Bir tartışmada ikna yöntemi, yumruk ve sopadır. Tehdit araçları ise dipçik ve çene yumruğudur.

Aydın kişi bir korkağa dönüşür. Beyni, ondan davranışlarını haklı çıkarmasını ister. Kendi kendini her türlü ikna edebilir, girdiği tartışmada herhangi bir tarafı tutabilir. Aydın mahkûm, suçlu dünyasındaki hayat öğretmenlerine, halkın çıkarları için mücadele eden savaşçılara tanık olur.

Şamar ya da yumruk, aydın mahkûmu, adi suçlu dünyasından herhangi bir Senya'nın ya da Kostya'nın sadık kölesi haline getirir.

Fiziksel etki, manevi etkiye dönüşür.

Bir aydın mahkûm ebediyen korkutulmuştur. Ruhu çökmüştür. Bu korkuyu ve çökmüş ruh halini özgür yaşamına da taşır.

Dalstroy ile sözleşme yaparak Kolıma'ya gelen mühendisler, jeologlar ve doktorlar çok çabuk baştan çıkarlar. Daha çok para, buranın kanun yapıcısı olan tayga, yararlanması kolay ve kârlı köle iş gücü, kültürel ilgilerin azalması —bütün bunlar bir araya gelip insanı baştan çıkarır ve kirletir. Uzun süre kampta çalışanlar anakaraya dönmek istemezler; çünkü orada paraları pul olur, oysa burada çalışanlar varlıklı, hali vakti yerinde bir hayat sürerler. İşte bu ahlaki yozlaşmaya literatürde "Kuzey'in çağrısı" deniyor.

İnsan ruhunun baştan çıkarılmasında, tüm Kolıma yaşamında sözü geçen alışkanlık ve zevklerin sahibi olan cani sabıkalıların oluşturduğu suç dünyasının çok büyük payı var.

1959

AVUKATLARIN KUMPASI

Altın madeninin dışkıları olan insan posalarını tırmıkla toplayıp Şmelyov'un çalışma ekibine getirmişlerdi. Toprak kazıp bataklık kömürü çıkarılan yarıktan kurtulmanın üç yolu vardı: "tepenin yamacı" da denilen isimsiz toplu mezara girmek, hastaneye sevk edilmek ya da Şmelyov'un ekibine katılmak. Birbirinden berbat üç yol. Şmelyov'un ekibi, diğer ekiplerle aynı yerde çalışırdı ama yaptığı iş onlarınki kadar ağır olmazdı. "Hedef normu doldurmak kanundur!" ya da "Hedef normu maden kazıcılarına kadar uygula!" gibi sloganlar burada sadece laftan ibaret değildi. Söz konusu sloganlar burada farklı yorumlanırdı: Normu tamamlayamayan kişi, kanuna karşı gelmiş ve devlete ihanet etmiş demektir; bunun karşılığını cezasına ek bir cezayla, hatta hayatıyla öder.

Bu ekiptekileri daha az ve daha kötü beslerler. Ama buraya özgü yerel deyişi çok iyi bellemiştim: "Kampta insanı öldüren tayının az olması değil, fazla olmasıdır." Maden kamplarında fazla tayının peşinde değildim o yüzden.

Şmelyov'un ekibine kısa bir süre önce, yaklaşık üç hafta kadar önce gönderilmiştim ve onun yüzünü daha önce hiç görmemiştim. Kış aylarının en soğuk günleriydi. Ekip başının kafası, yüzünü örtecek şekilde çaprazlamasına yırtık pırtık bir kaşkolle sarılı olurdu hep. Akşamları da yüzünü göremezdim çünkü baraka kapkaranlık olurdu. Kolımkanın ışığı kapıyı zar zor aydınlatırdı. Şimdi bile ekip başının yüzünü hatırlayamıyorum. Ama sesi hırıltılı ve nezleli gibiydi.

Aralık ayında gece vardiyasında çalışıyorduk ve her gecemiz işkence gibiydi. Eksi elli derece şakaya gelmezdi. Her

şeye rağmen gece vardiyası daha iyiydi, daha sakindi, maden-de daha az denetçi olurdu, daha az küfür ve daha az dayak yerdik.

Ekibimiz, kapının yanında hizaya girdi. Kışları hizaya dışarıda değil, barakadan çıkmadan dizilirdik. Buzlu gecede on iki saatlik çalışmaya çıkmadan önceki son dakikaları hatırlamak şimdi bile ızdırap veriyor. Buzlu sisin içeri sızdığı aralık kapıların önündeki bu kararsız itişip kakışmalarda herkesin karakteri ortaya çıkardı. Biri, titremesini bastırıp doğrudan karanlığa bir adım atar, bir diğeri nereden geldiği belli olmayan ve içinde ne tütün kokusu ne de tütün izi kalmış olan bir izmariti aceleyle emer, üçüncüsü yüzünü soğuk rüzgârdan korumaya çalışır, dördüncüsü sobanın önünde eldivenlerini açıp içlerine sıcak hava doldurmaya çalışırdı.

Barakada kalan son işçileri nöbetçi mahkûm kapının dışına ite kaka çıkarırdı. Her yerde, her ekipte en zayıflara böyle davranılırdı.

Bu ekipte beni henüz böyle iteklemediler. Burada benden daha güçsüzleri de vardı ve bu bir çeşit teselli, şuursuz bir sevinç veriyordu insana. Burada ben şimdilik hâlâ bir insandım. Nöbetçilerin itip kakmaları ve yumrukları Şmelyov'un ekibine gelmeden önceki diğer altın ekibimde kalmıştı.

Ekip, baraka kapısının yanında, dışarı çıkmaya hazır vaziyette hizada bekliyordu. Şmelyov bana doğru yaklaştı.

"Evde kalıyorsun!" dedi hırıltılı bir sesle.

"Sabah vardiyasına mı nakledildim?" diye sordum işkillenerek.

İnsanları vardiyadan vardiyaya hep saat yönünde naklederler, böylece iş günü heba olmaz ve mahkûm da birkaç saatlik dinlenme fırsatından mahrum edilirdi. Bu mekanizmayı iyi bilirdim.

"Hayır, seni Romanov çağırıyor."

"Romanov mu? Romanov da kim?"

"Bak şu bok herife, Romanov'u tanımıyor," diye lafa karıştı nöbetçi mahkûm.

"Yetkililerden biri, anladın mı? Ofisin bu tarafında kalıyor. Saat sekizde yanında olacaksın."

"Saat sekizde!"

Muazzam bir rahatlama dalgası sardı benliğimi. Yetkili beni yanında saat on ikiye kadar, akşam yemeğine ya da daha geç saatlere kadar tutsa, bugün hiç işe çıkmama şansım olurdu. Vücudumda ani bir yorgunluk hissettim. Ama bu mutlu bir yorgunluktu, kaslarım sızlamaya başlamıştı.

Belime sardığım ipi gevşettim, ceketimin önünü açtım ve sobanın yanına oturdum. Hemencecik ısındım. İş gömleğimin altındaki bitler hareketlenmeye başladı. Yenmiş tırnaklarla boynumu ve göğsümü kaşıdım. Sonra da içim geçmiş.

"Haydi, gitme zamanı!" diyerek omzumdan dürttü beni nöbetçi mahkûm. "Git de gelirken sigara getir, unutma!"

Yetkilinin yaşadığı evin kapısını çaldım. Çok sayıda kilit ve sürgü şıkırtısından sonra kapının ardından biri seslendi:

"Kim o?"

"Emredildiği üzere, mahkûm Andreyev."

Sürgü şıkırtısı, kilit çıngırtısı duyuldu ve sesler kesildi.

Soğuk hava, ceketimin altından girmeye ve ayaklarımdaki sıcaklık kaybolmaya başlamıştı. Çizmelerimi birbirine vurmaya başladım. Keçe çizme yerine eski pantolonlardan ya da montlardan dikilmiş pamuklu kapitone çizmeler giyiyorduk.

Kapı sürgüleri tekrar şakırdamaya başladı ve çift kanatlı kapı, ışığı, ısıyı ve müziği dışarı vererek açıldı.

İçeri girdim. Giriş holünden yemek odasına açılan kapı açıktı, yemek odasında radyo çalıyordu.

Yetkili şahıs Romanov, karşımda duruyordu. Daha doğrusu ben onun önünde duruyordum. Kısa boylu, şişman, parfüm kokan, hareketli Romanov, fıldır fıldır siyah gözleriyle vücudumu inceleyerek etrafımda pervane oldu.

Mahkûmun pis kokusu burun deliklerine kadar girince cebinden kar beyaz mendilini çıkararak salladı. Müzik, sıcak ve parfüm dalgası sardı her yanımı. En önemli şey de odanın verdiği sıcaklıktı. Hollanda yapımı soba kor gibi yanıyordu.

Romanov etrafımda dönerek ve parfümlü mendilini sallayarak, "İşte tanıştık," diye heyecanla tekrarlayıp durdu. "İşte tanıştık. Haydi, içeri geç." Yan odanın kapısını açtı. Odada bir çalışma masası, iki de sandalye vardı. "Otur. Neden seni çağırdığımı asla tahmin edemezsin. Bir sigara iç."

Masanın üzerindeki kâğıtları karıştırmaya koyuldu.

"Adın ve baba adın ne?"

Söyledim.

"Ya doğum tarihin?"

"1907 "

"Avukat mısın?"

"Aslında avukat değilim ama 1920'lerin sonlarında Moskova Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okumuştum."

"O halde avukatsın. İşte bu harika. Şimdi sen biraz otur, bir yerleri aramam lazım, sonra birlikte yola çıkarız."

Romanov hoplaya sıçraya odadan çıktı. Hemen ardından yemek odasındaki radyo kapandı ve telefon görüşmesi başladı.

Sandalyede otururken uyuklamaya başladım. Hatta rüya bile gördüm. Romanov kâh ortadan kayboluyor kâh tekrar ortaya çıkıyordu.

"Bir şey söyleyeceğim. Barakada eşyan kaldı mı?"

"Hepsi yanımda."

"İşte bu harika, gerçekten harika. Araba şimdi gelir. İkimiz birlikte gideceğiz. Nereye gidiyoruz biliyor musun? Tahmin bile edemezsin! Hatınnah'a gidiyoruz, yönetim binasına. Hiç gitmiş miydin? Şaka şaka..."

"Benim için fark etmez."

"Harika!"

Çizmelerimi çıkardım, ayak parmaklarımı ovuşturdum, ayağımdaki dolakları yeniden sardım.

Duvardaki saat on bir buçuğu gösteriyordu. Hatınnah'la ilgili konuşma şaka bile olsa bugün artık işe çıkmayacağım kesindi.

Kamyon horultusu yaklaştı, farların ışıkları panjurların arasından geçip çalışma odasının tavanına yansıdı.

"Geldik, geldik!"

Romanov'un üzerinde koyun derisinden beyaz bir gocuk, kürklü ve kulakları kapatan Yakut şapkası, ayaklarında ceylan derisinden yapılma desenli çizmeler vardı.

Ben de ceketimin önünü kapattım, belimdeki ipi sıkıca bağladım, eldivenlerimi sobanın üzerine tutup ısıttım.

Kamyona bindik. Açık kasalı, bir buçuk tonluk bir kamyondu bu.

"Bugün kaç, Mişa?" diye sordu Romanov şoföre.

"Eksi altmış derece, yoldaş müdür. Gece vardiyasını iptal edip insanları barakalara geri gönderdiler."

Demek ki bizim Şmelyov ekibi de evde. O kadar da şanslı değilmişim yani.

"Eh, Andreyev," dedi etkili ve yetkili müdür etrafımda hoplayıp zıplayarak, "sen kamyonun kasasına otur. Yolumuz uzak değil. Mişa hızlı sürer kamyonu. Değil mi Mişa?"

Mişa hiçbir şey demedi. Kamyonun kasasına tırmandım, ellerimle ayaklarıma sarınarak dertop oldum. Romanov ön koltuğa sığıştı ve yola çıktık.

Yol çok kötüydü. O kadar çok sallandık ki donmadım bile.

Hiçbir şey düşünmek istemiyordum, zaten soğukta bir şey düşünmek de imkânsızdı.

Yaklaşık iki saat sonra uzaktan ışıklar yanıp sönmeye başladı. Kamyon, kütüklerden yapılma iki katlı bir evin önünde durdu. Bütün ev karanlıktı, sadece ikinci kattaki bir pencerede ışık yanıyordu. Büyük sundurmanın önünde gocuklu iki nöbetçi duruyordu.

"İşte geldik. Harika! Burada biraz beklesin." Ve Romanov büyük merdivenlerde gözden kayboldu.

Saat gecenin ikisiydi. Her yerde ışıklar sönmüştü. Sadece nöbetçinin masasındaki lamba yanıyordu.

Çok fazla beklemeye gerek kalmadı. Üzerini değiştirip NKVD* üniformasını giymiş olan Romanov merdivenlerden koşarak indi ve el salladı.

"Bu tarafa, bu tarafa!"

Nöbetçi memurun yardımcısıyla beraber üst kata çıktık ve ikinci katın koridorunda, üzerinde "NKVD Başdanışmanı Smertin" yazan kapının önünde durduk. Bu kadar tehdit edici bir takma isim** (gerçek soyadı bu olamazdı herhalde) tüm tükenmişliğime rağmen beni bile etkilemişti.

"Bir takma isim için fazla abartılı," diye içimden geçirirken kapıdan içeri adımımızı atıp, bütün bir duvarı işgal eden Stalin portresinin bulunduğu kocaman bir odaya girdik. Devasa bir çalışma masasının önünde durduk ve bütün hayatını odalarda, hem de böyle odalarda geçiren adamın kumral solgun yüzüne pürdikkat baktık.

Romanov saygıyla masanın önünde eğildi.

Yoldaş Başdanışman Smertin'in donuk mavi gözleri üzerimde sabitlendi. Ama sadece kısa bir an için. Masada bir şeyler aradı, bazı evrakları karıştırdı. Romanov'un emre amade parmakları, aranan şeyi derhal buldu.

"Soyadın?" diye sordu Smertin, evraktan gözünü ayırmadan. "Adın? Baba adın? Ceza madden? Ceza süren?"

Sorulara cevap verdim.

"Avukat mısın?"

"Avukatım."

---

* NKVD: İçişleri Halk Komiserliği. Aynı zamanda 1930'larda ve II. Dünya Savaşı sırasında gizli polis teşkilatı olarak da görev yapmıştır.

Smert (смерть), Rusçada "ölüm" demektir. –e.n.

Solgun suratını masadan kaldırdı.

"Hiç şikâyet dilekçesi yazdın mı?"

"Yazdım."

Smertin burnundan solumaya başladı.

"Ekmek tayınıyla mı ilgili?"

"Hem ekmek için, hem de genel olarak."

"İyi. Götürün onu!"

Bir şey açıklamak ya da sormak için hiçbir girişimde bulunmadım. Neden bulunayım ki? Nasıl olsa soğukta değilim, altın madeninde gece vardiyasında değilim. Bir şey açıklamak istiyorlarsa zaten açıklarlar.

Nöbetçi memurun yardımcısı elinde bir notla geldi. Beni gecenin karanlığında kasabanın en dışında bulunan, üç sıra dikenli tellerle çevrili, dört gözetleme kulesinin koruduğu tecrit halindeki kamp hapishanesine götürdüler.

Hapishanede büyük koğuşlar da vardı, tek kişilik hücreler de. Bu tek kişilik hücrelerden birine de beni tıkıştırdılar. Yan hücrelerdeki komşulardan hiç cevap beklemeden, onlara hiçbir soru sormadan hep kendimden bahsettim. Burada kalıcı olmadığımı anlamaları için böyle davranmak âdettendi.

Sabah oldu. İlk bakışta geceden farksız, güneşsiz, ışıksız, sıradan bir Kolıma sabahıydı. Parmaklıklara vurup dumanı tüten kaynar su kovası getirdiler. Beni almaya bir muhafız geldi. Arkadaşlarımla vedalaştım. Onlar hakkında hiçbir şey bilmiyordum.

Beni dünkü binaya götürdüler. Bu sefer bina gözüme gece olduğundan daha küçük göründü. Bu kez Smertin'in sevimli gözlerinin huzuruna çıkarılmadım.

Nöbetçi oturmamı ve beklememi emretti. Tanıdık bir ses duyana kadar oturdum ve bekledim:

"İşte bu çok güzel! Harika! Şimdi gideceksiniz!" Yabancı topraklarda Romanov bana "siz" diye sesleniyordu.

Düşünceler zihnimde uyuşuk uyuşuk dolanıyordu. Bunu neredeyse fiziksel olarak hissedebiliyordum. Yeni bir şey üzerinde düşünmem gerekiyordu, alışık olmadığım, bilmediğim bir şey. Bu yeni şey, maden ocağıyla ilgili değildi. Eğer şu an çalıştığımız Partizan Madeni'ne geri dönüyor olsaydık, Romanov bana "Şimdi gideceğiz," derdi. Demek ki beni o olmadan başka bir yere götürüyorlar. Dipsiz kuyulara!

Romanov merdivenlerden hoplaya zıplaya indi. Küçük bir çocuk gibi merdivenin tırabzanlarına oturup aşağı kayarak inecekmiş gibi geldi bir an. Elinde neredeyse bir bütüne yakın somun vardı.

"Alın bunu, yolluk. Ve bir şey daha var." Yukarılarda kayboldu ve elinde iki ringa balığıyla geri döndü. "Hediye olarak, ha? Hepsi bu sanırım... Ah, en önemli şeyi unuttum. Sigara içmemek böyle bir şey işte."

Romanov yukarı çıktı ve elinde bir gazeteyle tekrar göründü. Gazetenin üzerine tütün serpiştirilmişti. Tecrübeli gözlerle bakarak "Üç kibrit kutusu eder herhalde," diye geçirdim içimden. Sekizlik pakette sekiz kibrit kutusunu dolduracak kadar tütün olurdu. Kamptaki ölçü birimimiz böyleydi.

"Yol için. Kuru tayın."

Başımı salladım.

"Muhafızı çağırdınız mı?"

"Çağırdık," dedi nöbetçi.

"Kıdemli olanı yukarı yollayın!"

Romanov merdivenlerden kayboldu.

İki muhafız geldi. Biri daha yaşlıcaydı, yüzü çopurdu ve başında Kafkas tipi bir papak vardı. Daha genç olan diğer muhafız, yirmili yaşlarda ve al yanaklıydı. Onun başında Kızıl Ordu miğferi vardı.

Nöbetçi muhafız beni göstererek, "İşte bu," dedi.

Her iki muhafız da (genç olan ve çopur yüzlü) beni baştan ayağa çok dikkatli süzdüler.

"Peki, müdür nerede?" diye sordu çopur yüzlü.

"Yukarıda. Paket de orada."

Çopur yüzlü yukarı çıktı ve Romanov'la birlikte hemen geri döndü.

Çok sessiz konuşuyorlardı. Çopur yüzlü beni gösteriyordu.

"Tamam," dedi sonunda Romanov. "Elinize bir not vereceğiz."

Sokağa çıktık. Gece, Partizan adlı maden ocağından gelen kamyonun durduğu sundurmanın önünde bu kez "kuzgun" denilen ve parmaklıklı pencereleri olan konforlu bir hapishane otobüsü duruyordu. İçine oturdum. Parmaklıklı kapılar kapandı, muhafızlar arkada yerini aldı ve otobüs hareket etti. Kuzgun, bütün Kolıma'yı ortadan ikiye bölen ana yolu bir süre takip ettikten sonra başka bir yola saptı. Yol, tepelerin arasında kıvrılırken otobüsün motoru yokuşlarda uğulduyordu. Tepemizde seyrek karaçam ağaçlarıyla kaplı sarp kayalıklar ve üzerleri buzla kaplı söğüt dalları yükseliyordu. Nehir yatağını takip eden otobüs, tepelerin etrafında birkaç kez dolandıktan sonra küçük bir düzlüğe çıktı. Burada ağaçlar kesilerek orman yolu açılmış ve gözetleme kuleleri konmuştu. Üç yüz metre kadar ileride ise eğimli kulelerle ve dikenli tellerle çevrili koyu renkli baraka yığınları vardı.

Yol üzerindeki nizamiyenin kapısı açıldı ve beline revolver kuşanmış bir nöbetçi dışarı çıktı.

Otobüs, motoru çalışır vaziyette olduğu yerde bekledi.

Şoför araçtan inip benim penceremin önünden geçti.

"Gördün mü, yol bizi kıvrım kıvrım nasıl da sarıverdi. Tıpkı Serpantinka'nın yılanvari kıvrımları gibi.*"

---

* 1930'ların ortalarında Hatınnah'dan bir buçuk kilometre ötede inşa edilen Serpantinka Sorgu Hapishanesi, genelde ölüm cezalarının verildiği yerdir ve buradan sağ çıkanın olmadığı söylenir. Rusçada "yılan gibi kıvrılan yol" anlamına gelen "Serpantinka" adını, yolunun kıvrımlı olmasından almıştır.

Bu ismi daha önce de duymuştum. Tehdit edici Smertin soyadından bile daha korkunç şeyler çağrıştırıyordu bu isim. Burası, geçen yıl bir sürü insanın öldüğü Kolıma'nın meşhur sorgu hapishanesiydi. Cesetleri daha çürüyememişti bile. Hiçbir zaman çözülmeyen dondan dolayı cesetler asla çürümeyecek.

Kıdemli muhafız patika boyunca hapishaneye doğru ilerlerken ben, pencerenin yanında oturmuş, kendi sıramın, ölüm saatimin geldiğini düşünüyordum. Ölümü düşünmek, başka herhangi bir şeyi düşünmek kadar zor geliyordu. Kafamda kurşuna dizilmeme dair hiçbir tablo canlanmıyordu. Öylece oturup bekledim.

Kış alaca karanlığı çoktan bastırmıştı. Kuzgunun kapısı açıldı ve kıdemli muhafız bana bir çift keçe çizme fırlattı.

"Bunları giy! Kapitone çizmelerini çıkar!"

Ayağımdakileri çıkardım, keçe çizmeleri giymeye çalıştım. Yok, ayağım içine mümkün değil girmiyordu. Dar gelmişti.

"Kapitone çizmelerle oraya kadar gidemezsin," dedi çopur yüzlü.

"Giderim."

Çopur yüzlü, keçe çizmeleri otobüsün bir köşesine fırlattı.

"Gidelim o zaman!"

Otobüs geri manevra yaptı ve kuzgun aceleyle son gaz Serpantinka'dan uzaklaştı.

Kısa bir süre sonra önümüzde bir görünüp bir kaybolan araçlardan tekrar ana yola çıktığımızı anladım.

Otobüs yavaşladı. Etrafta büyük bir kasabanın ışıkları görünmeye başladı. Fazlaca aydınlatılmış bir binanın sundurmasının önünde durduk. Yetkili Smertin'in binasındaki gibi aydınlık bir koridora girdim. Tahta bölmenin ardında, duvara asılı telefonun yanında, belinde tabancasıyla bir nöbetçi

oturuyordu. Bu kasabanın adı Yagodnıy idi. Yolculuğumuzun ilk gününde topu topu on yedi kilometre yol yapmıştık. Daha başka nereye gidecektik acaba?

Nöbetçi beni en dipteki odaya götürdü. Burası tahta bir yatağı, su çanağı ve tuvalet ihtiyacı için kullanılan kovasıyla bir tecrit odasıydı. Kapıda göz deliği olarak bir oyuk açılmıştı.

Orada iki gün kaldım. Ayaklarımdaki irinli iskorbüt yaralarına sardığım sargı bezlerini kurutup yeniden sarmaya bile vaktim olmuştu.

NKVD'nin bölge teşkilatı binasında, ücra yerlere özgü bir sessizlik hâkimdi. Küçük köşemden dışarıdan gelen seslere dikkatle kulak kesiliyordum. Gündüzleri bile koridorda pek nadir ayak sesi duyuluyordu. Giriş kapısı seyrek açılıyor, kapı kilitlerinden pek az anahtar sesi geliyordu. Her zaman aynı bekçi vardı. Tıraşsız, üzerinde eski bir ceket, omzunda tüfeğiyle aynı bekçi. Yoldaş Smertin'in üst düzey bir siyaset yürüttüğü parlak Hatınnah'a kıyasla burası oldukça gösterişsiz görünüyordu. Telefon bile çok nadir çalıyordu.

"Evet. Yakıt ikmali yapıyorlar. Evet. Bilmiyorum yoldaş müdür."

"Tamam, kendilerine ileteceğim."

Kimden bahsediyorlardı? Benim muhafızlardan mı? Günde bir kere, akşama doğru, hücremin kapısı açılıyor, nöbetçi bana bir kâse çorba ve bir parça ekmek getiriyordu.

"Ye!"

Bu, benim yemeğimdi. Devletin verdiği yemek. Kaşık da veriyorlardı. Ana yemek, çorbanın içine karıştırılarak servis ediliyordu.

Kâseyi alıyor, yemeği bitiriyor ve kampta yaptığımız gibi kâsenin dibini yalayıp tertemiz yapıyordum.

Üçüncü gün hücremin kapısı açıldı. Kısa montunun üzerine gocuk giymiş olan çopur yüzlü savaşçı içeri girdi.

"Dinlendin mi? Haydi gidelim!"

Sundurmada beklemeye başladım. Yine sıcacık hapishane otobüsüyle gideceğimizi düşünmüştüm ama kuzgun etrafta görünmüyordu. Sundurmanın önünde, sıradan üç tonluk kamyonlardan biri duruyordu.

"Bin!"

Uysalca kamyonun kasasına tırmandım.

Genç savaşçı, şoförün yanına geçti. Çopur yüzlü benim yanıma oturdu. Kamyon hareket etti ve birkaç dakika sonra kendimizi ana yolda bulduk.

Beni nereye götürüyorlardı? Kuzeye mi güneye mi? Batıya mı yoksa doğuya mı?

Bunları sormaya gerek yoktu. Zaten muhafızlar da söylemezdi.

Başka bir bölgeye mi naklediyorlardı? Hangi bölgeye?

Kamyon uzun süre sarsıldı ve birdenbire durdu.

"Burada yemek molası vereceğiz. Aşağı in!"

Denileni yaptım.

Ana yol güzergâhı üzerindeki bir kafeteryaya girdik.

Ana yol, Kolıma'nın atardamarı ve ana siniriydi. Yolun her iki tarafından da vızır vızır teknik ekipman taşıyan araçlar gelip geçiyordu. Bunlarda koruma yoktu. Gıda maddeleri ise firari mahkûmların baskın yapıp malları yağmalaması nedeniyle muhafız koruması olmadan yola çıkarılmıyordu. Muhafızlar koruma konusunda şoförlerden ve gıda tedarikçilerinden de destek alıyordu. Her ne kadar bu destek pek güvenilir olmasa da hırsızlığı önleyebiliyordu.

Bu tür kafeteryalara jeologlar, maden tetkik ve arama ekipleri, dolgun ücretlerle tatile çıkanlar, tütün ve çifir karaborsacıları geliyordu. Bunlar Kuzey'in kahramanları ve Kuzey'in alçaklarıydı. Civardaki bütün kafeteryalarda her zaman içki satılırdı. Bu insanlar buralarda buluşur, tartışır, yumruklaşır, haber alışverişi yapar ve hep acele ederlerdi... Sürücüler, kamyonlarının motorlarını çalışır vaziyette

bırakarak biraz dinlenip yola devam etmek üzere iki-üç saat kadar kamyonun içinde uyurlardı. Aynı kafeteryalara, yukarı kısımlara, taygaya doğru yol alan, üst başları tertemiz, düzenli mahkûm gruplarını ve yukarı kısımlardan, taygadan dönen, leş gibi olmuş, insanlıktan çıkmış hurda yığınlarını da getirirlerdi. Kaçak mahkûmları avlayan sivil polisler de gelirdi buraya. Kaçak mahkûmlar ise genelde askerî üniformalarla dolaşırdı. Buraya ayrıca ZİS marka limuzinleriyle bütün bu insanların efendileri olan, onların yaşam ve ölüm fermanlarını ellerinde tutan müdürler de gelirdi. Bir oyun yazarına Kuzey'in gerçekte ne olduğunu mutlaka bu tür kafeteryalarda göstermek lazım. Burası ideal bir oyun sahnesidir.

Kafeteryada yanmaktan kıpkırmızı olmuş kocaman yuvarlak sobaya doğru yaklaşmaya çalışarak ayakta duruyordum. Muhafızlar kaçmam konusunda pek endişelenmiyorlardı çünkü bunun için çok güçsüz olduğum her halimden belliydi. Benim gibi bir ayağı çukurda olan birinin eksi elli derecelik ayazda kaçacak hali olmadığını herkes açıkça görebiliyordu.

"Şuraya otur ve ye!"

Muhafız bana bir tabak sıcak çorba ve ekmek aldı.

"Şimdi yola devam edeceğiz," dedi genç olan. "Kıdemli muhafızı bekliyoruz."

Çopur yüzlü yanımıza geldiğinde yalnız değildi. Üzerinde gocuğu ve tüfeği olan yaşlıca bir savaşçıyla geldi (bunlara o dönemlerde asker yerine savaşçı denirdi). Bir bana baktı, bir de çopur yüzlüye.

"Eh, ne yapalım, bu da olur," dedi.

"Gidelim!" dedi çopur yüzlü bana.

Büyük kafeteryanın öbür tarafına geçtik. Duvarın dibinde, üzerinde kısa denizci paltosu ve kafasında siyah, kulakları örten, kumaştan yapılma ve devlet malı bir kamp şapkası olan bir adam, iki büklüm vaziyette oturuyordu.

"Buraya otur!" dedi bana çopur yüzlü.

Hiç karşı koymadan yere, adamın yanına oturdum. Adam kafasını bile çevirmedi.

Çopur yüzlü ve yanındaki yabancı savaşçı gittiler. Benim genç muhafız bizim yanımızda bekledi.

Mahkûm şapkalı adam bana fısıldayarak, "Kendilerine mola veriyorlar, anladın mı?" dedi. "Buna hakları yok."

"Bunlar çoktan ruhsuz olmuşlar," dedim. "Ne istiyorlarsa onu yapsınlar. Sen niye gocunuyorsun ki?"

Adam kafasını kaldırdı.

"Sana böyle bir hakları yok diyorum..."

"Bizi nereye götürüyorlar?" diye sordum.

"Seni nereye götürdüklerini bilmem ama beni Magadan'a götürüyorlar. Kurşuna dizmeye."

"Kurşuna dizmeye mi?"

"Evet. Mahkûmum ben. Batı bölümü yönetiminden. Susuman'dan.*"

Bana söylediği şeyler hiç hoşuma gitmemişti. Üst makamların ölüm cezası uygulamalarını hiç bilmiyordum. Mahcup bir şekilde sustum.

Çopur yüzlü savaşçı, yeni yol arkadaşımızla birlikte geri geldi.

Aralarında bir şeyler konuşmaya başladılar. Muhafız sayısı çoğaldıkça daha sert, daha kaba olmaya başlamışlardı. Bana kafeteryadan başka çorba getiren olmadı.

Birkaç saat daha yol aldık. Kafeteryadan yanımıza üç mahkûm daha eklemişlerdi. Büyük bir ekip olmuştuk artık.

Bütün Kolıma cehenneminden geçenler gibi bu üç kişinin de yaşı belirsizdi. Şişmiş ve benzi atmış derilerinden, şiş

* Susuman'ın yer altı zenginliği 1930'lu yılların başlarında Dalstroy firması tarafından yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılmış ve bu bölge zamanla Batı yönetiminin maden sanayii alanındaki merkezi haline gelmiştir.

yüzlerinden açlık ve iskorbüt okunuyordu. Suratları don lekeleriyle doluydu.

"Sizi nereye götürüyorlar?"

"Magadan'a. Kurşuna dizmeye. Bizler mahkûmuz."

Üç tonluk kamyon kasasında iki büklüm, sırt sırta vermiş, kıvrılmış vaziyette yatıyorduk. Kamyonun amortisörleri iyi durumdaydı, ana yol çok düzgündü, hiç sallanmadığımız için donmaya başlamıştık.

Üşüdüğümüz için bağırıyor, inliyorduk ama muhafızlar bize acımıyordu. Karanlık basmadan Spornıy'a* varmamız gerekiyordu.

Kurşuna dizilecek mahkûmlardan biri beş dakikacık olsun ısınmak için yalvardı.

Artık köyün ışıkları yanmaya başladığında kamyon son hızla Spornıy'a girdi.

Çopur yüzlü yanımıza geldi.

"Bu gece sizi kampın tecrit hücresine yerleştirecekler. Sabah yola devam edeceğiz!"

İliklerime kadar donmuş, soğuktan uyuşmuştum. Son gücümle ayaklarımla karlara vuruyor ama ısınamıyordum. Savaşçılar kamp yetkililerini aramaya gitti. Nihayet bir saat sonra bizi sobasız, buz gibi bir hücreye götürdüler. Bütün duvarlar buz tutmuştu. Toprak zemin don vaziyetteydi. Bir kova su getirdiler. Ardından kilit şıkırtıları duyuldu. Peki ya odun? Ya soba?

İşte orada, Spornıy'da geçirdiğimiz o gece, bir dakikacık olsun uyumak için boş yere uğraşırken, on ayak parmağımın onu da dondu.

Sabah bizi hücreden çıkarıp yine kamyona bindirdiler. Önümüzde tepeler görünüp kayboluyor, karşıdan gelen

---

* 1950'lerin sonlarına kadar "Spornoye" de denilen Spornıy Köyü, diğer köylere ya da maden ocaklarına götürülecek mahkûmlar için nakliye merkezi görevi görmüştür.

araçların motor sesleri duyuluyordu. Kamyon bir dağ geçidinden aşağı inmeye başlayınca o kadar ısındık ki buradan ayrılasımız gelmedi. Bu muhteşem topraklarda biraz olsun yürümek istedik.

En az on derece fark vardı. Rüzgâr bile hafif ılık gibiydi, neredeyse bahar havası vardı.

"Muhafız! Tuvaletimiz geldi!.."

Havanın sıcaklığından, ılık esen güney rüzgârından, tayganın don tutmuş ruhunu ardımızda bıraktığımızdan ne kadar mutluluk duyduğumuzu savaşçılara daha başka nasıl anlatabilirdik?

"İyi, inin!"

Bacaklarını açmak, sigara tüttürmek muhafızların da işine gelmişti. Benim şu adalet avcısı, muhafıza doğru yaklaştı.

"Sigara içebilir miyiz yoldaş savaşçı?"

"Tamam ama yerine dön."

Aramıza yeni katılanlardan biri kamyondan inmek istemedi. Ama tuvalet işinin uzadığını görünce kamyon kasasının kenarına doğru yöneldi ve bana eliyle işaret yaptı.

"İnmeme yardım et."

Elimi uzattım. Aniden bu bitkin paçavranın aşırı hafifliğini, ölüm hafifliğini hissettim. Geri adım attım. Adam, kamyonun kasasına tutunarak zar zor birkaç adım attı.

"Hava ne kadar da ılık!" Ama bulutlu gözlerinde hiçbir ifade yoktu.

"Gidelim artık. Eksi otuz derece."

Her geçen saat hava daha da ısınıyordu.

Palatka Köyü'ndeki kafeteryada muhafızlarımız son kez yemek yemek üzere mola verdiler. Çopur yüzlü bana bir kilo ekmek almıştı.

"Al sana beyaz ekmek. Akşama varmış oluruz."

Aşağılarda Magadan'ın ışıkları görünmeye başladığında kar atıştırıyordu. Eksi on dereceydi. Rüzgâr yoktu. Kar, küçük partiküller ve düz bir şerit şeklinde yağıyordu.

Kamyon, NKVD'nin bölge komite binasına yakın bir yerde durdu. Muhafızlar binaya girdi.

Binadan sivil kıyafetli, şapkasız bir adam çıktı. Elinde yırtılarak açılmış bir zarf vardı.

İşe alışkın bir tonla ve yüksek sesle bir isim söyledi. Hafif gövdeli adam, onun bir işaretiyle kenara geçti.

"Hapishaneye!"

Sivil giysili adam binaya girip gözden kayboldu ve hemen geri çıktı.

Elinde yeni bir zarf vardı.

"İvanov!"

"Konstantin İvanoviç."

"Hapishaneye!"

"Ugritskiy!"

"Sergey Fyodoroviç!"

"Hapishaneye!"

"Simonov!"

"Yevgeniy Petroviç!"

"Hapishaneye!"

Ne muhafızlarla ne de Magadan'a birlikte geldiğimiz kişilerle vedalaşabildim. Uygun düşmezdi.

Bölge komite binasının önünde muhafızlarla sadece ben kalmıştım.

Sivil kıyafetli adam elinde bir zarfla sundurmada belirdi.

"Andreyev! Binaya! Şimdi size belge vereceğim," dedi beni bekleyen muhafızlara.

Binaya girdim. İlk iş olarak, soba nerede? İşte orada. Merkezî ısıtmalı kalorifer radyatörü. Ahşap bölmenin arka tarafında bir nöbetçi oturuyor. Telefon da orada. Hatınnah'daki yoldaş Smertin'in ofisindekinden daha köhne bir ofisti bu. Ama belki de diğer ofis benim Kolıma hayatımda gördüğüm ilk ofisti de ondan bana güzel görünmüştü.

Koridordan yukarıya, ikinci kata dönemeçli bir merdiven çıkıyordu.

Çok fazla beklemedim. Yukarıdan bizi dışarıda karşılayan o sivil kıyafetli adam indi.

"Buraya gelin!"

Dar merdivenden ikinci kata çıktık. Üzerinde "Başdanışman Y. Atlas" yazan kapının önüne geldik.

"Oturun!"

Oturdum. Küçücük odada en büyük yeri masa kaplıyordu. Üzerinde kâğıtlar, dosyalar, birtakım listeler vardı.

Atlas, otuz sekiz ya da kırk yaşlarında bir adamdı. İri, atletik yapılı, kel denebilecek kadar seyrek siyah saçları vardı.

"Soyadın?"

"Andreyev."

"Adın, baba adın, ceza madden ve ceza süren?"

Hepsini cevapladım.

"Avukat mısın?

"Avukatım."

Atlas oturduğu yerden fırladı ve masanın etrafını dolaştı.

"Harika! Sizinle Yüzbaşı Rebrov konuşacak!"

"Yüzbaşı Rebrov kim?"

"Gizli Siyasi Birim'in Başkanı. Aşağı inin!"

Kaloriferin yanındaki yerime döndüm. Edindiğim bilgiyi kafamda tarttıktan sonra ne olur ne olmaz diye muhafızların bana verdiği bir kilo beyaz ekmeği bekletmeden yemeye karar verdim. Üzerine bir zincirle bardak iliştirilmiş olan su bidonu da buradaydı. Duvardaki sarkaçlı saat ritmik bir şekilde tik taklıyordu. Yarı uykulu vaziyette birinin hızlı adımlarla önümden geçip yukarı çıktığını duydum. Nöbetçi beni uyandırdı.

"Onu Yüzbaşı Rebrov'a götür!"

Beni ikinci kata çıkardılar. Küçük bir çalışma odasının kapısı açıldı. İçeriden gelen sert bir ses duydum.

"Bu tarafa! Bu tarafa!"

Çalışma odası, iki saat önce bulunduğum odadan biraz daha büyük, sıradan bir odaydı. Yüzbaşı Rebrov'un cam gibi gözleri doğrudan üzerime çevrilmişti. Masanın bir kenarında yarım bırakılmış bir bardak limonlu çay ve bir tabakta kemirilmiş kaşar peynir kenarı duruyordu. Odada telefonlar, dosyalar, portreler vardı.

"Soyadın? Adın? Baba adın? Ceza madden? Ceza süren? Avukat mısın?"

"Avukatım."

Yüzbaşı Rebrov masanın üzerinden eğildi, cam gözlerini bana yaklaştırarak, "Parfentyev'i tanıyor musunuz?" diye sordu.

"Evet, tanıyorum."

Parfentyev, altın madeninde çalışırken Şmelyov'un ekibine geçmeden önceki ekip şefimdi. Beni Parfentyev'in ekibinden alıp önce Poturayev'in ekibine, oradan da Şmelyov'un yanına nakletmişlerdi. Parfentyev'in ekibinde birkaç ay çalışmıştım.

"Evet, tanıyorum. Dmitri Timofeyeviç Parfentyev benim ekip şefimdi."

"Demek öyle. İyi. Yani Parfentyev'i tanıyorsunuz?"

"Evet, tanıyorum."

"Peki, Vinogradov'u tanıyor musunuz?"

"Vinogradov'u tanımıyorum."

"Uzak Doğu Bölge Mahkemesi Başkanı Vinogradov'u?"

"Tanımıyorum."

Yüzbaşı Rebrov bir sigara yaktı, dumanı iyice içine çekip kendince kafasından bir şeyler geçirirken dikkatle bana bakmaya devam etti.

Sigarasını çay tabağına bastırarak söndürdü.

"Demek Vinogradov'u tanıyorsun ama Parfentyev'i tanımıyorsun?"

"Tam tersi, ben Vinogradov'u tanımıyorum..."

"Ah, evet. Parfentyev'i tanıyorsun, Vinogradov'u tanımıyorsun. Eh, tamam o zaman!"

Yüzbaşı Rebrov bir düğmeye bastı. Arkamdaki kapı açıldı.

"Hapishaneye!"

Sigara izmaritinin söndürüldüğü tabakla yarım bırakılmış peynir kenarını, Gizli Siyasi Birim Başkanı'nın çalışma odasındaki masanın üzerinde, su dolu sürahinin sağında bırakarak çıktım odadan.

Muhafız beni gecenin derinliğinde uykuya dalmış Magadan sokaklarından götürdü.

"Acele et!"

"Bir yere yetişecek değilim."

"Sen konuş daha!" diyen muhafız, tabancasını çıkardı. "Seni köpek gibi vururum. Listeden adını silmek çocuk oyuncağı!"

"Silemezsin," dedim. "Yüzbaşı Rebrov'un önünde hesap vermek zorundasın."

"Yürü, mikrop seni!"

Magadan küçük bir şehirdi. Hemencecik "Vaskov'un Evi"ne vardık. Buradaki yerel hapishaneye böyle denirdi. Vaskov, Magadan inşa edilirken Berzin'in* yardımcısıydı. Ahşap hapishane, Magadan'da inşa edilen ilk binalardan biriydi. Hapishane, onu inşa ettirenin adını taşıyordu hâlâ. Uzun bir süre önce burada bir de taş hapishane yapılmıştı. Son moda cezaevi

---

* Eduard Petroviç Berzin (1893-1938): Kolıma'daki çalışma kamplarının en üst yetkilisi olarak sınırsız güce sahip olmuş; ancak bir süre sonra geçmişteki şüpheli etkinlikleri gerekçe gösterilerek 1 Ağustos 1938 yılında kurşuna dizilmiştir.

Rodion İvanoviç Vaskov (1891-1961): Kuzeydeki çalışma kamplarının ilk müdürüdür. Onun döneminde, sadece iki yıl içerisinde (1932-1934) Dalstroy'daki mahkûm sayısı 9.928'den 27.390'a çıkmıştır. İşçilerin ıslah politikası yanında Kolıma'nın kolonileştirilmesinde Vaskov'un payı büyüktür.

tekniklerine göre "şartlara uygun hale getirilmiş" bu yeni hapishaneye de "Vaskov'un Evi" deniyordu.

Ana kapıda yapılan kısa görüşmelerden sonra beni Vaskov'un Evi'nin avlusuna aldılar. Burası, pürüzsüz masif çam ağacı tomruklarından yapılma alçak, yere yakın ve uzunlamasına bir binaydı. Avluyu geçince iki baraka ve ahşap binalar vardı.

"İkincisi," dedi arkamdaki ses.

Kapının kolunu kavradım, açıp içeri girdim.

İnsanlarla dolu iki katlı ranzalar vardı. Ama sıkış tepiş değildi. Zemin topraktı. Uzun demir bacakları üzerinde yarım silindir bir soba duruyordu. İçeride ter, dezenfektan ve kirli vücut kokusu vardı.

Ranzanın üst katına güçlükle çıktım (burası en azından daha ılık olurdu) ve boş yatağa yerleştim.

Ranza komşum uyandı.

"Taygadan mı?"

"Taygadan."

"Bitli misin?"

"Bitliyim."

"O zaman köşeye doğru yat. Bizde bit olmaz. Burayı dezenfekte ediyorlar."

"Dezenfektasyon iyiymiş," diye düşündüm. "Ama en önemlisi, sıcak olması."

Sabah kahvaltı verdiler. Ekmek ve sıcak sudan ibaretti. Ekmek hesabı yapılırken ben buraya henüz yeni geldiğim için beni saymamışlardı. Ayağımdaki kapitone çizmeleri çıkardım, başımın altına koydum, ayaklarımı ısıtabilmek için pamuklu pantolonumu belimden aşağı indirdim ve uykuya daldım. Tam bir gün sonra uyandım. Ekmek dağıtılırken Vaskov'un Evi'nde kayda geçirilmiştim artık.

Öğle yemeğinde hamurlu balık çorbası ve üç kaşık darı lapası verdiler. Ertesi sabah nöbetçi muhafızın vahşi sesinin beni uyandırdığı ana kadar sürekli uyudum.

"Andreyev! Andreyev! Hanginiz Andreyev?"

Ranzadan indim.

"Benim."

"Avluya çık! Şu sundurmanın önüne!"

Gerçek Vaskov'un Evi'nin kapıları, önümde açılmıştı. Soluk bir ışıkla aydınlatılmış alçak tavanlı koridora girdim. Nöbetçi mahkûm kapıyı kilitledi, iri demir sürgüyü yerine yerleştirdi ve içinde çift katlı ranza olan daracık hücrenin kapısını açtı. İki büklüm olmuş iki adam, alt kattaki yatağın köşesine büzüşmüş oturuyordu.

Pencereye doğru yürüyüp oturdum.

Biri beni omzumdan sarstı. Bu, benim ekip şefim Dmitri Timofeyeviç Parfentyev idi.

"Bir şey anladın mı bu işten?"

"Hiçbir şey anlamadım. Seni ne zaman getirdiler?"

"Üç gün önce. Atlas bir otomobille getirdi."

"Atlas mı? Aynı kişi beni bölge komite binasında sorguya çekti. Kırk yaşlarında, hafif kel. Sivil kıyafetli."

"Benimle gelirken üzerinde askerî üniforma vardı. Yüzbaşı Rebrov sana ne sordu peki?"

"Vinogradov'u tanıyıp tanımadığımı."

"Ee?"

"Onu nereden tanıyayım ben?"

"Vinogradov, Uzak Doğu Bölge Mahkemesi Başkanı'dır."

"Onu sen tanıyorsun. Ben nereden bileyim Vinogradov kim?"

"Onunla beraber okumuştuk."

Meseleyi anlamaya başlıyordum. Parfentyev tutuklanmadan önce Çelyabinsk'te Karelyalı bir bölge savcısıymış. Yolu Partizan Madeni'nden geçen Vinogradov, üniversite arkadaşının bu maden ocağında çalışan bir mahkûm olduğunu öğrenince ona biraz para göndermiş ve Partizan'ın müdürü olan Anisimov'dan Parfentyev'e yardımcı olmasını rica etmiş.

Parfentyev'i demirci olarak dökümhaneye nakletmişler. Anisimov, Vinogradov'un ricasını NKVD'deki Smertin'e, Smertin ise Magadan'daki Yüzbaşı Rebrov'a bildirmiş. Böylece Gizli Siyasi Birim Başkanı da Vinogradov meselesini çözmeye girişmiş. Sonuç olarak Kuzey madenlerinde çalışan bütün mahkûm avukatlar buraya getirilmişti. Gerisi sorgu sürecinin teknik detaylarıydı.

"Peki biz niye buradayız? Ben barakadaydım...

"Serbest bırakılıyoruz şaşkın!" dedi Parfentyev.

"Serbest mi bırakılıyoruz? Özgür mü olacağız? Yani tabii özgür olmayacağız da, nakil mi edecekler bizi? Transit hapishanesine mi gidiyoruz?"

"Evet," dedi ışığa doğru çıkan üçüncü adam ve bana açık bir küçümsemeyle baktı.

Adamın besili, pembe ve itici bir suratı vardı. İçi ve dışı kürklü siyah bir palto giymişti. İnce pamuklu gömleğinin göğüs kısmı açıktı.

"Nasıl yani, siz ikiniz tanışıyor musunuz? Yüzbaşı Rebrov'un sizi ezmeye vakti olmamış besbelli. Seni halk düşmanı...

"Ya sen, halk dostu musun?"

"En azından siyasi suçlu değilim. Hiç rozet takmadım. Çalışan insanları hor görmedim. İşte hep sizin yüzünüzden, sizin gibiler yüzünden bizi hapse atıyorlar."

"Adi suçlu musun yoksa?" diye sordum.

"Kimine göre öyle, kimine göre böyle."

"Tamam kesin artık, kesin!" diye bana arka çıktı Parfentyev.

"Pislikler! Tahammül edemiyorum bunlara!"

Kapı kilitleri şıkırdadı.

"Dışarı çıkın!"

Ana kapının yanında itişip kakışan yedi kişi vardı. Parfentyev'le ben onlara doğru yaklaştık.

"Siz de mi avukatsınız yoksa?" diye sordu Parfentyev.

"Evet! Evet!"

"Neler oluyor? Neden bizi salıyorlar?"

"Yüzbaşı Rebrov tutuklandı. Onun talimatıyla tutuklanan herkesin serbest bırakılması emredildi," dedi her şeyi bilen bir bilge alçak sesle.

1962

TİFÜS KARANTİNASI

Beyaz önlüklü adam elini uzattı. Andreyev, tırnakları kesilmiş, pembe, tertemiz yıkanmış ve parmakları açılmış vaziyette uzatılan bu elin üzerine kendi terli, kaskatı kesilmiş iş gömleğini koydu. Adam, gömleği kendinden uzakta tutarak silkeledi.

Andreyev ilgisizce "Başka çamaşırım yok," dedi.

Bunu duyan sağlık görevlisi, Andreyev'in gömleğini iki eliyle birden tutarak becerikli ve tecrübeli bir hareketle kollarını ters yüz edip dikkatlice inceledi.

"Var, Lidiya İvanovna," dedi sağlık görevlisi. Andreyev'e dönüp "Nasıl bu kadar bitlenebildin, ha?" diye bağırdı.

Ama Doktor Lidiya İvanovna onun daha fazla bağırmasına izin vermedi.

"Onların ne suçu var?" dedi alçak sesle ve sitemli bir ses tonuyla. Bunları söylerken "onların" kelimesini vurgulamıştı, bir yandan da masadan stetoskobunu aldı.

Andreyev geri kalan hayatı boyunca bu kızıl saçlı Lidiya İvanovna'yı hiç unutmadı. Onu her zaman sevgiyle ve sıcak duygularla hatırlayıp ona binlerce kez dua etti. Ne için? Sırf ondan duyduğu ilk ve son cümlede kullanmış olduğu "onlar" kelimesini vurguladığı için. En isabetli zamanda söylediği bu hoşgörülü kelime için. Bu dualar kendisine ulaşmış mıdır acaba?

Muayene kısa sürdü. Bu muayene için stetoskoba ihtiyaç yoktu.

Lidiya İvanovna mor mühre iyice hohladı ve mührü iki eliyle birden kuvvetlice antetli kâğıda bastırdı. Evrakın üzerine birkaç kelime yazdı ve Andreyev'i götürdüler.

Sağlık ocağının girişinde bekleyen muhafız, Andreyev'i hapishaneye değil, köyün iç taraflarına, büyük depolardan birine götürdü. Deponun etrafındaki alan kanuna uygun olarak on sıra dikenli telle çevrilmişti. Kapının önünde ise gocuk giymiş silahlı bir nöbetçi devriye geziyordu. Avluya girdiler ve depoya doğru ilerlediler. Kapının çatlaklarından dışarıya parlak bir ışık huzmesi yansıyordu. Muhafız, insanların değil, kamyonların girip çıkması için yapılmış kocaman kapıyı açtı ve depoda gözden kayboldu. Andreyev'in burnuna kirli vücut, ekşimsi ter ve uzun süre beklemiş eşya kokuları geldi. İnsan seslerinin karmaşık uğultusu doldurmuştu bu devasa kutu gibi yeri. Yekpare çam ağacı tomruklarından yapılmış ve aralıksız dizilmiş dörder katlı ranzalar, Sezar'ın Ren Nehri üzerinde yaptırdığı köprüler gibi sonsuza kadar sağlam kalacak şekilde hesaplanarak yapılmıştı. Devasa deponun raflarında binden fazla insan yatıyordu. Bu, içi tavanlarına kadar yeni ve canlı mallarla dolu yirmi eski depodan biriydi. Limanda tifüs karantinası vardı ve buradan bir aydan fazla bir süredir herhangi bir sevk, hapishane diliyle "yükleme" yapılmıyordu. Alyuvarları insan olan kampın kan dolaşım sisteminde aksaklık oluşmuştu. Bunun sonucunda kamyonlar boşta kalmış, maden ocakları mahkûmların iş gününü uzatmıştı. Kasabadaki ekmek fabrikası ekmek pişirmeye yetişemiyordu çünkü mesai arttığı için her işçiye verilen günlük ekmek tayını beş yüz grama çıkarılmıştı. Fırınlar yetişemeyince ekmeği evlerde pişirmeye başlamışlardı. Kasaba, madenlerin dışkısı olan ve taygadan gelen insan artıklarıyla yavaş yavaş dolmaya başladıkça yetkililerin öfkesi iyice artıyordu.

Andreyev'i getirdikleri ve moda tabirle "reyon" dedikleri yerde binden fazla insan vardı. Ancak bu yoğunluk hemen göze çarpmıyordu. Ranzaların üst katlarındakiler sıcaktan dolayı çıplak yatıyordu. Orta ve alt kattakilerin üzerinde ise ceketleri, şapkaları ve montları vardı. Çoğunluğu sırtüstü ya da

yüzükoyun yatmıştı (mahkûmların neden yan yatmadıklarını kimse açıklayamaz). Bu halleriyle masif ranzalardaki vücutları, bir ağacın çıkıntılı yumruları ya da sürgünleri gibi görünüyordu.

Kimileri sıkışık gruplar halinde bir romancı-anlatıcının çevresinde ya da bir olayın etrafında kümelenmişti. Böyle yoğun bir insan kalabalığı söz konusu olduğunda mecburen her dakika bir olay çıkıyordu. İnsanlar burada bir aydan daha uzun süredir yatıyor ve işe çıkmıyorlardı. Sadece kıyafetlerini dezenfekte etmek için hamama gidiyorlardı. Bu durumda kamp çalışmalarında her gün yirmi bin iş günü, yüz altmış bin mesai saati ve belki de üç yüz yirmi bin saat kaybediliyordu; mesai saatleri kamplara göre değiştiği için bu saat hesabı da değişebiliyordu. Ya da tam tersine, yirmi bin günlük hayat kazanılıyordu.

Yirmi bin günlük hayat! Rakamlar farklı şekillerde okunabilir. İstatistik kurnaz bir bilimdir!

Yemek dağıtılırken herkes yerine geçiyordu (yemek onar onar dağıtıldığı için). O kadar çok insan vardı ki yemek dağıtan görevliler sabah kahvaltısını dağıtma işlemini bitirene kadar öğle yemeği zamanı geliyordu. Öğle yemeği biter bitmez de akşam yemeğini dağıtmaya başlıyorlardı. Kısacası sabahtan akşama kadar yemek dağıtılıyordu. Sabahları sadece ekmek ve bir de ılık sudan ibaret olan çay dağıtılıyordu. Gün boyu başka ekmek verilmiyordu. Ayrıca kahvaltıda günaşırı yarımşar ringa balığı veriliyordu. Öğle yemeğinde sadece çorba vardı. Akşamları ise sadece lapa dağıtılıyordu.

Yine de, bunu bile dağıtmaya zaman yetmiyordu.

İş dağıtım görevlisi, Andreyev'i ranzaların yanına götürdü ve ikinci ranzayı gösterdi.

"İşte senin yerin burası!"

Üst kattan protesto sesleri yükseldi ama görevli onlara küfretti. Andreyev iki eliyle ranzanın kenarına tutunarak sağ

bacağını yukarı atmaya çalıştı ama beceremedi. İş dağıtım görevlisinin güçlü kolları onu üst ranzaya fırlattı ve Andreyev çıplak vücutlar arasına cup diye düştü. Kimse ona en ufak bir ilgi göstermedi. Kayıt ve giriş işlemleri böylece tamamlanmış oldu.

Andreyev uyumak üzere yattı. Ancak yemek dağıtılırken kalktı. Ellerini dikkatlice ve özenerek iyice yaladıktan sonra tekrar yattı ama bitler huzur vermediği için derin uykuya dalamadı.

Bu transit kampına taygadan gelen insan sayısı az olmasına rağmen kimse ona bir şey sormuyordu. Geriye kalan herkesin yolu taygaya düşecekti. Bunu bildikleri için o kaçınılmaz taygada kendilerini neler beklediğini özellikle öğrenmek istemiyorlardı. Andreyev'in de düşündüğü gibi doğru yapıyorlardı. Tanık olduğu şeyleri onların bilmesine lüzum yoktu. Yaşanacaklardan kaçınmak imkânsızdı, orada herhangi bir şeyi öngörerek asla tedbir alamazdınız. Fazladan korkunun kime ne faydası vardı? Buradakiler henüz canlı insanlardı, Andreyev ise ölülerin temsilcisiydi. Onun tecrübesi, yani ölü bir insanın tecrübesi, henüz canlı olanların bir işine yaramazdı.

Yaklaşık iki gün sonra hamam vakti geldi. Hamam ve kıyafet dezenfektasyonu herkesin canına tak etmişti. Bu yüzden isteksizce hazırlandılar. Ama Andreyev bitlerinden kurtulmayı çok istiyordu. Artık dünya kadar boş vakti vardı. Günde birkaç kez ağarmış gömleğinin bütün dikiş yerlerini kontrol ediyordu. Buna rağmen nihai zaferi sadece dezenfekte odası sağlayabilecekti. Bu yüzden ona yedek çamaşır vermeseler de, ıslak gömleğini doğrudan çıplak vücuduna giymek zorunda kalsa da, dezenfektasyona hevesle gidiyordu. Artık alışık olduğu ısırıkları hissetmiyordu en azından.

Hamamda verdikleri su sınırlıydı. Bir leğen sıcak su, bir leğen de soğuk su veriyorlardı. Ama Andreyev hamamdaki

görevliyi kandırmayı başarmış, fazladan bir leğen su daha almıştı.

Verdikleri sabun küçücüktü. Ama yerde biriken köpüklü sudan yararlanan Andreyev gerçek anlamda banyo yapmaya çalıştı. Bu, son bir yıldır gördüğü en iyi banyoydu. Bacaklarındaki iskorbütlü yaralardan kan ve irin aksa da... Hamamdaki insanlar onu görünce irkilse de... Onun bitli kıyafetlerini görüp iğrenerek ondan uzaklaşsalar da...

Dezenfekte edilen kıyafetler geri dağıtıldığında Andreyev'in ranza komşusu Ognyov'un koyun kürkünden çorapları o kadar çekmişti ki oyuncak gibi küçücük kalmışlardı. Ognyov gözyaşlarına boğuldu. Koyun kürkü çorapları onun Kuzey'deki kurtarıcılarıydı. Ama Andreyev ona düşmanca baktı. Çeşitli sebeplerle o kadar çok ağlayan adam görmüştü ki... Kimi kurnazlığından, kimileri numaradan, bazıları sinir krizinden, kimisi umutsuzluktan, bazısı içerlediğinden ağlıyordu. Kimileri de soğuktan ağlıyordu. Ama Andreyev açlıktan ağlayanı hiç görmemişti.

Hamamdan çıkıp karanlık ve sessiz şehirden tekrar geçtiler. Alüminyum renkli su birikintileri soğuktan donmuştu ama hava taze ve bahar kokuluydu. Banyo yaptıktan sonra Andreyev daha da derin uyudu. Hamamdaki kötü olayı artık unutmuş olan komşusu Ognyov'un deyişiyle, uykuya doymuştu.

Depodan dışarı çıkmak yasaktı. Ama yine de dikenli tellerin ardına geçmeye izin verecek bir görev vardı. Tabii burada kamp sahasının dışındaki dikenli tellerden söz edilmiyor. O tarafta her biri onar sıra dikenli telle örülmüş üç tahta perde ve ayrıca etrafı zeminden başlayan dikenli tellerle çevrili yasak bölge vardı. Buradan çıkmayı zaten kimse hayal bile edemezdi. Burada bahsedilen çıkış, dikenli tellerle çevrili olan avluya çıkıştı. Avluda yemekhane, mutfak, ambarlar ve hastane vardı. Yani Andreyev'e yasak olan, bambaşka bir

hayat vardı. Dikenli tellerden avluya çıkabilen tek kişi lağımcıydı. Lağımcı aniden ölünce (hayat güzel tesadüflerle doludur), Andreyev'in komşusu Ognyov enerji toplama ve cingözlük yapabilme mucizesi gösterdi. İki gün ekmek yemeyip biriktirdiği ekmekleri birinden bulduğu elyaf bir valizle değiş tokuş yaptı.

"Baron Mandel'den aldım, Andreyev!"

Baron Mandel! Puşkin'in soyundan!* İşte orada, orada. Uzun boylu, dar omuzlu, küçük ve kel kafalı Baron uzaktan görülüyordu ama Andreyev onunla tanışamadı.

Epeydir karantinada bulunduğu için Ognyov'un özgür günlerinden kalma yünlü ceketi hâlâ yanındaydı.

İş dağıtım görevlisine yünlü ceketini ve elyaf valizini veren Ognyov, ölen lağımcının işini kaptı. İki hafta sonra adi suçlular karanlık bir köşede Ognyov'u boğmaya kalktılar (neyse ki ölmedi) ve üç bin rublesini çaldılar.

Andreyev, ticari kariyerinin en parlak dönemindeyken Ognyov'la hemen hemen hiç karşılaşmadı. Ognyov, bir gece dövülmüş ve perişan halde eski yatağındaki yerini alırken Andreyev'e itirafta bulunup başına gelenleri anlattı.

Andreyev maden ocağında edindiği tecrübelerden ona bazı tavsiyelerde bulunabilirdi, ama Ognyov bu yaptığından hiç pişmanlık duymuyordu ve hiç şikâyet etmedi.

"Bugün onlar bana, yarın ben onlara. Onları muhakkak alt edeceğim... Terts, Ştos ve Buru'da kazanacağım... Her şeyimi geri alacağım onlardan!"

Ognyov, Andreyev'e hiçbir zaman ekmek ya da para yardımı yapmadı. Ama zaten bu gibi durumlarda böyle bir beklenti olmazdı. Kamp etiği açısından oldukça normal bir durumdu bu.

---

* Şalamov'un "Esperanto" adlı öyküsünde de adı geçen Baron Mandel, gerçekte Puşkin'in soyundan değildir. Apokrif bir unsur olduğu düşünülebilir.

Günlerden bir gün Andreyev, hâlâ hayatta olduğuna hayret etti. Ranzaya tırmanmak çok zor olmasına rağmen yine de tırmanabiliyordu. En önemlisi de çalışmak yerine yatıyor olmasıydı. Günde beş yüz gram ekmek, üç kaşık lapa ve bir tas su gibi çorba bile, çalışmak zorunda kalmadığı sürece insanı diriltebiliyordu.

Burada kalırken hiçbir korku hissetmediğini ve hayata değer vermediğini anladı. Ayrıca büyük bir sınavdan geçtiğini ve hayatta kalmayı başardığını da anladı. O korkunç maden tecrübesini kendi yararına kullanabileceğinin farkına vardı. Bir mahkûmun özgür iradesiyle seçim yapma imkânının, ne kadar az olsa da, yine de var olduğunu kavradı. Bu imkânlar gerçekliğin ta kendisiydi ve doğru koşullar oluştuğunda onun hayatını kurtarabilirdi. Andreyev, vahşi kurnazlığa vahşilikle karşılık vermek zorunda olduğu bu büyük meydan savaşına hazırdı. Onu aldatmışlardı. O da aldatacaktı. Ölmeyecekti, ölmeye hiç niyeti yoktu.

Vücudunun altın madenindeyken ondan istediklerini yerine getirecekti. Madendeyken mücadeleyi kaybetmişti ama bu son mücadele değildi. Madenden atılmış bir dışkıydı. Madem öyle, o zaman dışkı gibi davranacaktı. Lidiya İvanovna'nın elleriyle bir kâğıda bastığı mührün mor yazısını görmüştü. Yazı üç harften oluşuyordu: HFÇ, yani "Hafif Fiziksel Çalışma" Andreyev madenlerde bu tür mühürlere kimsenin aldırış etmediğini biliyordu ama burada, merkezde, bu yazıdan ne yarar elde edebilecekse uğraşacaktı.

Ancak imkânlar kısıtlıydı. İş dağıtım görevlisine şöyle diyebilirdi: "Ben Andreyev, burada kalıyorum ve hiçbir yere gitmek istemiyorum. Eğer beni madene yollayacak olurlarsa ilk dağ geçidinde kamyon yavaşlar yavaşlamaz aşağı atlarım. İsterse muhafızlar bana ateş etsinler. Altın madenine geri dönmeyeceğim."

İmkânlar kısıtlıydı. Ama Andreyev burada daha akıllı davranacak, vücuduna daha çok güvenecekti. Vücudu onu aldatmazdı. Onu ailesi aldatmıştı, ülkesi aldatmıştı. Aşk, enerji, yetenek, bunların hepsi ayaklar altında ezilmiş, çiğnenmişti. Zihninin aradığı bütün mazeretler sahteydi, yalandı ve Andreyev bunu artık anlamıştı. Çıkış noktasını sadece altın madeninin uyardığı hayvani içgüdü gösterebilirdi ve gösteriyordu da zaten.

Özellikle burada, bu devasa ranzalarda Andreyev kendisinin bir şeylere değer olduğunu, kendi kendisine saygı duyabileceğini anladı. İşte burada hâlâ hayattaydı, ne sorgu hapishanesinde ne de kampta kimseye ihanet etmemiş, kimseyi satmamıştı. Çoğunlukla doğru konuşmayı, içindeki korkuyu bastırmayı başarmıştı. Hiçbir şeyden korkmadığından değildi bu, hayır; sadece ahlaki sınırları eskisinden daha belirgin, daha net hale gelmişti. Her şey daha basit, daha anlaşılır olmuştu. Örneğin, Andreyev'in hayatta kalmasının imkânsız olduğu çok açıktı. Eski sağlığı hiç iz bırakmadan, sonsuza kadar kaybolmuş, bozulmuştu. Sonsuza kadar mı sahi? Andreyev'i bu şehre getirdiklerinde, iki-üç haftalık ömrü kaldığını düşünmüştü. Oysa eski gücünü kazanabilmesi için aylarca temiz havada, sayfiye şartlarında, süt içerek, çikolata yiyerek —yani tam olarak istirahat ederek geçirmesi gerekirdi. Böyle bir dinlenme ortamının kesinlikle yüzünü bile göremeyeceğine göre Andreyev'in ölmesi kaçınılmazdı. Sonuçta bu da kötü bir şey sayılmazdı. Pek çok arkadaşı ölmüştü. Ama ölümden daha güçlü bir şey, onun ölmesine izin vermiyordu. Aşk mı? Öfke mi? Hayır. Bir insan bir ağaçla, bir taşla ya da bir köpekle aynı nedenlerden dolayı yaşar. İşte Andreyev burada, bu transit şehrinde, bu tifüs karantinasında bunu anladı ve anlamakla da kalmayıp tüm benliğiyle hissetti.

Andreyev'in derisindeki zedelenmeler diğer yaralarından çok daha çabuk iyileşti. Maden ocağında kaplumbağa

derisine dönüşen cildi biraz olsun düzeldi. Açık pembeye dönüşen donmuş parmak uçları hafiften kararmaya başladı. Donmaktan oluşan deri kabarcıkları patladıktan sonra buraları kaplayan incecik deri tabakaları yavaş yavaş kalınlaşmaya başladı. Ve en önemlisi de sol elinin parmaklarını bükebiliyordu. Madendeki bir buçuk yıllık çalışmadan sonra her iki elinin parmakları da kazma ve kürek saplarının kalınlığı oranında bükülmüş, esnekliğini kaybedip kemikleşmişti. Andreyev ellerinin ömür boyu böyle kalacağını düşünüyordu. Yemeğini yerken kaşığın sapını diğer arkadaşları gibi o da parmak uçlarıyla, çimdik yapar gibi tutuyordu. Kaşığın nasıl tutulduğunu bile unutmuştu. Canlı, yaşayan eli, protez bir kancaya benziyordu. Eli, protezin sadece hareket işlevini yerine getiriyordu. Bir de eğer dua etmek isterse haç çıkarma işine de yarayabilirdi. Ama yüreğinde acıdan başka hiçbir şey yoktu. Ruhsal yaralar o kadar kolay iyileşmiyordu. Asla iyileşmeyecekti.

Ama elini yine de gerdirebiliyordu. Bir keresinde hamamdayken sol elinin parmaklarını esnetti. Andreyev buna çok şaşırdı. Sıra, henüz kaskatı duran sağ eline de gelecekti elbet. Andreyev geceleri yavaşça sağ elini yokluyor, parmaklarını açmaya çalışıyordu. Çok yakında sağ elini de oynatabileceğini düşünüyordu. Çok dikkat ederek tırnaklarını yiyordu. Şimdi de kirli, kalın ve hafiften yumuşamaya başlayan derisini kemirmeye başlamıştı minik minik. Bu hijyen operasyonu, Andreyev'in yemek yemediği ve uyumadığı zamanlardaki birkaç eğlencesinden biriydi.

Ayak tabanlarındaki kanlı çatlaklar artık eskisi gibi sancı vermiyordu. Bacaklarındaki iskorbüt yaraları henüz kabuk bağlamamıştı. Bunları sarmak gerekiyordu ama yine de yaralar giderek küçülüyordu. Yara yerleri, zenci ticareti yapan köle sahiplerinin damgalarını andıran koyu renkli mavi lekelere dönüşmüştü. Sadece her iki ayağının baş parmakları

kabuk bağlayamamıştı. Don, kemik iliğine kadar ulaşmış olduğu için bu kısımlardan azar azar irin akıyordu. Elbette irin eskisine nazaran çok daha azdı. Madende çalışırken yazlık ayakkabı olarak giydikleri lastik çizmelerin içinde o kadar çok kan ve irin birikirdi ki, her adım atışında ayakkabıdan sanki su birikintisine basmış gibi şap şap sesler gelirdi.

Andreyev'in ayak parmaklarının kabuk bağlaması için yıllar gerekiyordu. Bu yaralar iyileştikten çok sonra bile en ufak hava değişikliğinde sızlayarak Kuzey'in maden ocaklarını hatırlatacaklardı. Ama Andreyev şu anda geleceği düşünmüyordu. Madende kendisine öğretildiği gibi, hayatının bir gün sonrasını planlamayı bırakarak ölüme yakın olan herkesin yaptığı şekilde yakın hedefler için mücadele etmeye çalıştı. Şu anda istediği tek şey, tifüs karantinasının sonsuza kadar sürmesiydi. Ama bu imkânsızdı. Karantinanın sona erdiği gün geldi çattı.

O sabah, deponun tüm sakinleri avluya sürüldü. Mahkûmlar saatlerce dikenli tellerin ardında donarak sessizce oldukları yerde saydılar. Bir varilin üzerine çıkmış olan iş dağıtım görevlisi hırıltılı ve umutsuz bir sesle insanların isimlerini bağıra çağıra okudu. İsmi okunanlar, bir daha geri dönmemek üzere küçük kapıdan çıkıp gidiyordu. Yolda bekleyen kamyonların motor sesleri duyuluyordu. Sesler sabah ayazında o kadar uğultuluydu ki iş dağıtım görevlisinin sesini bile bastırıyordu.

Andreyev "İsmim okunmasın, ismim okunmasın..." diye çocukça yalvarıyordu kaderine. Hayır, böyle bir şansı olmayacaktı. İsmini bugün okumasalar bile yarın mutlaka okuyacaklardı. Altın madenlerine, açlığa, dayağa ve ölüme tekrar gidecekti. Ellerindeki ve ayaklarındaki donmuş parmakları, kulakları ve yanakları sızlamaya başladı. Andreyev iyice büzülerek, nefesini boru gibi yaptığı parmaklarına üfleyerek, ağırlığını bir ayağından diğerine daha sık vererek

yerinde saymaya başladı. Ama uyuşmuş ayaklarını ve sızlayan ellerini ısıtmak o kadar kolay değildi. Hiçbir şey fayda etmiyordu. Buz gibi dişlerini bedenine geçirip bütün vücudunu öğüten bu devasa canavar makinesiyle mücadelede savunmasızdı.

"Voronov! Voronov!" diye yırtındı iş dağıtım görevlisi. "Voronov! Şu piç burada bir yerlerde olmalı!" İş dağıtım görevlisi sarı renkli ince dava dosyasını öfkeyle varilin üzerine doğru fırlattı ve "dava"yı ayağıyla ezdi.

Tam o anda Andreyev birden aydınlandı. Bu, fırtınalı bir havada kurtuluşa giden yolu gösteren şimşek ışığı gibiydi. Hemen o anda heyecandan ter basmış vaziyette bütün cesaretini toplayarak öne, iş dağıtım görevlisinin olduğu yere doğru ilerledi. Görevli, isimleri ardı sıra okuyor, ismi okunanlar avludan teker teker çıkıyordu. Ama kalabalık hâlâ çok fazlaydı. İşte şimdi, şimdi...

"Andreyev!" diye bağırdı görevli.

Andreyev, iş dağıtım görevlisinin tıraşlı yanaklarına dikkatle bakarak susuyordu. Bakışları yanaklardan dava dosyalarına kaydı. Az dosya kalmıştı.

"Bu son kamyon olmalı," diye düşündü Andreyev.

İş dağıtım görevlisi Andreyev'in dosyasını bir süre elinde tuttuktan sonra ismini bir daha okumadan dosyayı varilin üzerine fırlattı.

"Sıçyov! Cevap ver. Adın ve baba adın?"

Yaşlı mahkûm kurallara uygun olarak "Vladimir İvanoviç," diye cevap verdi ve kalabalığı iterek ilerledi.

"Ceza madden? Ceza süren? Dışarı!"

İsmi okunan birkaç kişi daha ortaya çıkıp oradan uzaklaştılar. Arkalarından iş dağıtım görevlisi de gitti. Kalan mahkûmları depoya geri götürdüler.

Öksürükler, ayak patırtıları ve bağırışlar yüzlerce insanın gürültülü konuşması içinde eriyip gitti.

Andreyev yaşamak istiyordu. Önüne iki basit hedef koymuştu ve bunlara ulaşmaya kararlıydı. Olağandışı bir berraklıkla, burada kalabildiği kadar fazla kalması, son güne kadar dayanması gerektiğini görüyordu. Hata yapmamaya çalışması, kendine hâkim olması gerekiyordu. Altın demek ölüm demekti. Bunu bu transit hapishanesinde Andreyev'den daha iyi bilen yoktu. Ne pahasına olursa olsun taygadan, altın madeninden uzak kalması gerekiyordu. Hiçbir hakka sahip olmayan köle Andreyev bunu nasıl becerecekti? Şöyle düşünüyordu: Karantina dönemi boyunca tayga boşalmıştı. Soğuk, açlık, uzun saatler boyu ağır çalışma şartları ve yetersiz uyku nedeniyle taygada insan kalmamıştı. Bu da demek oluyordu ki karantinadan çıkan kamyonlar öncelikli olarak "altın" yönetimine gönderiliyordu. Ancak madenlerin insan talebi tamamen karşılandıktan sonra (resmî telgraflarda "İki yüz ağaç gönderin" diye yazılırdı) mahkûmlar tayga ya da altın dışındaki başka yerlere gönderilecekti. Nereye gönderilecekleri Andreyev için hiç fark etmiyordu. Yeter ki altın madeni olmasın.

Andreyev bütün bunlar hakkında kimseye tek laf etmedi. Ne Ognyov'a, ne Parfentyev'e, ne madenden arkadaşlarına, ne kendisiyle birlikte ranzalarda yatan bu bin kişi içinden birine; kısacası hiç kimseye danışmadı. Çünkü kime planından söz etse, onun övgü almak için, bir izmarit için ya da laf olsun diye gidip bunu kamp yetkililerine anlatacağını biliyordu. Bir sır nasıl bir yüktür ve onu nasıl korur biliyordu. Böyle düşününce korkmuyordu. Makinenin dişlilerinden tek başına çıkmak iki, üç, dört kat daha kolaydı. Bu oyunu tek başına oynamak zorundaydı. Madende bunu da ona iyice öğretmişlerdi.

Uzun bir süre Andreyev'i çağırmadılar. Karantina biter bitmez mahkûmları hemen çeşitli işlere sürdüler. Kapıdan çıkarken kurnazlık yapıp büyük ekiplere düşmemek gere-

kiyordu. Bunları genelde kazma, küskü ve küreklerle toprak kazmaya gönderirlerdi. İkişer-üçer kişilik küçük ekiplerde ise fazladan bir dilim ekmek ve hatta şeker bile elde etme şansı vardı. Andreyev bir buçuk yıldan fazla süredir hiç şeker görmemişti. Yaptığı strateji basit ve kesinlikle doğruydu. Mahkûmları transit hapishanesindeyken çalışmaya göndermek elbette kurallara aykırıydı. Mahkûmlar nakledilmek üzere burada bekletilirken bedava iş gücünden yararlanmak isteyen pek çok hevesli çıkıyordu ortaya. Toprak kazma ekibine denk gelenler bir yerlerden ekmek ya da tütün elde etme fırsatının hesabını yapıyorlardı. Bazen yoldan geçenlerin bir şeyler verdiği oluyordu. Andreyev bir keresinde sebze deposunda çalışmaya gitmişti. Orada doya doya pancar ve havuç yemiş, "eve" gelirken birkaç tane patates getirmişti. Sonra sobanın külünde pişirdiği patatesleri daha tam pişmeden çıkarıp yarı çiğ olarak yemişti. Buradaki hayat şartları, besinsel işlevlerin vaktinden önce bitirilmesini gerektiriyordu çünkü etrafta çok fazla aç insan vardı.

Andreyev için hareketli ve az da olsa anlam kazanmaya başlayan günler başlamıştı. Her sabah buz gibi havada iki saat boyunca ayakta bekliyorlardı. İş dağıtım görevlisi sürekli bağırıyordu: "Hey sen; adın, baba adın?" Cehennem tanrısına günlük kurban sunma işlemi tamamlandıktan sonra mahkûmlar ayaklarını yere vura vura barakaya koşuyor, geriye kalanların iş dağılımı buradan yapılıyordu. Andreyev fırında çalışıyor, kadın transit hapishanesinde çöpçülük yapıyor, muhafızların kaldığı binaların yerlerini temizliyor ve oradayken yarı karanlık yemekhanede komutanların masalarında kalan tabaklardaki yapışkan ve lezzetli et artıklarını topluyordu. İş bittikten sonra mutfağa içi ekmek ve nişastalı meyve jölesiyle dolu kocaman leğenler getiriyorlardı. Herkes etrafına üşüşüyor, hem yiyorlar hem de ceplerini ekmekle dolduruyorlardı.

Andreyev'in hesabı sadece bir defasında şaştı. Yaptığı stratejiye göre, ne kadar küçük grup olursa o kadar iyi olması gerekiyordu. Meğer aslında en iyisi, tek başına olmakmış. Fakat dışarıdan tek kişilik iş talebi çok seyrek geliyordu. Andreyev'i artık sima olarak tanıyan iş dağıtım görevlisi (Andreyev'in adını Muravyev sanıyordu) bir defasında şöyle dedi:

"Sana ömrün boyunca unutamayacağın bir iş buldum. Üst düzey bir yetkili için odun kıracaksın. İki kişi gideceksiniz."

İkisi, süvari paltosu giymiş muhafızın önünden neşeyle koşar adım gittiler. Ayağında çizmeleri olan muhafız kayıyor, tökezliyor, su birikintilerinin üzerinden atlıyor ve paltosunun eteklerini iki eliyle tutarak iki adamın peşinden koşarak gidiyordu. Bir süre sonra duvarları dikenli tellerle çevrili ve bahçe kapısı kilitli olan küçük bir eve vardılar. Kendilerine eşlik eden muhafız kapıyı çaldı. Avludaki köpek havladı. Kamp müdürünün bekçisi bahçe kapısını açtı, hiçbir şey söylemeden onları odun deposuna götürdü, üzerlerinden kapıyı kilitledi ve devasa çoban köpeğini bahçeye saldı. Bir kova su getirdi. Mahkûmlar depodaki bütün odunları yarıp parçalara ayırıncaya kadar çoban köpeği onları göz hapsinde tuttu. Gece geç vakit kampa geri döndüler. Ertesi gün onları yine aynı yere göndereceklerdi ama Andreyev ranzasının altına saklanıp o gün işe çıkmadı.

Ertesi günün sabahı, ekmek dağıtılmadan önce Andreyev'in aklına basit bir fikir geldi ve hemen uygulamaya geçti.

Ayağındaki çizmeleri çıkarıp sanki ranzada kendi yatıyormuş gibi tabanları yukarı bakacak şekilde yan yana yerleştirdi. Yan tarafa da kendisi yüzükoyun uzanıp başını kollarının arasına aldı.

Yemek dağıtan görevli, çizmeler dâhil, hızlıca sıradaki on kişiyi sayıp Andreyev'e on kişilik ekmeği verdi. Böylece Andreyev iki kişilik ekmek almış oldu. Ancak bu yöntem

pek güvenilir değildi ve tamamen tesadüf işiydi. Bu nedenle Andreyev tekrar baraka dışında işler aramaya koyuldu.

Acaba o zamanlar ailesini düşünüyor muydu? Hayır? Ya özgürlüğü? Hayır. Ezberinden şiir okuyor muydu? Hayır. Geçmiş günleri anıyor muydu? Hayır. Sadece kayıtsız bir garez içinde yaşıyordu. Tam da bu dönemde Kaptan Şnayder ile karşılaştı.

Kaldıkları barakada adi suçlular sobaya yakın yerleri işgal etmişlerdi. Ranzaları kirli pamuklu yorganlarla, farklı boyutlarda bir sürü kuş tüyü yastıkla kaplıydı. Pamuklu yorgan, başarılı bir hırsızın hapishanelerde ve kamplarda hiç yanından ayırmadığı, vazgeçilmez yol arkadaşıdır. Eğer bir hırsızın yorganı yoksa, mutlaka çalar ya da birilerinin elinden alır. Yastığa gelince, yastık sadece başın altına konan bir nesne değil, sonu gelmez kâğıt oyunlarının kumar masasıdır aynı zamanda. Bu masaya her türlü şekil verilebilir. Ama neticede bir yastıktır. Kumarbazlar yastıklarından önce pantolonlarını kaybederler her zaman.

Yorganlara ve yastıklara elebaşları, daha doğrusu o anlığına elebaşı olanlar yerleşirdi. Daha üst katlarda, ranzaların karanlık olan üçüncü katlarında da yorgan ve yastıklar vardı. Buralara efemine genç hırsızları yerleştirirlerdi. Neredeyse bütün hırsızlar eşcinseldi.

Hırsızların çevresini saray hikâye anlatıcıları olan dalkavuklar ve uşaklar sarardı. Zira adi suçlular, "romanlarla" ilgilenmenin şık bir davranış şekli olduğunu düşünürlerdi. Bu şartlarda bile küçük şişe parfümleri olan saray berberleri vardı. Ayrıca bir parça ekmek kabuğu ya da bir tas çorba için her şeyi yapmaya razı olan bir uşak güruhu da her zaman hazır beklerdi.

"Susun! Seneçka bir şey diyor. Susun, Seneçka uykuya yattı..."

Maden ocağından klasik bir sahne.

Andreyev bu dilenci kalabalığı ve adi suçluların sonu gelmez maiyeti arasında tanıdık bir sima, aşina olduğu bir yüz gördü ve tanıdık bir ses işitti. Bu konuda hiç şüphesi yoktu. Bu, Andreyev'in Butırka Hapishanesi'nden arkadaşı Kaptan Şnayder idi.

Kaptan Şnayder, Komintern'in aktif bir eylemcisi, mükemmel Rusça konuşan, Goethe uzmanı, eğitimli bir Marksist kuramcı, Alman bir komünistti. Uzun hapishane gecelerinde birlikte yaptıkları sohbetler, o "yüksek basınç" sohbetleri Andreyev'in hâlâ aklındaydı. Doğuştan neşeli olan bu eski deniz kaptanı, hapishane hücresinde mücadeleci ruhunu hep ayakta tutardı.

Andreyev gözlerine inanamıyordu.

"Şnayder!"

"Ne var? Ne istiyorsun?" diyerek arkasına döndü Şnayder. Donuk mavi gözleri, Andreyev'i tanımamıştı.

"Şnayder!"

"Ee yeter, ne istiyorsun? Sessiz ol. Seneçka'yı uyandıracaksın!"

O anda yorganın kenarı havaya kalktı, yorganın altından solgun ve hastalıklı bir kafa ışığa doğru uzandı.

"Ah, kaptan," diyen Seneçka'nın baygın tenor sesi duyuldu. "Sensiz uyuyamıyorum."

"Geldim, geldim," diye telaşlandı Şnayder.

Ranzaya tırmandı, yorganın kenarını kaldırdı, yanına oturdu, elini yorganın altına sokup Seneçka'nın topuklarını kaşımaya başladı.

Andreyev yavaşça kendi ranzasına döndü. Artık yaşamak istemiyordu. Bu olay, gördüğü ve göreceği şeylerle kıyaslanınca o kadar önemli ya da korkunç bir şey olmasa da Kaptan Şnayder'i ömür boyu unutamayacaktı.

İnsanlar gitgide azalıyordu. Transit hapishanesi neredeyse boşalmıştı. Andreyev iş dağıtım görevlisiyle sonunda burun buruna geldi.

"Soyadın ne?"

Fakat Andreyev bu duruma kendisini çoktan hazırlamıştı.

"Gurov," dedi yumuşak başlılıkla.

"Bekle!"

Görevli, elinde sigara gibi büktüğü listeleri karıştırdı bir süre.

"Hayır, yok."

"Gidebilir miyim?"

"Gidebilirsin sığır!" diye böğürdü görevli.

Andreyev bir defasında ceza sürelerini doldurup salıverilenlerin nakliye edildiği bir yemekhanede temizlik ve bulaşık yıkama görevine denk geldi. İş arkadaşı, yerel hapishaneden daha yeni çıkmış, yıpranmaktan yaşı tahmin edilemeyen, gidici, bitkin düşmüş bir fitil idi. Bu, onun ilk işiydi. Ne yapacaklarını, karınlarını doyurup doyurmayacaklarını, işe başlamadan önce az da olsa yiyecek istemenin uygun olup olmayacağını sorup duruyordu. Gidici adam, kendisinin bir nöropatoloji profesörü olduğunu anlattı. Andreyev onun adını hatırlıyordu.

Andreyev, kamptaki herkes gibi aşçıların da İvan İvanoviç diye lakap takıp aşağıladıkları aydın kesimini sevmediklerini tecrübelerinden biliyordu. Bu yüzden profesöre önceden bir şey istememesini tavsiye etti. Bulaşık yıkama ve temizlik yapma işinin büyük kısmının kendi üzerine yıkılacağını üzülerek anladı çünkü profesör aşırı bitkindi. Bu, olağan bir şeydi ve gücenecek bir durum yoktu. Altın madenindeyken kendisinin de güçten düştüğü, o zamanki iş arkadaşları için zayıf halka olduğu zamanlar çok olmuştu ama hiç kimse hiçbir zaman bunun lafını etmezdi. Bütün bu insanlar neredeler? Şeynin, Ryutin, Hvostov şimdi nerede? Hepsi de öldü ama Andreyev hâlâ hayatta. Yaşamak için mücadele ediyor.

Andreyev'in tahmini doğru çıktı. Profesör telaşlı bir yardımcı olsa da gerçekten çok güçsüzdü.

İş bittiğinde aşçı onları mutfağa oturtup önlerine koca bir tabak koyu kıvamlı balık çorbasıyla büyük bir tas lapa koydu. Profesör sevinçten ellerini çırptı ama madendeyken bir kişinin üçer tabaktan oluşan yirmi porsiyon yemeği ekmekle beraber nasıl yediğini gören Andreyev, kendilerine ikram edilen yemeğe olumsuz bir tavırla baktı.

"Ekmeksiz mi yiyeceğiz?" diye sordu somurtarak.

"Niye ekmeksiz olsun, size biraz ekmek vereyim." Aşçı dolaptan iki dilim ekmek çıkardı.

İkram çabucak bitirildi. Tedbirli Andreyev, bu tür "misafirliklerde" yemekleri her zaman ekmeksiz yerdi. Şimdi de ekmeğini cebine koydu. Profesör ise tam tersine ekmeği parçalara böldü, çorbasını yudumladı, lokmaları çiğnerken tıraşlı ve kırlaşmış kafasında iri ve kirli ter damlaları oluştu.

"Alın size birer ruble," dedi aşçı. "Başka ekmeğim yok."

Bu muhteşem bir paraydı.

Transit hapishanesinde özgür işçilerin ekmek alabileceği bir kantin vardı. Andreyev bunu profesöre söyledi.

"Evet, evet, haklısınız," dedi profesör. "Ama orada kvas* sattıklarını da görmüştüm. Yoksa limonata mıydı o? Canım çok limonata istiyor. Daha doğrusu tatlı bir şeyler çekiyor canım."

"Siz bilirsiniz profesör. Ama sizin yerinizde olsam ekmek alırdım."

"Evet, evet, haklısınız," diye tekrarladı profesör. "Ama canım çok tatlı istiyor. Siz de içmelisiniz."

Ama Andreyev kvas içmeyi kesinlikle reddetti.

Andreyev en sonunda tek kişilik işe kavuşabildi. Transit hapishanesindeki muhasebe ofisinin yerlerini temizliyordu. Görevlerinden biri de ofisi temiz tutmak olan nöbetçi muhafız, her akşam Andreyev'in peşinden ofise geliyordu.

---

* Kvas: Ekmeğin, özellikle de çavdar ekmeğinin ıslatılıp mayalandırılmasıyla elde edilen ve soğuk tüketilen geleneksel içecek. –e.n.

Muhasebe ofisi, masalarla dolu ve her biri dörder metrekareden oluşan iki küçük odadan ibaretti. Yerler cilalıydı. Yerleri temizlemek kolay, on dakikalık bir işti ve Andreyev ilk başta nöbetçi mahkûmun bu kadarcık iş için neden adam tuttuğunu anlamadı. Nöbetçi, yerleri silmek için gereken suyu bile kamp sahasının öbür ucundan kendi taşıyor, temiz bezleri her defasında önceden hazır ediyordu. Ödeme de cömertti: tütün, çorba, lapa, ekmek ve şeker. Nöbetçi, ince bir ceket vereceğine de söz vermişti ama daha sözünü tutamadan Andreyev oradan ayrıldı.

Elinde köle kullanma imkânı varken günde beş dakikalığına da olsa yer temizlemek belli ki nöbetçiye utanç verici gelmişti. Andreyev, Rus insanına özgü olan bu özelliği altın madenindeyken de gözlemlemişti. Maden müdürü baraka temizliği için nöbetçiye bir avuç tütün verir, nöbetçi bunun yarısını kesesine boşaltır, diğer yarısıyla 58. maddeden hüküm giymiş bir siyasiyi çalıştırır. Bu siyasi bu sefer elindeki tütünü ikiye bölerek kendi barakasından iki sigara karşılığı bir başkasını bulur. Ve sonunda on iki ya da on dört saatlik bir vardiyadan yeni gelmiş olan bir köle, iki sigara için gece yarısı yerleri siler. Üstelik bu sigarayı takas edip karşılığında ekmek alabileceği için kendini şanslı sayar.

Para meselesi, ekonominin en karmaşık kuramsal alanıdır. Kampta da para sorunları çok karmaşıktır ve ölçü birimleri inanılmazdır. Çay, tütün ve ekmek, uyarlanabilir nakit değerlerdir.

Muhasebe ofisinin nöbetçisi zaman zaman Andreyev'e mutfakta kullanabileceği kuponlar vererek ödeme yapıyordu. Mukavva parçalarına mühür vurularak yapılan bu kuponlar, jeton görevi görürdü. On kupona bir yemek, beş kupona bir ana yemek vb. Ofis nöbetçisi Andreyev'e yirmi porsiyon lapa karşılığı bir jeton vermişti ama bu yirmi porsiyon lapa, alüminyum kabın tabanını bile örtmeye yetmemişti.

Andreyev, adi suçluların jeton yerine jeton benzeri parlak turuncu otuz rublelikleri katlayıp yemek dağıtılan bölmenin penceresinden nasıl içeri tıkıştırdıklarını görmüştü. Bu teklif asla geri çevrilmezdi. Bu jetonun karşılığında pencereden ağzına kadar tepeleme lapa dolu bir kâse uzatılırdı.

Transit hapishanesi iyice boşalmaya başlamıştı. Son kamyonun ardından avluda topu topu otuz kişinin kaldığı o gün geldi çattı.

Ama bu kez geriye kalanları barakaya göndermediler. Hizaya dizip kamp alanının içinden geçirdiler.

Andreyev'le yan yana yürüyen kocaman elli, tek gözü kör olan iri kıyım adam: "Ne olursa olsun bizi kurşuna dizmeye götürmüyorlardır herhalde," dedi.

Andreyev de tam bunu düşünüyordu, kurşuna dizmek için götürmüyorlardır ya. Bütün mahkûmları kayıt bürosundaki iş dağıtım görevlisinin yanına götürdüler.

Sundurmaya çıkan iş dağıtım görevlisi "Parmak izlerinizi alacağız," dedi.

Tek gözü kör olan adam "Eğer mesele parmaksa, parmaksız da yapabiliriz," dedi neşeyle. "Benim adım Georgi Adamoviç Filippovski. Senin adın ne?"

"Pavel İvanoviç Andreyev."

İş dağıtım görevlisi dosyaları karıştırdı.

"Uzun süredir sizi arıyorduk," dedi sakin bir ses tonuyla. "Barakaya dönün. Sizi nereye göndereceğimizi daha sonra söyleyeceğim."

Andreyev yaşam mücadelesini kazandığını biliyordu. Bunca zamandır tayganın insana artık doymamış olması mümkün değildi. Göndereceklerse bile yakınlardaki yerel bölgelere yollarlardı. Ya da doğrudan şehir merkezine. Böylesi daha da iyi olurdu. Uzaklara yollayamazlardı. Bunun nedeni sadece Andreyev'in "hafif fiziksel çalışma" belgesine sahip olması değildi. Andreyev doktor heyetleri tarafından

çıkarılan muafiyet kararlarının ansızın nasıl tersine uygulandığını biliyordu. Uzaklara gönderemezlerdi çünkü tayganın siparişleri tamamlanmıştı. Sona kalan mahkûm teslimatını hayatın daha kolay, daha basit, daha doyurucu olduğu, altın madenlerinin olmadığı, bir başka deyişle kurtuluş ümidinin olduğu daha yakın yerler, işte sadece bu yerler bekliyordu. Andreyev buna ulaşmak için madende iki yıl çalışmaya, bu karantina döneminde hayvanca çaba göstermeye katlanmıştı. Ne olursa olsun ümitler gerçekleşmek zorundaydı.

Hedefe ulaşmak için sadece bir gece beklemek zorunda kaldı.

Kahvaltıdan sonra iş dağıtım görevlisi elinde bir listeyle barakaya daldı. Andreyev, listenin küçük olduğunu içi rahatlayarak fark etti hemen. Normal şartlarda madene gönderileceklerin listesinden kamyonun kapasitesi olan yirmi beş kişinin adı okunurdu ve bu tür listeler her zaman birkaç sayfadan oluşurdu.

Andreyev'i ve Filippovski'yi listeye göre çağırdılar. Listede daha fazla isim vardı ama çok fazla değildi, iki-üç isim kadardı.

İsmi okunanları kayıt bürosunun aşina oldukları kapısına doğru götürdüler. Kapının önünde üç kişi daha vardı. Biri, kaliteli koyun postundan bir gocuk giymiş, ayağında keçe çizmeler olan, kır saçlı, ağır hareket eden, nüfuzlu bir ihtiyar; diğeri üzerine pamuklu bir mont ve pamuklu bir pantolon giymiş, dolakla sardığı ayağında lastik çizmeleri olan, pislik içinde ve yerinde kıpırdanıp duran bir adam ve üçüncüsü de başı öne eğik, ayaklarının önüne bakan hoş görünümlü bir ihtiyardı. Az ötede, üzerinde askerî bir palto ve kürklü kalpak olan bir adam daha duruyordu.

"İşte hepsi bu," dedi iş dağıtım görevlisi. "Uyar mı?"

Askerî paltolu adam ihtiyarı parmağıyla işaret ederek sordu: "Sen kimsin?"

"Yuri İvanoviç İzgibin. 58. madde. Yirmi yıl," diye canlı bir şekilde rapor verdi ihtiyar.

Askerî paltolu adam kaşlarını çatarak "Hayır hayır, onu sormuyorum," dedi. "Mesleğin ne? Dava geçmişinizle ilgili bilgilere siz olmadan da ulaşabilirim."

"Soba yapımcısıyım yoldaş müdür."

"Başka?"

"Demir işlerinden anlarım."

"Çok iyi. Sen?" Askerî paltolu adam yüzünü Filippovski'ye döndü.

Tek gözlü dev, Kamenets-Podolsk'ta lokomotif ateşleyicisi olduğunu söyledi.

"Ya sen?"

Hoş görünümlü ihtiyar birden beklenmedik şekilde birkaç kelime Almanca mırıldandı.

Askerî paltolu adam ilgiyle "O ne demek?" diye sordu.

"Endişelenmeyin," dedi iş dağıtım görevlisi. "Bu bizim marangozumuz Frizorger. İyi iş çıkardı. Biraz kendini kaybetti de. Ama toparlanıyor."

"Neden Almanca konuşuyor?"

"Saratov Özerk Cumhuriyeti'nden..."

"Hmm... Peki ya sen?" Bu soru Andreyev'e sorulmuştu.

"Anlaşılan ona meslek sahibi adamlar ve genel olarak işçi kesimi lazım," diye düşündü Andreyev. "Dericiliği seçeceğim kendime."

"Tabakçıyım, yoldaş müdür."

"Çok iyi. Peki, yaşın kaç?"

"Otuz bir."

Müdür kafasını salladı. Ama deneyimli biri olduğu ve ölülerin dirildiğine pek çok kez şahit olduğu için hiçbir şey söylemedi ve bakışlarını beşinciye kaydırdı.

Yerinde kıpır kıpır hareket eden beşinci adamın Esperanto topluluğunun aktif bir üyesi olduğu ortaya çıktı.

"Aslında, biliyor musunuz, ben ziraat mühendisiyim, ziraat eğitimi aldım. Hatta bu konuda ders bile verdim ama Esperantist olarak tutuklandım."

"Casusluktan mı?" diye sordu askerî paltolu adam ilgisizce.

"Yani, işte, ona benzer bir şey... diye cevap verdi yerinde duramayan adam.

"Eh, ne diyorsunuz?" diye sordu iş dağıtım görevlisi.

"Alıyorum," dedi müdür. "Nasılsa daha iyisini bulamam. Şimdilerde fazla seçim şansımız yok."

Beşini birden barakaların yanındaki ayrı bir odaya aldılar. Ama listede iki üç kişinin daha adı vardı, Andreyev bundan çok emindi. İş dağıtım görevlisi yanlarına geldi.

"Nereye gidiyoruz?"

"Yerel bölgede görevlendirmeye, nereye olacak?" dedi görevli. "O da sizin müdürünüz olacak. Bir saat sonra yola çıkıyorsunuz. Burada üç ay boyunca semirdiniz, gitme vakti geldi."

Bir saat sonra isimler okundu ama kamyona değil ambara götürüldüler. "Herhalde kıyafetlerimizi değiştirecekler," diye düşündü Andreyev. "Bahar geldi sayılır, nisana giriyoruz. Yazlık kıyafet verirler." Üstündekiler kışlık, nefret ettiği maden ocağı kıyafetleriydi, hepsini verecek, üzerinden atacak, unutacaktı. Ama yazlık kıyafet yerine kışlıkları verdiler. Yanlışlık olmasın? Hayır, listede kırmızı kalemle işaretlenmişti: "Kışlık kıyafet."

Hiçbir anlam veremeden bahar günü ikinci kalite montları, ceketleri, eski ve yamalı keçe çizmeleri giydiler. Su birikintilerinden atlayarak endişe içinde depoya gelmeden önce kaldıkları barakalarına vardılar.

Herkes son derecede endişelenmişti. Hepsi susuyordu, sadece Frizorger Almanca bir şeyler mırıldanıyordu.

"Dua ediyor. Ben onun anasını avradını..." diye fısıldadı Filippovski Andreyev'in kulağına.

"Aranızda neler olduğunu anlayan var mı?" diye sordu Andreyev.

Profesöre benzeyen kır saçlı sobacı, yakındaki bütün çalışma bölgelerini saydı: liman, dördüncü kilometre, on yedinci kilometre, yirmi üçüncü, kırk yedinci...

Daha ileride yol yapım bölgeleri başlıyordu, yani altın madenlerinden sadece biraz daha iyi olan yerler.

"Dışarı! Kapılara yürü!"

Herkes barakadan dışarı çıktı ve transit hapishanesinin kapılarına doğru ilerledi. Dışarıda, kasası yeşil brandayla kaplı büyük bir kamyon bekliyordu.

"Muhafızlar; komuta edin ve mahkûmlarınızı alın!"

Muhafız sayım yaptı. Andreyev, sırtından soğuk terler aktığını hissetti.

"Kamyona bin!"

Muhafız, kamyonun kasasını örten büyük branda bezini kenarından kaldırdı. Kasa, kışlık kıyafetler içindeki insanlarla doluydu.

"Tırman!"

Beşi de yan yana oturdu. Hepsi susuyordu. Muhafız kamyona bindi, motor pat pat ederek çalıştı ve araç ana yola çıkmak üzere hareket etti.

"Dördüncü kilometreye götürüyorlar," dedi sobacı.

Önlerinden kilometre levhaları akıp gidiyordu. Beşi de başlarını brandadaki yırtık yere dayamış, dışarı bakıyor, gözlerine inanamıyorlardı...

"On yedinci kilometre..."

"Yirmi üçüncü..." diye saydı Filippovski.

"Yerel bölgeyeymiş, piçler!" diye hırıldadı sobacı.

Kamyon uzun süredir uçurumlar arasındaki virajlı yolda kıvrılıp duruyordu. Yol, denizi gökyüzüne doğru çeken bir halata benziyordu. Dağlar, sırtlarını eğerek halatla mavna çeken işçilere benziyordu.

"Kırk yedinci kilometre," diye sızlandı yerinde duramayan Esperantist.

Kamyon uçuyordu âdeta.

Andreyev kamyon kasasındakilerden birinin omzundan yakalayarak "Nereye gidiyoruz?" diye sordu.

"Geceyi, iki yüz sekizinci kilometrede, Atka'da geçireceğiz."

"Ya sonra?"

"Sonrasını bilmiyorum... Bir sigara versene."

Kara duman attırarak güçlükle ilerleyen kamyon, Yablonovo sırtlarında bir geçide tırmanmaya başladı.

1959

YAHUDİYE VALİSİ

İnsan taşıyan yük gemisi "KİM", 5 Aralık 1947 tarihinde Nagayevo Koyu'na giriş yaptı. Bu son seferdi, gemi nakliyesi sona ermişti. Magadan, misafirlerini eksi kırk derecede karşıladı. Aslında gemidekiler misafir değil, bu toprakların gerçek sahibi olan mahkûmlardı.

Şehrin askerî ve sivil bütün yetkilileri limanda toplanmıştı. Şehirdeki bütün kamyonlar gemiyi Nagayevo Limanı'nda karşıladı. Erlerle muvazzaf subaylar dalgakıranı çevrelediler ve tahliye işlemi başladı.

Telsizlerden gelen emir üzerine, koydan beş yüz kilometrelik mesafede bulunan bütün maden ocaklarının boş kamyonları Magadan'a sevk edilmişti.

Gemiden çıkarılan ölüler kıyıya atılıp ayaklarına isim etiketi bile bağlanmadan mezarlığa götürüldü. Daha sonraki bir tarihte mezarlardan çıkarılmak üzere sadece birer tutanak tutuldu ve cesetler toplu halde gömüldü.

Çok ağır hasta olup hâlâ hayatta kalabilenlerse Magadan, Ola, Arman ve Dukça'daki mahkûm hastanelerine taşındı.

Orta derecede hastalar Kolıma Nehri'nin sol yakasındaki merkezî mahkûm hastanesine taşındı. Hastane bu yeni yerine yirmi üçüncü kilometreden henüz yeni taşınmıştı. "KİM" gemisi buraya bir yıl önce gelmiş olsaydı, burada yaşayanların hastaneye gitmek için beş yüz kilometre yol yapmalarına gerek kalmazdı.

Cerrahi bölümün başındaki Doktor Kubantsev, cephedeki görevinden sonra bu hastaneye henüz yeni atanmıştı. Kubantsev, ömründe görmediği ve asla tasavvur edemeye-

ceği bu insanların görünüşlerinden ve korkunç yaralarından sarsılmıştı. Magadan'dan gelen her kamyondan, yolda ölenlerin cansız bedenleri çıkıyordu. Cerrah, bunların taşınabilir, "hafif" vakalar olduğunu anladı. "En ağır" hastalar, limanda kalanlardı.

Cerrah, savaştan sonra bir yerlerde okumuş olduğu General Ridgway'in sözlerini hatırladı: "Askerin cephe tecrübesi, insanı kamplardaki ölüm manzaralarını görmeye hazırlayamıyor."

Kubantsev bir süre sonra soğukkanlılığını yitirmeye başladı. Ne tür emirler vermesi gerektiğini, işe nereden başlaması gerektiğini bilemiyordu. Kolıma, cephe deneyimi olan bu cerrahın omuzlarına çok ağır bir yük bindirmişti. Bir şeyler yapması gerekiyordu. Hastabakıcılar kamyonlardan hastaları indirip sedyelerle ameliyathaneye taşıyorlardı. Cerrahi bölümün koridorları sedyeden geçilmiyordu. Koku, insan beynine tıpkı bir şiir ya da bir insan siması gibi kazınıp kalır. Geldiği bu ilk kamptaki irin kokusu, Kubantsev'in koku hafızasından ömür boyu gitmedi. O kokuyu asla unutamadı. İrin kokusunun ve ölümün her yerde aynı olduğu sanılır; oysaki değildir. Kubantsev'in ömrü boyunca burnuna, Kolıma'da tedavi ettiği ilk hastalarının yaraları kokuyormuş gibi geldi.

Kubantsev sigara üstüne sigara içiyor, giderek dengesini kaybettiğini hissediyor, doktorlara, hastabakıcılara, sağlık görevlilerine ne talimat vereceğini bilemiyordu.

"Aleksey Alekseyeviç," diye kendisine seslenildiğini duydu yan taraftan. Seslenen kişi, aynı bölümün eski başhekimi olan mahkûm Cerrah Braude idi. Eski bir mahkûm olması ve de bir Alman soyadına sahip olması sebebiyle üst düzey yetkililerin emriyle kısa bir süre önce görevinden alınmıştı. "İşlere müdahale etmeme izin verin. Buradaki ortama hâkimim. On yıldır burada çalışıyorum."

Endişelenmiş olan Kubantsev, komuta yetkisini Braude'ye devretti ve işler rayına girmeye başladı. Üç cerrah aynı anda ameliyata başladı, bunun için sağlık görevlileri cerrah asistanları gibi ellerini iyice ovarak yıkadılar, bir kısmı da iğne yapıp kalp hastalarının ilaçlarını hazırladı.

"Uzuv kesimi, uzuv kesimi..." diye mırıldandı Braude. Ameliyat yapmayı seviyordu ve dediğine bakılırsa, hayatında ameliyatsız, kesik atmadan geçen günlere acıyordu. "Şimdi canımız hiç sıkılmayacak!" dedi neşeyle. Kubantsev aslında kötü biri değildi ama tüm olup bitenlerden dolayı cesareti kırılmıştı. Cepheden gelmiş bir cerrah! Cephede talimatlar, şemalar, emirler, her şey hazırdı. Oysa gerçek hayat buradaydı, Kolıma'da!

Braude iyi kalpli biriydi. Nedensiz yere görevinden alınmış olmasına rağmen, kendi makamına getirilmiş olan cerraha hiçbir şekilde kin bağlamamış, çirkeflik yapmamıştı. Tam tersine, Kubantsev'deki kafa karışıklığını görmüş, ondaki derin minnet duygusunun farkına varmıştı. Ne de olsa karşısındaki adamın bir ailesi, karısı, okula giden bir oğlu vardı. Buradaki zor şartlara katlandıkları için subaylar özel tayın, yüksek maaş ve bol kazanç elde ediyordu. Ya Braude'nin nesi vardı? Geçmişte kalan on yıllık mahkûmiyet ve şüpheli bir gelecek... Braude, Saratov'dan gelmişti. Ünlü Cerrah Krauze'nin eski öğrencilerindendi ve zamanında çok şey vâdeden bir doktordu.

Ancak 1937 yılı, Braude'nin tüm hayatını paramparça etmişti. Kendi talihsizliği için Kubantsev'e mi diş bileyecekti?

Böylece Braude talimatlar verdi, kesip biçti ve küfürler yağdırdı. Braude kendini çok ihmal ediyordu, derin düşüncelere daldığı anlarda ise bu acınacak ihmalkârlığından dolayı kendine küfrediyordu. Buna rağmen durumu değiştiremiyordu.

Kendi kendine, "Hastaneden ayrılacağım. Anakaraya döneceğim," diye karar verdi.

İnsan taşıyan yük gemisi "KİM", üç bin mahkûmla 5 Aralık 1947 tarihinde Nagayevo Koyu'na giriş yaptı. Yolda mahkûmlar isyana kalkışınca yetkililer geminin ambarlarını suyla doldurma kararı almış ve bütün bunlar eksi kırk derecede gerçekleşmişti. Kubantsev Kolıma'ya emekliliğini hızlandırmak için gelmişti ama Braude'nin deyimiyle üçüncü ve dördüncü dereceden donmanın, kendi deyimiyle soğuk ısırmasının ne demek olduğunu Kolıma'daki ilk görev gününde anlamıştı.

Bütün bunlar unutulmalıydı. Disiplinli ve iradeli bir insan olarak Kubantsev, tam da öyle yaptı ve olanları unuttu. Kendini her şeyi unutmaya zorladı.

On yedi yıl sonra Kubantsev, mahkûm sağlık görevlilerinin her birinin adını ve soyadını, her hemşireyi, kamp aşkı yaşayıp bununla "hayatta kalan" her mahkûmu hatırlıyordu. Her kalpsiz yöneticiyi rütbesine kadar hatırlıyordu. Kubantsev'in hatırlamadığı tek şey, üç bin donmuş mahkûm yolcusuyla "KİM" gemisiydi.

Fransız yazar Anatole France'ın "Yahudiye Valisi" adında bir öyküsü vardır. Öyküdeki Pontius Pilatus da on yedi yıl sonra İsa'yı hatırlayamaz.

1965

CÜZZAMLILAR

Savaştan hemen sonra hastanede gözlerimin önünde bir drama oynandı, daha doğrusu dramanın sonuç kısmıydı bu.

Savaş, hayatın her zaman ve her yerde gün ışığından gizlenen ve yaşamın en diplerinde saklanan katmanlarını ve hayat kırıntılarını gün yüzüne çıkarmıştı. Bunlar cinayet ya da yeraltı siyasi topluluğu türünden şeyler değildi. Bunlar bambaşka şeylerdi.

Askerî çarpışmalar sırasında cüzzam hastaneleri tahrip edilmiş, cüzzamlı hastalar nüfusun geri kalanına karışmıştı. Bu gizli bir savaş mıydı yoksa aleni bir saldırı mıydı? Kimyasal mı yoksa bakteriyolojik bir savaş mıydı?

Cüzzamlı hastalar savaş zamanında kendilerini yaralı ya da sakat olarak gösterdiler. Cüzzamlılar, cephelerden doğuya doğru kaçanlarla birleştiler ve orada kendilerini savaş kurbanı ya da belki de savaş kahramanı olarak kabul eden gerçek, korkunç bir hayata başladılar.

Bu insanlar hayatlarını sürdürdüler ve çeşitli işlerde çalıştılar. Doktorların cüzzamlıların varlığını hatırlamaları ve cüzzam hastanelerinin o korkunç kayıt kartlarını tekrar doldurmaları için savaşın bitmesi gerekiyordu.

Cüzzamlılar savaşta geri çekilerek ya da hücum saldırılarını atlatarak, zaferin sevincini ve acısını paylaşarak diğer insanlar arasında yaşamlarını sürdürdüler. Fabrikalarda ve çiftliklerde çalıştılar. Müdür oldular ya da birilerine bağlı çalıştılar. Sadece asker olamadılar. Buna engel olan şey ise, savaştaki sakatlanmalara benzeyen, kökünden kopmuş olan parmaklarıydı. Kendilerini savaş malulü olarak gösteren cüzzamlılar, milyonların arasında kaynayıp gittiler.

Sergey Fedorenko bir depoda müdürdü. Bir savaş malulü olarak, söz dinlemeyen kesik parmaklı ellerini ustaca kullanabiliyor, işini iyi yapıyordu. Onu gelecekte iyi bir kariyer ve Parti üyeliği bekliyordu ama Fedorenko'nun eli biraz para tutmaya başlayınca içmeye ve gezip tozmaya başladı. Sonra tutuklandı, yargılandı ve o meşhur madde gereğince on yıllık cezasını çekmek üzere Kolıma gemilerinden biriyle Magadan'a gönderildi.

Fedorenko burada hastalık teşhisini değiştirdi. Buradaki sakatların ya da kendisini sakatlayanların sayısı haddinden fazla olduğu için, soğuk ısırmasından muzdariplerin oluşturduğu hasta deryasında fark edilmeden yok olmak daha avantajlıydı ve üstelik modaya daha uygundu.

İşte üçüncü ve dördüncü dereceden donma vakası, kapanmayan yaralar, her iki elde kesik parmaklar teşhisiyle Fedorenko'yla hastanede böyle karşılaştım.

Fedorenko tedavi gördü. Tedavi sonuç vermedi. Ne de olsa her hasta madenlere geri dönmemek için elinden geldiğince tedaviye direnç gösterirdi. Fedorenko açık yaralarının aylarca süren tedavisinden sonra taburcu edildi. Hastaneden ayrılmak istemeyen Fedorenko, hastabakıcı oldu ve üç yüz yataklı cerrahi bölümde kıdem alarak yükseldi. Bu, sadece mahkûmlara ayrılmış, bin yataklı merkezî bir hastaneydi. Katlardan birindeki bir bölme, özgür işçiler için ayrılmıştı.

Her nasılsa Fedorenko'yu tedavi eden doktor hastalandı ve onun yerine eski bir askerî doktor ve Jules Verne hayranı olan (nedense?) Krasinskiy "not almaya" başladı. Kolıma yaşantısı, Doktor Krasinskiy'in sohbet etme, çene çalma ve tartışma arzusunu yok edememişti.

Krasinskiy, Fedorenko'yu muayene ederken bir şeylerden etkilendi ama onu neyin etkilediğini kendisi de anlayamadı. Öğrenciliğinden beri zaman zaman hissederdi bu endişeyi. Hayır hayır, bu gördüğü açık yara değildi, bir patlama ya da

baltanın sebep olduğu bir kesik değildi. Bu, vücudun yavaş yavaş çürümesiydi. Krasinskiy'in kalbi hızla atmaya başladı. Fedorenko'yu bir kez daha yanına çağırdı. Onu pencereye, ışığa doğru çekiştirip yüzünü büyük bir hırsla tekrar tekrar inceledi ve gözlerine inanamadı. Bu cüzzamdı! Aslan maskesi! Cüzzamlı insanın yüzü aslan suratına benzer. Krasinskiy hummalı bir şekilde hemen tıp kitaplarını karıştırdı. Eline büyük bir iğne alıp Fedorenko'nun cildindeki pek çok beyaz noktadan birine batırdı. Hiç acı hissetmiyordu! Ter içinde kalan Krasinskiy hemen yetkililere bir rapor yazdı. Fedorenko ayrı bir koğuşa yatırılarak tecrit edildi. Biyopsiyle kendisinden alınan deri örnekleri Magadan'a ve oradan da Moskova'ya gönderildi. Cevap iki hafta kadar sonra geldi. Cüzzamdı! Krasinskiy sanki isim günü kutlamasına hazırlanıyormuş gibi telaşlıydı. Yetkililer, daha üst yetkililerle Kolıma'daki cüzzam hastanesine özel bir inzibat gönderilmesine ilişkin yazışmalar yaptı. Kolıma'daki cüzzam hastanesi bir adaya kurulmuştu ve adaya geçiş sağlayan her iki kıyı da makineli tüfeklerle donatılmıştı. Buraya özel inzibat ekibi gerekliydi, inzibat kesinlikle şarttı.

Fedorenko, daha önce bir cüzzam hastanesinde kaldığını ve kendi haline bırakılan cüzzamlıların özgürlüğe salıverildiğini inkâr etmedi. Bunlardan bir kısmı geri çekilmekte olan orduya yetişirken diğer bir kısmı da Hitler'in eline düşmüştü; tıpkı herkes gibi. Fedorenko cüzzam hastanesine sevk edilmeyi sakince beklerken hastane ayağa kalktı. Bütün hastaneyi bir kargaşa sardı. Sorgulamalar sırasında dayaktan geçirilen, binlerce sorgulamadan sonra ruhları toprağa gömülürken vücutları ağır iş yükünün altında ezilip parçalanan, yirmi beş yıllık cezaları ve beş yıllık zorunlu ikametleri ile bu cezalara dayanmaları ya da hayatta kalmaları mümkün olmayan mahkûmlar da dâhil olmak üzere hastanedeki herkes cüzzamdan dehşete düşmüş bir vaziyette bağırıp çağırıyor,

Fedorenko'ya lanetler yağdırıyor, telaş içinde oraya buraya koşuşturuyordu.

Bir mahkûmun iyi planlanmış kaçma girişimini, o gün tesadüfen kampta dağıtılan tütün ya da kantinden yararlanma izni nedeniyle ertelemeye zorlayan aynı psişik durum işbaşındaydı. Ne kadar çok kamp varsa o kadar çok tuhaf, o kadar mantıkdışı örnek vardır.

Örneğin utanç gibi: Utancın ölçüsü nedir, sınırları nerededir? Yaşamı mahvolmuş, geçmişi ve geleceği ayaklar altında çiğnenmiş biri, sebebini bilmeden görmezden gelemeyeceği ya da yadsıyamayacağı bazı önemsiz, saçma sapan önyargıları birdenbire kavrayıverir. Aniden ortaya çıkan utanç hissi, ömür boyu en somut, en değerli şey gibi hatırlanan insani duyguların en incesidir. Böyle bir olay, hastanedeki sağlık görevlisine, daha doğrusu sağlık görevlisi bile olmayıp sadece doktorlara öylesine yardım eden birine, kadın mahkûmları tıraş etme görevi verildiğinde meydana gelmişti. Yetkililer, kadın mahkûmları erkeklere, erkek mahkûmları ise kadınlara tıraş ettirerek eğleniyordu. Herkes kendi çapında bir eğlence bulmuştu. Kuaförlük yapacak olan bu adam, hayatının zaten mahvolmuş olduğunu düşünmek bile istemeyerek ve kendi hayatının da içinde kaynadığı bu korkunç kazanda kamp müdürlerinin bu eğlencesinin pis bir köpük olduğunu aklına getirmek istemeyerek hastanede tanıdığı bir kadına bu temizlik işini yapması için yalvardı.

Bu tuhaf, insani, hassas duygu, insanlarda aniden ortaya çıkar.

Hastane panik içerisindeydi. Üstelik Fedorenko burada birkaç aydır çalışıyordu. Ne yazık ki bu hastalığın kuluçka dönemi hiçbir belirti göstermeden birkaç yıl sürebilir. Gerek mahkûm gerekse özgür hastalardan en evhamlı olanlar, bu korkuyu ömür boyu içlerinde taşımaya mahkûm oldular.

Bütün hastane paniğe kapılmıştı. Doktorlar hummalı bir telaşla hem hastalarda hem de sağlık personelinde bu beyaz duyarsız noktaları arıyorlardı. Ön muayene yapan her doktorun yanında, stetoskop dışında ayrılmaz bir ekipman olarak bir iğne ve refleks ölçmek için de bir çekiç vardı artık.

Fedorenko'yu getirip doktorların ve sağlık görevlilerinin önünde soydular. Tabancalı bir nöbetçi de az ötede hazır olda bekliyordu. Elinde koca bir sopa olan Doktor Krasinskiy, sopasını eski sağlık görevlisinin aslan görünümlü yüzüne, kopuk parmaklarına, sırtındaki parlak beyaz beneklere dokundurarak cüzzamın ne olduğunu anlattı.

Hastanenin özgür ya da mahkûm, istisnasız bütün hastaları ve personeli tekrar tekrar muayene edildi ve kadın koğuşunda nöbetçi olan cephe hemşirelerinden Şura Leşçinskaya'nın sırtında ansızın beyaz, hissiz, küçük bir nokta tespit edildi. Leşçinskaya hastaneye birkaç ay önce gelmişti. Yüzünde aslan maskesi yoktu. Tavırları, herhangi bir mahkûm hemşireden daha sert, daha hoşgörülü, daha yüksek perdeden ya da daha gevşek değildi.

Leşçinskaya kadınlar bölümündeki bir koğuşta tecrit edildi ve kendisinden alınan deri örnekleri tahlil için önce Magadan'a, sonra da Moskova'ya gönderildi. Ardından cevap geldi: cüzzam!

Cüzzam hastalığı ortaya çıktıktan sonra dezenfeksiyon zor bir iştir. Cüzzamlının yaşadığı evin yakılması gerekir. Tıp kitaplarının söylediği budur. Fakat devasa iki katlı binanın koğuşlarından biri nasıl yakılır? Bunu yapıp yapmama konusunda kimse karar veremiyordu. Pahalı kürklerin dezenfekte edilmesine benzer bir şeydi bu. Kürk sahibi kürkünden vazgeçmemek uğruna enfeksiyon riskini göze alarak kimyasal ilaçları bu değerli servetin üzerine sadece laf olsun diye serpiştirir. Aksi takdirde yüksek ısılı "tütsülemeden" sonra sadece mikroplar değil, kürkün kendisi de yok olur. Yetkililer veba ve kolera vakası bile olsa sessiz kalırdı.

İçlerinden biri, koğuşu yakmama sorumluluğunu üzerine aldı. Fedorenko'nun cüzzam hastanesine sevk edilmek üzere tecrit edildiği koğuş da yakılmadı. Sadece dezenfektan olarak her yere asit fenik ve karbolik asit döküldü ve bu solüsyonlar her yere tekrar tekrar serpiştirildi.

Bu sefer de çok önemli bir sorun ortaya çıktı. Fedorenko ve Leşçinskaya birkaç yataklık büyük koğuşları tek başlarına zaptediyorlardı.

Yetkililerden henüz inzibat meselesine –iki kişilik inzibat, iki kişilik muhafız meselesine– cevap gelmemişti. Oysa kamp yetkilileri her gün, daha doğrusu her gece Magadan'a gönderdikleri telefon mesajlarında sürekli bu konuyu hatırlatıyorlardı.

Aşağıda, binanın bodrum katında bir yer açıldı ve cüzzamlı mahkûmlar için iki küçük hücre yapıldı. Buraya Fedorenko ile Leşçinskaya'yı yerleştirdiler. Ağır asma kilitlerin başına muhafızlar koyuldu ve cüzzamlılar, yetkililerin hastaneye yerleştirilecek inzibat ve muhafızlarla ilgili emirlerini beklemeye başladılar.

Fedorenko ve Leşçinskaya hücrelerinde sadece bir gün kaldılar, ertesi günkü nöbet değişimi sırasında hücreler boş bulundu.

Hastanede panik baş gösterdi. Hücrelerdeki kapı ve pencerelere hiç dokunulmamıştı.

İlk olarak Krasinskiy tahminde bulundu. Yer döşemesinden kaçmışlardı.

Güçlü kuvvetli Fedorenko hücrenin zeminindeki kütükleri kaldırmış, koridora çıkmış, ekmek doğrama odasına ve ameliyathaneye geçmiş, dolaptaki bütün alkollü içkileri ve narkotik ilaçları toplayıp ganimeti sürükleye sürükleye yer altındaki inine götürmüştü.

Cüzzamlılar kendilerine bir yer seçmişlerdi. Bir yatak kurup üzerine şilte ve battaniye serdiler. Kütüklerden barikat

yapıp kendilerini dış dünyadan, muhafızlardan, hastaneden, cüzzam hastanesinden izole ettiler. Burada karı koca gibi birkaç gün, sanırım üç gün geçirdiler.

Üçüncü gün, arama yapan köpeklerle muhafızlar cüzzamlıları buldu. Hastanenin bodrumunun yüksek tavanlı kısımlarında, hafifçe eğilmiş vaziyette ilerleyen bu grubun içinde ben de vardım. Bina kot olarak burada oldukça yüksek sayılırdı. Kütükleri kaldırdık. Kuytularda bir yerde iki çıplak cüzzamlı yerde yatıyordu. Ayağa kalkmadılar. Fedorenko'nun kapkara ve biçimsiz elleri Leşçinskaya'nın beyaz ve parlak bedenini sarmalamıştı. İkisi de sarhoştu.

Onları battaniyeye sarıp hücrelerden birine götürdüler. Birbirlerinden ayırmadılar.

Onları battaniyeye kim sardı? Bu korkunç bedenlere kim elini sürdü? Bu iş için sivil hastanede hizmet eden özel bir sağlık görevlisi bulundu, cüzzamlılarla çalıştığı her gün için kendisine yedi günlük para verildi (üst düzey yetkililere gerekli açıklamalar yapılarak tabii). Bu miktar volfram, kalay ya da uranyum gibi tehlikeli madenlerde çalışanlara verilenden daha fazlaydı. Bir güne karşılık yedi gün. Bu durumda mahkûmun ceza maddesi dikkate alınmamıştı. Bu işi yapmak üzere, cephede görev yaptığı sırada vatan haini ilan edilen, yirmi beş yıl ceza ve beş yıl zorunlu ikamet cezası alan, yaptığı bu kahramanlığın ceza süresini ve özgürlüğe kavuşacağı süreyi azaltacağını sanan saf bir asker bulunmuştu.

Savaşta teğmen olarak çarpışmış olan mahkûm Korolkov, yirmi dört saat boyunca cüzzamlıların hücre kapısında nöbet tuttu. Hatta kapının önünde uyudu. Cüzzam hastanesinin bulunduğu adadan gelen muhafızlar, aynı görevi yerine getirmek üzere cüzzamlılarla birlikte Korolkov'u da yanlarında götürdüler. Korolkov, Fedorenko ve Leşçinskaya'dan o günden sonra hiç haber almadım.

1963

GRİŞKA LOGUN'UN TERMOMETRESİ

O kadar yorgunduk ki eve dönüş yolunda doğrudan karların üzerine oturduk.

Dünkü eksi kırk dereceden sonra bugün hava topu topu eksi yirmi beş dereceydi ve bize yaz havası gibi gelmişti.

Koyun derisinden gocuğunun önü açık vaziyette, yan taraftaki çalışma sahasının ustabaşısı olan Grişka Logun önümüzden geçti. Elinde yeni bir kazma sapı vardı. Grişka gençti, hareketliydi ve inanılmaz derecede kırmızı bir suratı vardı. Kamp hiyerarşisinde bir onbaşıydı, hatta yeni onbaşılardandı. Sık sık kara saplanmış bir kamyona omuz verir, bir kütüğü kaldırmaya yardımcı olur, toprakla dolu donmuş bir kovayı yerinden oynatmaya yardım ederdi. Bütün bu işler bir onbaşı için aslında onur kırıcı şeyler sayılırdı. Grişka bir onbaşı olduğunu unuturdu sıklıkla.

Aynı yolda Grişka'nın karşı tarafından Vinogradov'un ekibi geliyordu. Bizden daha iyi durumda değillerdi. O ekipte de tıpkı bizde olduğu gibi eski bölge komite sekreterleri, şehir komite sekreterleri, profesörler, doçentler, orta rütbeli subaylar vb vardı.

Ekiptekiler Grişka ile karşılaşınca çekinerek kar kümesinin kenarına büzüştüler. İşten dönen ekip, Grişka Logun'a yol verdi. Grişka da durakladı. Ekip onun sahasında çalışıyordu. Eskiden Ukrayna'daki Devlet Makine ve Traktör İşletmeleri'nden birinde müdür olan konuşkan Vinogradov bir adım öne çıktı.

Logun, bizim oturduğumuz yerden epey uzaklaşmıştı, konuştukları duyulmasa da el kol hareketlerinden ne konuş-

tukları anlaşılıyordu. Vinogradov ellerini havada sallayarak Logun'a bir şeyler açıklıyordu. Ardından Logun elindeki kazma sapıyla Vinogradov'un göğsüne vurdu. Vinogradov sırtüstü yere düştü ve ayağa kalkamadı. Logun onun üzerine çıktı, elindeki kazma sapını sallayarak üzerinde tepindi. Ekipteki yirmi işçiden hiçbiri, ekip başını korumak için bir hamle yapmadı. Sonra Logun, eğilip yere düşen şapkasını aldı, tehditkâr bir yumruk savurup yoluna devam etti. Vinogradov yerden kalktı ve hiçbir şey olmamış gibi yürümeye başladı. Grubun geri kalanı (ekip önümüzden geçiyordu) hiçbir acıma ya da öfke göstermeden ekip başını takip etti. Bizimle aynı hizaya geldiğinde Vinogradov, yarılmış ve kanayan dudaklarını gülümsercesine çarpıttı.

"Şu Logun'un termometresi de termometre ha," dedi.

"Birinin üstüne çıkıp onu çiğnemeye adi suçlular 'halk dansı' derler," dedi sessizce Vavilov. "Ah benim sundurmam, benim güzel sundurmam... diyen halk dansı."

Butırka Hapishanesi'nden arkadaşım olan ve buraya birlikte geldiğimiz Vavilov'a, "Eh, bu durumda ne diyeceksin ki? Bazı şeyleri düşünmek lazım. Dün bizi döven olmadı ama yarın dövebilirler. Logun, Vinogradov'a yaptığını sana yapsaydı ne yapardın, ha?" dedim.

"Herhalde sabrederdim," dedi sessizce Vavilov. Böylece Vavilov'un uzun zamandır bunun kaçınılmaz olduğunu düşündüğünü anladım.

Sonra söz konusu ekip başları, onbaşılar, gözetmenler yani silahsız kişiler olduğunda meselenin aslının fiziksel üstünlük olduğunu anladım. Güçlü olduğum sürece kimse bana vuramaz. Zayıfladığım anda herkes beni döver. Nöbetçi mahkûm döver, hamam görevlisi döver, berber ve aşçı, ekip onbaşısı ve ekip başı döver, en güçsüzünden de olsa bütün adi suçlular döver. Muhafızın fiziksel üstünlüğü ise omzunda taşıdığı tüfektir.

Beni döven müdür, gücünü kanundan, mahkemeden, askerî mahkemeden, muhafızlardan ve askerî kuvvetlerden alır. Onun benden daha güçlü olması hiç de zor değildir. Adi suçlular güçlerini sayıca kalabalık olmalarından, kolektif hareket etmelerinden, bir adamın boğazını iki kelimeyle kesebilmelerinden alırlar (buna kaç kez tanık olmuştum). Ama ben hâlâ güçlüyüm. Müdür, muhafız ya da bir adi suçlu tarafından dövülebilirim ama nöbetçi mahkûm, ekip onbaşısı ve berber beni dövemez.

Eskiden beden eğitimi öğretmeni olan, evden çok sık paket alan ve bunun bir lokmasını bile kimseyle paylaşmayan Polyanskiy, bana bir insanın kendini dövdürecek seviyeye nasıl düşebildiğini hiç anlamadığını sitemle anlatmış, onunla aynı fikirde olmadığımı söyleyince de bana öfkelenmişti. Ama aradan bir yıl geçmeden kendisiyle tekrar karşılaştığımda artık bitik vaziyette, fitil olmuş, izmarit toplayan, bir tas çorba için geceleri adi suçlu kodamanlarından birinin topuklarını kaşıyan biri vardı karşımda.

Polyanskiy dürüst biriydi. Çektiği birtakım gizli ızdıraplar o kadar güçlü, can yakıcı ve sonsuzdu ki buzların, ölümün, kayıtsızlığın, dayakların, açlığın, uykusuzluğun ve korkunun arasından kendine yol açıp onu paramparça ediyorlardı.

Günlerden bir gün bayramdı. Bayram tatillerinde bizi kilit altında tutarlardı (buna bayram tecridi denirdi) ve özellikle bu tecrit günlerinde birbiriyle buluşan, birbiriyle tanışan ve birbirine güvenen insanlar olurdu. Tecrit ne kadar korkunç, ne kadar aşağılayıcı olursa olsun yine de 58. maddeden hüküm giymiş siyasi mahkûmlar için çalışmaktan çok daha katlanılır bir şeydi. Tecrit, dakikalarla bile sınırlı olsa sonuçta bir dinlenme molasıydı. Vücudumuzun eski haline dönebilmesi için bize bir dakika mı, bir gün mü, bir yıl mı yoksa bir asır mı gerekli olduğunu o zamanlar kim bilebilirdi? Eski ruh halimize dönmeyi ise hesaplamıyorduk bile.

Hiç kimse dönemedi zaten. Her neyse, ranza komşum olan Polyanskiy dürüst biriydi.

"Sana uzun süredir bir şey sormak istiyordum."

"Neymiş o sormak istediğin şey?"

"Birkaç ay önce seni izlerken nasıl yürüdüğünü, yolunun üzerinde duran ve bir köpeğin bile bir adımda geçebileceği bir kütüğün üzerinden nasıl olup da atlayamadığını, bunun yerine kütüğün etrafından dolanmak için yolunu nasıl değiştirdiğini gördüm. Ayağını taşların üzerinde nasıl sürüye sürüye yürüdüğünü, önüne çıkan en ufak bir engebenin, ufacık bir tümseğin sana aşılması imkânsız bir engel gibi geldiğini, kalp çarpıntının başladığını, nefesinin daraldığını, sürekli dinlenmek istediğini görünce, senin bir tembel, bir aylak, anasının gözü bir piç ya da hasta taklidi yapan biri olduğunu düşünmüştüm."

"Ee? Sonra anlayabildin mi?"

"Sonra anladım. Güçten düştüğümde, herkes beni itip kakmaya, dövmeye başladığında anladım. Bir insan için kendisinden daha zayıf, daha kötü birilerinin olduğunu bilmekten daha iyi bir duygu yoktur."

"Neden komünist emeğin kahramanları üretim toplantılarına davet ediliyor? Fiziksel güç neden ahlaki bir ölçüt oluyor? Fiziksel olarak güçlü olan biri, benden daha iyi, daha ahlaklı, manevi olarak daha üstün biri olarak görülüyor. O yüz altmış kiloluk kayayı kaldırırken ben elbette sekiz kilonun altında iki büklüm olurum."

"Bunların hepsini anladım ve sana söylemek istedim."

"Bunun için teşekkür ederim."

Kısa bir süre sonra Polyanskiy, maden ocağında bir yerlerde düşüp öldü. Ekip başı suratına bir yumruk indirmişti. Ekip başı Grişka Logun değildi, bizden biriydi, 58. maddeden hüküm giymiş muvazzaf asker Firsov'du.

İlk kez nasıl dayak yediğimi çok iyi hatırlıyorum. Her gün, her gece yiyeceğim yüz binlerce şamardan ilkiydi.

Bütün dayakları hatırlamam elbette imkânsız ama yediğim ilk darbe dün gibi aklımda. Hatta bu darbeye tıpkı Grişka Logun'un davranışı ve Vavilov'un gösterdiği uysallık şeklinde hazırlanmıştım.

Kayalıklarla kaplı altın madeninin beyaz sisli ayazında, on dört saatlik işçiliğin, soğuğun ve açlığın ortasında sanki elime aniden bir sadaka ya da uğurlu bir tılsım tutuşturulmuş gibi hissettiren bir olay meydana gelmişti. Bu sadaka, ekmek ya da ilaç gibi bir şey değildi. Alışılmadık, hesapta olmayan bir dinlenme molasıydı.

Dağdaki çalışmada bizim başımızda duran kişi, sahadaki onbaşımız Zuyev idi. Zuyev özgür işçilerdendi ama bir zamanlar kendisi de kampta çalışmış bir mahkûmdu.

Zuyev'in kara gözlerinde, insanın acımasız kaderine karşı merhamet gösterdiğine dair bir işaret vardı.

Ama iktidar zehirler. İnsan ruhunun derinliklerinde gizlenen bu canavar, zincirlerinden boşandığı anda ezelî içgüdüsünü tatmin etmek için döver, öldürür.

Birinin ölüm cezasını imzalamaktan tatmin olunup olunamayacağını bilmiyorum. Sanırım bunda da gizli bir zevk ve hiçbir gerekçesi olmayan bir fantezi mevcut.

Bir zamanlar başkalarını kurşuna dizme emri veren ama sonra kendileri kurşuna dizilen pek çok insan gördüm. Yakarışlarında korkaklıktan başka bir şey yoktu: "Bu işte mutlaka bir hata olmalı. Devletin çıkarı için öldürülmesi gereken kişi ben değilim. Ben zamanı gelince kendi kendime de ölebilirim!"

Kurşuna dizme emri veren birini şahsen tanımıyorum. Ben bu tür insanları sadece uzaktan gördüm. Ama bence birisini öldürme emrini vermek, birini kendi elleriyle öldürme ya da kendi elleriyle ateş etme eylemiyle aynı manevi güçten, aynı psikolojik temelden kaynaklanıyor.

İktidar zehirler.

İnsanlara hükmetme sarhoşluğu, her türlü cezadan muaf olma, alay etme, küçük düşürme, suça teşvik etme gibi hal ve tavırlar bir yetkilinin kariyerindeki ahlaki ölçütlerdir.

Ama Zuyev, diğerlerine oranla daha az dayak atardı. Bu bakımdan çok şanslıydık.

O gün çalışma sahasına yeni çıkmıştık, insanı bıçak gibi kesen rüzgârdan korunmak amacıyla bütün ekip olarak bir kaya çıkıntısının dibine sığınmıştık. Ekip onbaşısı Zuyev, eldivenleriyle yüzünü rüzgârdan koruyarak yanımıza geldi. Herkesi farklı iş bölgelerine gönderdikten sonra ben boşta kaldım.

Zuyev, benden bir şey isteme cesaretinden soluk soluğa kalarak "Senden bir ricam var," dedi bana. "Emir değil, bir rica! Sabıka kaydımın silinmesi için senden Kalinin'e bir dilekçe yazmanı istiyorum. İşin aslını daha sonra sana anlatırım."

Ekip onbaşısının, sobası yanan ve normalde bizi içeri sokmadıkları küçük kulübesine girdik. Bir dakikalığına olsun hayatın bu sıcak nefesini solumak için bu kapıyı aralama cüretinde bulunan herhangi bir mahkûm, anında tekme tokat dışarı kovulurdu.

Yine de hayvani duygularımız bizi bu kutsal kapıya götürürdü hep. Bahaneler icat ederdik: "Saat kaç?" Ya da laf olsun diye bir şeyler sorardık: "Kazma işlemi sağa doğru mu yapılacak, sola doğru mu?", "Sigara içebilir miyiz?", "Zuyev yok mu? Ya Dobryakov?"

Ama bu sorularımızla kulübedekileri kandıramazdık. Gelenler, açık kapılardan kış ayazına tekme tokat geri gönderilirdi. Öyle bile olsa bir anlığına o sıcaklığı hissetmek...

Ama şimdi beni kimse kovmuyordu bu kulübeden. Sobanın dibine oturdum.

"Bu da kim? Avukat mı?" diye aşağılayıcı bir tavırla tısladı birisi.

"Evet, Pavel İvanoviç, tavsiye üzerine çağırdım."

"Iyi bari," diyen kıdemli onbaşı, kendi astını gerektiği ölçüde küçümsedi.

Zuyev mahkûmiyet cezasını geçen yıl tamamlamıştı ve üzerindeki dava, sıradan bir köy meselesiydi. Her şey ailesine ödenen destek parasıyla başlamıştı. Ailesi bu parayı hapishanedeki Zuyev'e gönderiyordu. Ceza süresinin bitimine çok az bir süre kala yetkililer Zuyev'i Kolıma'ya göndermişti. Bölgeyi sömürgeleştirme sistemi, insanların burayı terk etmesini önleyecek engeller koyma, devlet yardımı, gelenlere göz kulak olma ve Kolıma'ya insan sevkiyatı konularında sağlam tedbirler almayı gerektiriyordu. Zorlu araziyi yaşanabilir hale getirmenin en kolay yolu da mahkûm katarlarıydı.

Zuyev, Dalstroy şirketinden ayrılmak istiyordu. Sabıka kaydının silinmesini ya da en azından anakaraya gönderilmesine izin verilmesini rica ediyordu.

Yazı yazmak benim için çok zor oldu. Bunun tek sebebi, ellerimin sertleşmesi, parmaklarımın kazma ya da kürek sapı yüzünden sadece belli bir açıya kadar bükülebilmeleri ve daha fazla esnemelerinin inanılmaz derecede zor olması değildi. Kalemi ve dolma kalemi tutabilmem için bir bezle sarıp kazma ve kürek sapı kalınlığına getirmek gerekti.

Bunu yapabileceğimi anladıktan sonra yazmaya hazırdım artık.

Yazmak kolay değildi çünkü zihnim de tıpkı ellerim gibi kalınlaşmış ve nasırlaşmıştı, tıpkı ellerim gibi kanıyordu. Hayatımdan çıkıp gitmiş olan ve bir daha dönmeyeceklerini bildiğim kelimeleri canlandırmak, diriltmek gerekiyordu.

Dilekçeyi sevinç ve ter içinde yazıyordum. Kulübe sıcaktı, bitlerim canlanıp hareketlenmeye başlamıştı. Bitli olduğum için beni tekrar soğuğa atarlar diye kaşınmaya korkuyor, kurtarıcımın benden tiksinmesinden çekiniyordum.

Akşama doğru Kalinin'e yazdığımız şikâyet dilekçesini bitirdim. Zuyev bana teşekkür etti ve elime ekmek tutuşturdu.

Ekmeği hemen yemeliydim, yenilebilecek her şeyi ertesi güne bekletmeden derhal yemek gerekirdi, kamp bana bunu öğretmişti.

Onbaşının kulübesindeki saate bakılırsa, gün sona ermişti. Beyaz sis, gece yarısı da gündüz de hiç dağılmadığı için biz mahkûmlar zamanı ayırt edemiyorduk. Ve sonunda bizi eve götürdüler.

Yatıp uyuduğumda her zamanki klasik Kolıma rüyasını gördüm: havada uçuşan, bütün evleri, sokakları ve bütün yeryüzünü dolduran ekmek somunları…

Sabah Zuyev'le görüşmeyi bekledim, belki bana bir sigara bile verirdi.

Zuyev geldi. Ekipten ya da muhafızlardan hiç çekinmeden beni kaya dibinden alıp rüzgâra doğru sürükleyerek köpürmeye başladı:

"Kandırdın beni, seni piç kurusu!"

Dün gece dilekçeyi tekrar okumuştu. Yazdıklarımız hoşuna gitmemişti. Arkadaşları ve diğer onbaşılar da okumuş, dilekçeyi onaylamamışlardı. Çok kuruydu. Çok az gözyaşı vardı. Bu dilekçeyle hiçbir yere varamazdı. Bu zırvalıklarla kendini Kalinin'e acındıramazdı.

Ne yazık ki ben, kampın kuruttuğu beynimden daha fazla kelime bulup çıkaramamıştım. Nefretimi bastırıp boğamamıştım bir türlü. Bu işi beceremedim. Bunun nedeni, benim arzumla Kolıma arasındaki uçurumun çok büyük olması ya da zihnimin zayıf ve bitkin olması değildi. Bunun nedeni, beynimin coşkulu sıfatların depolandığı kıvrımlarında nefretten başka bir şey olmamasıydı. Zavallı Dostoyevski'nin *Ölüler Evi*'nden çıktıktan sonra geçirdiği on yıllık mecburi askerlik görevi boyunca yazdığı hazin, gözyaşlarıyla dolu, aşağılayıcı ama yetkililerin ruhuna işleyen mektupları bir düşünün. Hatta Dostoyevski, imparatoriçeye şiir bile yazmıştı. Ama *Ölüler Evi*'nde Kolıma yoktu. Eğer olsaydı,

benim Zuyev'in dilekçesini yazmama engel olan o dilsizlik, o tutukluk, Dostoyevski'ye de ulaşırdı.

"Kandırdın beni, piç!" diye feryat etti Zuyev. "Beni aldatmak nasıl oluyormuş, sana göstereceğim!"

"Seni kandırmadım..."

"Koca bir günü sıcak kulübede oturarak geçirdin. Geçirdiğin sürenin, yaptığın numaranın sorumluluğunu ben taşıyorum, alçak herif. Seni insan sandım!"

Donmuş, morarmış dudaklarımı belli belirsiz kımıldatarak, "Ben insanım," diye fısıldadım.

"Şimdi sana nasıl bir insan olduğunu göstereceğim!"

Zuyev kaldırdığı elini yüzüme indirdi. Beni aynı maden ocağında defalarca yerlerde sürükleyen rüzgârın sillesinden daha hafif, neredeyse tüy gibi bir dokunuş hissettim.

Düştüm ve elimi siper yaparak dudağımın kenarından akan tatlı, yapışkan şeyi dilimle yaladım.

Zuyev çizmeleriyle birkaç kez böğrümü tekmeledi ama hiç acımadı.

1966

GRAFİT

Ölüm kararlarının altına ne ile imza atarlar? Kimyasal bir ürün olan mürekkeple mi, pasaportlarda kullanılan çini mürekkebiyle mi, dolma kalem mürekkebiyle mi yoksa temiz kanla seyreltilmiş kırmızı kök boyasıyla mı?

Kesin olan bir şey varsa, o da hiçbir ölüm kararının kurşun kalemle imzalanmamış olmasıdır.

Taygada mürekkep bizim işimize yaramaz. Yağmur, gözyaşları ve kan her türlü mürekkebi, her türlü kopya kalemini dağıtır, bozar. Evden gönderilen paketlere kopya kalemi koymak yasaktır. Gelen paketleri arama sırasında bu kalemlere el koyulur. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, mahkûmlar bununla her türlü sahte belge düzenleyebilir. İkincisi, kopya kalemi adi suçluların "yarısı silik" el yapımı iskambil kâğıdı yaparken kullandıkları matbaa boyası yerine geçer ve bu nedenlerle de... Sadece kurşun kalemlere yani doğal karbondan yapılan grafit kalemlere izin verilir. Kolıma'da grafit, muazzam ve özel bir sorumluluk taşır.

Haritacılar, yıldızların gökyüzündeki konumlarından yararlanarak ve güneşin yüksekliğini dikkatle ölçerek bulunduğumuz yer üzerinde bir referans noktası oluştururlar. Ve bu nokta üzerine çoğunlukla zemindeki kayalar oyularak bir mermer blok yerleştirilir veya ahşap bir üçayak* yahut işaret kulesi koyulur. Bu üçayak esasen, harita üzerindeki bir noktayı temsil eder. Elimizdeki haritada, üçayaktan, dağlardan, orman

* Haritacılar, mevsimsel sıcaklık farklarından etkilenmemek için metal yerine fırınlanmış ahşaptan yapılan bir üçayak kullanır. –e.n.

açıklıkları arasındaki vadiler üzerinden, ekilmemiş arazilerden ve bataklıklar üzerinden görünmeyen iplikler uzanır. Bu, paralel ve meridyenlerin gözle görülemeyen ağıdır. Gür taygada ağaç kesilerek bir orman yolu açıldığında yön bulma işaretlerinin her biri, hassas ölçme cihazları olan nivo ve teodolitin çapraz ağlarına yansır. Böylece yeryüzü ölçülür, tayga ölçülür ve biz haritacının, topoğrafın ve yer şekillerini ölçmeye yarayan sıradan siyah grafitin bıraktığı işaretleri takip ederek yolumuzu buluruz.

Kolıma taygası topoğrafların belirlediği orman yollarıyla karalanmıştır. Ama bu yollar gelişigüzel yerlerde değil, sadece yerleşim birimlerini ve "üretim" yapılan bölgeleri çevreleyen ormanlarda açılmıştır. Boş araziler, orman açıklıkları, tundralar ve çıplak tepeler sadece havadan, hayalî çizgilerle karalanmıştır. Bu gibi yerlerde işaret konacak bir ağaç ya da kot ölçümlerinin yazılacağı güvenilir nirengi noktaları yoktur. Nirengi noktaları kayalıklara, nehir yataklarına, çıplak dağ tepelerine yerleştirilir. Ve tayganın, Kolıma'nın, hatta hapishanenin ölçümü bile, neredeyse kutsal* kurallarla oluşturulan ve korunan bu referans noktalarına dayanır. Açıklık alanların oluşturduğu ağ, ağaçlık sınırlarında ölçülen her bir ağacın üzerine düşen işaret noktasıyla ortaya çıkar; bu işaret, taygayı ölçmek için teodolitin dürbününden baktığımızda gördüğümüz "artı" işaretidir.

Evet, ağaçlara işaret çubuğu koymak için sıradan kurşun kalem yeterlidir. Mürekkepli kopya kalemine gerek yoktur. Kopya kalemi, ağacın reçinesiyle dağılır, akar, yağmurla, çiyle, sisle ve karla silinir gider. Suni, kimyasal bir kalem, sonsuzluğu

---

* Özgün metinde, burada "İncil'e ait" anlamına gelen "библейский" (bibleyskiy) kelimesi kullanılmıştır. Haritacılığın kuralları neredeyse son beş yüz yıldır hiç değişmemiştir ve en basit şeyi yapmak için bile bir sürü ritüelvari prosedürü, âdeta ibadet gibi yerine getirmek gerekmektedir. –e.n.

ve ölümsüzlüğü kaydetmek için uygun değildir. Oysa grafit, milyonlarca yıl muazzam bir baskıya maruz kalmış doğal karbondur. Grafit eğer taş kömürüne dönüşmemişse bir pırlantaya ve hatta pırlantadan da değerli olan ve gördüğü, bildiği her şeyi kaydeden bir kurşun kaleme, bir grafite dönüşmüş demektir. Bir grafitle bir elmasın kimyasal yapısı aynı olmasına rağmen grafit elmastan daha büyük bir mucizedir.

Harita yapım yönetmeliği, topoğrafların sadece ölçüm ve işaret çubuğu yaparken grafit kullanmalarını talep etmekle kalmaz. Gözlem esnasında da herhangi bir harita bilgisinin ya da bilgi taslağının yok olmaması için her zaman grafite ihtiyaç duyulur. Grafit, doğanın kendisidir. Kimi zaman aşınmaya taştan daha fazla direnç göstererek yeryüzü döngüsüne katılır. Kireçli dağlar yağmurun, rüzgârın ve nehir sularının altında aşınırken, iki yüz yaşındaki genç bir karaçam ağacı (bu yaşta gençtir ve daha uzun süre yaşaması beklenir) gövdesinin üzerindeki işaret çubuğuna kazınmış olan ve İncil'in sırrıyla modern dünyayı birbirine bağlayan işaret rakamını muhafaza etmeyi bilir.

Ağaca konacak işaret rakamı için gövdeye açılan taze yaradan gözyaşı gibi reçine akar. Buna rağmen işaret, gövdeye yerleştirilir.

Taygada sadece grafitle yazı yazılabilir. Topoğrafların montlarının, yeleklerinin, gömleklerinin, pantolonlarının ve gocuklarının cebinde her zaman grafit kalem kırıntıları, küçücük kalmış kalem dipleri bulunur.

Kâğıt, not defteri, harita çizim tahtası ve bir de işaret konmuş bir ağaç... Topoğrafın alet edevatı işte bunlardır.

Kâğıt, ağacın elmasa ve grafite dönüşme yollarından biridir. Grafit, sonsuzluktur. En yumuşak hale gelen en sert şeydir. Taygada grafit kalemle bırakılan izler ölümsüzdür.

İşaretler ağaçlara dikkatlice yontulur. Karaçamın gövdesine bel hizasında iki testere izi açılır ve işaret rakamına yer

açmak için baltanın ucuyla ağaç gövdesi canlı canlı yontulur. Gövdeye yerleştirilen rakamı sonsuza kadar, yani karaçamın altı yüz yıllık hayatı sona erene kadar, yağmurlardan koruyacak olan tahtadan küçücük bir sığınak oluşturulur böylece.

Karaçamın yaralı bedeni, kehanet ikonasına benzer. Mucize bekleyen ve mucize yaratan Tanrı'nın Çukotka* Ana'sı ya da Kolıma'nın Meryem Ana'sı gibidir.

Reçinenin narin ve hafif kokusunu, karaçam özünün kokusunu, insan elinin vurduğu baltayla akıtılan kan kokusunu, uzaklarda kalmış çocukluğun kokusu gibi, reçine tütsüsünün kokusu gibi içinize çekersiniz.

Artık ağacın gövdesine rakam yerleştirilmiştir. Rüzgârlardan ve güneşten yansa da karaçam, bu "etiketi" muhafaza eder; etiket, taygadaki terk edilmiş noktadan dış dünyaya açılan yolu gösterir. Yol, orman üzerinden dağların zirvesindeki en yakın üçayağa doğru açılır. Üçayağın altındaki taşlarla doldurulmuş çukurda, bu kez grafit kalemle kaydedilmemiş ve gerçek enlemle boylamı gösteren mermer bir tablet bulunur. Bu üçayaktan uzanan binlerce iplik ve ölçülen bir noktadan diğerine uzanan binlerce hat üzerinden hayatı sonsuza kadar hatırımızda tutmak üzere kendi dünyamıza döneriz. Topoğrafik hizmet verenler, hayat hizmeti vermiş olurlar.

Ama Kolıma'da grafit kalem kullanmak zorunda olanlar sadece topoğraflar değildir.

Kolıma'da hayat hizmetinin yanında bir de ölüm hizmeti vardır ve burada da mürekkepli kalem kullanmak yasaktır. "3 Numaralı Arşiv"in (kampta hayatını kaybeden mahkûmları kaydeden bölüm) yönetmeliğine göre ölen her mahkûmun sol ayağına, üzerinde dava dosya numarasının yazılı olduğu kontrplaktan yapılma bir etiket asılması gerekir. Dava dosya

---

* Çukotka (Çukçi): Sibirya'nın en kuzeydoğusunda yer alan yarımadadır.

numarasının mürekkepli kalemle değil mutlaka bildiğimiz grafit kalemle yazılması gerekir. Suni kalem, burada da sonsuzluğu bozar.

Bu hesaplamalar gerçekten de ölüleri mezardan çıkarmak için mi yapılıyor? Diriliş için mi? Cesetlerin başka yere taşınması için mi? Kolıma'da ayaklarına etiket bile takılmadan çukurlara atılanların oluşturduğu toplu mezar sayısı az mı? Ama yönetmelik, yönetmeliktir. Teorik olarak diyebiliriz ki, hiç buzu çözülmeyen bu toprakların bütün misafirleri ölümsüzdür ve sol ayaklarından etiketlerini çıkarıp tanıdık olup olmadıklarını anlamamız için mezarlarından kalkıp bize geri dönmeye hazırdırlar.

Yeter ki etiketlerin üzerindeki numaralar sıradan kurşun kalemle yazılmış olsun. Dava dosya numaraları ne yağmurlar, ne yer altı suları, ne de bahar selleriyle silinebilir. Bunların hiçbiri donu çözülmeyen topraklara etki edemez. Buz tutmuş toprak bazen yaz sıcağına teslim olur ve yer altı sırlarını açığa çıkarır ama hepsini değil.

Bir mahkûmun önden ve yandan fotoğrafıyla, onar parmak iziyle ve doğum lekeleriyle yapılan dava dosyasındaki kaydı, onun pasaportudur. "3 Numaralı Arşiv"de çalışan kayıt sorumlusu, ölen mahkûmun parmak izinin olduğu ölüm tutanağını beş nüsha halinde hazırlamak ve ölüden altın diş çıkarıldıysa bunu da tutanağa eklemek zorundadır. Altın dişler için özel bir tutanak tutulmaktadır. Dünya kuruldu kurulalı bu durum bütün kamplarda böyledir. Bu nedenle Almanya'da sökülen altın dişlerle ilgili raporlara Kolıma'da kimse şaşırmamıştır.

Devletler ölülerin altın dişlerini kaybetmek istemezler. Hapishane ve çalışma kamplarında çekilen altın dişler için her zaman tutanak hazırlanmıştır. 1937 yılı, sorgu hapishanelerine ve kamplara altın dişli bir sürü insan göndermiştir. Kolıma madenlerinde ölenlerin ağzından sökülen altın dişler

(zaten madenlerde uzun bir ömür sürememişlerdir) bu mahkûmların altın madenlerinde çalışıp devlete teslim edebildikleri tek altın olmuştur. Altın protezlerden elde edilen altının ağırlığı, yaşayabildikleri kısa ömür içinde mahkûmların Kolıma madenlerinde kazma ve kürekle toplayabildikleri altın miktarından çok daha fazladır. İstatistik çok esnek bir bilim dalı; işin bu yönü muhtemelen araştırılmamıştır.

Ölen mahkûmun parmaklarının matbaa boyasıyla boyanması şarttır. Her "kayıt" görevlisi bu boyalardan bulundurmak zorundadır. Boya stoku ve boya gideri oldukça fazladır.

Bir kaçak mahkûm ele geçirilip öldürüldüğünde, teşhis amacıyla cesedi taşımak yerine ölünün elleri kesilir. Koca vücudu taşımaktansa kesik iki eli askerî çantaya koyup taşımak daha rahattır.

Ölünün ayağına takılan etiket, kültürel ilerlemenin bir işaretidir. Suikasta kurban giden 12. yüzyıl prenslerinden Andrey Bogolyubskiy'in ayağına böyle bir etiket takılmamıştı; dolayısıyla kemik ölçüsüne göre teşhis imkânı veren Bertillon* sisteminin öğrenilip uygulanması şart olmuştur.

Parmak izi sistemine güveniyoruz. Suçlular parmak uçlarını kesip koparsalar da, ateşle ya da asitle yakıp yaraları bıçakla kazısalar da bu sistem bizi asla yanıltmaz. Ne de olsa on parmağımız var. Suçluların hiçbiri on parmağının onunu da yakmaya cesaret edemez.

Ama Bertillon sistemine güvenmiyoruz. Suçlunun birtakım vücut ölçüleriyle belirlendiği kriminoloji alanındaki antropolojik prensiplerin babası ve Fransız Ceza Soruşturma Başkanı Bertillon'a güvenmiyoruz. Burun ucundan kulak memesine kadar olan mesafe bize hiçbir şey anlatmıyor; Bertillon'un icatları belki sanatçılara yaramıştır.

---

* Fransız antropolog ve polis memuru Alphonse Bertillon'un (1853-1914) kişileri ve özellikle de suçluları vücut ölçülerine göre teşhis etmek üzere geliştirdiği sistemdir.

Parmak izi sistemine güveniyoruz. Herkes parmak izi vermeyi, yani "piyano çalmayı" biliyor. 1937 yılında herkes süpürülüp temizlendiğinde, daha önceden parmak izi verenlerin her biri, alışılagelmiş bir hareketle parmaklarını hapishane görevlilerinin bu işe alışmış ellerine doğru uzattı.

Bu parmak izleri dava dosyalarında sonsuza kadar muhafaza edilmektedir. Üzerinde dava dosya numarası yazılı olan etiketler, sadece ölüm yerini değil, aynı zamanda ölüm sırrını da muhafaza eder. Etiketlerin üzerindeki numaralar, grafit kalemle yazılmıştır.

Yeryüzünde insanlar için yeni yollar çizen ve yeni yönler belirleyen bir haritacı ile ölüm mevzuatını ve cenaze işlemlerini yerine getiren bir mezarcı, aynı grafit kalemi kullanmak zorundadır.

1967

İLK DİŞ

Mahkûm sevkiyatı, uzun çocukluk yıllarım boyunca gözümde canlandırdığım gibiydi. Her yerde, Uralların nisan güneşiyle yanmış yüzler ve mora çalan dudaklar vardı. Dev gibi muhafızlar ekip ilerlerken atlı kızaklara atlıyor, kızaklar ise âdeta uçuyordu. Muhafızlardan birinin tek gözü kördü ve yüzünde boydan boya bir yara vardı. Bu, en önde ilerleyen ve cam gibi mavi gözleri olan başmuhafızdı. Daha sabahtan adının Şçerbakov olduğunu öğrenmiştik. Ekipte yaklaşık iki yüz mahkûm olmasına rağmen Şçerbakov'un adını herkes çoktan biliyordu. Bu ismi –bana göre– neredeyse sihirli, anlaşılmaz, tuhaf bir yolla öğrendik. Mahkûmlar Şçerbakov'un adını alelade biriymiş gibi, sanki onunla olan yolculuğumuz sonsuza kadar sürüp gidecekmiş gibi anıyorlardı. Ve gerçekten de Şçerbakov hayatlarımıza sonsuza kadar girdi; en azından pek çoğumuzun hayatına. Şçerbakov'un koskocaman esnek vücudu kâh orada görülüyordu kâh burada. Bir bakıyorsunuz ekibin önünden gidiyor, gözleriyle en sondaki yük arabasını takip ediyor, ona yetişiyor; bir bakıyorsunuz bizi sollayarak hızla önümüzden geçiyordu. Evet, bizim at arabalarımız vardı. Sibirya yerlilerinden Çaldon halkının yük taşıdığı klasik at arabalarından. Ekibimizin gideceği yol beş günlüktü ve yanımıza hiç eşya almamıştık. Hizaya girmiş halde yolda ilerleyen mahkûm grubumuzun mola yerlerinde ve sayım yapılırken aldığı vaziyet, tren garlarındaki acemi askerlerin düzensiz sıralanışını andırıyordu. Ama bütün tren garları çok uzun bir süre için önümüzde uzanan hayat yolundan çok uzaklarda kalmıştı. Taze bir nisan sabahındaydık.

Uzun yolculuğa çıkacak olan grubumuz, öksürerek ve esneyerek, ağarmakta olan alaca karanlıkta bir manastırın avlusunda toplandı.

Mavi gözlü Şçerbakov komutası altındaki yanık yüzlü ve bağrışıp çağrışan genç insan sürüsü olarak bizler, sessiz ve nazik Moskova muhafızlarına devredildikten sonra, geceyi bir zamanlar manastır olan Solikamsk Polis Karakolu'nun bodrum katında geçirdik. Dün gece bizi buz gibi donmuş bodruma attılar. Kilisenin çevresinde tek görebildiğimiz şey, gündüz biraz olsun erimeye yüz tutan ama akşamleyin tekrar donan kar ve buzdu. Kilisenin bütün avlusu mora çalan grileşmiş kar kürtünleriyle kaplıydı. Temiz ve beyaz kara ulaşabilmek için çok sert olan ve insanın elini kesen buz tabakasını kırmak, buzun içinde bir delik açmak ve oradan iri taneli temiz karı çıkarmak gerekiyordu. Bu kar, insanın dilinde neşeyle eriyor, dudaklarımızı yakarak kurumuş ağızlarımızı serinletiyordu.

Bodrum kata ilk inenlerden biri de bendim, bu yüzden kendime daha sıcak bir yer seçebilirdim. Bodrumdaki buz kaplı devasa tonozlar beni korkuttu. Toy bir delikanlı olarak, gözlerimle en azından Figner'inki ya da Morozov'unki gibi sobaya benzer bir şeyler aradım. Ama öyle bir şey yoktu. Benim tesadüfi arkadaşım, yani hapishane-kilisenin bodrumuna girerken sadece bir dakikalığına arkadaşım olan adi suçlulardan kısa boylu Gusev, beni parmaklıklarla örülü, çift çerçeveli pencerenin olduğu duvara doğru itekledi. Bu, bodrumun tek penceresiydi. Yarım daire şeklindeki bir metrelik pencere, doğrudan zeminden başlıyordu ve mazgal şeklindeydi. Daha sıcak olan başka bir yere geçmek istedim ama dar kapıdan insanlar içeri aktıkça akıyordu, geriye dönüş imkânsızdı.

Gusev çok sakin bir şekilde ve tek söz etmeden çizmesinin burnuyla cama vurdu. İlk çerçeveyi kırdıktan sonra ikin-

cisine de vurdu. Kırık camdan içeri kaynar su gibi yakan soğuk hava aktı. Bu hava akımına yakalandığım için soğuktan titredim ama bu cereyan olmasa da dışarıda uzun süre beklemekten ve defalarca yapılan bitmek bilmez sayım yüzünden zaten titriyordum. Gusev'in bu akıllıca davranışını hemen algılayamamıştım. Geceleyin bu iki yüz kişilik mahkûm arasından sadece Gusev'le ben temiz hava soluyabildik. İnsanlar bodruma öyle bir tıkıştırılmıştı ki değil yatmak, oturmak bile mümkün değildi. Sadece ayakta durabilecek kadar yer vardı.

İnsan nefesinden oluşan beyaz, havasız ve boğucu buhar tabakası, odanın duvarlarının yarısına kadar yükselmişti. İnsanlar havasızlıktan bayılmaya başladı. Nefesi tıkananlar kendilerine yol açıp kapıya doğru yanaşmaya çalışıyor, kapının üzerindeki çatlaktan ve gözetleme deliğinden hava almaya çabalıyorlardı. Ama dışarıda bekleyen nöbetçi muhafız ikide bir tüfeğinin süngüsüyle kapının göz deliğini dürttüğü için mahkûmlar buradan temiz hava alma çabalarına son verdiler. Elbette bayılanlar için ne doktor çağrılıyordu ne de herhangi bir sağlık görevlisi. Sadece Gusev ile ben, onun akıl edip kırdığı camdan hava alabildiğimiz için sağ salim ayakta durabiliyorduk. Hizaya girmemiz çok uzun sürdü. Bodrumdan en son biz çıktık. Odadaki buhar dağıldığında hapishane-kilisenin tonozlu tavanı çıktı ortaya. Tavan çok alçaktı, kolunu uzatsan dokunabilirdin. Solikamsk Polis Karakolu'nun bodrumundaki tonozlu tavanda bir kömür parçası yardımıyla iri harflerle yazılmış bir yazı gördüm: "Yoldaşlar! Bu mezarda üç gün boyunca ölüme terk edildik ama yine de ölmedik. Dayanın yoldaşlar!"

Muhafızların bağrış çağrış emirleri doğrultusunda mahkûm grubu Solikamsk şehrinin eteklerine doğru inip alçak bir alana ilerledi. Gökyüzü, başmuhafızın gözleri gibi masmaviydi. Yolda güneş yüzümüzü yakıp rüzgâr serinlettiği için ilk günün akşamına doğru hepimiz esmerleşmiştik.

Ekiplerin gece konaklamaları önceden belirlendiği için hep aynı düzenlemeler yapılırdı. Bunun için köylülerden iki kulübe kiralanırdı. Bunlardan biri temiz, diğeri daha bakımsız olurdu. Depo gibi, ahır gibi kullanılan kulübelerdi bunlar. Tabii ki temiz olana denk gelmek isterdik. Ama bu bize bağlı olan bir şey değildi. Akşamları hava kararmaya başladığında bütün mahkûmlar başmuhafızın önünden geçer ve muhafız, parmağıyla işaret ederek hangi mahkûmun nerede geceleyeceğine karar verirdi. O zamanlar Şçerbakov bana inanılmaz akıllı görünmüştü çünkü "madde madde yazılmış bilgileri" aramak için elindeki belgelere ve listelere gömülmüyor, ekiptekiler onun önünde durdukça parmağıyla işaret ederek aralarından gerekli mahkûmu seçiyordu. Daha sonradan Şçerbakov'un inanılmaz bir gözlemci olduğunu düşündüm. Akıl ermez bir yöntemle –ki güvenilir bir yöntemdi bu– 58. maddeden bütün siyasi suçlular ile 35. maddeden adi suçlular bir araya toplanmış oluyordu. Şçerbakov'un o zamanki bilgeliğinde hiçbir numara olmadığını ancak bundan bir iki yıl sonra anlayabildim. Dış görünüşe bakarak tahminde bulunma becerisine sahipti sadece, bunu da herkes yapabilirdi zaten. Bizim ekip için ek gösterge, eşyalarımız ve bavullarımız olabilirdi ama eşyalarımız yanımızda değildi, at arabalarıyla ve köylülerin kızaklarıyla ayrıca çekiliyordu.

Daha ilk gece meydana gelen olay, bu hikâyenin konusunu oluşturdu: İki yüz kişi, başmuhafızın gelmesini ayakta bekliyorduk. Sol taraftan birtakım bağrışmalar, uğultular, homurtular, böğürtüler, küfürler ve en sonunda da net bir çığlık duyuldu: "Ejderhalar! Ejderhalar!" Bir adam, hizaya girmiş mahkûm sırasının önüne, karların içine doğru fırlatıldı. Yüzü kan içindeydi. Birisinin adamın kafasına geçirdiği kalpak yarı yarıya kaymış, kanayan yarasını açıkta bırakmıştı. Adamın üzerinde elde dokunmuş kahverengi kumaştan bir gömlek

vardı, belli ki bir Ukraynalı, bir hohol* idi. Onu tanıyordum. Bu, dinî bir tarikata bağlı olan Pyotr Zayats idi. Moskova'dan gelirken aynı tren vagonundaydık. Sürekli dua edip dururdu.

Çıkan kargaşadan kan ter içinde kalan muhafız, nefes nefese kalarak "Hizaya girmek istemiyor!" diye rapor verdi.

Başmuhafız emretti: "Onu hizaya sok!"

İki iri muhafız kollarından tutarak Zayats'ı sıraya soktu. Ama Zayats her ikisinden de daha uzun ve daha kiloluydu.

"Sıraya girmek istemiyor musun, ha, istemiyor musun?"

Şçerbakov, Zayats'ın suratına bir yumruk attı ve Zayats kara tükürdü.

O anda aniden kalbimde acı bir yanma hissettim. Her şeyin, tüm kaderimin o anda çizileceğini anlamıştım. Benim de tam olarak bilemediğim o şeyi eğer şimdi yapmazsam, bu ekiple buraya boşuna gelmişim, yirmi yıllık hayatımı boşuna yaşamışım demekti.

Kendi korkaklığımdan kaynaklanan yakıcı bir utanç, yanaklarımdan fışkırıyordu. Yanaklarımın buz gibi olduğunu, bedenimin ise tüy gibi hafiflediğini hissediyordum.

Sıramdan öne doğru çıktım ve titrek bir sesle "Birini dövmeye nasıl cüret edersiniz?" dedim.

Şçerbakov büyük bir şaşkınlıkla bana baktı:

"Hizaya gir!"

Sırama geri döndüm. Şçerbakov emir verince ekip, Şçerbakov'un parmakla işaretine boyun eğerek iki kulübeye bölündü ve karanlıkta dağılıp kayboldu. Şçerbakov'un parmağı bana pis kulübeyi işaret etmişti.

---

* Hohol: Ukraynalılar için kullanılan ve kimi zaman küçültücü bir anlam içeren bir lakap. Hohol "saç tutamı" demektir ve Kiyev Rusyası'ndan beri tecrübeli erkek savaşçılar, bir soyluluk belirtisi olarak saçlarını kazıtıp arkalarında uzun bir saç tutamı bırakırlar. Çok eski dönemlerde ülkede ün salmış Ukraynalı erkekler, kimliklerini belli etmek amacıyla uzun saç tutamı bırakmayı tercih etmişlerdir.

Uyumak üzere nemli, geçen yıldan kalma ve çürümüş samanların üzerine uzandık. Saman, doğrudan çıplak zemin üzerine serpiştirilmişti, altında hiçbir şey yoktu. Daha sıcak olsun diye kucak kucağa yattık. Adi suçlular ise kirişten sarkan fenerin yanına kurularak sonu gelmez kâğıt oyununa başladılar. Kısa süre sonra onlar da uyudu. Ve akşamki davranışıma kafa yorarak ben de uykuya daldım. Bu ekipte hiç arkadaşım yoktu. Örnek alabileceğim kimse yoktu. Yapayalnızdım; ne bir arkadaşım ne de dostum vardı. Uykumun tam ortasında yüzüme fener ışığı tutuldu ve komşum olan adi suçlulardan biri kendinden emin ve yaltaklanırcasına, "İşte bu o, bu o!" dedi.

Feneri tutan, bir muhafızdı.

"Dışarı çık!"

"Hemen giyiniyorum."

"Öylece çık!"

Dışarı çıktım. Sinir gerginliğiyle titreyerek ve beni neyin beklediğini bilmeden yürüdüm.

Yanımdaki iki muhafızla birlikte sundurmaya çıktık.

"İç çamaşırlarını çıkar!"

Çıkardım.

"Git karda bekle!"

Bekledim. Sundurmaya bir göz attığımda dosdoğru üzerime doğrultulmuş iki tüfek namlusu gördüm. Urallardaki bu gecede, bu ilk Ural gecemde ne kadar zaman geçirdiğimi hatırlamıyorum.

Yeni verilen emri duydum:

"Giyin!"

Üzerimi giyindiğim anda kulağıma doğru yediğim tekme beni karlara devirdi. Ağır topuk darbesi doğrudan dişlerime denk gelmişti. Ağzım ılık kanla doldu ve hızlıca şişmeye başladı.

"Barakaya!"

Barakaya girdim. Yerimi buldum ama bir başkası tarafından çoktan işgal edilmişti. Herkes uyuyordu ya da uyur gibi yapıyordu. Kanın tuzlu tadı bir türlü gitmiyordu. Ağzımda bana yabancı gelen, gereksiz bir şey vardı. Bu gereksiz şeyi parmaklarımla tutup zorla ağzımdan çıkardım. Yediğim tekme yüzünden düşen dişti bu. Onu çıplak zemindeki çürük samanların üzerine fırlattım.

Kollarımla arkadaşlarımın kirli ve pis kokan vücutlarına sarıldım ve uyudum. Uyuyakaldım. Hatta soğukta kaldığımdan dolayı üşütmedim bile.

Sabah ekip tekrar yola çıktı. Şçerbakov'un sakin ve mavi gözleri alışkın olduğu bakışlarla mahkûm sıralarını dolaştı şöyle bir. Pyotr Zayats hizaya girmişti, onu dövmemişlerdi çünkü ejderha konusunda daha fazla ses çıkarmamıştı. Adi suçlular bana düşmanca ve kuşkuyla bakıyorlardı. Kampta herkes kendi adına cevap vermeyi öğrenir.

İki gün daha yol aldıktan sonra nehir kıyısında bulunan ve tomruklardan yeni yapılmış yönetim binasına vardık.

Ekibi devralmak üzere Komutan Nesterov dışarı çıktı. Yumrukları epey kıllı bir müdürdü. Yanımda yürüyen adi suçlulardan pek çoğu onu tanıyor ve çok övüyorlardı.

"Bir keresinde firarileri onun yanına getirdiler. Nesterov dışarı çıkıp şöyle dedi: 'Ah, aferin, demek ortaya çıktınız. Eh, hadi seçin bakalım: Dayak mı istersiniz yoksa hücre cezası mı?' Hücre desen, zemini demirle kaplı. İnsanlar üç aydan fazla hayatta kalamaz. Soruşturma ve ek ceza süresi de işin cabası. 'Dayak olsun, İvan Vasilyeviç,' dediler. Adam vurmak için bir gerindi, karşısındaki firari havaya uçtu! Bir daha gerindi, adam yine havalarda. Nesterov bu işte ustaydı. 'Barakana dön!' dedi. Ve işte hepsi bu kadar. Sorgulama böylece sona erdi. İyi bir müdürdür."

Nesterov insanların yüzünü dikkatlice inceleyerek sıraları dolaştı.

"Muhafızlardan herhangi bir şikâyet var mı?"

"Yok, yok... diye cevapladı düzensiz sesler korosu.

"Ya sen?" Kıllı bir parmak göğsüme dokundu. "Neden ağzını eşek arısı sokmuş gibi cevap veriyorsun? Ne hırıldıyorsun?"

"Onun dişleri ağrıyor," diye cevap verdi yanımdakiler.

"Hayır," diye cevap verdim, parçalanmış ağzımdan kelimeleri düzgün çıkarmaya çalışarak. "Muhafızlardan bir şikâyetim yok."

Sazonov'a "Fena bir hikâye değil," dedim. "Edebî olarak kapsamlı. Ama bunu yayımlamazlar. Sonu biraz şekilsiz."

"Başka bir son daha hazırladım," dedi Sazonov.

Bir yıl sonra kampta önemli müdürlerden biri oldum. O zamanlar "rehabilitasyon"* vardı. Sistem gereği Şçerbakov'a benim çalıştığım bölümde daha alt düzeyde bir müdürlük düştü. Bölümde pek çok şey benim inisiyatifime bağlıydı ve Şçerbakov da şu diş meselesini unutmamamdan korkuyordu. Bu olayı Şçerbakov da unutmamıştı. Büyük bir ailesi vardı, çalıştığı konum kazançlı ve üst düzeydi. Sade ve sözünü doğrudan söyleyen bir adamdı. Müdürlüğe aday olmasına itiraz edip etmeyeceğimi öğrenmek için beni görmeye geldi. Gönlümü almak için Rus âdetlerine uygun olarak bir şişe votkayla gelmişti ama ben onunla içmedim. Kendisine karşı kötü bir şey yapmayacağıma dair garanti verdim.

Şçerbakov çok mutlu oldu, uzun uzun özür diledi, kapımın önünde olduğu yerde sayarken topuğu sürekli halıya takılıyordu, bir türlü lafının sonunu getiremiyordu.

---

* 1931-1933 yılları arasında Beyazdeniz-Baltık Kanalı inşaatı sırasında uygulanan rehabilitasyon sistemine göre yöneticilerden ve mahkûmlardan toplam beş yüz kişiye madalya ve nişan verilmiş, her altı mahkûmdan biri erken tahliye edilmiş ya da ceza süreleri kısaltılmıştır.

"İşte, bilirsin... Yolculuk haliydi, yanımızda firariler vardı."

"Bu son da uygun değil," dedim Sazonov'a.

"O zaman farklı bir son daha var."

Şçerbakov'la tekrar karşılaştığımız o bölüme atanmadan önce, kamp köyünün sokaklarında sağlık görevlisi Pyotr Zayats'la karşılaştım. Siyah saçlı, kara kaşlı o genç dev adam gitmiş, yerine öksürürken kan kusan, topal, ak saçlı bir ihtiyar gelmişti. Beni tanımadı bile. Kolunu tutup ona adıyla seslendiğimde elimden kurtulup yoluna devam etti. Gözlerinden, benim akıl edemeyeceğim şeyler düşündüğü okunuyordu. Varlığım, fazla dünyevi olmayan kişilerle sohbet eden bu düşüncelerin sahibi için ya gereksizdi ya da onu incitmişti.

"Bu alternatif de uygun değil," dedim.

"O zaman ilk haliyle kalsın. Öyküyü yayımlamasalar da yazarken hafifliyorsun. Bitirince de unutur gidersin...

1964

YÜZBAŞI TOLLY'NİN AŞKI

Altın madenindeki en kolay iş marangozluktu. Marangoz, kum dolu el arabalarının kum yıkama düzeneğine taşınması için yere yapılan tahta iskelelere çivi çakardı. Bu ahşap "duyargalar" merkezdeki yürüyüş iskelesinden başlayıp madenin bütün kuyularına uzanırdı. Yukarıdan, kum yıkama düzeneğinden bakıldığında bu yürüyüş iskeleleri yamyassı olmuş, kurumuş ve sonsuza kadar altın damarlarının dibine mıhlanmış dev bir kırkayağa benziyordu.

İskeleye çivi çakma işi, maden kuyusunda çalışmanın ya da el arabasıyla kum taşımanın yanında çocuk oyuncağıydı. Marangozun eli ne el arabasına, ne küreğe, ne küsküye, ne de kazmaya değerdi. Elinde tutması gereken tek şey, bir çekiç ve bir avuç çiviydi. Normalde ekip başları biraz olsun dinlenme şansı bulabilsinler diye bu zorunlu, önemli ve gerekli görevde adamlarını dönüşümlü olarak çalıştırırlardı. Elbette sürekli kazma ve kürek sapı tutmaktan kaskatı kesilmiş parmaklar bir günlük hafif çalışmayla gevşeyemezdi. Bunun için en az bir yıl lazımdı ya da hiç çalışmamak gerekirdi. Ama yine de bu "kolay iş-ağır iş" dönüşümünde az da olsa bir adalet kırıntısı vardı. Bu dönüşümün belli bir sıralaması yoktu, kim daha güçsüzse en azından bir günlüğüne marangozluk yapma şansı bulabilirdi. Tahtaları yontup çivi çakmak için kimsenin marangoz ya da doğramacı olmasına gerek yoktu. Üniversite eğitimi almış olan insanlar bu işi gayet güzel becerebiliyordu.

Çocuk oyuncağı sayılan bu iş, bizim ekipte dönüşümlü yapılmıyordu. İskele çakma işi her gün Devlet Sosyal Sigorta Kurumu'nun eski müdürlerinden İsay Rabinoviç'e veriliyor-

du. Rabinoviç altmış sekiz yaşında olmasına rağmen dinç bir ihtiyardı ve on yıllık kamp cezasını sağ salim atlatmayı umuyordu. Kampta insanı öldüren şey, çalışmadır. Bu nedenle kamptaki çalışmayı öven biri ya alçaktır ya da aptal. Yirmili ya da otuzlu yaşlardakiler birbiri ardı sıra ölüyorlardı; bu özel bölgeye onları zaten bunun için getirmişlerdi. İskele işçisi Rabinoviç ise yaşamaya devam etti. Onun kamp müdürleri arasında tanıdıkları, birtakım gizli bağlantıları vardı, bu yüzden Rabinoviç kâh geçici olarak muhasebe bölümünde kâh ofiste çalışıyordu. İsay Rabinoviç maden dışında geçirilen her günün, her saatin kendisine hayat ve kurtuluş vâdettiğini, madenin ise sadece ölüm getirdiğini çok iyi kavramıştı. Emeklilik yaşındakilerin özel bölgede çalıştırılmaması gerekiyordu. Rabinoviç'in kişisel bilgileri onu bu özel bölgeye, ölüme getirmişti.

Ama Rabinoviç burada ayak diredi. Ölmek istemiyordu.

Bir keresinde her yıl olduğu gibi bizi 1 Mayıs Bayramı için tecrit ettiler ve Rabinoviç'le birlikte aynı yere kilitlediler.

"Sizi uzun süredir izliyorum," dedi Rabinoviç. Görevi gereği beni izlemek zorunda olmayan birinin beni izlediğini, gözlemlediğini öğrenmek çok hoşuma gitmişti. Yürek parçalayıcı iskorbütlü diş etlerimden ve parçalanmış dudaklarımdan yayılan çarpık bir gülümsemeyle Rabinoviç'e baktım. "İyi bir insana benziyorsunuz. Kadınlar hakkında hiç kötü söz söylemiyorsunuz."

"Farkında değilim İsay Davıdoviç.* Hem burada kadınlar hakkında konuşuluyor mu ki hiç?"

---

* Şalamov gerçek hayatta kendisiyle aynı kampta çalışmış olan ve bu öykünün kahramanı olan İsay Rabinoviç'i, İsay Davıdoviç olarak adlandırıyor. Öyküde olayın geçtiği 1942-1943 yıllarında İsay Rabinoviç gerçekte elli yaşlarında olmasına rağmen Şalamov, kampın yıkıcılığına vurgu yapmak için onu altmış sekiz yaşında göstermiş olabilir.

"Konuşuluyor ama siz bu sohbetlere katılmıyorsunuz."

"Gerçeği söylemek gerekirse, İsay Davıdoviç, ben kadınların erkeklerden daha iyi olduğunu düşünüyorum. Ben kadının ve erkeğin, karı ve kocanın ikili bütünlüğüne, tek ve aynı şey olduğuna inanıyorum. Ayrıca analık yapmak, emek demektir. Üstelik kadınlar erkeklerden daha iyi çalışır."

"Çok doğru," dedi Rabinoviç'in yanındaki muhasebeci Beznojenko. "Ücretsiz fazla mesailerde ve gönüllü cumartesi çalışmalarında bir kadının yanına düşmeyegör. Seni ölümüne çalışmaya zorlar. Hele bir de sigara molası verdin mi iyice çıldırır."

"Evet, öyle..." dedi Rabinoviç dalgın bir tavırla. "Herhalde öyledir."

"İşte Kolıma böyle bir yer. Pek çok kadın buraya kocasının peşinden geliyor. Ne kötü kaderleri var ki hepsi de frengili müdürler tarafından sömürülüyor. Siz de bunları en az benim kadar biliyorsunuzdur. Ama hiçbir erkek, buraya sürgün edilmiş karısının peşinden gelmiyor."

"Çok kısa bir süreliğine Devlet Sosyal Sigorta Kurumu müdürlüğü yaptım," dedi Rabinoviç. "Ama bu bile on yıl yememe yetti. Uzun yıllar boyunca Devlet Sosyal Sigorta Kurumu'nun dış ilişkilerini yürüttüm. Bunun ne demek olduğunu bilir misiniz?"

"Bilirim," dedim düşünmeden. Düşünmedim çünkü bunun ne demek olduğunu bilmiyordum.

Rabinoviç çok edepli ve çok nazik bir şekilde gülümsedi.

"Yurt dışındaki sosyal sigortalar dışında... derken Rabinoviç gözlerimin içine bakıp bu konunun beni hiç ilgilendirmediğini hissetti. En azından öğle yemeğine kadar.

Çorbaya başladıktan sonra konuşma yine aynı konuya döndü.

"Size kendimden bahsetmemi ister misiniz? Yurt dışında uzun yıllar yaşadım. Şimdi burada yattığım hastanede, kaldı-

ğım barakada benden hep aynı şeyi anlatmamı istiyorlar: Yurt dışında ne, nasıl ve nerede yemek yedim? Bir çeşit mutfak motivasyonu. Gastronomi rüyaları, gastronomi hayalleri ve kâbusları. Benden böyle bir hikâye dinlemek ister misiniz?"

"Evet, bana da anlatın," dedim.

"Tamam. Odessa'da sigorta acentesiydim. 'Rusya' adındaki bir acentede çalışıyordum. Gençtim, acente sahibi için her şeyin en doğrusunu, en iyisini yapmaya çalışıyordum. Yabancı dil öğrendim. Beni yurt dışına gönderdiler. Acente sahibinin kızıyla evlendim. Devrim başlayana kadar yurt dışında yaşadım. Devrim benim patronu pek korkutmuyordu. Savva Morozov* gibi Bolşeviklerin tarafını tuttu. Devrim sırasında eşim ve kızımla beraber yurt dışındaydım. Kayınpederim pat diye öldü. Ölüm sebebinin devrimde yaşananlarla bir ilgisi yoktu. Çevrem çok genişti ama tanıdıklarımdan hiçbirinin devrime ihtiyacı yoktu. Ne demek istediğimi anlıyor musunuz?"

"Evet."

"Sovyet iktidarı ayaklarının üzerine yeni yeni kalkmaya başlıyordu. Yanıma insanlar gelmeye başladı. Rusya, yani Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti, ilk yurt dışı alımlarını yapıyordu. Kredi lazımdı. Kredi almak için ise devlet bankasının taahhütleri yeterli gelmiyordu. Ama benim yazdığım notlar ve verdiğim tavsiyeler yeterliydi. Kibrit kralı Krueger'in** Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuri-

---

* Savva Morozov (1862-1905): Dönemin en ünlü ve en zengin kumaş tüccarlarındandır.

İvar Kreuger (1880-1932): İsveçli girişimci. Yenilikçi finansal arayış modelleri sayesinde küresel anlamda bir imparatorluk kurmuş ve dünyanın en zenginleri listesine girmiştir. Kibrit yatırımı sayesinde dünyadaki kibrit üretiminin %75'ini kontrolü altına almış, Avrupa ve Amerikan kibrit tekellerine sahip olarak kibrit piyasasının üçte ikisini kontrol etmiştir. Büyük Buhran sırasında iflas eden Kreuger, 52 yaşındayken Paris'te bir otel odasında kendisini vurarak intihar etmiştir.

yeti ile iletişim kurmasını sağladım. Bu türden birkaç iş gerçekleştirince ülkeme dönmeme izin verdiler. Gelince bazı ince işlerle uğraştım. Spitzbergen Takımadası'nın* satışı ve pazarlığı hakkında bir şeyler duymuş muydunuz hiç?"

"Sanki duymuş gibiyim."

"Ya, işte böyle. Kuzey Buz Denizi'ndeki Norveç altınını bizim gemiye yükleyen bendim. Yani, dış ilişkiler dışında bu türden görevlerim de vardı işte. Yeni patronum Sovyet hükümeti oldu. Sovyet hükümetine de sigorta acentesinde olduğu gibi dürüst bir şekilde hizmet ettim."

Rabinoviç zeki ve sakin gözlerle bana bakıyordu.

"Yakında öleceğim. Artık yaşlandım. Ama karım için üzülüyorum. Karım Moskova'da. Kızım da orada. Aile üyeleri olarak henüz baskına uğramadılar. Belli ki onları bir daha göremeyeceğim. Bana sık sık mektup yazıyorlar. Paket gönderiyorlar. Size paket gönderen var mı? Paket alıyor musunuz hiç?"

"Hayır. Aileme bana paket göndermemelerini tembihledim. Eğer hayatta kalırsam bu iş kimseden destek almadan olacak. Sadece kendime minnet duyacağım."

"Çok cesurca bir davranış. Ama karımla kızım bunu anlamaz."

"Cesaretle alakası yok. Biz sizinle sadece iyilikle kötülüğün değil, tüm insanlığın da dışındayız. Gördüklerimden sonra, herhangi bir konuda hiç kimseye, hatta kendi karıma bile borçlu kalmak istemiyorum."

"Pek anladığım söylenemez. Beni sorarsanız, karıma yazıyorum ve paket göndermesini istiyorum. Paket demek bir ay muhasebe ofisinde çalışmak demek. En iyi takım elbisemi bu görev için elden çıkardım. Siz herhalde kamp müdürünün bu ihtiyara acıdığını falan düşünmüştünüz?"

---

* Norveç'in en kuzeyinde bulunan Spitzbergen Takımadası'ndaki önemli ekonomik faaliyetler sadece Ruslar tarafından yürütülmektedir.

"Ben sizin kamp müdürleriyle özel bağlantılarınız olduğunu düşünmüştüm."

"Beni muhbir mi sandınız? Yetmiş yaşındaki muhbiri kim ne yapsın? Böyle bir şey yok. Ben sadece bol bol rüşvet veriyorum ve böylece hayatta kalıyorum. Bu rüşvetlerin ödüllerini kimseyle paylaşmıyorum, hatta sizinle bile. Paket alıyorum, mektup yazıyorum ve tekrar göndermelerini istiyorum."

Bu 1 Mayıs sohbetinden sonra tecritten çıkıp barakalarımıza birlikte döndük. Vagon sistemi şeklinde tasarlanmış ranzalardaki yerlerimize yan yana yerleştik. Dost olduğumuz söylenemez (kampta dostluk diye bir şey yoktur) ama birbirimize karşı saygılı davranıyorduk. Benim büyük bir kamp tecrübem, ihtiyar Rabinoviç'in ise hayata karşı genç işi bir merakı vardı. Öfkemin bastırılamaz olduğunu görüp bana karşı saygıyla yaklaşmaya başladı. Sadece saygı vardı bu ilişkide, daha fazlasını bulamazdınız. Bu, belki de ihtiyarlara özgü olan, bir tren vagonunda yolculuk ederken karşılaştığı ilk kişiye kendinden ve bu dünyada kendisinden sonra bırakmak istediği hayattan bahsetme alışkanlığına duyulan bir özlemdi.

Bitler bizi korkutmuyordu. Tam İsay Rabinoviç'le tanıştığım dönemde atkım çalındı. Pamuklu bir atkıydı ama yine de elde örülmüş gerçek bir atkıydı.

Çalışmaya Rabinoviç'le birlikte çıkıyorduk. Kamplarda işe çıkış anları çok isabetli ve ürkünç bir ifadeyle "sona kalan dona kalır" şeklinde tanımlanırdı. Nöbetçiler insanları yakalar, muhafızlar hırpani insan güruhunu buzlu tepelerden aşağılara doğru döverek, dipçikleriyle vurarak sürüklerlerdi. İnemeyenleri ya da geç kalanları, yani "sona kalanları" ellerinden ve ayaklarından tutup sallayarak buzlu tepelerden aşağı fırlatırlardı. Ben de Rabinoviç de sona kalmadan mümkün olan en kısa sürede aşağı inmek için koşar, muhafızların

bizi yumruklarla hizaya dizmek üzere beklediği yere kadar yuvarlanıp bir an önce sıraya girmeye çalışırdık. Çoğunlukla yuvarlanarak başımıza bir iş gelmeden sıraya yetişir, madene sağ olarak girmeyi başarırdık. Sonrası Tanrı'nın bileceği işti.

Sona kalan ve tepeden fırlatılan mahkûm, ayaklarından atlı kızağa bağlanarak maden ocağına kadar sürüklenirdi. Hem ben hem de Rabinoviç bu ölümcül deneyimden kurtulacak kadar şanslıydık.

Kamp bölgeleri, mahkûmların işten dönerken çıplak ve kırık çalı dallarına tutunup basamakları tırmanarak yukarı doğru çıkabileceği şekilde seçilmişti. Çukurda kalan altın madenindeki yorucu iş gününün sonunda insanların yukarı taraftaki kamp alanına tırmanma gücü bulamayacakları sanılırdı. Ama insanlar yine de tırmanırlardı. Yarım saat sürse de, bir saat sürse de karargâh kapılarına, kışla bölgesine, barakalara, yaşam alanına tırmanarak ulaşırlardı. Kapıların girişinde o klasik yazı asılıydı: "Emek, SSCB'de Şeref, Şan, Cesaret ve Kahramanlık Meselesidir!" Mahkûmlar yemekhaneye gider, taslara konulanları içer, barakaya döner ve uyumak için yatarlardı. Sabah her şey yeniden başlardı.

Burada herkes eşit derecede açlık çekmezdi. Bunun neden böyle olduğunu hiçbir zaman öğrenemedim. İlkbahara doğru havalar ısındığında beyaz geceler başlar ve kamp yemekhanesinde o korkunç "canlı yem" oyunları başlardı. Boş bir masaya bir parça ekmek konur, bir köşeye gizlenip, açlıktan ölmek üzere olan ve bu ekmek parçasından büyülenip onu kapmak üzere masaya yaklaşan kurbanın ekmeğe dokunması beklenirdi. Tam o sırada karanlık pusuda bekleyenler ortaya çıkar ve canlı cenazeyi öldüresiye dövmek üzere saldırırlardı. "Celgala" Kampı dışında bu eğlenceye hiçbir yerde rastlamamıştım. Bu eğlencenin organizatörü, eski bir devrimci ve aynı zamanda eski Savunma Sanayii Halk Komiserliği yardımcısı olan Doktor Krivitskiy idi. *İzvestiya*

Gazetesi muhabirlerinden Zaslavskiy ile birlikte Krivitskiy, bu tuzağın, kan kokan bu "canlı yem" oyununun baş organizatörleri idi.

Bir atkım vardı, pamukluydu ama yine de elde örülmüş gerçek bir atkıydı. Hastaneden taburcu edilirken hastabakıcı hediye etmişti. Ekibimiz Celgala Madeni'ne ulaştığında yüzünün her yeri Kuzey'e özgü derin kırışıklıklarla kaplı, don lekeleriyle dolu, gri ve hiç gülmeyen bir suratla burun buruna geldim.

"Takas edelim!"

"Olmaz."

"Bana sat!"

"Olmaz."

Bu cevabım karşısında kampın tüm yerlileri (yirmi kadarı hemen kamyonumuza doğru koşmuştu) düşüncesizliğime, aptallığıma, gururuma hayretler içinde kalarak bana bakıyordu.

"O bu ekibin, bu kampın sorumlusu..." diye fısıldadı biri bana. Yine de hayır anlamında başımı salladım.

Hiç gülmeyen suratın kaşları yukarı kalktı. Kampın sorumlusu, birisine yaptığı baş işaretiyle beni gösterdi.

Ama bu bölgede hırsızlığa, yağmacılığa izin verilmezdi. Bunun daha basit bir yolu vardı ve ben bu yolu biliyordum. Atkıyı boynuma dolayıp düğüm yaptım ve asla çıkarmadım onu, gece uyurken de banyo yaparken de.

Atkıyı muhafaza etmek zor değildi ancak bitler bir türlü huzur vermiyordu. Atkının üzerinde o kadar çok bit vardı ki, bir dakikalığına bitleri temizlemek için boynumdan çıkarıp lambanın yanındaki masaya koyduğumda atkı kendi kendine kımıldıyordu.

İki hafta boyunca hırsız gölgeleriyle mücadele ettim, kendimi bunların hırsız değil sadece basit birer gölge olduğuna ikna etmeye çalıştım. İki haftanın sonunda sadece bir defa-

lığına atkımı gözümün önündeki ranzaya asıp bardağıma su koymak üzere başımı bir anlığına çevirdiğim sırada atkı deneyimli bir hırsız tarafından yok ediliverdi. Bu atkı için mücadele etmekten o kadar yorulmuş ve her an gerçekleşmesini beklediğim, hissettiğim ve neredeyse gözlerimle gördüğüm hırsızlık olayı için o kadar gerilip enerji harcamıştım ki saklamak zorunda olduğum bir şeyimin kalmamasına sevindim âdeta. Bu olaydan sonra, Celgala'ya geldiğimden beri ilk kez rahatça uyuyup rüya gördüm. Belki de binlerce bitin kaybolmasından sonra vücudumda hissettiğim hafifleme duygusundan dolayı rahat uyumuşumdur.

İsay Rabinoviç benim kahramanca mücadelemi üzüntüyle izliyordu. Şüphesiz bitli atkımı korumam konusunda bana yardım etmemişti. Kampta herkes sadece kendisinden sorumludur; zaten ben de yardım beklemiyordum.

Yine de İsay Rabinoviç birkaç gün muhasebe ofisinde çalıştı ve kayıp atkımdan dolayı beni teselli etmek için ofisten öğle yemeği fişi getirdi. Bunun için ben de Rabinoviç'e teşekkür ettim.

Akşamleyin çalışmadan dönünce herkes kirli iş kıyafetlerini yatağına sererek hemen üzerine uzandı.

İsay Rabinoviç, "Bir konu hakkında size danışmak istiyorum. Kampla ilgili değil," dedi.

"General de Gaulle hakkında mı?"

"Dalga geçmeyin. Önemli bir mektup aldım. Yani benim için önemli."

Üstüme çöken uyku ağırlığından kurtulmaya çalışarak silkindim ve onu dinlemeye başladım.

"Kızımla karımın Moskova'da olduğunu size daha önce de anlatmıştım. Onlara henüz dokunmadılar. Kızım evlenmek istiyor. Ondan bir mektup aldım. Ve bir de nişanlısından. İşte burada." Rabinoviç yastığının altından okunaklı ve hızlı bir el yazısıyla yazılmış güzel sayfalardan oluşan mek-

tup demetini çıkardı. Mektuplara bir göz attım. Kiril değil Latin harfleriyle yazılmıştı mektuplar.

"Moskova bu mektupların bana gönderilmesine izin vermiş. İngilizce biliyor musunuz?"

"Ben mi? İngilizce mi? Yok, hayır."

"Mektup İngilizce. Nişanlısı yazmış. Kızımla evlenmek için benim rızamı istiyor. Şöyle yazmış: 'Evlenmemiz için benim ailem rıza gösterdi, bir tek müstakbel karımın ailesinin izni kaldı. Sizden rica ediyorum sevgili babacığım...' İşte bu da kızımın mektubu: 'Baba, kocam Amerika Birleşik Devletleri Donanması Ataşesi Yüzbaşı Tolly, evlenmemiz için iznini istiyor. Baba, çabucak cevap ver.'"

"Bu nasıl bir hezeyan?" dedim.

"Hezeyan falan değil, Yüzbaşı Tolly'nin mektubu. Ve kızımın mektubu. Ve karımın mektubu."

Rabinoviç yavaşça koltukaltında bit araştırdı, bulduğu biti ranzanın kenarında ezdi.

"Kızınız evlenmek için izin istiyor yani?"

"Evet."

"Kızınızın nişanlısı, Amerika Birleşik Devletleri Donanması Ataşesi Yüzbaşı Tolly, kızınızla evlenmek için sizin rızanızı istiyor?"

"Evet."

"O zaman derhal kamp müdürüne gidip acil bir mektup göndermenize izin vermeleri konusunda bir dilekçe verin."

"Ama ben evlenmelerine izin vermek istemiyorum. İşte bu yüzden size danışmak istedim."

Bu mektuplar, bu hikâyeler, bu davranışlar karşısında afallamıştım.

"Eğer evlenmelerine izin verirsem kızımı bir daha asla göremem. Yüzbaşı Tolly ile birlikte gider."

"Dinleyin, İsay Davıdoviç. Yakında yetmiş yaşına gireceksiniz. Sizi aklı başında bir insan olarak görüyorum."

"Bunlar sadece benim hislerim. Henüz bu konu hakkında son kararımı vermiş değilim. Cevabımı yarın yollayacağım. Artık uyuyalım."

"Gelin bu olayı yarın kutlayalım. Çorbadan önce lapa yiyelim. Çorbayı ise lapadan sonra yeriz. Ekmek bile kızartabiliriz. Gevrek ekmek yapabiliriz. Ya da ekmeği suyla kaynatabiliriz. Ne dersiniz İsay Davıdoviç?"

Deprem bile olsa beni uykudan, bilinçsizce bir rüyadan alıkoyamazdı. Gözlerimi kapattım ve Yüzbaşı Tolly'yi anında unuttum.

Ertesi gün Rabinoviç mektubu yazdı ve karargâh nizamiyesindeki posta kutusuna attı.

Bundan kısa bir süre sonra mahkemede duruşmam görüldü. Yargılandım ve bir yıl sonra aynı özel bölgeye geri gönderildim. Bu sefer atkım yoktu, zaten kampın sorumlusu olan o mahkûm da gitmişti. Sıradan bir gidici, hiçbir özelliği olmayan alelade bir fitil olarak bu kampa geri gelmiştim. Ama İsay Rabinoviç beni tanıdı ve bir parça ekmek getirdi bana. İsay Davıdoviç muhasebe biriminde tutunmuş ve ertesi gününü düşünmeden yaşamayı öğrenmişti. Kamp, bunu Rabinoviç'e öğretmişti.

"Kızım evlenmek üzereyken sanırım buradaydınız?"

"Evet, buradaydım."

"Hikâyenin devamı var."

"Haydi anlatın."

"Yüzbaşı Tolly kızımla evlendi. Sanırım burada kalmıştık," diye anlatmaya başladı Rabinoviç. Gözlerinin içi gülüyordu. "Yüzbaşı Tolly üç ay Moskova'da kaldı, gezdi, eğlendi, sonra Pasifik Okyanusu'ndaki bir zırhlı gemide görev aldı. Yeni görev yerine gitti ama kızıma, yani Yüzbaşı Tolly'nin karısına gitme izni verilmedi. Stalin yabancılarla yapılan bu tür evlilikleri kişisel bir hakaret olarak kabul ediyordu, bu nedenle Dışişleri Halk Komiserliği'nden birileri Yüzbaşı

Tolly'nin kulağına şöyle fısıldamış: "Moskova'da gezdin, dolaştın. Genç adamsın, seni bağlayan ne var? Yalnız git daha iyi. Yeniden evlenirsin." Sözün kısası, nihai cevap olarak bu kadının buradan ayrılamayacağını söylediler. Yüzbaşı Tolly gitti ve bir yıl boyunca kendisinden bir kere bile mektup gelmedi. Bir yıl sonra kızımı İsveç'teki büyükelçilikte çalışmak üzere Stockholm'a gönderdiler."

"Casus falan olarak mı? Gizli görevle mi?"

Rabinoviç benim boşboğazlığımı kınarcasına hoşnutsuzluk içinde baktı bana.

"Bilmiyorum, hangi görevle gönderildiğini hiç bilmiyorum. Büyükelçilikteydi. Kızım orada bir hafta çalıştı. Sonra Amerika'dan bir uçak geldi ve kızım kocasının yanına gitti. Artık yeni mektuplarımı Moskova dışından bekleyeceğim."

"Ya buradaki yetkililer ne diyecek bu işe?"

"Korkuyorlar. Bu tür konularda kişisel görüş beyan etmeye cesaret edemezler. Moskova'dan bir sorgu yargıcı geldi, beni bu konuyla ilgili sorguladı ve gitti."

İsay Rabinoviç'in mutluluğu bununla da bitmedi. En büyük mucize, ceza süresinin iş günü hesabı yapılmadan, günü gününe, tam zamanında bitmiş olmasıydı.

Eski sigorta acentesinin bünyesi o kadar kuvvetliydi ki ceza süresi bittikten sonra bile Kolıma'da kalıp, özgür işçi kategorisinde mali müfettiş olarak bir süre daha çalıştı. Rabinoviç'in anakaraya dönmesine izin vermediler. Rabinoviç, 20. Kongre'den* iki yıl önce öldü.

1965

---

* Sovyetler Birliği Komünist Partisi 14-26 Şubat 1956 tarihinde 20. kongresini toplamıştır. Bu kongre, Stalin'in ölümünden sonra toplanan ilk kongredir ve Nikita Hruşçov, Stalin dönemini şiddetle eleştirmiştir. Stalin'in ölümünden hemen sonra kamplardaki bazı mahkûmlar serbest bırakılmıştır ancak bunların büyük çoğunluğu adi suçlulardandır.

BİNBAŞI PUGAÇYOV'UN SON SAVAŞI

Bu olayların başlangıcı ile bitişi arasında çok fazla zaman geçmiş olmalıydı. Kuzey Kutbu'nda kazanılan deneyim o kadar büyüktür ki aylar yıllara denk kabul edilir. Devlet bile Kuzey'de çalışanların maaş ve tazminatlarını fazlasıyla artırarak bunun böyle olduğunu kabul eder. Bu umutlar, yani söylentiler, tahminler, rivayetler ve varsayımlar ülkesinde, herhangi bir olay yerel yetkilinin raporuyla yüksek hızlı hükümet kuryesi tarafından "üst katmanlara" ulaştırılıncaya kadar çoktan bir efsaneye dönüşür bile.

Bir söylenti dolanmaya başlamıştı. Kampı ziyarete gelen üst yetkililerden biri kamptaki kültürel aktivitelerin ağır aksak gittiğinden yakındığında, kültürel çalışmalardan sorumlu Binbaşı Pugaçyov, misafirine şöyle demişti:

"Hiç endişelenmeyin sayın müdürüm, öyle bir konser hazırlıyoruz ki, bütün Kolıma bunu konuşacak."

Hikâyeye, bir görevlendirmeyle merkezî hastaneden askerî faaliyet bölgesine atanan Cerrah Braude'nin raporuyla başlayabiliriz.

Ayrıca hikâyeye, hastanede yatan bir mahkûm olan hastabakıcı Yaşka Kuçen'in mektubuyla da başlayabiliriz. Mektup sol elle yazılmıştı çünkü Kuçen'in sağ omzunu bir kurşun delip geçmişti.

Ya da hikâyeye, hiç beklenmedik olaylar olduğu sırada şehir dışında olan ve dolayısıyla konu hakkında hiçbir bilgisi olmayan Doktor Potanina'nın anlattıklarıyla da başlayabiliriz. Sorgu yargıcı, özellikle bu şehir dışında olma olayını "sahte bir mazeret", "eylemsizlik suçu" ya da hukuk dilinde nasıl deniyorsa öyle tanımlamıştı.

30'lu yıllardaki tutuklamalar, tesadüfi tutuklamalardı. Bu insanlar, sosyalizmin güçlenmesi yolunda alevlenen sınıf savaşı mücadelesiyle ilgili yanlış ve korkunç bir teorinin kurbanlarıydı. O dönemde hapishaneleri tıka basa dolduran profesörlerin, parti çalışanlarının, askerlerin, mühendislerin, köylülerin ve işçilerin elinde dürüstlükleri ve saflıkları dışında hiçbir şeyleri yoktu. Bu özellikler ise o zamanki "adalet" sisteminde cezalandırma eylemini güçleştirmekten ziyade kolaylaştırıyordu. İnsanları birleştirici bir fikrin eksikliği, mahkûmların manevi direncini fazlasıyla zayıflatıyordu. Bu insanlar ne halk düşmanıydı ne de devlet suçlusu. Ölürlerken bile neden ölmek zorunda olduklarını anlayamıyorlardı. Haysiyetlerinin ve öfkelerinin bir dayanak noktası yoktu. Her şeyden bağları koparılmış vaziyette, beyaz Kolıma çölünde açlıktan, soğuktan, ağır çalışma şartlarından, dayaktan ve hastalıktan öldüler. Orada ilk iş olarak kendilerine birbirlerini savunmamaları, birbirlerine karşı çıkmamaları öğretilmişti. Yetkililerin de tam olarak amacı buydu. Böylece sağ kalanların ruhları tamamen çürüdü, vücutları ise fiziksel çalışmanın gerektirdiği niteliklere asla sahip olamadı.

Savaştan sonra bu mahkûmların yerini doldurmak üzere, İtalya'dan, Fransa'dan ya da Almanya'dan ülkesine iade edilen gemiler dolusu Sovyet vatandaşı, doğrudan ülkenin en kuzeydoğusuna gönderildi.

Bunların arasında savaş sırasında kazandıkları farklı deneyimlere ve farklı alışkanlıklara sahip, cesur, risk alabilen, sadece silahına güvenen pek çok insan vardı. Komutanlar, askerler, pilotlar ve keşif erleri vardı aralarında.

Troçkistlerin kölece boyun eğişlerine ve melek gibi sabırlı olmalarına alışkın olan kamp yönetimi, bu durumdan az endişelenmemişti; zira bu gelenlerden bir beklentileri yoktu.

Yeni gelenler, kampta hayatta kalabilen Aborjinlere çeşitli sorular yöneltiyorlardı:

"Neden çorbayla lapayı yemekhanede yiyip ekmeği barakaya getiriyorsunuz? Neden dünyadaki her insan gibi çorbanızı ekmekle yemiyorsunuz?"

Mora çalan dudaklarındaki çatlaklardan yayılan gülümsemeyle iskorbütten dökülen dişlerini göstererek yerel sakinler yeni gelen acemilere şöyle cevap veriyordu:

"Hepiniz iki hafta sonra bunu neden yaptığımızı anlayacaksınız ve siz de aynısını yapacaksınız."

Hayatlarında gerçek açlığın, yıllar boyu süren ve insanın şevkini kıran gerçek açlığın ne olduğunu henüz bilmediklerini, insanı saran o tutkulu yemek yeme süresini mümkün olduğunca uzatma isteğiyle baş etmenin mümkün olmadığını, ekmek tayınını barakada eritilmiş ama tatsız kar suyuyla yemenin, ekmeği sonuna kadar emmenin ne yüce bir mutluluk olduğunu onlara nasıl anlatmalı?

Fakat yeni gelenlerin arasında başını küçümsemeyle sallayıp bir kenara çekilmeyenler de vardı.

Binbaşı Pugaçyov, başka bir şeyi daha fark etmişti. Kendilerinin buraya ölmeye, bu canlı cenazelerden boşalan yerleri doldurmaya gönderildiklerini apaçık anlamıştı. Onları buraya sonbaharda getirmişlerdi, kış şartlarına bakılırsa hiçbiri kaçamazdı. Yazın ise kaçmayı başaramasalar bile en azından özgürce ölürlerdi.

Bu, yirmi yıl içindeki neredeyse tek kaçış komplosuydu ve bu planın ağları bütün bir kış boyunca örüldü. Pugaçyov, kışı atlatıp baharda kaçma girişiminde bulunacak olanların maden kuyusundaki genel işlerde çalışmamaları gerektiğini anlamıştı. Aksi takdirde ağır ekip çalışmasında birkaç hafta iş gördükten sonra hiç kimsede bir yere kımıldayacak hal kalmayacaktı.

Kaçma girişiminde bulunacaklar yavaş yavaş birbiri ardı sıra göreve başladılar. Soldatov aşçı oldu, Pugaçyov kültürel çalışmalardan sorumlu organizatör oldu. Aralarında bir

sağlık görevlisi ve iki ekip başı da vardı. Eskiden makine mühendisi olan İvaşçenko ise muhafızların silahlarını tamir ediyordu. Ancak yanlarında muhafız olmadan hiç kimsenin dikenli tellerin ötesine geçmesine izin verilmiyordu. Tek bir yağmur damlası düşmeden, nehirlerde hiçbir buz hareketi olmadan, kuşlar hiç ötmeden göz kamaştırıcı Kolıma baharı başladı. Güneşin ısıttığı karlar yavaş yavaş kayboldu. Güneş ışınlarının ulaşamadığı dağ geçitlerindeki ve vadilerdeki karlar, gelecek kışa kadar gümüş külçeler şeklinde kaldı.

Ve sonunda büyük gün geldi çattı.

Küçük nizamiye kulübesinin kapısı çalındı. Kamp girişlerinde, yönetmelik gereği, kampın içeri giriş ve dışarı çıkış kapıları için mutlaka ikişer nöbetçi olurdu. Nöbetçi muhafız esneyerek saate baktı. Sabahın beşiydi. "Saat daha beş," diye geçirdi içinden.

Nöbetçi muhafız kapının mandalını açtı ve kapıdakini içeri aldı. Bu, kilerin anahtarını almak için gelen kamp aşçısı mahkûm Soldatov'du. Anahtarlar her zaman nizamiyede dururdu ve Soldatov günde üç kere anahtar almaya gelirdi. İşi bitince de onları geri getirirdi.

Aslında mutfaktaki kileri nöbetçi muhafızın açması gerekiyordu ama nöbetçi, aşçıyı kontrol altında tutmanın faydasız olduğunu, eğer aşçı çalmak istiyorsa hiçbir kilidin işe yaramayacağını bildiğinden anahtarları aşçıya emanet ediyordu. Hele bir de saat sabahın beşi ise!

Nöbetçi muhafız on yıldan uzun süredir Kolıma'da çalışıyordu, çok uzun süredir çift maaş alıyordu ve aşçıya anahtarları binlerce kez vermişti.

"Al," dedi ve eline cetveli alarak sabah çizelgesini doldurmak üzere masaya eğildi.

Soldatov, nöbetçi muhafızın arkasına dolandı, duvardaki çividen anahtarı aldı, cebine koydu ve nöbetçinin arkasındayken boynundan yakaladı. Tam o anda kapı açıldı ve kamp

yönündeki kapıdan makine mühendisi İvaşçenko girdi kulübeye. İvaşçenko, nöbetçiyi boğup cesedi dolabın arkasına taşırken Soldatov'a yardım etti. İvaşçenko, nöbetçinin silahını kendi cebine soktu. Kampın dışına bakan pencereden diğer nöbetçinin patika yoldan gelmekte olduğu görülüyordu. İvaşçenko, çabucak ölü nöbetçinin kaputunu giyip şapkasını taktı, kemerini bağlayıp nöbetçi gibi masaya oturdu. İkinci muhafız kapıyı açıp nizamiyenin karanlık kulübesinden içeri girdi. Eşikten adımını attığı anda yakalandı, boğuldu ve dolabın arkasına atıldı.

Soldatov da onun kıyafetlerini giydi. İki komplocu artık silahlanmış ve askerî üniforma giymişlerdi. Her şey Binbaşı Pugaçyov'un planı dâhilinde ilerliyordu. Aniden nizamiyeye ikinci nöbetçinin karısı girdi. Kadın, yanlışlıkla kocasının yanında götürdüğü anahtarları almaya gelmişti.

"Kadını öldürmeyeceğiz," dedi Soldatov. Ellerini bağladılar, ağzına bir havlu teptiler ve bir köşeye oturttular.

Ekiplerden biri o sırada çalışmadan döndü. Bu olasılık önceden düşünülmüştü. Nizamiyeye giren muhafız anında devre dışı bırakıldı ve iki "nöbetçi muhafız" tarafından elleri bağlandı. Muhafızın tüfeği artık kaçakların elindeydi. O dakikadan itibaren komutayı Binbaşı Pugaçyov devraldı.

Kamp kapılarının önündeki alana, nöbetçilerin durduğu her iki köşedeki gözetleme kulelerinden ateş edildi. Nöbetçiler sıradışı bir şey göremediler.

Ekip işe zamanından önce koyulmuştu ama Kuzey'de neyin erken neyin geç olduğunu kim söyleyebilir ki? Sanki biraz erken gibiydi. Ama belki de biraz gecikmişti.

On kişilik ekip, ikişerli sıralar halinde maden yolunda ilerledi. Yönetmeliğe uygun olarak, mahkûm sıralarını önünden ve arkasından altı metrelik mesafeden kaput giymiş muhafızlar takip ediyordu, birinin elinde tüfek vardı.

Gözetleme kulesindeki nöbetçi, ekibin muhafızların kaldığı barakaların önünden geçen patika yola döndüğünü gördü. Burada altmış muhafız görevlisi kalıyordu.

Muhafız yatakhanesi bu barakaların en sonundaydı. Kışla kapısının hemen önünde nöbetçi kulübesi ile tüfeklerin çatıldığı bir tüfeklik vardı. Kulübedeki nöbetçi uyukluyordu. Yarı uykulu halde pencerenin önünden bir muhafızın mahkûm ekibini patikaya doğru götürdüğünü gördü.

Nöbetçi, muhafızı tanıyamadı ama "Bu herhalde Çernenko'dur," diye geçirdi içinden, "mutlaka hakkında rapor yazmam lazım." Nöbetçi hırgür ustasıydı ve birilerine kirli oyunlar oynama konusunda yasal hiçbir fırsatı kaçırmazdı.

Bu onun son düşünceleriydi. Kapı aniden açıldı ve üç asker koşarak kışlaya girdi. İkisi yatakhanenin kapılarına koştu, diğeri ise yakın mesafeden nöbetçiye ateş etti. Askerlerin ardından aceleyle mahkûmlar da geldi ve hepsi tüfekliğe koştu. Tabancaları ve makineli tüfekleri ele geçirdiler. Binbaşı Pugaçyov zorlayarak yatakhanenin kapısını açtı. İç çamaşırlı ve yalın ayak askerler kapıya doğru yöneldiler ama tavanda patlayan iki el makineli tüfek onları durdurdu.

"Yere yat!" diye emretti Pugaçyov. Askerler yatakların altına süründü. Makineli tüfekliler kapıda nöbet tutuyordu.

Ekip hiç acele etmeden üzerini değiştirip askerî üniformaları giymeye ve yiyecek, silah, mühimmat toplamaya başladı.

Pugaçyov bisküvi ve çikolata haricinde yiyecek almamalarını emretti. Buna karşılık alabildikleri kadar silah ve mühimmat aldılar.

Sağlık görevlisi, omzuna çaprazlama ilkyardım çantası asmıştı.

Kaçaklar kendilerini yeniden asker gibi hissetmişlerdi.

Önlerinde tayga vardı. Ama tayga, Stohod bataklığından* daha mı beterdi?

Yürüyerek ana yola çıktılar. Yolda Pugaçyov elini kaldırıp bir kamyonu durdurdu.

Şoför tarafının kapısını açıp "Dışarı çık!" dedi.

"Ama ben...

"Sana dışarı çık dendi!"

Şoför kamyondan indi. Direksiyona, Tank Birliği Teğmeni Georgadze geçti, yanına da Pugaçyov oturdu. Kaçak askerler kamyona tırmandılar ve kamyon uçarcasına yol almaya başladı.

"Buralarda bir dönüş olmalı."

Kamyon tam dönüyordu ki...

"Benzin bitti!.."

Pugaçyov küfretti.

Tıpkı suya dalış yapar gibi taygaya girdiler. Devasa suskun ormanın içinde gözden kayboldular. Haritaya bakarak, insanı hayrete düşüren devrik ağaçlar arasındaki yoldan dümdüz ilerleyerek özgürlüğe giden kutsal yolu takip ettiler.

Kuzey'de ağaçlar tıpkı insanlar gibi yatarak ölür. Ağaçların kocaman kökleri, devasa bir yırtıcı kuşun bir kayaya tutunmuş pençelerine benzer. Bu dev pençelerden aşağılara, donu hiç çözülmeyen toprağa doğru binlerce ince dokunaç –sürgün– uzanır. Her yaz don biraz çözülür çözülmez, eriyen toprakta yarımşar parmaklık mesafelerde kahverengi ağaç kökü incecik sürgünleriyle yavaş yavaş delik açıp toprağa girer ve oraya tutunur.

---

* Ukrayna'nın Volın bölgesinde küçük fakat derin bir nehir olan Stohod, geniş bir bataklık araziye sahiptir. I. Dünya Savaşı sırasında Almanlarla Stohod bataklığında yapılan mücadelede yanlış ve tehlikeli bir karar alınması sonucu Ruslar yenilgiye uğramıştır. Almanlar bu bölgedeki tahkimatlar için esir Rus askerlerini çalıştırmışlar, onlara Alman üniforması giydirerek kaçmalarını engellemişlerdir.

Burada ağaçlar ağır ve cüsseli gövdelerini bu zayıf kökler üzerinde yavaş yavaş yükselterek üç yüz yaşında olgunlaşır.

Fırtınalara dayanamayan ağaçlar yere sırtüstü devrilmiş, hepsinin kafaları aynı yöne düşmüş, parlak yeşil ya da uçuk pembe renkli kalın ve yumuşak yosunların üzerine yatarak ölmüşlerdi.

Ekip, geceyi geçirmek üzere alışılageldiği gibi çabucak hazırlandı.

Yalnız Aşot ile Malinin bir türlü sakinleşemiyordu.

"Ne derdiniz var?" diye sordu Pugaçyov.

"Şu Aşot bana sürekli Âdem'in cennetten Sri Lanka'ya sürüldüğünü kanıtlamaya çalışıyor."

"Neden Sri Lanka?"

"Müslümanlar öyle diyor," diye karşılık verdi Aşot.

"Sen Tatar mısın yoksa?"

"Değilim. Karım Tatar."

Pugaçyov gülümseyerek "Hiç böyle bir şey duymamıştım," dedi.

"İşte ben de hiç duymadım," diye araya girdi Malinin.

"Tamam, hadi uyuyun!.."

Hava buz gibiydi. Binbaşı Pugaçyov uyandı. Soldatov, makineli tüfeğini dizlerinin arasına koymuş pürdikkat oturuyordu. Pugaçyov sırtüstü yatıp gözleriyle tüm gezginlerin en sevdiği yıldız olan Kutupyıldızı'nı buldu. Burada takımyıldızlar Avrupa Rusyası'ndan farklı konumlanmıştı. Yıldız haritası hafif verevliydi ve Büyükayı ufka doğru kaymıştı. Tayga son derece suskun ve sertti. Boğumlu devasa karaçamlar birbirinden hayli uzaktı. Orman, her avcının bildiği o endişeli sessizlikle doluydu. Pugaçyov bu kez avcı değil, izlenen bir av hayvanıydı. Ormanın sessizliği şimdi ona üç kat daha fazla endişe veriyordu.

Bu, Binbaşı Pugaçyov'un uzun aylar ve yıllar boyunca çektiği çilelerden sonraki ilk özgür gecesiydi. Sırtüstü yatarken,

gözlerinin önünden heyecanlı bir film şeridi gibi geçen olayların nasıl başladığını düşünüyordu. Sanki Pugaçyov on iki arkadaşının film şeridini kendi elleriyle sarmıştı da, olaylar yavaş ve anlık gösterim yerine inanılmaz bir hızla görünüp görünüp kayboluyordu. Ve işte bir yazı çıktı: "Son" Artık özgürdüler. Ama bu, mücadelenin, oyunun, hayatın başlangıcıydı...

Binbaşı Pugaçyov, 1944 yılında kaçtığı Alman esir kampını hatırladı. Cephe, şehre doğru yaklaşmıştı. Pugaçyov kocaman kampın içinde çöp toplayan bir kamyon şoförü olarak çalışıyordu. Kamyonun gazına basıp tek sıralı dikenli telleri nasıl kopardığını, aceleyle dikilmiş direkleri nasıl devirdiğini anımsadı. Nöbetçilerin ateş açışını, bağırışları, kamyonu şehrin içinde deli gibi kullanışını, kamyonu terk edişini, geceler boyu cepheye ulaşmak için ilerlediği yolları, birliğiyle buluşmasını, özel mahkemede sorgulanışını, casuslukla suçlanışını, yirmi beş yıla mahkûm oluşunu hatırladı.

Vlasov'un* manifestosuyla gönderilen gizli görevlileri, bu görevlilerin aç, bitkin ve perişan haldeki Rus askerlerin bulunduğu esir kampına nasıl geldiklerini anımsadı.

Vlasov'un adamları "Hükümetiniz sizi çoktan gözden çıkardı. Bütün savaş esirleri hükümetin gözünde vatan hainidir," diye uyarıp bu konudaki emirlerin ve konuşmaların yer aldığı Moskova gazetelerini göstermişlerdi. Esirler bunun böyle olduğunu çoktan biliyorlardı. Kampta sadece Rus esirlerin paket almıyor olması boşuna değildi. Fransız, Amerikan, İngiliz ya da diğer milliyetlerin esirleri paket ve mektup alıyor, hemşehriler bir araya geliyor ve aralarında dostluk

---

* Andrey Andreyeviç Vlasov (1901-1946): Nazi Almanyası tarafından esir alındıktan sonra, II. Dünya Savaşı sırasında Alman karargâhı tarafından oluşturulan ve sonradan Sovyet esirlerinin ve Kızıl Ordu firarilerinin de katıldığı Rus Kurtuluş Ordusu'nun başkomutanı olan eski Kızıl Ordu generali.

ilişkileri kuruluyordu. Esir Rusların ise açlıktan ve dünyadaki herkese duydukları garezden başka hiçbir şeyleri yoktu ellerinde. Rus Kurtuluş Ordusu'na Alman esir kamplarından pek çok mahkûmun katılması şaşılacak bir durum değildi bu durumda.

Binbaşı Pugaçyov, esir kampından kaçıp Kızıl Ordu birliklerine katılıncaya kadar Vlasov'un subaylarına inanmamıştı. Ama Vlasov'un adamlarının söylediği her şey doğru çıktı. Pugaçyov artık hükümete gerekli bir asker değildi. Hükümet ondan korkuyordu.

Ardından demir parmaklıklı hayvan vagonlarıyla muhafızlar eşliğinde Kuzey Kutbu'na günlerce sürecek uzun bir tren yolculuğu ile gemi ambarlarında yapılan deniz yolculuğu başladı ve sonrasında kuzeydoğunun altın madenleri ve açlıkla dolu bir kış geldi.

Pugaçyov yattığı yerden doğrulup oturdu. Soldatov ona el salladı. Gerçekleştirilen bu komploya dâhil edilen son kişilerden biri olmasına rağmen göreve başlama şerefi Soldatov'a verilmişti. Ne korkaklık etmiş ne kendini kaybetmiş ne de birine ihanet etmişti. Aferin sana Soldatov!

Soldatov'un ayağının dibinde Pilot Yüzbaşı Hrustalyov yatıyordu. Onun da kaderi Pugaçyov'dan farksızdı. Almanlar tarafından uçağı düşürülmüş, esir alınmış, aç kalmış, firar etmiş, mahkemede sorgulanmış ve kampa gönderilmişti. Hrustalyov bir yanından öbür yanına döndü, üzerine yattığı yanağı, diğerinden daha kırmızıydı. Binbaşı Pugaçyov'un birkaç ay önce kaçış planından ilk söz ettiği kişi Hrustalyov idi. Mahkûm hayatı sürmektense ölmenin daha iyi olduğunu, muhafızların dipçiği ve çizmeleri altında çalışmaktan ve açlıktan telef olmaktansa elinde silahla ölmeyi yeğlediğini söylemişti.

Hrustalyov da Binbaşı da iş bilen adamlardı. On iki kişinin hayatını riske atacak en ufak bir hareket, en ince de-

tayına kadar aralarında tartışılmıştı. Plan, havaalanından bir uçak kaçırmaktı. Burada birkaç havaalanı vardı ve onlar da taygaya en yakın havaalanına doğru ilerliyorlardı.

Hrustalyov, kampta muhafızlara baskın yaptıktan sonra firarilerin takip ettiği ekip başıydı. Pugaçyov, en yakın arkadaşı olmadan gitmek istememişti. Şimdi sakin ve derin bir uykudaydı işte.

Hrustalyov'un yanında yatan, muhafızların revolver ve tüfeklerini tamir eden, silah ustası İvaşçenko idi. İvaşçenko, başarılı bir operasyon yapabilmek için silahların nerede tutulduğunu, muhafızlardan hangisinin ne zaman nöbet tuttuğunu, mühimmat deposunun nerede olduğunu öğrenmişti. İvaşçenko eski bir istihbarat subayıydı.

Birbirlerine sarılmış vaziyette derin bir uykuda olan Levitskiy ile İgnatoviç, Yüzbaşı Hrustalyov'un arkadaşları olan pilotlardı.

Tankçı Polyakov, her iki elini de açmış, yanında yatanların sırtlarına doğru uzatmıştı. Bunlardan biri dev Georgadze, diğeri ise kel ve esprili Aşot idi. Binbaşı Pugaçyov, Aşot'un soyadını şimdi hatırlayamıyordu. Önce askeriyede, sonra kampta ve şimdi de Pugaçyov grubunun emri altında hastabakıcı olarak görev yapan Saşa Malinin, ilkyardım çantasını başının altına koymuş uyuyordu.

Pugaçyov gülümsedi. Arkadaşlarının her biri, herhalde, kendince bu kaçış eylemini kafasında canlandırmıştı. Pugaçyov, her şeyin yolunda gitmesinde, herkesin leb demeden leblebiyi anlamasında sadece kendi payının olmadığını görebiliyordu. Her biri, olayların olması gerektiği gibi geliştiğini biliyordu. Bir komutan vardı ve bir de hedefleri vardı. Komutan kendinden emindi, hedef ise zordu. Silah vardı. Özgürlük vardı. Ağaç gölgelerinin olmadığı bu tuhaf ışıklı, solgun leylak rengindeki ıssız kutup gecesinde bile rahat bir asker uykusu çekilebilirdi.

Pugaçyov onlara özgürlük vâdetmişti, onlar da özgürlüğü kabul etmişlerdi. O ölmeyi emretmişti, onlar da ölümü göze almışlardı.

"Hiç kimse son güne kadar ihanet etmedi," diye düşündü Pugaçyov. Kamptaki pek çok insan elbette kaçış planından haberdardı. Katılımcıların seçimi birkaç ay sürmüştü. Pugaçyov'un kaçışla ilgili açık açık konuştuğu pek çok kişi teklifi reddetmiş ama içlerinden hiçbiri bu durumu muhafızlara ihbar etmemişti. Bu durum Pugaçyov'u hayatla uzlaştırmıştı. "Aferin onlara, aferin... diye fısıldadı ve gülümsedi.

Biraz bisküvi ve çikolata yediler. Sessizce yürüdüler. Belli belirsiz bir patikayı takip ediyorlardı.

Sibiryalı bir avcı olan Selivanov "Bu bir ayı yolu," dedi.

Hrustalyov ile Pugaçyov kartografik bir üçayağın bulunduğu dağ geçidine tırmandılar ve dürbünle aşağıya, iki gri şerit şeklinde görülen nehirle ana yola bakmaya başladılar. Nehir, bildiğimiz sıradan bir nehre benziyordu ama devasa boşlukta yirmi-otuz kilometre ötede uzanan ana yol, insan taşıyan kamyonlarla doluydu.

"Bunlar herhalde mahkûm," diye fikrini söyledi Hrustalyov.

Pugaçyov dikkatlice baktı.

"Hayır, bunlar asker! Peşimizdeler. Ayrılmamız gerek," dedi. "Sekiz kişi geceyi şuradaki kuru ot yığınlarının üzerinde geçirsin. Biz dördümüz ise dağ geçidini kontrol edeceğiz. Her şey yolunda giderse sabaha karşı döneriz."

Küçük bir çalılıktan dere yatağına geçtiler. Gittikleri gibi geri dönmek zorunda kaldılar.

"Baksana, sayıları çok fazla. Dere yatağından yukarı doğru çıkalım."

Güçlükle nefes alarak hızlıca dere yatağından yukarıya tırmandılar. Ayaklarının altından kayan taşlar, yuvarlanarak ve hışırdayarak doğrudan askerlerin önüne düşüyordu.

Levitskiy döndü, küfretti ve yere düştü. Mermi doğrudan gözüne girmişti.

Georgadze büyük bir kayayı kendisine siper etti. Arkasını dönüp makineli tüfeğiyle üst üste ateş ederek peşlerinden tırmanan askerleri durdurdu. Kısa bir süre sonra makineli tüfeğin sesi kesildi ve sadece askerlerin tüfek sesi duyuldu.

Hrustalyov ve Binbaşı Pugaçyov epeyce yukarılara, dağ geçidinin tepesine kadar tırmanmayı başardılar.

Binbaşı, Hrustalyov'a "Sen git, ben ateş edeceğim," dedi.

Acele etmeden, karşısına çıkanı vurdu. Hrustalyov bağırarak geri döndü:

"Geldiler!" Ve yere yığıldı. Büyük bir kayanın ardından koşarak askerler çıktı.

Pugaçyov ileri atıldı, koşarak gelenlere ateş etti ve geçidin yamacından dar dere yatağına doğru fırladı. Uçarcasına koşarken bir söğüt dalına tutunarak yamacın diğer tarafına süründü. Ayağının çarptığı taşlar aşağılara düşerken gümbürdüyordu.

Güçten düşene kadar yolu olmayan taygada yürüdü.

Orman tarafında güneş açınca kuru otlarda saklanan asker üniformalı kaçaklar açık hedef haline geldi.

"Sonumuz geldi mi ne?" dedi İvaşçenko, dirseğiyle Haçaturyan'ı dürterken.

"Neden gelsin?" dedi Aşot nişan alarak. Tüfek tıkırdadı ve bir asker patika yola yığıldı.

Hemen ardından dört bir yandan kuru otlara doğru ateş edildi.

Askerler emir üzerine bataklık üzerinden kuru otlara doğru saldırdılar, silahlar takırdadı, inlemeler duyuldu.

Saldırı püskürtülmüştü. Birkaç yaralı, bataklığın tümsek topraklarında yatıyordu.

"Sağlık görevlisi, oraya doğru sürün!" diye emretti komutanlardan biri.

Tedbir olarak hastanedeki mahkûmlardan biri olan ve Beyaz Rusya'nın batısından gelen sağlık görevlisi Yaşka Kuçen'i de yanlarına almışlardı. Mahkûm Kuçen tek laf etmeden ilkyardım çantasını sallayarak yaralıların yanına doğru sürünmeye başladı. Omzuna isabet eden bir kurşun, Kuçen'i yarı yolda durdurdu.

Silahlarını kamptayken kaçaklara kaptıran muhafız birliği komutanı, korkusuzca öne doğru fırladı ve firarilere seslendi:

"Hey! İvaşçenko, Soldatov, Pugaçyov, teslim olun, etrafınız sarıldı. Buradan çıkış yok!"

"Tamam, gel de silahları al!" diye bağırdı İvaşçenko kuru ot yığınının arkasından.

Muhafız birliği komutanı Bobılyov, bataklıkta şapır şupur sesler çıkararak kuru ot yığınına doğru koştu.

Patika yolun yarısına gelmişti ki İvaşçenko'nun tüfeğinden çıkan mermi Bobılyov'un tam alnına isabet etti.

"Aferin," diye övdü arkadaşını Soldatov. "Komutan seçim şansı olmadığı için bu cesareti gösterdi. Kaçtığımız için onu ya kurşuna dizeceklerdi ya da kamp cezası vereceklerdi. Hadi, kolla kendini!"

Her yerden ateş açmışlardı. Makineli tüfekler tekrar takırdamaya başladı.

Soldatov, İvaşçenko'nun cansız başı omuzlarına düşünce her iki bacağında da bir yanma hissetti.

Kuru ot yığınına sessizlik çöktü. Bataklıkta on kadar ceset vardı.

Soldatov, kafasına bir şeyle vurulana kadar ateş etmeye devam etti ve ardından bilincini kaybetti.

Bu arada merkezî hastanenin başcerrahı olan Nikolay Sergeyeviç Braude, Kolıma'nın dört generalinden biri ve aynı zamanda bütün Kolıma kamplarının muhafız komutanı olan General Artemyev tarafından bir telefon emriyle acilen

Liçan Köyü'ne çağrılmıştı. Telefonla gelen emre göre giderken yanına "iki hastabakıcı, pansuman malzemeleri ve cerrahi ekipman" da alması gerekiyordu.

Braude neler olduğunu boşuna tahmin etmeye çalışarak hızlıca hazırlandı. Bir buçuk tonluk emektar hastane kamyonu, sözü edilen istikamette yol almaya başladı. Yanlarından vızır vızır içi silahlı askerlerle dolu kocaman *Studebaker* kamyonları geçip duruyordu. Gidecekleri yer topu topu kırk kilometrelik yol olmasına rağmen önde bekletilen araçlar yüzünden ve sürekli kimlik kontrolü için durdurulmaları sebebiyle Braude gideceği yere ancak üç saat sonra varabildi.

General Artemyev, cerrahı kamp müdürünün evinde bekliyordu. Hem Braude hem de Artemyev, Kolıma'nın eski sakinlerindendi ve kader onları geçmişte birkaç kez bir araya getirmişti.

Selamlaşırlarken Braude, "Neler oluyor, savaş mı çıktı yoksa?" diye sordu General'e.

"Savaş mı bilmem ama ilk çatışmada yirmi sekiz kişi öldü. Yaralılara kendiniz bakın."

Braude ellerini kapıya monte edilmiş olan lavaboda yıkarken General ona firar olayını anlattı.

"Siz de o zaman," dedi Braude sigarasını yakarken, "uçak göndermelerini mi söyleseydiniz acaba? Yahut iki-üç filo... Ve sonra da bombalasaydınız. Ya da en iyisi atom bombası atsaydınız."

"Sizin için şaka yapması kolay," dedi General. "Ben ise emir beklerken şaka yapacak halde değilim. Beni görevden alırlarsa hakkımda hayırlısı olur. Ya da mahkemeye de verebilirler. Bu tür şeyler daha önce de olmuştu."

Evet, Braude bu tür şeylerin daha önce de olduğunu iyi biliyordu. Birkaç yıl önce üç bin kişi kışın yürüyerek limanlardan birine gönderilmişti. Ancak kıyıda depolanan malzemeler, daha ekip oraya varmadan fırtına yüzünden tahrip

olmuştu. Ekip limana vardığında üç bin kişiden ancak üç yüzü sağ kalabilmişti. Bu durumda mahkûm sevkiyatının yola çıkma emrini imzalayan müdür yardımcısı günah keçisi seçilmiş ve mahkemeye verilmişti.

Braude ve hastabakıcılar akşama kadar yaralılarla ilgilenip mermi çıkardılar, uzuv kestiler, pansuman yaptılar. Tedavi altına alınan yaralılar sadece askerlerden ibaretti, aralarında hiç firari yoktu.

Ertesi gün akşama doğru yine yaralı getirdiler. Muhafızlar tarafından kuşatılmış iki asker, Braude'nin gördüğü ilk ve tek firariyi sedyeyle getirdi. Firari, askerî üniforma giymişti ve askerlerden tek farkı tıraşsız oluşuydu. Her iki incik kemiği ve sol omzu mermilerden kırılmıştı. Kafatasının yanı zarar görmüştü. Bilinci yerinde değildi.

Braude ilkyardımı yaptı ve Artemyev'in emrettiği gibi yaralıyı muhafızlar eşliğinde daha ciddi ameliyatlar için gerekli donanımın bulunduğu merkezî hastaneye götürdü.

Her şey sona ermişti. Az ileride kasası branda beziyle kaplı askerî bir kamyon duruyordu. İçinde öldürülen firarilerin cesetleri vardı. Yanındaki diğer kamyonda ise öldürülen askerler vardı.

Bu zaferden sonra orduyu eve gönderebilirlerdi ama asker dolu kamyonlar daha sonraki günler boyunca iki bin kilometrelik ana yolda gidip gelmeye devam etti.

On ikinci adamı, Binbaşı Pugaçyov'u henüz bulamamışlardı.

Soldatov'u kurşuna dizmek için uzunca bir süre tedavi edip iyileştirdiler. Oysa firarilerin tanıdığı ya da arkadaşı olup mahkemeye sevk edilen altmış kişinin mahkeme kararı arasında verilen tek ölüm cezası buydu. Firarilerin kaçtığı kampın müdürü on yıl ceza aldı. Kampın sağlık ocağı müdürü Doktor Potanina mahkeme tarafından aklandı ve yasal işlemler biter bitmez görev yerini değiştirdi. General

Artemyev'in kehaneti gerçekleşti: Görevden alındı, muhafız komutanlığından ihraç edildi.

Pugaçyov kendini güç bela mağaranın dar ağzına doğru sürükledi. Burası ayı iniydi. Hayvanın kışlık barınağıydı. Ayı buradan çoktan ayrılmış, taygada dolanıyordu. Mağaranın duvarlarında ve yerdeki taşlarda hâlâ ayı kılları vardı.

"Her şey ne kadar da çabuk bitti," diye düşündü Pugaçyov. "Köpekleriyle birlikte gelip beni bulacaklar. Sonra da alıp götürecekler."

Mağarada uzanırken kendi yaşamını, bir erkeğin zor yaşamını, şimdi taygadaki bir ayı patikasında son bulacak hayatını düşündü. Başta annesi olmak üzere, sevdiği ve saydığı bütün insanları düşündü. Üzeri kırmızıya dönmüş eski püskü siyah kadife kaplı pamuklu bir bluz giyen ilkokul öğretmeni Mariya İvanovna'yı düşündü. Kaderin karşısına çıkardığı daha bir sürü insanı düşündü.

Ama hepsinden iyi, hepsinden onurlu olanlar, ölen on bir arkadaşıydı. Hayatındaki diğer insanlardan hiçbiri bu kadar hayal kırıklığına, yalana, aldatmacaya katlanmamıştı. Onlar bu Kuzey cehenneminde Pugaçyov'a inanmışlar, ellerini özgürlüğe uzatmışlardı. Ve de savaşta ölmeye. Bu kişiler onun hayatındaki en iyi insanlardı.

Pugaçyov mağaranın girişindeki kayalarda yetişmiş çalılardan kırmızı yabanmersini topladı. Geçen yıldan kalma, morumsu ve buruşuk meyve, parmaklarının arasında patladı. Pugaçyov diliyle yaladı onu.

Zamanı geçen meyve, kar suyu gibi tatsızdı. Meyvenin kabuğu, kuru diline yapıştı.

Evet, bu kişiler hayatı boyunca gördüğü en iyi insanlardı. Aşot'un soyadını şimdi hatırlıyordu. Haçaturyan!

Binbaşı Pugaçyov on bir kişinin her birini tek tek hafızasında canlandırdı ve hepsine gülümsedi. Ardından tabancasının namlusunu ağzına dayayıp hayatının son atışını yaptı.

1959

SAHAF

Karanlık gecelerden gündüze terfi etmiştim artık. Hasta bir mahkûmken hastabakıcı olma yolunda atılan tehlikeli ama hayat kurtarıcı adımla açıkça sınıf atlamış, onay almış ve başarı kazanmıştım. Yerimi kimin aldığına bakmadım bile. O zamanlar bir şeyi merak etmeye dahi gücüm yoktu. Fiziksel ya da ruhsal olsun her durumda gücümü tasarruflu kullanıyordum. Öyle ya da böyle daha önce de dirilmeyi başarmıştım, bu yüzden gereksiz bir merak için ne kadar bedel ödeneceğini biliyordum.

Ama gece uykusunun tam ortasında göz ucuyla, kızıl ve gür sakallı, rengi anlaşılmayan gözleri çukurlarına kaçmış, solgun, kirli bir yüz gördüm ve bir de kaynayan tencerenin sapından tutmuş, don yemiş ve kanca gibi olmuş elleri ayırt edebildim. Hastane barakası o kadar zifirî karanlıktı ki, rüzgâr varmış gibi titreyip dalgalanan gaz lambasının ışığı koridoru, tavanı, duvarları, kapıyı ve yeri aydınlatmaya yetmiyordu. Işık, koyu karanlıktan sadece bir parçayı koparıp alabilmişti: bir komodinin köşesi ve komodine eğilmiş solgun bir yüz. Görevdeki yeni nöbetçi, benim nöbet tutarken giydiğim ve hastaların günlük olarak kullandığı, kirli ve dikişleri sökük önlüğü giymişti. Bu önlük gündüzleri hasta koğuşunda asılı durur, geceleri ise hastalar arasından seçilen nöbetçi hastabakıcı tarafından montunun üzerine geçirilirdi. Önlüğün kumaşı aşırı derecede incelmiş ve şeffaflaşmıştı ama yine de yırtılmıyordu. Önlük yırtılmasın diye hastalar onu giyerken ani hareket etmekten kaçınırdı. Belki de ani hareket edecek güçleri yoktu.

Lambanın yarım daire şeklindeki ışığı dalgalandı, sallandı, titredi. Bu hareket, rüzgârdan ya da hava akımından kaynaklanmıyordu. Komodinin üzerindeki ışığı hareket ettiren şey, soğuktu. Işık çemberinin içinde, açlıktan şekli şemali bozulmuş bir yüz dalgalandı, kirli ve kanca parmaklar tencerenin dibinde kaşıkla alınamayacak bir şeyler karıştırdı. Donmuş da olsa, hissiz de olsa parmaklar bir kaşıktan daha güvenilirdi. Davranışın özünü, hareketin dilini anlıyordum.

Bütün bunları takip etmek zorunda değildim, ben gündüz hastabakıcısıydım.

Birkaç gün sonra ani bir kararla yola çıkınca, kader beklenmedik bir hızla yön değiştirdi. Kamyon kasası, taygada kışın kullanılan ve adı sanı olmayan donmuş bir dere yatağı üzerinden Magadan'a, güneye doğru ilerlerken aracın her hareketiyle sarsılıyordu. Kamyonun kasasındaki iki kişi, araç sallandıkça tahta kütükler gibi pat pat ses çıkararak havaya sıçrayıp yere vuruyordu. Muhafız ise kamyonun kasasında değil, içinde oturuyordu. Araç her sarsıldığında bana vuran şeyin bir insan mı yoksa bir kütük mü olduğunu anlayamıyordum. Yemek molalarından birinde yanımda oturan kişinin açgözlü ağız şapırtıları bana tanıdık geldi. Ve onun kanca gibi bükük parmaklarını, kirli ve solgun yüzünü tanıdım.

Birbirimizle konuşmadık. İkimiz de kendi mutluluğumuzu, mahkûmlara özgü o mutluluğu bozmaktan korkuyorduk. Kamyon tekrar hızla yol almaya başladı. Gideceğimiz yere bir gün içinde vardık.

Her ikimiz de kampta verilen hastabakıcılık kurslarına katıldık. Magadan, hastane, kurslar... Bütün bunlar beyaz Kolıma sisi içinde gizlenmişti. Bir işaret, herhangi bir yol işareti var mıydı? 58. maddeyle hüküm giyenleri alıyorlar mıydı? Yalnızca aynı maddenin 10. fıkrasıyla gelenleri alıyorlardı. Ya kamyon kasasındaki arkadaşım? O da 10. Fıkradandı: ASA, yani "Anti-Sovyet Ajitasyonu" Bunun cezası 10. fıkraya giriyordu.

Bize Rusça sınavı yaptılar. Dikte sınavı. Notları hemen aynı gün verdiler. Beş üzerinden beş aldım. Yazılı matematik sınavından beş aldım. Sözlü matematik sınavından da beş aldım. SSCB Anayasası'nın ince detaylarından kursiyerler muaf tutuldu, bu konuyu hepsi zaten çok iyi biliyordu... Leş gibi pislik içinde ve bit şüphesiyle ranzaya uzandım. Hastabakıcı olarak çalışmak bitlenmeyi engellemiyordu. Belki de bana bitliymişim gibi geliyordu. Bitlenme, kamp psikozlarından biridir. Epeydir ortada bit olmamasına rağmen onların yok olduğu fikrine (fikir nedir acaba?), daha doğrusu duygusuna kendini bir türlü alıştıramazsın. Ben de iki ya da üç kez aynen böyle hissettim. Anayasa, tarih ya da iktisat ise bizlere uygun alanlar değildi. Bir keresinde, daha sorgu aşamasındayken, Butırka Hapishanesi'nde bizim binadaki nöbetçi "Ne diye anayasayı sorup duruyorsunuz? Sizin anayasanız ceza kanunudur!" diye bağırmıştı. Haklıydı; ceza kanunu bizim anayasamızdı. Bu uzun zaman önceydi. Bin yıl önce. Dördüncü dersimiz kimyaydı. Beş üzerinden üç aldım.

Ah, bu mahkûm kursiyerler, karşılığı yaşam olan bu bilgileri edinmek için nasıl didiniyorlardı bir bilseniz! Bir zamanlar tıp profesörü olan mahkûmlar, bu hayat kurtarıcı bilgileri, ambar görevlisi Silaykin'den Tatar şair Min Şabay'a varıncaya dek hayatlarında tıpla alakası olmayan kara cahillerin ve ahmakların kafalarına sokmak için nasıl didiniyorlardı.

Cerrah, ince dudaklarını küçümsercesine kıvırarak sordu:

"Penisilini kim bulmuştur?"

"Fleming!" Cevap benden değil, bölge hastanesinden gelen arkadaştan gelmişti. Kızıl sakalı tıraş edilmiş, yanaklarında sadece solgun bir dolgunluk kalmıştı (çorbaya yüklenmişti, bir bakışta fark etmiştim).

Kızıl sakallı kursiyerin bilgisine hayran kalmıştım. Cerrah, "Fleming" zaferini kazanana dikkatlice baktı: "Kimsin sen? Gece hastabakıcısı mı? Kim?"

"Tutuklanmadan önce ne iş yapıyordun?"

"Yüzbaşıydım. Askerî istihkâm birliğinde yüzbaşıydım. Savaşın başında müstahkem bölgenin komutanıydım. Acilen savunma tesisleri inşa ettik. 1941 yılının sonbaharında sabah sisi dağıldığında koyda akıncı Alman zırhlısı *Graf Spee*'yi gördük. Zırhlı, savunma tesislerimize yakın mesafeden ateş açtı. Kaçtım. On yıl ceza verdiler bana."

"Eğer inanmıyorsan, masal farz et." İnanıyorum. Geleneği biliyorum.

Bütün kursiyerler, ölüm cezasına çarptırılan fakat ardından hiç beklenmedik bir anda yaşama ümidi verilen insanların hevesiyle, bütün bilgileri tutkuyla içlerine çekerek ve âdeta emerek sabahlara kadar çalıştılar.

Ama Fleming, müdürlerle yaptığı birtakım iş görüşmelerinden sonra keyiflendi. Herkesin ders çalıştığı barakaya bir roman getirdi ve başkalarının ziyafetinden kalma balık buğulama artıklarını yerken özensizce kitabın sayfalarını karıştırdı.

Bıyık altından güldüğümü anlayan Fleming şöyle dedi:

"Ne fark eder? Üç aydır eğitim alıyoruz. Bu kadar uzun süre kursa katılan herkesi salıverecekler, herkese diploma verecekler. Çalışarak niye kafayı yiyeyim ki? Haksız mıyım ama?"

"Hayır," dedim. "Ben insanları tedavi etmeyi öğrenmek istiyorum. İşin doğrusunu öğrenmek istiyorum."

"İşin doğrusu, hayatta kalmak."

O anda Fleming'in yüzbaşılığının sadece bir maske olduğunu, bir diğer maskesinin de bu solgun hapishane yüzü olduğunu anladım. Yüzbaşı olmasına yüzbaşıydı ama istihkâm birliğinde oluşu bir maskeydi. Fleming, yüzbaşı rütbesinde bir NKVD sorgu yargıcıydı. Geçmişiyle ilgili bilgiler

birkaç yıl boyunca damla damla birikti. Bu damlalar tıpkı su saati gibi zamanı ölçüyordu. Sonra bu damlalar sorguya çekilenin çıplak kafasına damlamaya başladı. 30'lu yıllarda Leningrad'ın işkence odalarında su saatleri vardı. Kum saatleri tutukluların havalandırma sürelerini, su saatleri ise itiraf ve soruşturma sürelerini ölçerdi. Kum saatleri aceleyle akar, su saatleri ise ağır ağır işkence ederdi. Su saatleri, dakikaları sayıp ölçmek yerine, suyun bir kayayı erozyona uğratması gibi damla damla insanın ruhunu ve iradesini aşındırırdı. Bu sorgu geleneği 30'lu, hatta 20'li yıllarda çok yaygın kullanılırdı.

Yüzbaşı Fleming'in söyledikleri damla damla toplanmıştı ve elde edilen hazine paha biçilmezdi. Onu Fleming de paha biçilmez sayıyordu kuşkusuz!

"Günümüzün en büyük sırrı nedir, biliyor musun?"

"Nedir?"

"30'lu yılların duruşmaları. Bunlara nasıl hazırlandıkları. O zamanlar Leningrad'daydım. Zakovskiy'in* yanındaydım. Duruşmalara hazırlanmak için kimya, tıp ve farmakolojiden yararlanılıyordu. Tutukluların iradesini baskılamak ve dolayısıyla dediklerini yaptırmak için kimyasal ilaçlar kullanılıyordu. Bunlardan istemediğin kadar vardı. Böyle bir yöntem varken kullanmayacaklarını mı sanıyorsun? Cenevre Sözleşmesi değil ya bu!"

İradeyi baskılamak için kimyasal ilaçlara sahip olup sorgulamada, "iç cephede" bunu kullanmamak fazlasıyla insancıl olurdu. 20'li yıllarda böyle bir hümanizmin olduğuna

* Leonid Mihayloviç Zakovskiy (1894-1938): NKVD'de üst düzey görevlerde bulunmuş bürokrat. Verdiği her demeçte en önemli görevlerinin Troçki ve Zinovyev taraftarları olan halk düşmanlarını ortadan kaldırmak olduğunu belirtmiş olmasına rağmen kendisi de 1938 yılında Troçkist örgüt üyesi suçlamasıyla tutuklanmış ve kurşuna dizilmiştir.

inanmak oldukça güç. 30'lu yıllarda yapılan duruşmaların, hem yabancı muhabirlere hem de Feuchtwanger* ve onun gibilere açık olan duruşmaların sırrı işte buradadır. Bu duruşmalarda hiçbir şekilde "ikili oynama" durumu yoktu. Duruşmaların sırrı, farmakolojinin sırrıydı.

Boşalan kursiyer barakasındaki çift katlı, kısa ve rahatsız ranzada uzanmış, güneşin boydan boya vuran ışık huzmesi altında bu itirafları dinliyordum.

Daha önce de deneyler yapılmıştı. Örneğin sabotaj duruşmalarında. Ramzin** komedisi farmakolojinin ucundan ancak teğet geçer.

Fleming'in hikâyesi damla damla akıyordu. Yoksa benim çıplak hafızama damlayan şey, onun kendi kanı mıydı? Bunlar ne damlasıydı? Kan mı? Gözyaşı mı? Yoksa mürekkep mi? Damlayanlar ne mürekkepti ne de gözyaşı...

---

* Lion Feuchtwanger (1884-1958): Yahudi kökenli Alman göçmen yazar. Tarihî romanlarıyla ünlenmiştir. 1937 yılında resmî davetle Sovyetler Birliği'ne gitmiş, Stalin ve diğer Parti üyeleriyle görüşmüş, iki ay süren gezisinin ardından *Moskova, 1937* adlı kitabını yayımlamıştır.

Leonid Konstantinoviç Ramzin (1887-1948): Rusya'daki ilk doğru akımlı buharlı kazanın mucidi olan bilim adamı. Yabancı işletmelerin deneyimlerinden ve araştırmalarından yararlanmak üzere çok sık yurt dışına çıkmış, 1930 yılının sonunda casusluk suçlamasıyla yargılanarak on yıl cezaya çarptırılmış, çalışmalarına hem hapiste hem de tahliye olduktan sonra devam etmiş ve başta Lenin Nişanı olmak üzere pek çok ödüle layık görülmüştür. Şalamov, "Ramzin komedisi" derken bilimsel, sınai ve teknik alanlarda icatlar yapan ve buna rağmen ölüm ya da kamp cezasından kurtulamayan bilim adamlarını kastetmektedir.

"Tıbbın da, elbette, çaresiz olduğu anlar vardı. Ya da karışımlar hazırlanırken yapılan yanlış hesaplamalar. Ya da bir sabotaj. Böyle durumlar için çifte kontrol yapılırdı. Kurallar gereği."

"O doktorlar şimdi nerede?"

"Kim bilir? Ayda herhalde...

Sorgu cephaneliği, bilimdeki en son gelişmelere, farmakolojideki en ileri icatlara sahiptir.

Bu, "A" dolabı (Venena), yani "zehir" ya da "B" dolabı (Heroica), yani "çok etkili" dolabı değildi... Anlaşılan, Latincedeki *heroica* yani "kahraman" kelimesi Rusçaya "çok etkili" olarak çevrilmiş. Peki, Yüzbaşı Fleming'in ilaçları nerede muhafaza ediliyordu? Suç dolabı olan "S" de mi, yoksa mucize dolabı olan "M" de mi?

"S" ve "M" dolaplarını kullanma yetkisi olan ve bilimin en üst noktasına ulaşmış sayılan kişi, insanın iki değil bir karaciğeri olduğunu ancak kamptaki hastabakıcılık kurslarında öğrenmişti. Kan dolaşımını, Harvey'nin keşfinden ancak üç yüz yıl sonra öğrenebilmişti.

Sır; laboratuvarlarda, yer altı ofislerinde ve vahşi hayvanların tıpkı 1938 yılında Magadan'ın pis transit hapishanesindeki mahkûmlar gibi koktuğu o kokuşmuş vivaryumlarda saklanıyordu. Bu pis transit hapishanesiyle karşılaştırıldığında Butırka Hapishanesi, vivaryumdan ziyade ameliyathane gibi kokuyor, ameliyat odası gibi tertemiz parlıyordu.

Bilim ve teknolojideki bütün icatlar ilk olarak askerî alanda deneniyor, gelecekteki olası kullanımları bile kontrol ediliyordu. Bunların genel kullanıma sunulması ise ancak gene-

raller tarafından elenip savaş için gerekli olmadıklarına karar verildikten sonra mümkün olabiliyordu.

Tıp, kimya ve farmakoloji çoktan askerî denetim altına verilmişti. Dünya genelinde beyin araştırma enstitülerinde gözlem ve deney sonuçları her zaman arşivlenir. Zehir uzmanı Borgia'nın zehirleri her zaman uygulamalı siyasetin silahı olmuştur. 20. yüzyılda, psişik bünyeyi kontrol edecek farmakolojik ve kimyasal ilaçların gelişiminde beklenmedik bir artış görülmüştür.

Ama ilaçla korkuyu yok edebilmek mümkünse, o zaman bunun tersini yapmak bin kere mümkündür. Sorguda kaburga kırma, ayağının altında çiğneme, diş kırma, vücutta sigara söndürme gibi hiç "fizik" kullanmadan, insanın iradesini iğnelerle, saf farmakolojiyle ve kimyayla baskılamak mümkündür o zaman.

Sorgulamanın iki ekolü, kimyacı ve fizikçilerden oluşuyordu. Fizikçiler, dünyanın ahlak kurallarını ortaya çıkarma aracı olarak darp etme tekniğini kullanarak yaptıklarının temeline tamamen fiziksel gücü oturttular. İnsan özünün derinliklerindekiler bir kez ortaya çıkmayagörsün, ne kadar da alçak ve değersizdir içeridekiler! Dayak ve darpla, her türlü tanıklığa ulaşmanın dışında başka şeyler de elde edilebiliyordu. Sopa tehditleri altında bilimde ne keşifler yapıldı, ne şiirler, ne romanlar yazıldı bir bilseniz. Dayak korkusu ve tayınların mide ayarları büyük başarılara yol açtı.

Dayak, hatırı sayılır ve yeterince etkili bir psikolojik silahtır.

O meşhur, her yerde görülen "muhafız zinciri" de çok yararlı sonuçlar vermiştir. Sorgu yargıçları sürekli devir teslim yaparken, söz konusu muhafız zinciri, mahkûma uyuma şansı vermemiştir. Hiç uyumadan on yedi gün ayakta kalmak

insanı çıldırtır. Bu bilimsel gözlem, sorgu hücrelerindeki deneyimlerden elde edilmemiş midir?

Bu arada kimya ekolü de boş durmadı.

Fizikçiler kapalı kapılar ardında "özel toplantı" altyapısı ya da her türlü "üçlü görüşme" imkânı sunabilirdi ama halka açık davalarda fiziksel kuvvet ekolü pek işe yaramıyordu. Fiziksel dürtü ekolü (sanırım Stanislavski'de olduğu gibi) kanlı bir tiyatro oyununu herkese açık olarak sahneye koyamazdı, tüm insanlığı sarsacak "açık hava duruşmaları" yapamazdı. Bu tür gösteriler için kimya ekolü devreye giriyordu.

Fleming'le yaptığımız bu konuşmadan yirmi sene sonra bu öyküye, gazeteden alınan şu satırları ekliyorum:

"Birtakım psikolojik ilaçların kullanımıyla insanlardaki bazı duygular, örneğin korku hissi, belirli bir süreliğine tamamen ortadan kaldırılabilir. En önemlisi de, bu süreçte kişinin hiçbir şekilde bilinç kaybına uğramayacak olmasıdır...

Ardından daha da şaşırtıcı gerçekler gün yüzüne çıkarılmıştır. Uykusunun 'B fazı' uzunca bir süre baskılanmış olan insanların (söz konusu örnekte arka arkaya on yedi gün boyunca uykusuz bırakılan insanların) psikolojik durumlarında ve davranışlarında çeşitli bozukluklar görülmeye başlanmıştır."

Bu nedir böyle? Eski bir NKVD subayının, yargıçların duruşması sırasında verdiği ifadelerden yapılan bir alıntı mı? Vışinskiy* ya da Ryumin'in** ölüm öncesi mektupları mı? Hayır; bu, SSCB Bilimler Akademisi üyelerinden birinin

---

* Andrey Yanuaryeviç Vışinskiy (1883-1954): 1930'larda Sovyetler Birliği'nde yürütülen "Büyük Temizlik" duruşmalarının başsavcılarından biri.

Mihail Dmitriyeviç Ryumin (1913-1954): Sovyetler Birliği Devlet Güvenlik Bakanlığı yardımcılığı yapmış, soruşturma birimlerinde kıdemli araştırmacı ve birim başkanı olarak görev almış olan bürokrat. 1953 yılında tutuklanıp bir yıl sonra kurşuna dizilmiştir.

yazdığı bilimsel bir makaleden yapılan alıntıdır. İşte bütün bunların hepsi ve yüz kat daha fazlası 30'lu yıllarda "halka açık duruşmalara" hazırlanılırken biliniyor, deneniyor ve uygulanıyordu.

Bu yıllarda farmakoloji, sorgu cephaneliğindeki tek silah değildi. Fleming, çok iyi bildiğim bir isim söyledi.

Ornaldo!

Tabii ya! Ornaldo, 20'li yıllarda Moskova'daki sirklerde sık sık sahneye çıkan ünlü hipnozcuydu. Ornaldo sadece Moskova'yla da sınırlı kalmazdı. Ornaldo'nun uzmanlık alanı, kitlesel hipnozdu. Meşhur turnelerinden fotoğraflar var. Hipnoz kitapları onun resimleriyle dolu. Gerçek adı N. A. Smirnov'dur. Moskovalı bir doktordur. Sokaklardaki bütün silindir reklam sütunlarında (o dönemde afişler, ana caddelerde yer alan ve demirden yapılma silindir sütun şeklindeki reklam panolarına yapıştırılırdı) onun afişleri ve fotoğrafları vardı. Portre fotoğrafı sanatçısı Svişçev-Paolo'nun çektiği bir fotoğraf, o zamanlar Stoleşnikov Sokağı'nda asılıydı. Bir vitrinde asılı olan devasa fotoğrafta kocaman bir çift göz ve altında da "Ornaldo'nun Gözleri" yazısı bulunuyordu. Ornaldo'nun sahne aldığı sirklere gittiğimde ya da birisi bana anlattığında bizzat deneyimlediğim duygusal kafa karışıklığını ve o gözleri hâlâ hatırlıyorum. Ornaldo'nun 1929'da Bakü'de sergilediği performansın fotoğrafları da var. Ardından Ornaldo sahnelerden kayboldu.

"30'lu yılların başından itibaren Ornaldo, NKVD'nin gizli görev kadrosunda yer aldı."

Çözülen bu sırrın ürpertisini sırtımda hissettim.

Fleming, hiç sebep yokken sık sık Leningrad'ı överdi. Daha doğrusu, köken olarak Leningradlı olmadığını itiraf ederdi. Gerçekten de Fleming, 20'li yılların sanatsal güzelliğe önem veren NKVD sanat uzmanları tarafından rotasyona layık görülerek taşradan Leningrad'a çağrılmış. Burada sıra-

dan bir okul eğitiminde verilenden çok daha fazlasına sahip zevkler aşılanmış kendisine. Turgenyev ve Nekrasov'un yanında Balmont ve Sologub ve ayrıca Puşkin'in yanında Gumilyov da aşılanmış.

"'Ve siz, kralın bekçi köpekleri, karanlık limanda altın saklayan deniz korsanları!' Yanlış bir alıntı yapmıyorum, değil mi?"

"Hayır, hepsi doğru!"

"Gerisini hatırlamıyorum. Ben, kralın köpeği miyim? Devletin köpeği miyim?"

Ve hem kendine hem de kendi geçmişine gülümseyerek tıpkı bir Puşkin uzmanının, Puşkin'in *Poltava*'yı yazdığı tüy kaleme eliyle nasıl dokunduğunu anlatması gibi, liseli bir gencin komplosu olarak nitelediği Gumilyov Davası'nın dosyalarına bizzat kendisinin nasıl dokunduğunu çok derin bir saygıyla anlattı. Sanki Kâbe'nin taşlarına dokunuyor sanırdınız. Yüzünün her bir çizgisinde o kadar büyük bir mutluluk, o kadar büyük bir arınma vardı ki elimde olmadan bunun da şiir dünyasına girişin bir yolu olabileceğini düşündüm. Sorgulama hücresinden edebiyat değerlerini kavramaya uzanan inanılmaz ve son derece ender rastlanan bir patika yoldu bu. Elbette şiir sanatının ahlaki değerleri bu yolla özümsenemez.

"Bir kitabı elime aldığımda önce dipnotları, yorumları okurum. Notların, yorumların adamıyım ben."

"Peki, ana metni okumaz mısın?"

"Her zaman değil. Vaktim olursa."

Fleming ve onun mesai arkadaşları, kültür faaliyetlerine –söylemesi ayıp olacak ama– sadece sorgulama yaparken katılabiliyorlardı. Sosyal hayattan ya da edebiyat çevrelerinden olan insanlarla yakınlıkları, her ne kadar çarpıtılmış olsa da, yine de bir şekilde gerçekti, saftı ve binbir maskenin ardına gizlenmemişti.

O yılların sanat aydınlarının baş ispiyoncusu Tuğgeneral İgnatyev idi. Her türden anı kitabının ve yazarların hayatını anlatan her türlü inceleme yazısının değişmez, özenli ve kaliteli yazarının adını duymak, sadece ilk anda şaşırtıcı geliyordu. Elli yıl devlet hizmetinde çalışmıştı. Bunun kırk yılı Sovyet casus ağında geçmişti.

"Ben, İgnatyev'in yazdığı *Devlet Hizmetinde Elli Yıl* adlı kitabı, inceleme yazılarıyla tanıştığımda ve yazar benimle tanıştırıldığında okumuştum. Ya da ben onunla tanıştırılmışımdır," dedi düşünceli bir şekilde Fleming. "*Devlet Hizmetinde Elli Yıl* fena bir kitap sayılmaz."

Fleming, gazeteleri, gazete haberlerini ve radyo programlarını çok fazla sevmezdi. Uluslararası olaylar pek umurunda olmazdı. Onun ilgisini çeken şey, iç dünyayla ilgili olaylardı. Fleming'de baskın olan duygu, saf bir lise öğrencisiyken ona uçsuz bucaksız enginlikler vâdeden, o kadar yükseklere taşıyıp sonra utanmadan ve hiçbir iz bırakmadan onu dipsiz uçurumlara fırlatıveren karanlık güce karşı hissettiği derin bir kırgınlıktı. Çocukluğumdaki meşhur şarkının sonunu bir türlü doğru hatırlayamıyorum: "Moskova gürül gürül yanıyor."*

Fleming'in kültürel faaliyetleri kendine has bir özellik taşıyordu. Kısa süren kurslara devam etmiş, Ermitaj gezisine katılmıştı. Liseli genç büyümüş ve 30'lu yıllarda "adalet organlarında" yaygın olan kaba güçle şoklanmış bir sorgucu-sanat uzmanına dönüşmüştü. Sonra kaba kuvvete dayanan, sadece psikolojik incelikleri değil "muhafız zincirini" ve "itirafta bulunana kadar mahkûmun oturmasına izin vermeyen sistemi" bile küçümseyen "yeni dalga" tarafından ezilip

---

* Şalamov'un bahsettiği halk şarkısının sonu şu şekilde bitmektedir:
"Kader insanla oyun oynar,
Kader her zaman değişkendir,
Kâh yükseklere taşır insanı,
Kâh utanmadan dipsiz uçurumlara fırlatır."

geçilmişti. Yeni dalga denen sistemin bilimsel hesaplamalara ya da ulvi psikolojiye asla tahammülü yoktu. Her zamanki olağan dayaklarla sonuç almak daha kolay görünüyordu. Eli ağır sanat uzmanları kendiliğinden "aya" gitmişlerdi. Fleming tesadüfen hayatta kalmıştı. Yeni dalga sisteminin beklemeye asla tahammülü yoktu.

Fleming'in gözlerindeki açlık ışıltısı yavaş yavaş sönünce profesyonel gözlemci, sesini yeniden duyurmaya başladı.

"Baksana, konferans sırasında seni izliyordum. Aklında bir şey vardı."

"Sadece her şeyi aklımda tutmak, hatırlamak ve anlatmak istiyorum."

Biraz dinlenip sakinleştikten sonra Fleming'in zihninde birtakım görüntüler dolanmaya başlamıştı.

Fleming'in çalıştığı sinir hastalıkları bölümünde yasal olarak dolu dolu üç kat tayın alan dev bir Letonyalı vardı. Dev ne zaman yemek yemeye başlasa, Fleming tam karşısına oturuyor, bu tepeleme yemeğin karşısında duyduğu hayranlıktan kendini alamıyordu.

Fleming, Kuzey'den gelirken getirdiği tencereyi yanından hiç ayırmazdı. Bu bir çeşit tılsımdı. Kolıma tılsımıydı.

Sinir hastalıkları bölümündeki adi suçlular bir gün bir kedi yakaladılar. Onu öldürüp pişirdiler. Fleming o sırada nöbetçi hastabakıcı olduğu için bir Kolıma rüşveti olarak geleneksel "pati"yi ona ikram ettiler. Fleming eti yedi ve kedi hakkında hiçbir şey söylemedi. Yedikleri, cerrahi bölümün kedisiydi.

Kursiyerler Fleming'den korkuyordu. Zaten kimden korkmuyorlardı ki? Fleming hastanede artık kadrolu hastabakıcı olarak çalışıyordu. Herkes ona düşmandı. Onun sadece gizli polis değil, aynı zamanda çok önemli ve korkunç sırları olan bir müdür olduğunu hissettikleri için ondan çekiniyorlardı.

Fleming'in genç bir İspanyol kadınla görüşmek üzere aniden yola çıkmasıyla birlikte düşmanlık arttı, gizem katlandı. İspanya hükümetindeki yöneticilerden birinin kızı olan bu kadın, gerçek bir İspanyol'du. Bir casus olmuş, provokatörlerin ağına düşmüş, hüküm yemiş ve ölmesi için Kolıma'ya gönderilmişti. Belli ki Fleming eski mesai arkadaşları ve uzakta yaşayan dostları tarafından unutulmamıştı. Bu İspanyol'dan bir şeyler öğrenmesi, bir şeyleri teyit etmesi gerekiyordu. Ama hasta bekleyemezdi. İspanyol kadın iyileşince mahkûm grubuyla madende çalışmaya gönderilmişti. Fleming aniden hastanedeki işini yarıda bırakıp kadınla buluşmak üzere madene gitti. Üzerinden vızır vızır araçların geçtiği ve her dakika polis kontrolü yapılan yaklaşık bin kilometrelik yolu iki günde katetti. Şans Fleming'in yüzüne gülmüştü, buluşmadan sonra sağ salim geri döndü. Fleming'in bu davranışı romantik bir kamp aşkı gibi görünüyordu. Ne yazık ki Fleming bir aşk uğruna böyle bir yolculuk yapmaz, bu tür kahramanlıklara kalkışmazdı. Onu harekete geçiren, aşktan çok daha üstün bir güç, çok daha yüce bir tutkuydu. Ve bu güç, Fleming'in kamptaki bütün kontrol noktalarından güvenli bir şekilde geçmesini sağlayacaktı.

Fleming, 1935 yılındaki ani ölüm silsilesini sık sık hatırlıyordu. Eski devrimci Savinkov ailesinin ölümünü düşündü. Oğlu kurşunlanmıştı. Ailesi, karısı, iki çocuğu ve kayınvalidesi Leningrad'dan ayrılmak istememişti. Hepsi birbirine intihar mektubu bırakmıştı. Hepsi kendini öldürmüştü. Fleming'in hafızasında çocuklardan birinin yazdığı satırlar kalmıştı: "Anneanne, biz yakında öleceğiz!"

Fleming'in NKVD Davası ile ilgili mahkûmiyeti 1950 yılında sona erdi; ama o Leningrad'a geri dönmedi. Bunun için izin alamadı. Yıllarca "meydanı" koruyan karısı Leningrad'dan

Magadan'a geldi ama burada bir düzen tutturamayıp geri döndü. Fleming, 20. Kongre'nin arifesinde Leningrad'a, felaket anına kadar yaşamını sürdürdüğü o odaya geri döndü...

Yıllarca çalıştıktan sonra kendisine verilen bin dört yüz rublelik emekli ikramiyesini alabilmek için hummalı bir çalışma içine girdi. Hastabakıcılık kurslarına katılıp kendisini geliştirmiş olmasına rağmen onu eski "uzmanlığı" olan farmakoloji alanındaki işine geri almamışlardı. Anlaşılan o ki bütün eski çalışanları, bu işin bütün emektarlarını, sağ kalan bütün sanat uzmanlarını zorla emekliye ayırmışlardı. Son kuryeye varıncaya dek.

Fleming, Liteyniy Caddesi'ndeki bir sahafta kitap tasnifçisi olarak işe başladı. Rus aydın kesimiyle kendine özgü bir yakınlığı ve ilişkisi olmasına rağmen kendisini onlarla etle tırnak gibi görüyordu. Fleming, bu zor günleri atlatacak kadar yaşayabilirse eğer, kendisine gerekli olan nitelikleri belki de sadece kitaplarla kuracağı iletişimle koruyabileceğini hissederek Rus aydınıyla kader bağlarını son ana dek koparmamaya çalıştı.

Yazar Konstantin Leontyev zamanlarında olsa, askerî istihkâm birliğindeki yüzbaşı, kendini manastıra kapatırdı.* Ama kitap dünyası da –tehlikeli ve ulvi bir dünyaydı bu– kitaplara hizmet etmek de Fleming için bağnazlıkla donatılmıştı ve her türlü kitapseverlik gibi bünyesinde ahlaki arınma unsurları barındırıyordu. Gumilyov'un yazgısının ve

* Konstantin Nikolayeviç Leontyev (1831-1891): Diplomat, yazar ve filozof. 1871 yılındaki rahatsızlığının ardından diplomatlık kariyerini bırakıp son yıllarını manastırda geçirir. Kendine özgü dinî doktrinini "gerçek hayat metodu" olarak adlandıran Leontyev gibi Şalamov da Mesih'in insanlara mutluluk vermeyi vâdetmediğini, hem bu dünyada hem de öbür dünyada gerçek mutluluğu insanın kendisinin bulabileceğini savunur. Şalamov, manastıra kapanmak yerine aktif olarak mücadele ederek gerçek mutluluğun yakalanabileceğini öngörür.

onun kaleme aldığı şiirlerin açıklama kısımlarının uzmanı, üstelik eski bir Gumilyov hayranı olarak bir yere gece bekçisi olacak değildi ya! Veya yeni mesleği olan hastabakıcılık mı yapacaktı? Hayır, en iyisi sahaf olmaktı.

"Koşuşturuyorum, sürekli koşuşturuyorum. Rom verir misin bize?"

"Ben içmiyorum."

"Ah, içmemen ne talihsizlik, ne kötü. Katya, arkadaşım içmiyor! Anlıyor musun? Sürekli koşuşturuyorum. Eski işime geri döneceğim."

"Eğer eski işine geri dönersen," diye payladı onu mavi dudaklarıyla karısı Katya, "derhal kendimi asarım ya da boğarım."

"Şaka yapıyorum. Ben hep şaka yaparım. Sürekli koşuşturuyorum. Birtakım dilekçeler veriyorum, mahkemelerde dolanıyorum, Moskova'ya gidip geliyorum. Parti üyeliğimi geri verdiler. Ama nasıl?"

Ceketinin iç cebinden bir tomar buruşuk kâğıt çıkardı.

"Şunu oku. Drabkina'nın ifadesi. İgarka'daki kampımda bir mahkûmdu kendisi."

*Kara Peksimetler** adlı anı kitabının yazarı Drabkina'nın kaleme aldığı ayrıntılı ifadeyi içimden hızlıca okudum.

"Kamp müdürü olarak mahkûmlara iyi davranmış ve bu yüzden kısa süre içinde tutuklanıp hüküm giymiştir..."

Müdürlerin dikkatsiz parmaklarıyla kirlenmiş, yapış yapış olmuş, defalarca sayfaları karıştırılmış olan Drabkina'nın "ifadelerini" gözden geçirdim.

Fleming kulağımın dibine eğilerek rom kokan nefesiyle, kamptayken mahkûmlara "insan" gibi davrandığını, bunu Drabkina'nın bile doğruladığını açıkladı hırıltılı bir sesle.

---

* Yelizaveta Yakovlevna Drabkina'nın (1901-1974) Vladimir İlyiç Lenin'in hayatı, faaliyetleri ve ayrıca Sovyetler Birliği'nin kuruluş yıllarıyla ilgili olarak kaleme aldığı anı yazılarından oluşan kitabıdır.

"Bütün bunlara gerçekten ihtiyacın var mı?"

"Var. Bunlar benim hayatımı dolduruyor. Hem bakarsın, her an her şey olabilir. İçelim mi?"

"Ben içmiyorum."

"Eh! Bunca yıllık hizmetime karşılık. Bin dört yüz ruble. Ama bana gerekli olan şey bu değil..."

"Kes artık, yoksa kendimi asacağım," diye bağırdı karısı Katya.

"Karım kalp hastası," diye açıkladı Fleming.

"Toparla kendini. Bir şeyler yaz. Üslubun iyi. Bunu mektuplarından biliyorum. Öykü yaz, roman yaz, bunların her biri ne de olsa birer gizli mektuptur."

"Hayır. Ben yazar değilim. Ben koşuşturuyorum..."

Kulağıma tükürüğünü püskürterek başını da sonunu da anlayamadığım saçma sapan bir şeyler fısıldadı. Kolıma diye bir şey olmadığını, 1937 yılında on yedi günlük sorguda "muhafız zinciri"nde uykusuz kalanın kendisi olduğunu, psikolojisinin gözle görülür derecede bozulduğunu ve buna benzer şeyler söyledi.

"Son zamanlarda çok sayıda anı kitabı yayımlanıyor. Hatıralar. Örneğin, Yakuboviç'in *Dışlanmışlar Dünyasında** kitabı daha yeni çıktı. Boş ver yayımlasınlar."

"Sen kendi anılarını yazdın mı?"

"Hayır ama yayımlanmak üzere tavsiye etmek istediğim başka bir kitap var. Biliyor musun hangisi? Lenizdat Yayınevi'ne gittim ama kendi işime bakmamı söylediler..."

"Hangi kitabı tavsiye ettin?"

"Paris celladı Sanson'un notlarını. İşte anı kitabı dediğin budur!"

---

* Pyotr Filippoviç Yakuboviç (1860-1911): Devrimci görüşleri nedeniyle Çarlık Rusyası'nda uzun süre kürek mahkûmu olmuş, anılarını kaleme aldığı *Dışlanmışlar Dünyasında* adlı kitabını sürgündeyken çok zor şartlar altında yazmıştır.

"Paris celladının mı?"

"Evet. Ben hatırlıyorum. Sanson, Charlotte Corday'in kafasını giyotinle uçurduktan sonra yanaklarına vurmuştu ve kesik başın yanakları kızarmıştı. Başka bir şey daha var: O zamanlar 'kurban baloları' varmış. Bizde kurban balosu oluyor mu?"

"Kurban balosu, Fransızların Thermidor Dönemi* ile ilgili bir şey. Sadece terör sonrası zamanına ait bir şey değil. Sanson'un notları sahte."

"Sorun sahte olup olmamasında mı sanki? Böyle bir kitap vardı. Biraz roṃ içelim. Zamanında çok içki denedim. En iyisi rom. Jamaika romu."

Fleming'in karısı yemek için sofra kurdu. Obur Fleming tarafından anında yutulan yağlı yiyeceklerden oluşan tepeleme bir dağdı bu âdeta. Binlerce mahkûmda ömür boyu yer eden psişik bir travma olarak yemeğe karşı duyulan o dizginlenemez açgözlülük, Fleming'e de sonsuza kadar yapışmıştı.

Sohbet bir anda kesildi. Şehre çöken alaca karanlıkta yanımda o tanıdık Kolıma şapırtılarını duyuyordum.

Yaşamın gücünün, büyük miktarları sindirebilme yeteneğine sahip sağlıklı bir midede ve bağırsakta gizli olduğunu düşündüm. Bu, Fleming'in Kolıma'dayken de sahip olduğu bir savunma refleksiydi. Hiçbir şeyi ayırt etmeden yemek yeme ve açgözlülük. Sorgu masalarında edindiği manevi kayıtsızlık da bu Kolıma çöküşünde bir hazırlık safhası, bir tampon görevi görüyordu. Yüksekten düşerken hiçbir

---

* Fransız Devrimi kronolojisine göre 1794 yılının nisan ve temmuz ayları arasındaki dönem Thermidor olarak adlandırılır. Bu süreç Danton ile Robespierre'in idamları arasındaki döneme denk gelir. Bu olay, devrime katılan ve onu halkın istekleriyle ilerletmek isteyen fakir halk tabakasının devrimden dışlanmasına yol açan karşı devrimci bir siyasal gelişmedir. Thermidor Dönemi'nde "Beyaz Terör" olarak bilinen öç eylemleri dizisi başlamıştır.

uçurumu algılamamıştı. Her şeyi önceden biliyordu ve bu durum, çekeceği ahlaki işkenceleri zayıflatarak onu kurtarmıştı. Tabii eğer böyle bir işkence varsa! Fleming fazladan hiçbir ruhsal travma yaşamadı. Etrafında kendisinden daha beter durumda olanları gördü ve onların ölümlerine ilgisiz kaldı. Sadece kendi hayatı için savaşmaya hazırlandı. Hayatı kurtulmuştu ama Fleming'in ruhunda silinmesi gereken, kendi kusurunu itiraf ederek temizlenmesi gereken ağır bir leke kalmıştı. Onun için itiraf şekli, dil sürçmesi veya imalı bir söz olmaksızın, kendi kendine yüksek sesle, esef duymadan ve kendini yargılamadan yapılacak bir konuşmaydı. "Şansım yaver gitmedi." Fleming'in hikâyesi yine de bir itiraftı.

"Bunu gördün mü?"

"Parti üyelik kartı mı?"

"Hı-hı. Yepyeni. Ama bunu elde etmek öyle kolay olmadı, hiç kolay olmadı. Altı ay önce Parti bölge komitesi itibarımın iadesini inceledi. Oturup bütün belgeleri okudular. Bir Çuvaş olan komite sekreteri ruhsuz ve kaba bir tavırla gerekli açıklamayı yaptı:

"Evet, durum anlaşılmıştır. Kararı yazınız: Üyeliğin kesintiye uğramasıyla hakları iade edilmiştir."

Başımdan aşağıya kaynar sular döküldü. "Üyeliğin kesintiye uğramasıyla!" Eğer kararı onaylamadığımı o anda söylemezsem bana ileride hep şöyle diyeceklerdi: "Davanız görüşülürken neden sesinizi çıkarmadınız? Söyleyeceklerinizi zamanında söylemeniz için sizi şahsen inceleme davasına çağırmışlar." Elimi kaldırdım.

"Ne istiyorsun?" diye sordu ruhsuz ve kaba ses.

"Kararı onaylamıyorum. Bu kesintiye uğrama meselesini bana her yerde, başvurduğum her işte soracaklar."

Parti bölge komitesi birinci sekreteri "Ne kadar da hızlısın böyle," dedi. "Paran olduğu için mi bu kadar saldırgansın? Emekliliğin ne kadar?"

Haklıydı ama sekreterin sözünü kesip itibarımın kesintiye uğramadan iade edilmesini istediğimi söyledim.

Sekreter ansızın konuşmaya başladı:

"Ne diye her şeyi altüst ediyorsun? Fırtına gibi estirecek ne var? Ellerin zaten dirseklerine kadar kana bulanmış!"

Beynim uğuldamaya başlamıştı.

"Peki ya sizin elleriniz? Sizinkiler kana bulanmadı mı?"

Sekreter cevap verdi:

"Biz burada değildik."

"Peki, ya orada?" dedim, "1937 yılında bulunduğunuz yerde kan yok muydu?"

Birinci sekreter cevap verdi:

"Bu kadar çene çalmak yeter. Tekrar oylamaya sunacağız. Dışarı çık!"

Koridora çıktım. Bana kararı bildirdiler: "Parti'ye itibarının iadesi reddedilmiştir."

Moskova'da altı ay boyunca koşuşturdum. Kararı iptal ettiler, tek şartla kabul ediyorlardı: "Üyeliğin kesintiye uğramasıyla."

Parti Kontrol Komisyonu'nda kararı bana bildiren kişi "Parti bölge komisyonunda ortalığı karıştırmamalıydın," dedi.

"Sürekli koşuşturdum, mahkeme mahkeme dolaştım, Moskova'nın yollarını aşındırdım ve sonunda başardım. Haydi içelim!"

"Ben içmiyorum."

"Bu rom değil, konyak. Beş yıldızlı konyak. Senin için!"

"Kaldır şu şişeyi."

"Tamam, kaldırıyorum, götürüyorum, yanıma alıyorum. Gücenme bana."

"Gücenmedim."

Aradan bir yıl geçti ve sahaftan son mektubu aldım:

"Ben Leningrad'dan ayrıldığım sırada karım aniden öldü. Altı ay sonra döndüm, mezarını, mezarın üzerindeki fotoğrafı ve haçı gördüm. Zayıflığımdan ötürü beni kınama. Aklı başında bir insanım ama hiçbir şey yapamıyorum. Hayata karşı ilgimi kaybetmişim, ruh gibi yaşıyorum.

Biliyorum, bu geçici bir durum. Biraz zaman lazım. Karım şu hayatta ne gördü? Sürekli belge alıp paket göndermek için bir hapishaneden diğerine koşuşturup durdu. Toplum tarafından hor görülme, benim için Magadan'a yolculuk, yoksul bir hayat ve işte sonuç. Kusura bakma, sana ileride daha uzun yazarım. Evet, ben sağlıklıyım ama içinde yaşadığım toplum sağlıklı mı?

Hoşça kal."

1956

LEND-LEASE İLE GELENLER

Bataklıktaki yeni oluşmuş traktör izleri, *lend-lease** sözleşmesine göre getirilen Amerikan teknolojisine hiç benzemeyen, tarih öncesi bir canavarın izleriydi.

Biz mahkûmlar, kamp müdürlerinde duygusal karmaşaya neden olan bu denizaşırı hibe hakkında bir şeyler duymuştuk. Kolıma mahkûmlarına gönderilmek üzere okyanus ötesinde toplanan kullanılmış dokuma takım elbiseler, elden düşme süveter ve kazaklar, Magadan generallerinin karıları tarafından neredeyse kavga dövüş kapışılıyordu. Malzeme listelerinde bu yün hazinelerin yanına "elden düşme" ibaresi yazılıyordu. Bu ifade, kampta aşina olunan "kullanılmış" ya da her türlü kişi veya eşya için kullanılan "k.o." yani "kullanımda olan" sıfatından çok daha anlamlıydı kuşkusuz. "Elden düşme" ifadesinde gizemli bir belirsizlik vardı; sanki elde tutulmuş ya da evde dolapta bekletilmiş gibi bir izlenim veriyordu. Örneğin, listede yanına "elden düşme" ibaresi yazılmış olan bir takım elbise, sahip olduğu niteliklerden hiçbirini kaybetmezken, aynı elbise listeye "kullanılmış" olarak kaydedilmiş olsa asla böyle düşünülmezdi.

Lend-lease ile gelen sosis konservelerinin etiketinde "elden düşme" yazmasa da biz bu sihirli ambalajlara sadece uzaktan bakabiliyorduk. Kutuları şişmiş olan domuz eti

---

* Lend-lease (Hibe) sözleşmesi: II. Dünya Savaşı döneminde, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Roosevelt zamanında Birleşik Krallık, SSCB, Çin, Fransa ve diğer müttefik devletlere yardım amaçlı yapılan askerî araç, gıda, mühimmat, tıbbi malzeme ve petrol ürünleri sevkiyatıdır.

konservelerini ise çok yakından biliyorduk. Kazana atılmadan önce çok karmaşık bir eşdeğerlilik tablosuyla detaylı bir şekilde hesaplanarak tartılan ve açgözlü kamp yetkilileri tarafından bir kısmı çalındıktan sonra ikinci kez hesaplanıp tekrar tartılan domuz eti konservesi, et dışında her türlü şey kokardı. Gizemli liflere dönüşünceye kadar kazanda kaynatılan bu lend-lease tipi domuz eti konservesi, damağımızı değil ancak gözümüzü doyururdu. Kamp kazanına atılan bu konservenin hiç tadı olmazdı. Mahkûmların mideleri, yedi kez kazanda kaynatılsa bile yumuşamak bilmeyen, kokuşmuş, kart bir geyik eti gibi yerli malları tercih ederdi. Hiç olmazsa geyik eti, domuz konservesi gibi yemeğin içinde eriyip kaybolmuyordu.

Lend-lease ile gelen yulafı severek yerdik. Yine de bir porsiyona iki yemek kaşığından fazlası düşmezdi.

Lend-lease ile birlikte, yenmeyen türden teknoloji ürünleri de gelirdi. Kısa saplarıyla Ruslara özgü olmayan işlerde kullanım kolaylığı sağlayan ama biz Ruslar için son derece kullanışsız olan savaş baltası türünde aletler vardı örneğin. Yurt dışından gelen kürekler ise derhal Rus tipi uzun saplı küreklere dönüştürülüp yerden daha çok toprak kazıyabilmeleri için ağız kısımları yassılaştırılırdı.

Fıçılarla gliserin gelirdi. Gliserin! Geldiği günün akşamı nöbetçi mahkûm, sıvı gliserini tencereyle bir kovaya doldurur, kamptakilere "Amerikan balı" diye satıp para kazanırdı.

Lend-lease ile bir de demir kasalı treyleri olan devasa, ellişer tonluk, siyah *Diamond* kamyonları ile her türlü tümseği kolayca düzleştirebilen beşer tonluk Studebaker kamyonları gelirdi. Kolıma'da bunlardan daha iyi araç yoktu. Bu Studebaker ve Diamond'larla gece gündüz demeden bin kilometrelik ana yolda, üzerinde Amerikan kartalı motifi olan güzel, beyaz, keten çuvalların içinde lend-lease ile gelen Amerikan buğdayı taşınırdı. Kabarık ve tatsız "ekmek tayınları" bu buğ-

day unundan pişiriliyordu. Bu ekmeğin şaşırtıcı bir özelliği vardı. Lend-lease ekmeğinden yiyenler tuvalete çıkmıyordu. Beş günde bir bağırsaklarda hafiften hareketlenme oluyordu ama buna bağırsak hareketi bile denemezdi. Mahkûmların sindirim sistemi, mısır, kemik unu ve başka şeyler, belki de biraz ümit karıştırılmış olan bu muhteşem beyaz ekmeği son kırıntısına kadar emiyordu. Özellikle bu denizaşırı buğdayın kurtaracağı hayatları saymanın zamanı gelmemişti henüz.

Studebaker ve Diamond'lar çok fazla benzin harcıyordu. Ama benzin de lend-lease yoluyla geliyordu. Şeffaf, uçak benzinïydi bu. Yerel Rus kamyonları ise odunla ısıtılmak üzere yeniden tasarlandı: Motorun yanına konan iki sobada yakılan silindir odunlarla ısıtılmaya başlandı. Böylece "silindir odun" sözcüğü türedi ve başına sözleşmeli Parti yetkililerinin koyulduğu birkaç odun tedarik merkezi inşa edildi. Bu merkezlerin teknik personeli, bir başmühendisten, bir düz mühendisten, bir norm belirleme görevlisinden, bir planlayıcıdan ve bir muhasebeciden oluşuyordu. Bu tesislerde silindir odun kesmek için her vardiyada iki ya da üç işçi çalışıyordu, sayısını tam hatırlamıyorum. Belki de üç işçidir. Bu tedarik merkezlerinde kullanılan teknik ekipman da lend-lease sistemiyle gelmişti. Ülkemize ayrıca traktör de gönderildi ve traktör gelirken yanında yeni bir kelime getirdi: "buldozer"

Tarih öncesi canavar, zincirlerinden kurtulmuştu. Tırtıl paletleri, ayna gibi parlayan geniş bıçağı, dikey bir madenî kalkanı (kulak demiri) olan Amerikan buldozeriydi bu. Geniş bıçağı gökyüzünü, ağaçları, yıldızları ve mahkûmların kirli yüzlerini yansıtan bir ayna gibiydi. Muhafızlar bile bu denizaşırı mucizenin yanına gidip, demirden aynanın önünde tıraş olabileceklerini söylüyorlardı. Ama biz mahkûmların tıraş olmaya ihtiyaçları yoktu, bu yüzden aklımıza böyle bir fikrin gelmesi imkânsızdı.

Soğuk havalarda yeni Amerikan canavarından gelen inilti ve homurtular uzun süre duyulurdu. Buldozer ayazda öksürür, öfkelenir, homurdanır ve sonra cesaretle ileri atılarak tümsekleri ezer, kütüklerin üzerinden kolayca geçerdi. İşte bu, denizaşırı yardımdı.

Dağın yamacındaki ormanda yakacak odun ve inşaat keresteleri dağınık halde bulunuyordu. Artık kurşun gibi ağır Dahurya karaçamının kütüklerini kol gücüyle sürükleyip istiflememize gerek kalmamıştı. Kütükleri istif alanına elle sürüklemek (buna şaka yollu "sürtmek" denir) Kolıma şartlarında dayanılmaz ağır ve imkânsız bir iştir. Kütükleri toprak tümseklerden aşırtmak, dar ve dolambaçlı patikalardan geçirmek, dağ yamaçlarından sürüklemek insan gücünü aşar. Bir dönem (1938 yılından önce) bu tür işlere atları koşmuşlardı ama atlar Kuzey şartlarına insanlardan daha tahammülsüzdü. İnsanlardan daha güçsüz oldukları anlaşılan atlar, bu sürükleme işine dayanamayıp öldüler. Şimdi denizaşırı buldozerin dikey bıçağı bize (gerçekten de bize mi?) yardıma gelmişti.

Aramızdan hiç kimse, herkesin nefret ettiği ve tahammül edilemez derecede ağır olan bu sürükleme işi yerine daha hafif bir iş verileceğini hayal bile etmek istemiyordu. Odun işindeki normlarımızı yükseltirler, kamptaki her iş gibi son derece aşağılayıcı ve en az diğerleri kadar onur kırıcı başka bir iş verirlerdi nasıl olsa. Amerikan buldozeri bizim donmuş parmaklarımızı tedavi edemezdi. Ama durun, Amerikan makine yağı vardı. Ah, evet, gres yağı vardı. Gres yağıyla dolu fıçı, açlıktan ölen güruh tarafından derhal saldırıya uğramış, fıçının dibi hemen oracıkta taşla delinmişti.

Gres yağının başına bir nöbetçi konularak aç insanlara bunun lend-lease ile gelen tereyağı olduğu ve yarım fıçıdan az kaldığı söylendi. Ardından yetkililer, açlıktan perişan haldeki güruhu silah zoruyla gres yağı fıçısından uzaklaştırdı.

Şanslı olanlar –bunun gres yağı olduğuna inanmayarak– lend-lease tereyağından yeme fırsatı yakaladılar. Sonuçta şifa verici Amerikan ekmeği de tatsızdı, onun da böyle metalik, tuhaf bir tadı vardı. Gres yağına dokunacak kadar şanslı olanlar saatlerce parmaklarını yaladılar, tadı genç bir taşa benzeyen bu denizaşırı mutluluğu en ufak parçasına kadar yuttular. Nihayetinde bir taş da taş olarak doğmaz; yumuşak, yağlı bir varlıktan meydana gelir. Bir madde değil, bir varlık olarak doğar. Taş, ancak yaşlandığında bir maddeye dönüşür. Dağlardaki genç ve nemli kireç taşı tüfleri, firarilerin ve jeolojik keşif yapan işçilerin gözlerini büyüler. Akan genç taşların oluşturduğu bu süt nehrinden, bu akışkan kıyılardan gözünü alabilmesi için insanın kendini epeyce zorlaması gerekir. Ama orası dağdır, kayadır, dar vadidir. Bu gres yağı ise, lend-lease ile gelen, insan eliyle yapılmış bir varlıktı.

Elini yağ fıçısına daldırmış olanların başına kötü bir şey gelmedi. Kolıma'da antrenmanlı olan mide ve bağırsaklar gres yağıyla başa çıkabildiler. Artakalan yağın başına nöbetçi konmuştu çünkü gres yağı, makinelerin yiyeceğiydi ve bir makinenin, bir varlığın yemeği, devletin gözünde insanlardan çok daha değerliydi.

İşte bu varlıklardan biri, zaferin, dostluğun ve başka şeylerin sembolü olarak okyanus ötesinden bize gelmişti.

Üç yüz kişi, Amerikan traktörünün direksiyonunda oturan mahkûm Grinka Lebedev'e karşı sonsuz bir kıskançlık hissetti. Mahkûmlar arasında traktör operatörleri vardı, hatta Lebedev'den daha iyileri bile vardı ama hepsi de 58. maddeden hüküm giymiş hırsız uşaklarıydı, siyasi suçlu olarak tutuklanmışlardı. Grinka Lebedev ise sıradan bir suçluydu. Daha açık konuşmak gerekirse, baba katiliydi. Üç yüz kişinin tamamı, onun dünyevi neşesine tanık oldu: Cıvıldayarak iyi yağlanmış traktörün direksiyonuna oturuşunu ve kütük istifleme alanına doğru kükreyerek ilerleyişini izledi.

Kütük istifleme alanı kamptan gitgide uzaklaşmaya başlamıştı. Kolıma'da inşaat için kullanılacak kerestelerin stok yeri, derin vadilerdeki ağaçların rüzgârdan korunaklı ve karanlık sığınaklarından güneşe doğru yükselmeye zorlandığı dere yataklarıdır. Böyle yerlerde güneşe ulaşmaya çalışan ağaçların boyu daha uzun olur. Dağların bataklık yamaçlarında, gün ışığına ve rüzgâra maruz kalan ağaçlar ise cüce kalır. Sürekli güneşe doğru dönmekten ve bir parçacık donu çözülmüş toprak parçası için mücadele etmekten dolayı yorgun, eğri büğrü ve kırık döküktür bu ağaçlar. Yamaçlardaki ağaçlar, bir ağaçtan çok, ilginç deformasyonlara sahip canlıların sergilendiği koleksiyonlardaki ucubelere benzer. Bu bölgede ağaçlar, sadece dağlardaki dere yataklarında yer alan kuytu vadi yarıklarında güç kazanıp boy atabilir. Kerestelerin kesilip istiflenmesi tıpkı madenden altın çıkarmaya benzer. Bu işlem de aynı altın derelerinde olduğu gibi büyük bir hızla ve telaşla yapılır. Bunun için de nehir, elek, yıkama ünitesi, geçici bir kulübe ve ayrıca ani, yırtıcı bir atılım gereklidir. Bu işlemlerin ardından arazi üç yüz yıl ormansız ve ömür boyu altınsız kalır.

Bir yerlerde orman ağaçlandırma bölge şefliği vardı ama savaş zamanında, lend-lease sistemine karşılık olarak kamp bölgelerindeki nöbetçi kuleleri tarafından zoraki gem vurulan altına hücum yaşanırken, Kolıma'da üç yüz yıllık karaçamların korunmasından bahsetmek mümkün olabilir mi?

Kesim alanında pek çok uzun inşaat kerestesi ve ayrıca yakacak odun, terk edilmiş vaziyette duruyordu. Pek çok kütük "kafası", mahkûmların incecik ve sivri omuzlarında güç bela taşınırken yere düşüp karlara gömülmüştü. Güçsüz mahkûm kolları ve onlarca el, iki metrelik tomrukları birinin omzuna yüklemekte –ki böyle bir omuz olamaz–, demir külçe ağırlığındaki bu yükü tümseklerden, oyuklardan ve çukurlardan aşırtarak sürüklemekte çaresiz kalıyordu. Sürükle-

meye güç yetmediği için pek çok kereste ormanda bir kenara atılmış bekliyordu ve işte buldozer bize yardım edecekti.

Fakat Kolıma'ya, Rus topraklarına ilk gelişinde buldozere bambaşka bir görev verilmişti.

Hırıldayan buldozerin sola döndüğünü, bizi yüzlerce kez çalışmaya gönderdikleri kamp mezarlığının önünden geçen eski yolun bulunduğu kaya girintisine doğru tırmandığını gördük.

Son haftalarda bizi çalışma sahasına neden muhafızların çizmeleriyle ve mahkûmların lastik ayakkabılarıyla çiğneyerek düzleştirdiği o bildik patika yoldan değil de başka bir yoldan götürdüklerine anlam verememiştim. Bizi götürdükleri yeni yol eskisinden iki kat daha uzundu. Her yerde tümsekler ve çukurlar vardı. Çalışma sahasına varıncaya kadar yoruluyorduk. Aramızda hiç kimse bizi neden farklı bir yoldan götürdüklerini sormuyordu.

Öyle olması gerekiyordu, emir böyleydi. Yerde emekleyerek sürünürken ayaklarımız taşlara takılıyor, parmaklarımız taşlara vurup kanıyordu.

İşin aslını ancak şimdi anlıyordum. Bana bütün bunları görme gücü ve zamanı verdiği için Tanrı'ya şükrediyorum.

Kütük istifleme alanı hemen ileride uzanıyordu. Dağın yamacı çıplak kalmıştı, fazla derin olmayan kar rüzgârlarla uçup gitmişti. Kütükler kökleriyle birlikte topraktan kazınmıştı. Büyük kütüklerin altına endüstriyel bir patlayıcı fişek koyuyorlar ve kütük havaya uçuyordu. Daha küçük kütükler ise demir çubuklarla sökülüyordu. Bu iş elle yapılıyordu, tıpkı bodur sedir ağaçlarına yapıldığı gibi...

Dağ çıplak kalmış, kampa ait gizemli bir piyesin devasa sahnesine dönüşmüştü.

Bir taş yığınından oluşan ve daha 1938 yılında mahkûmların çürümemiş cesetleriyle ağzına kadar dolmuş olan toplu mezar altüst edilmişti. Cesetler, Kolıma'nın sırrını açığa çıkarırcasına tepenin yamacından aşağılara kaymıştı.

Kolıma'da cesetler toprağa değil taşların altına gömülür. Taş, sırları saklar ve açığa çıkarır. Taş, topraktan daha güvenilirdir. Hiç çözülmeyen don, sırları saklar ve açığa çıkarır. Kolıma'da hayatını kaybeden yakınlarımızdan her biri, kurşuna dizilen, öldüresiye dövülen ya da açlıktan kanı çekilen herkes, aradan onlarca yıl geçse bile hâlâ tanınabilir. Kolıma'da gaz odaları yoktu. Cesetler taşların altında, hiç çözülmeyen donun altında bekliyor.

1938 yılında altın madenlerindeki bütün ekipler toprağı delerek, sondaj yaparak, patlayıcılarla patlatarak hiç durmadan bunun gibi devasa, gri, katı ve soğuk taş çukurlar kazdılar. 1938 yılında mezar kazmak kolaydı. O zamanlar mezar kazmak için on dört saatlik iş günü hesaplamaları, insan ölümü hesaplamaları, normlar ve "dersler" yoktu. Mezar kazmak, buzlu suların içinde çıplak ayağa giyilmiş lastik çizmelerle "ana üretim" "ana element" olan altın madenlerinde çalışmaktan çok daha kolaydı.

Devasa taş çukurlardan oluşan bu mezarlar ağzına kadar cesetle doluydu. Çürümemiş cesetler, bit ısırıklarıyla ve kaşıma izleriyle dolu kir pas içindeki deriyle kaplı kuru iskeletlerden ibaretti.

Kuzey'in taşları insanların bu mezar çalışmalarına bütün gücüyle direnmiş ve ölü bedenleri bağrına kabul etmemişti. Boyun eğen, yenilgiye uğrayan, gururu incinen taş, hiçbir şeyi unutmamaya, beklemeye ve bu sırrı saklamaya söz vermişti. Şiddetli soğuklar, kızgın sıcaklar, rüzgârlar ve yağmurlar, altı yıl boyunca ölü bedenleri taşlardan koparmamıştı. Toprak şimdi kazıldığında yer altı zenginlikleri de ortaya çıktı; Kolıma'nın yer altı zenginlikleri içerisinde sadece altın, kalay, volfram ve uranyum değil, çürümemiş insan bedenleri de vardır.

Bu insan bedenleri belki de dirilmeye niyetlenerek yamaçtan yuvarlanıyorlardı. Ben bunları nehrin karşı kıyısın-

dan daha önce de görmüştüm. Dallara ve taşlara takılarak sürüklenen bu hareketli nesneleri, kesilip yere yatırılmış seyrek ağaçların arasından görmüş, henüz istiflenmemiş tomruk sanmıştım onları.

Artık kar olmadığı için çıplak kalan dağın sırrı ortaya çıkmıştı. Mezar genişçe açılmış, ölü bedenler taşlı yamaçtan aşağılara doğru kaymıştı. Traktör yolunun kenarına kocaman yeni bir toplu mezar kazılmıştı. Kim kazmıştı bu mezarı? Bu iş için barakadan hiç işçi almamışlardı. Mezar çok büyüktü. Ben de arkadaşlarım da eğer donarak ölürsek bu yeni mezarda, ölenlerin taşınacağı bu yeni evde mutlaka bize de yer olacağını biliyorduk.

Buldozer, bu donmuş cesetleri, iskelete benzer binlerce cesedi kepçesiyle topladı. Hiçbiri çürümemişti. Bükülü kalmış parmaklar, kaşınmaktan kanamış kupkuru deriler, dondukları için kesilmiş parmaklardan geriye kalan irinli oyuklar ve açlıktan parlayarak yanan gözler, olduğu gibi kalmıştı.

Yorgun ve bitkin düşmüş zihnimle bu diyarlarda bu kadar büyük bir mezarın nasıl ortaya çıktığını anlamaya çalışıyordum. Ben Kolıma'nın eski sakinlerinden biriydim ve bildiğim kadarıyla buralarda herhangi bir altın madeni yoktu. Sonra, dikenli tellerle ve Moskova mimarisinin kubbeli yapılarını andıran gözetleme kuleleriyle çevrili olan bu dünyanın ancak ufacık bir parçasını bildiğimi fark ettim. Moskova'nın yüksek binaları, şehrin mahkûmlarını gözetleyen nöbetçi kuleleriydi. Binalar ona benziyordu. Moskova mimarisi için sunulan modelin öncüsü Kremlin'deki gözetleme kuleleri miydi yoksa kamplardaki kuleler miydi? Kamp bölgelerindeki kuleler, dönemin mimari yapısını parlak bir biçimde yansıtan en gelişmiş konsepti temsil ediyordu.

Bu dünyanın sadece değersiz, çok küçük bir kısmını bilebildiğimi, belki de yirmi kilometre ötede uranyum arayan bir jeoloji ekibi kulübesinin ya da otuz bin mahkûmun çalıştığı

bir altın madeninin olabileceğini düşündüm. Dağın kıvrımları arasında pek çok şey gizlenmiş olabilirdi.

Ardından yakı otunun açgözlü alevini, yazın taygadaki coşkulu çiçeklenmeyi ve bu çiçeklenme esnasında iyi ya da kötü her türlü insan eyleminin otların ve yaprakların arasında nasıl gizli kaldığını hatırladım. Otların insanlardan daha unutkan olduğunu hatırladım. İnsan bir şeyi unutursa, bitkiler de unutur. Oysa taş ve her daim donuk toprak, hiçbir şeyi unutmaz.

Baba katili Grinka Lebedev iyi bir traktör sürücüsüydü ve iyi yağlanmış yabancı traktörü iyi kullanıyordu. İşini dikkatlice yapıyordu. Buldozerin bıçak-kalkanını hareket ettirip ışıldatarak cesetleri kepçesiyle mezara götürüyor, çukura itiyor, sonra yeniden tomruk sürüklemek üzere geri dönüyordu.

Kamp yönetimi, lend-lease ile gelen bu buldozerin ilk mesaisinde ormanda değil, çok daha önemli bir işte çalışmasına karar vermişti.

İş sona erdi. Buldozer, yeni mezarın üzerine taş ve çakıl öbeği yığdı. Cansız bedenler taşların altına gizlendi. Ama yok olmadılar.

Buldozer bizim bulunduğumuz yere yaklaştı. Sıradan bir suçlu olan baba katili Grinka Lebedev, 58. maddeden hüküm giymiş olan biz siyasi suçlulara, hırsız uşaklarına hiç bakmadı. Devlet, Grinka Lebedev'e bir görev vermiş, o da bu görevi layığıyla yerine getirmişti. Grinka Lebedev'in taşlaşmış yüzü, gurur ve görevini yerine getirmiş olmanın verdiği bir duyguyla yontulmuştu.

Buldozer homurdanarak önümüzden geçti. Ayna gibi parlayan bıçağında tek bir leke, tek bir tırmık bile yoktu.

1965

ÖZDEYİŞ

Nadejda Yakovlevna Mandelştam'a

İnsanlar birdenbire, ardı sıra ortaya çıkarlardı. Yan ranzadaki hiç tanımadığım komşum geceleyin kemikli omzuma yaslanarak bana bir damlacık ısı verip benden de aynısını alırdı. Ceketimin ve iş gömleğimin paçavraları arasından hiç ısı girmediği geceler de olurdu ve sabah baktığımda komşumun öldüğünü düşünürdüm ama bağrış çağrış komut verildiğinde nasıl kalkıp giyindiğine, verilen emre nasıl itaatkârca boyun eğdiğine biraz şaşırırdım. Vücut ısım azalmıştı. Kemiklerimde çok az et kalmıştı. Bu az miktardaki et, insani duyguların en sonuncusu olan öfkeye yetiyordu ancak. Kemiklere daha yakın olmasından dolayı bedenimde kalan son insani duygu umursamazlık değil, öfke idi. Ortaya çıkan insanlar gündüzleri yok olur –kömür keşif çalışmaları için birçok saha vardı– ve bir daha da geri dönmezlerdi. Yan yana uyuduğum insanları hiç tanımazdım. Onlara hiç soru sormazdım. Bunun nedeni, "Karşındakine bir şey sormazsan sana yalan söylemez," diyen Arap atasözü değildi. Yalanın da gerçeğin de ötesinde olduğum için bana yalan söylenip söylenmediği hiç umurumda değildi. Yalan söyleme konusunda adi suçlular arasında daha acımasız, daha cafcaflı, daha kaba bir atasözü vardı ve soruyu sorana karşı insanın iliklerine işleyen derin bir küçümseme içerirdi: "Eğer inanmıyorsan, masal farz et." Ben ne soru sorardım ne de masal dinlerdim.

Benden sona kalan ne vardı? Öfke. Bu öfkeyi muhafaza ederek ölmeyi hesaplıyordum. Ancak son zamanlarda bana o kadar yakın olan ölüm, benden yavaş yavaş uzaklaşmaya

başlamıştı. Ölüm, yaşamla yer değiştirmiş değildi; ölüm, yarı bilinçsizlikle, bir formülü olmayan ama yaşam da denemeyecek bir varoluşla yer değiştirmişti. Her gün, her yeni gün doğumu, yeni ve ölümcül bir sarsıntı tehlikesi getiriyordu. Ama beklenen bu sarsıntı bir türlü gerçekleşmiyordu. En kolay işlerden birinde çalışıyordum. Su kaynatmak üzere odun kesiyordum. Bu iş bekçi olmaktan bile daha kolaydı. Yine de "Titan" adındaki dev su ısıtma kazanına gerekli olan odun miktarını kesemiyordum. Beni işten kovabilirlerdi. Ama nereye? Tayga uzak mesafedeydi. Kolıma ağzıyla "iş gezisi"nde olduğumuz köy ise tayga dünyasında bir adaydı sadece. Ayaklarımı güçlükle sürükleyebiliyordum. Kaldığımız çadırdan iş sahasına olan iki yüz metrelik mesafe bana sonsuz gibi geliyor, bu yolu katederken defalarca oturup dinlenmek zorunda kalıyordum. Bu ölümcül patika üzerindeki bütün çukurları, bütün izleri, görünmez her bir boşluğu, bugün bile çok iyi hatırlıyorum. Akan nehrin kenarında karnımın üstüne yatıp soğuk, şifalı ve tatlı suyu nasıl lap lap içtiğimi hatırlıyorum. Kâh omzumda kâh yerde sürükleyerek taşıdığım çift kollu testere bana inanılmaz ağır bir yük gibi geliyordu.

Hiçbir zaman suyu zamanında kaynatamaz, Titan'ı yemek vaktine kadar kaynatmayı başaramazdım.

Ama işçilerden hiçbiri (bunlar bir zamanlar mahkûm olup şimdi özgür işçilerdi) suyun kaynamış olup olmadığını önemsemezdi. Kolıma bizlere içme suyunu sadece sıcaklığından ayırt etmeyi, suyun kaynamış ya da kaynamamış olduğunu değil de sıcak ya da soğuk olduğunu ayırt etmeyi öğretmişti.

Suyun miktarından niteliğine geçiş yapacak mantıksal çıkarımlara ulaşamamıştık henüz. Filozof değildik, hepimiz sonuçta alelade birer işçiydik ve içeceğimiz sıcak su, bu önemli çıkarım niteliklerine sahip değildi asla.

Karşıma çıkan her şeyi kayıtsızca yemeye çalışıyordum. Bataklık meyvelerinin geçen yıldan kalma ve yenilebilecek bütün kırıntılarını yiyordum. "Özgürlerin" yemek kazanından dünden ya da bir önceki günden kalan çorbaları da yerdim ama bizim özgür işçilerden çorba artmıyordu.

Kaldığımız çadırda iki av tüfeği vardı. Keklikler insandan kaçmıyor ve ilk zamanlarda çadırdan çıkmadan bile onları avlamak mümkün oluyordu. Ele geçirilen ganimet ya olduğu gibi kamp ateşinin külüne gömülüp pişiriliyor ya da tüyleri iyice yolunarak suda kaynatılıyordu. Kuşun tüylerinden ise yastık yapılıyordu. Bu yastıklar da av tüfeklerinin ve tayga kuşlarının sahibi olan özgür işçilerin ek kazanç elde ettiği bir ticaret aracıydı. Tüyleri yolunan ve bağırsakları temizlenen keklikler, kamp ateşinin üzerine asılı üç litrelik konserve tenekelerde kaynatılırdı. Bu esrarengiz kuşlardan geriye hiçbir zaman, hiçbir şey bulamazdım. Özgür işçilerin aç mideleri ve dişleri, kuşların kemiklerini hiçbir kırıntı bırakmayacak şekilde ezer, parçalar ve emerdi. Bu da tayganın bir başka mucizesiydi.

Bu kekliklerin bir lokmasının bile hiçbir zaman tadına bakamamıştım. Benim yediğim şeyler bitki kökleri, meyve ve tayından ibaretti. Ama ölmedim. Soğuk ve kızıl güneşi, dağları, kayalıkların, dere kıvrımlarının, karaçamların ve kavakların daha sivri ve daha düşmanca göründüğü çıplak tepeleri, gitgide artan bir kayıtsızlıkla ve öfke duymadan izlemeye başlamıştım. Akşamları nehirden soğuk bir sis yükselirdi ve taygada geçirdiğim günler içinde ısınabildiğim tek bir saat olmazdı.

Donmuş el ve ayak parmaklarım ağrıdan sızlar ve zonklardı. Parmaklarımdaki açık pembe renkli deri hep pembe ve hassas kaldı. Parmaklarım sürekli kirli bez parçalarına sarılmış vaziyetteydi. Bu paçavralar parmaklarımı yeni yaralardan, ağrılardan korur ama enfeksiyona engel olamazdı.

Her iki ayağımın da baş parmağından irin sızıyor, bu irinin sonu gelmek bilmiyordu.

Raya vurulan bir çekiç darbesiyle uyanırdım. Bir başka çekiç darbesiyle iş sona ererdi. Akşam yemeğinden hemen sonra ranzaya yatar ve elbette üzerimi bile çıkarmadan uykuya dalardım. Kaldığım çadırı sanki sisler arasındaymış gibi algılardım. İnsanlar bir yerlerde itişip kakışır, yüksek sesle küfürler duyulur, kavga çıkar ve tehlikeli bir yumruktan önce ani bir sessizlik olurdu. Dövüş kısa sürer, kimse kimseyi ayırmazdı. Sonra kavga makineleri susar, bez çadırın delikleri arasından görülen solgun gökyüzüyle birlikte soğuk gece sessizliği başlar, horultularla, hırıltılarla, inlemelerle, öksürüklerle ve uyku arasındaki bilinçsiz küfürlerle sürerdi gece.

Bir gece bu inlemeleri ve hırıltıları duyduğumu fark ettim. Bu duyumsama bir aydınlanma gibi aniden olmuştu ve beni memnun etmemişti. Bu şaşkınlık anını daha sonra hatırladığımda, uyku, uyuşukluk ve bilinçsizlik ihtiyacımın azalmış olduğunu anladım. Bizim akıl küpü demirci Moisey Moiseyeviç Kuznetsov'un dediği gibi "uyanmıştım" artık.

Kaslarımda hiç geçmeyen bir ağrı başlamıştı. O zaman kaslarım neye benziyordu bilmiyorum ama ağrı, vücudumdan başka bir şey düşündürtmeyecek kadar çileden çıkarıyordu beni. Ardından bende öfke ve acıdan farklı ama öfkeyle birlikte var olan değişik bir durum oluştu. Kayıtsızlığın getirdiği bir korkusuzluk çıktı ortaya. Beni dövseler de dövmeseler de, yemek verseler de vermeseler de umurumda olmadığını anladım. Maden arama sahasında, muhafızsız iş gezisindeyken beni dövmeseler de madeni hatırlayıp (çünkü bizi sadece maden ocaklarında çalışırken dövüyorlardı) cesaretimi madenin ölçü birimine göre tartıyordum. Bu umursamazlık, bu korkusuzluk, ölümden öteye bir çeşit köprü kurmuştu. Burada dövülmemiş olma ve hiç dövülme-

yecek olma gerçeği yeni güçler, yeni duygular doğurmuştu bende.

Kayıtsızlığın ardından çok güçlü olmasa da korku geldi. Bu hayat kurtarıcı yaşam tarzını, bu hayat kurtarıcı odun kesme işini, soğuk gökyüzünü, aşınmış kaslardaki sızıyı yitirme korkusuydu benim duyduğum. Maden ocağına geri dönmek üzere buradan ayrılmaktan korktuğumu anladım. Korkuyordum ve hepsi bundan ibaretti. Hayatım boyunca asla sahip olduğumdan daha iyisini aramamıştım. Kemiklerimi saran etler günden güne kalınlaşıyordu. Kıskançlık, korkudan sonra bana dönen bir diğer duygunun adıydı. 1938 yılında ölen arkadaşlarımı kıskanıyordum. Sağ kalan komşularımı da kıskanıyordum. Ağızlarında çiğneyecek ya da tüttürecek bir şeyleri olan komşularımı kıskanıyordum. Kıskanmadığım kişiler kamp müdürleri, ekip başları ve ustabaşlarıydı. Bu tamamen farklı bir dünyaydı.

Aşk ise bana dönen bir duygu değildi. Ah, aşk kıskançlıktan, korkudan, öfkeden ne kadar uzak bir duygudur! İnsanların aşka ne kadar az ihtiyacı var. Aşk, insana ancak bütün insani duygular geri geldikten sonra döner. Aşk en son gelir, en son geri döner insana. Döner mi acaba? Hayata dönüşümün tek tanıkları kayıtsızlık, kıskançlık ve korku değildi. Hayvanlara duyduğum merhamet, insanlara duyduğum acımadan daha önce dönmüştü.

Bu kontrol çukurları ve keşif hendekleri dünyasında en zayıf halka olarak bir topoğrafla birlikte çalışıyor, onun peşinden giderek teodolitini ve ölçme çubuğunu taşıyordum. Bazen daha hızlı hareket edebilmek için topoğraf, teodoliti kendi sırtına asar, bana üzeri rakamlarla dolu, hafif ölçme çubuklarını taşımak kalırdı. Topoğraf, eski mahkûmlardandı. O yaz taygada çok firari olduğu için cesaretini toplayıp kamp yetkililerinden küçük kalibreli bir tüfek istemişti. Ama tüfek bize engel olmaktan başka bir işe yaramıyordu. Bunun tek

sebebi zor yolculuğumuzda fazladan bir yük olması değildi. Bir keresinde dinlenmek üzere ormanlık alanda oturduk. Topoğraf tüfeğiyle oynarken üstümüzde tehlikeyi görmek için alçalan ve bizi yuvasından uzaklaştırmaya çalışan kırmızı göğüslü bir şakrak kuşuna nişan aldı. Eğer gerekirse, kuş hayatını feda etmeye hazırdı. Dişi kuş yumurtaların üstüne oturdu. Bu hareket, kuşun deli cesaretini gösteriyordu. Topoğraf, tüfeğini havaya kaldırdı ama ben namluyu öbür tarafa ittim.

"Tüfeği indir!"

"Ne yapıyorsun? Kafayı mı oynattın?"

"Kuşu rahat bırak."

"Bunu müdüre bildireceğim."

"Senin de müdürün de canı cehenneme."

Fakat topoğraf tartışmak istemedi ve müdüre de bir şey söylemedi. Artık anlamıştım: Çok önemli bir şey bana geri dönmüştü.

Yıllarca kitap ve gazete yüzü görmemiştim ve bu kayıptan dolayı üzüntü duymamak üzere eğitmiştim kendimi. Yırtık pırtık çadırda beraber kaldığım elli komşum da aynı şeyi hissediyordu. Barakamızda ne bir gazete vardı ne de bir kitap. Ekip başından, keşif müdüründen, onbaşıdan oluşan üst yetkililer dünyamıza kitapsız inmişlerdi.

Konuştuğum dil, maden ocağının kaba diliydi ve kemiklerimin yanı başında hâlâ yaşayan duygular kadar fakirdi. Kalk, iş dağılımı, yemek, iş sonu, yat, yurttaş müdür, konuşabilir miyim, kürek, keşif çukuru, emredersiniz, sondaj, küskü, dışarısı soğuk, yağmur, çorba soğuk, çorba sıcak, ekmek, tayın, izmaritini bana bırak —işte yıllar boyu ihtiyaç duyduğum yirmi kadar cümle bunlardan ibaretti. Bunların yarısını da küfürler oluşturuyordu. Çocukluğumda yurt dışına giden bir Rus'un tek bir kelimeyi çeşitli vurgulama kombinasyonlarında kullanarak nasıl anlaşabildiğini anlatan bir fıkra anlat-

mışlardı. Rus küfrünün zenginliği ve sonsuz aşağılamaları ne çocukluğumda karşıma çıkmıştı ne de gençliğimde. Burada küfürlü fıkralar, sanki eğitim görmüş bir genç kızın konuştuğu dilmiş gibi algılanıyordu. Ama ben daha fazla kelime aramıyordum. Bunu yapmak zorunda olmadığım için de mutluydum. Başka kelimeler var mıydı, bunu bile bilmiyordum, bu soruya cevap veremezdim.

Aklıma, beynimin sağ pariyetal kemiğin altında kalan yerine (bunun yerini çok net bir şekilde hatırlayabiliyordum), taygada hiç kullanılmayacak ve sırf arkadaşlarımın değil benim de anlayamayacağım bir kelime geldiğinde korktum ve sarsıldım. Kelime aklıma geldiğinde ranzadan kalkıp gökyüzüne, sonsuzluğa doğru bakarak haykırdım:

"Özdeyiş! Özdeyiş!"

Kahkaha atmaya başladım.

"Özdeyiş!" Doğrudan Kuzey göğüne, çifte şafağa doğru sesleniyor, içimde doğmuş olan bu kelimenin anlamını kavrayamadan öylesine bağırıyordum. Ve eğer bu kelime bana geri döndüyse, o zaman çok iyiydi, çok çok iyiydi! Bütün benliğimi büyük bir sevinç kaplamıştı. "Özdeyiş!"

"Delirdi!"

"Gerçekten de delirdi! Sen yabancı falan mısın?" diye sordu iğneleyici bir şekilde mühendis Vronskiy. "Üç parça tütün" adını verdiğimiz Vronskiy idi bu.

"Vronskiy, bir sigara ver de içeyim."

"Bende yok."

"Bari üç parça ver."

"Üç parça mı? Buyur o zaman."

Kirli bir tırnak, ev yapımı tütünle dolu keseden üç tütün parçası çıkardı.

"Sen yabancı mısın?" Bir soru, kaderimizi provokasyondan ihbara, soruşturmadan ek cezaya kadar götürebilirdi.

Ama Vronskiy'in provokatör sorusu umurumda değildi. Bulduğum keşif muazzamdı.

"Özdeyiş!"

"Kesin çıldırmış."

Öfke, insanoğlunun yokluğa, ölüler dünyasına giderken götürdüğü son duygudur. Gerçekten ölüler dünyası mı? Otlardan, ağaçlardan, nehirlerden bahsetmiyorum ama bir taş bile bana ölü gibi gelmiyordu. Nehir, hayatın sadece bedenlenmiş hali, sembolü değil, yaşamın kendisidir aslında. Sonsuz bir devinimi, aralıksız uğultusu, kendine özgü bir dili ve ayrıca suyu rüzgârlara karşı kayalıklardan kendine yol açarak, bozkırları ve çayırları aşarak aşağılara doğru akmaya zorlayan bir görevi vardır. Güneşten kuruyan çıplak yatağını değiştiren ve bir ip gibi zar zor görülebilen nehir, gökyüzünden gelecek kurtarıcı yağmurdan ümidini kesmiş vaziyette küçük bir dereye dönüşerek ebedi görevini yerine getirmek üzere kayaların arasına sokulur. İlk gök gürültüsüyle ve ilk sağanaklarla su, kıyıları değiştirir, kayaları kırar, ağaçları havaya savurur ve aynı ebedi yolunu takip ederek kudurmuşçasına aşağılara doğru akıp gider...

Özdeyiş! Kendime inanamıyordum ve eğer gece uyursam bana dönen bu kelimeyi unutmaktan korkuyordum. Ama kelime kaybolmadı.

Özdeyiş. Köyümüzün, "Rio Rita" adlı yerleşim birimimizin bulunduğu nehrin adını değiştirseler. "Özdeyiş" adından daha mı iyi sanki? Burayı bulan haritacının saçma sapan zevki yüzünden dünya haritasında burası "Rio Rita" olarak işaretlenmiş. Düzeltmek de imkânsız.

Özdeyiş kelimesinde Roma'ya ait, sert, Latince bir şeyler var.* Antik Roma benim çocukluğum için siyasi savaş tarihi

* Özgün metindeki sözcük Kiril alfabesiyle "сентенция" diye yazılıp "sententsiya" diye okunur. –e.n.

ve insanların savaş tarihiydi. Antik Yunan ise sanat krallığıydı. Antik Yunan'da da siyasiler ve katiller vardı; buna karşılık Antik Roma'da da pek çok sanatçı vardı. Ama çocukluğum birbirinden çok farklı bu iki dünyayı keskinleştirmiş, basitleştirmiş, daraltmış ve bölmüştü. Özdeyiş, Roma'ya ait bir kelimedir. Bir hafta boyunca özdeyiş kelimesinin ne anlama geldiğini düşünüp durdum. Sürekli bu kelimeyi fısıldadım, yüksek sesle haykırdım, komşularımı korkuttum ve güldürdüm. Dünyadan ve gökyüzünden bu kelimenin anlamıyla ilgili bir açıklama, bir çözüm ve tercüme bekledim... Bir hafta sonra anlamını çözüp hem korkudan hem de sevinçten ürperdim. Korktum çünkü geri dönüşün olmadığı bir dünyaya dönmekten ürktüm. Sevindim çünkü kendi isteğimin yanı sıra hayatın da bana döndüğünü gördüm.

Zihnimin derinliklerinden yepyeni kelimeleri birbiri ardı sıra çağırmayı öğreninceye kadar çok uzun süre geçti. Her bir kelime zorlukla geliyor, her biri aniden ve birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkıyordu. Düşünceler ve kelimeler bir sel halinde akmıyordu. Her kelime tek başına, diğer tanıdık kelimelerin muhafızlığı olmadan geliyor, zihnimden önce dilimde ortaya çıkıyordu.

Sonra herkesin, elli işçinin tamamının keşif çukurlarından, hendeklerden çıkıp kestikleri ağaçları bir kenara fırlatarak, tencerede pişmekte olan çorbayı öylece bırakarak nehre, köye doğru koştukları, işi bıraktıkları gün geldi çattı. Herkes benden hızlı koşuyordu. Ama ben de bu koşuda ellerimden destek alarak dağlardan aşağıya doğru zamanında varabilmek için düşe kalka yol almayı başardım.

Magadan'dan bir müdür gelmişti. Sıcak, bulutsuz ve yağışsız bir gündü. Çadırın girişindeki kocaman karaçam kütüğünün üzerinde bir gramofon duruyordu. Gramofonda, iğnenin tıslama sesini bastıran bir senfoni müziği çalıyordu.

Katilinden at hırsızına, adi suçlusundan genel suçlusuna, onbaşısından işçisine kadar herkes gramofonun etrafını sarmıştı. Müdür de yanında duruyordu. Yüzünde, sanki bu müziği bizim için, taygadaki ücra iş gezimiz için kendisi bestelemiş gibi bir ifade vardı. Gomalakla cilalanmış plak dönüyor ve cızırdıyordu, üç yüz yıl boyunca üç yüz halka saran kütük de gergin bir zemberek gibi dönüyordu...

1965

NÖBET

Duvar sallandı ve boğazım o bildik, tatlımsı mide bulantısıyla doldu. Yerde duran yanmış kibrit, birinci kez gözlerimin önünde yüzdü. Bıkkınlık veren bu kibriti almak için elimi uzattım ama kibrit kayboldu, onu artık görmez oldum. Hayat beni henüz tamamen terk etmemişti. Sokaktan, uzaklardan bir yerden ısrarlı hemşirenin sesi geliyordu. Sonra hastane önlükleri, bir binanın köşesi ve yıldızlı gökyüzü hızla görünüp kayboldu. Dev bir gri kaplumbağa çıktı ortaya, gözleri kayıtsızca parlıyordu. Birisi kaburgalarını kırarak çıkarmıştı, ellerimle tutunarak ve kendimi çekerek bir delikten içeri girdim, sadece ellerime güveniyordum.

Birisinin ısrarlı elleriyle başımı ve omuzlarımı yatağa doğru beceriklice yerleştirdiğini hatırlıyorum. Her şey sustu ve ben Gulliver gibi dev biriyle teke tek kaldım. Bir tahtanın üstünde böcek gibi yatıyordum ve birisi beni büyüteçle dikkatlice inceliyordu. Öbür tarafıma döndüm ama korkunç büyüteç bütün hareketlerimi izliyordu. Dehşet verici camın altında kıvrandım. Hastabakıcılar beni koğuşa alıp yalnızlığın o mutlu huzuruna kavuştuktan sonra Gulliver'in büyütecinin karabasan değil, nöbetçi doktorun gözlük camları olduğunu anladım. Bu durum beni kelimelerle anlatamayacağım kadar mutlu etmişti.

En ufak bir harekette başım ağrıyor ve dönüyordu. Düşünmek imkânsızdı. Sadece hatırlayabiliyordum. Eskilerde kalmış ürkütücü tablolar sessiz bir filmin siyah beyaz karelerine dönüştü. Eter narkozuna benzeyen tatlımsı mide bulantısı hâlâ geçmemişti. Bu tanıdık bir şeydi ve bu duyguyu

algılayabiliyordum. Yıllar önce Kuzey'deyken hiç aralıksız altı aylık çalışmanın ardından ilk kez bir günlüğüne nasıl tatil ilan edildiğini hatırlıyorum. Herkes kıyafetlerini onarmak ya da bir şeylerle meşgul olmak yerine sadece yatmak ve yatmak istiyordu... Ama herkesi sabah erkenden uyandırıp yakacak odun toplamaya yollamışlardı. Köyden sekiz kilometre ötede ağaç kesim ve istifleme merkezi vardı. Herkesin kendi gücünde bir kütük seçip eve getirmesi gerekiyordu. Ben diğer tarafa gitmek istedim. Bulunduğumuz yerin yaklaşık iki kilometre ilerisinde eski istiflerden kalanlar vardı, oradan uygun bir kütük seçmek daha kolaydı. Dağı tırmanmak zordu. İstif alanına vardığımda hafif kütük kalmadığını gördüm. Daha yukarılarda etrafa dağılmış kütüklerin karaltısı görülüyordu, oraya doğru tırmanmaya başladım. Burada daha hafif kütükler vardı ama bir uçları diğer kütüklerin altına sıkışmış vaziyetteydi, benimse onları çekip çıkaracak gücüm yoktu. Birkaç denemeden sonra iyice bitkin düştüm. Ama elimde kütük olmadan geri dönemezdim. Son gücümü toplayarak daha yukarılara, üzeri karla kaplı bir başka yığına doğru tırmanmaya başladım. Gevşek ve gıcırdayan karı ellerimle ve ayaklarımla temizlemek için epeyce uğraştım ve sonunda kütüklerden birini olduğu yerden söküp çıkarmayı başardım. Ancak kütük fazlasıyla ağırdı. Atkı olarak boynuma sardığım kirli havluyu çıkardım, kütüğün ucuna bağlayıp aşağı doğru iteklemeye başladım. Kütük zıplayıp ayaklarıma çarpıyor ya da elimden kurtulup tepeden aşağı doğru benden hızlı yuvarlanıyordu. Sonra bodur sedir çalılığına takıldı ve kara saplandı. Sürüne sürüne kütüğe doğru ilerledim ve onu tekrar harekete geçirdim. Havanın kararmakta olduğunu fark ettiğimde ben hâlâ dağın tepelerindeydim. Aradan çok zaman geçtiğini, köye giden yolun ve kamp alanının çok uzakta kaldığını anladım. Atkıyı hızla çekiştirdim ve kütük tekrar zıplayarak aşağılara doğru savrulmaya başladı. Kütüğü yola

kadar sürükledim. Orman, gözlerimin önünde sallandı ve boğazım o tatlımsı mide bulantısıyla doldu. Vinç operatörünün kulübesinde kendime geldim. Ellerimi ve yüzümü iğne gibi batan karla ovdu.

Bütün bunları şimdi hastanenin duvarlarında izliyordum.

Ama vinç operatörünün yerine elimi doktor tutuyordu. Kan basıncını ölçen Riva-Rocci de yanındaydı. Kuzey'de olmadığımı anlayınca sevindim.

"Burası neresi?"

"Nöroloji enstitüsündesin."

Doktor bazı sorular sordu. Güçlükle cevap verebildim. Yalnız kalmak istiyordum. Anılardan korkmuyordum.

1960

ÖLENLERİN ARDINDAN

Hepsi öldü.

Rus Komsomol kurucularından biri olan ve daracık keşif çukurundan koca bir taşı çıkarırken bana yardım eden arkadaşım ekip başı Nikolay Kazimiroviç Barbe, emri altındaki ekibin iş planında geri kalmasından dolayı vurularak öldürüldü. Onun hakkında olumsuz rapor yazan kişi, maden müdürü olan genç komünist Arm idi. Arm 1938 yılında bir nişanla ödüllendirilmiş, ardından maden müdürü ve idareci olmuş, parlak bir kariyer yapmıştı. Nikolay Kazimiroviç Barbe'nin özenle koruduğu bir hazinesi vardı. Gerçek deve tüyünden yapılma, uzun, sıcak tutan, mavi bir atkıydı bu hazine. Atkıyı banyoda yıkanırken hırsızlar çaldı. Barbe arkasını döndüğü bir sırada atkıyı oracıktan alıverdiler, bu kadar basitti. Ertesi gün Barbe'nin yanakları öyle feci şekilde donmuştu ki, oluşan yaralar o ölünceye kadar iyileşememişti bile.

İoska Ryutin öldü. İkişerli çalışma grubundan iş ortağımdı. Diğer işçiler benimle çalışmak istemiyordu ama İoska benimle çalışmayı kabul etti. Benden çok daha kuvvetli ve becerikliydi. Bizi neden buraya getirdiklerini çok iyi anlıyordu. Kötü bir işçi olduğum için bana asla kızmazdı. En nihayetinde kıdemli nöbetçi –1937'de maden ocaklarında Çarlık sisteminden kalma bu terim kullanılıyordu– beni bireysel göreve gönderdi. İoska ise bir başkasıyla beraber ikili çalışma grubunda kalmaya devam etti. Ama barakada yataklarımız yan yanaydı. Bir gece deri kıyafetli ve koyun kokan birinin tuhaf hareketleri beni uyandırdı. Ranzaların arasındaki dar boşlukta sırtı bana dönük olan bu adam, komşumu uyandırdı:

"Ryutin? Kalk giyin!"

Bunun üzerine İoska aceleyle giyinmeye başladı. Koyun kokan adam İoska'nın bir avuç eşyasını karıştırıyordu bu sırada. Zaten çok az olan eşyaların arasından bir satranç takımı bulup onu bir kenara ayırdı.

"O benim," dedi telaşla Ryutin. "Benim kendi malım. Onun için para ödedim ben."

"Ee, ne olmuş yani?" dedi koyun postu.

"Yerine koyun onu."

Koyun postu kahkahalarla gülmeye başladı. Gülmekten yorulunca yüzünü deri kıyafetinin koluyla silerek cevap verdi:

"Artık ona ihtiyacın olmayacak..."

Kirov'un eski danışmanlarından Dmitri Nikolayeviç Orlov öldü. Madenin gece vardiyasında onunla ikimiz testereyle odun keserdik. Testere sahipleri gündüzleri fırında çalışırdı. Ambar görevlisinin, sıradan testereleri bize teslim ederken eleştirel bir gözle bizi nasıl süzdüğünü çok iyi hatırlıyorum.

"Dinle ihtiyar," dedi ambar memuru. O zamanlar hepimize ihtiyar derlerdi, bu sıfat için yirmi yıl beklememize gerek yoktu. "Testere bileyebilir misin?"

"Tabii ki," dedi aceleyle Orlov. "Diş ayarlayıcınız var mı?"

"Baltayla halledersin," dedi ambar görevlisi. Diğer entelektüeller gibi olmadığımız, becerikli insanlar olduğumuz sonucuna varmıştı.

Orlov patikada ellerini kıyafetinin kollarına sokmuş, iki büklüm vaziyette yürüyordu. Testereyi koltukaltına sıkıştırmıştı.

"Bir şey söyleyeceğim, Dmitri Nikolayeviç," dedim Orlov'un peşinden atlaya zıplaya ilerlerken. "Ben bu işi hiç beceremiyorum. Hiç testere bilemedim."

Orlov bana döndü, testereyi kara sapladı ve eldivenlerini giydi.

"Bence," dedi ders verici bir tonla, "yüksek eğitim almış her insan testere bilemeyi ve diş ayarı yapmayı bilmekle yükümlüdür."

Ona hak verdim.

İktisatçı Semyon Alekseyeviç Şeynin öldü. İyi bir insandı. Önce uzun bir süre bize ne yaptıklarını algılayamadı. Ama sonunda anladı ve sakince ölümü beklemeye başladı. Yeterince cesurdu. Her nasılsa bir seferinde paketim gelmişti (bir paketin sahibine ulaşması ender olaylardandı) ve içinden havacıların giydiği keçe konçlu çizme dışında hiçbir şey çıkmamıştı. Dışarıdaki ailelerimiz bizim yaşadığımız şartlardan ne kadar habersizdi. Çizmelerin hemen o gece çalınacağını, elimde kalmayacağını çok iyi biliyordum. Daha komutanın ofisinden çıkmadan çizmeleri yüz rubleye ekip onbaşısı Andrey Boyko'ya sattım. Çizmelerin gerçek fiyatı yedi yüz rubleydi ama yine de kârlı bir satış olmuştu. Bu parayla yüz kilo ekmek ya da yağ ve şeker alabilirdim. Yağı ve şekeri en son hapishanedeyken yemiştim. Sonunda kantinden bir kilogram tereyağı aldım. Yağın besleyici olduğu gelmişti aklıma. Kırk bir ruble tuttu. Gündüz aldığım için (geceleri çalışıyorduk) paketin gelişini kutlamak üzere diğer barakada kalan Şeynin'in yanına koştum hemen. Ekmek de almıştım.

Semyon Alekseyeviç heyecanlandı ve çok sevindi.

"Ama neden ben? Paketi paylaşmayı hak ettim mi?" diye mırıldandı endişeli bir heyecan içinde. "Hayır, hayır, bunu yapamam..."

Ama onu ikna ettim ve sevinçle su kaynatmaya gitti.

O anda kafama vurulan korkunç bir darbeyle yere çakıldım.

Bilincim yerine geldiğinde ekmek ve tereyağı torbası gitmişti. Başıma vurdukları bir metrelik karaçam odunu yatağın yanında yuvarlanıyordu. Ve herkes gülüyordu. Şeynin elinde kaynar suyla koşarak geldi. Üzerinden yıllar geçse de

bu hırsızlığı hatırladığımda korkunç ve neredeyse şok edici bir endişeye kapılırım.

Semyon Alekseyeviç ise öldü.

İvan Yakovleviç Fedyahin öldü. Kolıma'ya aynı trenle, aynı gemiyle varmıştık. Aynı madene ve aynı ekibe denk geldik. Volokolamsk taraflarından bir köylü ve bir filozoftu. Rusya'daki ilk kolhozu kuran kişiydi. Bilindiği gibi kolhozlar ilk olarak 20'li yıllarda Sosyalist Devrimciler tarafından kurulmuştu. Çayanov-Kondratyev Grubu üst kademede onları temsil ediyordu... İvan Yakovleviç de köylü bir sosyalist devrimci olarak 1917 yılında Parti'ye oy veren milyonlardan biriydi. İlk kolhozu kurduğu gerekçesiyle beş yıla mahkûm edildi.

Bir keresinde, 1937 yılındaki ilk Kolıma sonbaharında, Fedyahin ile ben o meşhur maden konveyörünün başında el arabasıyla toprak taşıyorduk. İki el arabası vardı ve birbirinden ayrılabiliyordu. At sürücüsü el arabalarından birini yıkama ünitesine götürürken iki işçi diğer el arabasını ancak dolduruyordu. Sigara içmeye vakit yoktu, zaten nöbetçiler de buna izin vermiyordu. Ama bizim at sürücüsü, neredeyse yarım paketlik mahorkadan sarılmış (o zamanlar mahorka bulunurdu) koca bir sigara tüttürüyordu. Bizim de içmemiz için sigarayı maden kuyusunun kenarına bırakıyordu.

At sürücüsü, Endüstriyel İthalat Fonu'nun eski Başkan Yardımcısı Mişka Vavilov idi. Fedyahin ile ben de maden kazıcılarıydık.

Hiç acele etmeden el arabasına toprak atarken bir yandan da birbirimizle konuşuyorduk. Fedyahin'e, *Mariya Volkonskaya'nın Notları*'ndan okuduğum kadarıyla Nerçinsk'e sürgün edilen Dekabristlere ders vermek amacıyla her birinden kişi başına günlük üç *pud*'luk, yani elli kilograma yakın maden çıkarmalarını talep ettiklerini anlatıyordum.

"Vasili Petroviç, peki bizim normlar kaç kilogram gelir?" diye sordu Fedyahin.

"Ben hesapladım, yaklaşık sekiz yüz pud, yani neredeyse on bir bin kilogram."

"Bakın işte, görüyor musunuz, Vasili Petroviç, normlar ne kadar da artmış..."

Daha sonraları, kışın açlık çekerken dilenerek, biriktirerek, satın alarak biraz tütün elde ettim ve ardından ekmekle takas ettim. Fedyahin benim bu ticaretimi onaylamamıştı:

"Size yakışmıyor, Vasili Petroviç, böyle yapmamalısınız..."

Onu son kez kışın yemekhanede gördüm. Ofiste geceleri evrak yazıp düzenleme işinden kazandığım altı yemek kuponunu ona verdim. El yazımın düzgün olması bazen işe yarıyordu. Kuponlar sadece o gün için geçerliydi çünkü üzerlerine o günün tarihi atılıyordu. Fedyahin kuponlarla yemeğini aldı. Masaya oturdu ve balık çorbasını bir kâseden diğerine boşalttı. Çorba tamamen sudan ibaretti, içinde bir damlacık bile yağ yoktu. Altı kuponluk öğütülmüş arpa lapası yarım litrelik kâseyi doldurmamıştı bile. Fedyahin'in kaşığı yoktu. Lapayı diliyle yalayarak yedi. Ve ağladı.

Derfel öldü. Fransız Guyanası'ndaki Cayenne'in taş ocaklarında çalışmış Fransız bir komünist idi. Açlık ve soğuk haricinde manevi olarak da tükenmişti. Bir Komintern üyesi olarak buraya, bir Sovyet kampına düşmüş olduğuna inanmak istemiyordu. Kendisinin yalnız olmadığını, aynı durumda başkalarının da olduğunu bilseydi bu kadar dehşete düşmezdi. Birlikte geldiği, birlikte yaşadığı ve birlikte öldüğü herkes aynı durumdaydı. Minyon, zayıf bir insandı, dayak ise o dönemde yeni yeni moda olmaya başlamıştı... Bir keresinde ekip başı ona vurdu, sıraya girmesi için sadece bir yumruk atmıştı ama Derfel yere düştü ve bir daha kalkamadı. İlk ölenlerden biriydi, en şanslılardandı. Moskova'da TASS Haber Ajansı'nda editör olarak çalışmıştı. Rusçası çok iyiydi.

"Cayenne de kötüydü," demişti bir defasında bana. "Ama burası çok kötü!"

Frits David öldü. Komintern çalışanlarından, casuslukla suçlanan Hollandalı bir komünist idi. Güzel dalgalı saçları, derin ifadeli mavi gözleri, çocuksu dudakları vardı. Neredeyse hiç Rusça bilmiyordu. Ağzına kadar tıka basa dolu ve sadece ayakta uyunabilen bir barakada tanışmıştım onunla. Yan yana duruyorduk. Frits bana gülümsedi ve gözlerini kapadı.

Ranzaların arası o kadar sıkışıktı ki oturmak, çömelmek, ranzalardan birine, bir duvar sütununa ya da bir başkasının yanına yaklaşmak ve uyumak için sıra beklemek gerekiyordu. Gözlerimi kapatarak bekledim. Aniden yanımda bir şey çöktü. Komşum Frits David düşmüştü. Mahcup bir şekilde ayağa kalktı.

"Uyumuşum," dedi ürkek ürkek.

Frits David bizim ekipte ilk paket alan kişiydi. Paketi Moskova'daki karısı yollamıştı. Paketten kadife bir takım elbise, pijama ve güzel karısına ait kocaman bir fotoğraf çıktı. Kadife takım elbisesiyle çömelerek yanıma oturdu.

"Yemek yemek istiyorum," dedi gülümseyerek ve kızararak. "Canım çok yemek yemek istiyor. Bana yiyecek bir şeyler getirseniz...

Frits David aklını oynattı ve onu buradan götürdüler.

Pijamasını ve karısının fotoğrafını daha paketin ilk geldiği gece çalmışlardı. Sonradan bunu başkalarına anlatırken her seferinde şaşırıyor ve isyan ediyordum. Hiç tanımadığı birinin fotoğrafı kimin işine yarardı ki?

Bir keresinde bunu anlatırken kurnaz bir arkadaş, "Siz hiçbir şey bilmiyorsunuz," dedi. "Bunu tahmin etmek kolay. Fotoğrafı adi suçlular çalmıştır. Onların deyimiyle 'kadın seansı' için. Mastürbasyon için yani, saf dostum benim..."

Seryoja Klivanskiy öldü. Üniversite birinci sınıftan arkadaşımdı. Kendisiyle on yıl sonra Butırka Hapishanesi'nin transit hücresinde karşılaşmıştık. Dönemin siyasi topluluklarından birinde Çin Devrimi hakkında rapor sunduğu gerekçesiyle 1927 yılında Komsomol'dan ihraç edildi. Yine de üniversiteden mezun olmayı başardı ve durum değişene kadar Devlet Planlama Teşkilatı'nda finans uzmanı olarak çalıştı ve sonra işi bırakmak zorunda kaldı. Katıldığı bir orkestra yarışmasını kazanarak Stanislavski Tiyatrosu'na girdi ve 1937 yılında tutuklanana kadar orada ikinci keman olarak çalıştı. İyimser ve esprili biriydi. İroniyi elden bırakmazdı. Hayata ve olaylara olan ilgisini de.

Bir defasında transit hücresi o kadar sıcaktı ki herkes neredeyse çıplak geziyor, üstüne başına su dökünüyor, yerlerde uyuyordu. Ranzada uyuyanlar kahraman sayılıyordu. Klivanskiy hemen espriyi patlattı:

"Bu buharlaşma işkencesi. Bundan sonra Kuzey'de bizi donma işkencesine sokacaklar."

Bu bir korkaklık sızlanması değil, gerçek bir öngörüydü. Maden ocağındayken Seryoja neşeli ve konuşkandı. Büyük bir hevesle adi suçluların kelime dağarcığını öğrenmeye çalışırdı. Onlara has ifadeleri doğru tonlamada konuştukça çocuklar gibi sevinirdi.

Ranzaya tırmanırken argo konuşup "Şimdi şişeceğim," derdi biraz dinleneceğini kastederek.

Şiir okumayı sever, hapishanedeyken sık sık ezbere şiir okurdu. Ama kampta hiç şiir okumadı.

Son lokmasını paylaşırdı, daha doğrusu hâlâ paylaşacak durumdaydı. Demek ki kimsenin son lokmasının olmadığı, hiç kimsenin hiçbir şeyini hiç kimseyle paylaşmadığı o zamanları göremeden ölmüş.

Ekip başı Dyukov öldü. İlk adını bilmiyorum ve hiçbir zaman da öğrenemedim. Siyasi tutukluların mahkûm edildiği

58. maddeyle hiç ilgisi olmayan "genel bir suçtan" hüküm giymişti. Anakaradaki kamplarda grup başkanı gibi bir görevdeydi, kamp hayatına karşı tavrı romantik olmasa da en azından "rol yapmaya" çalışıyordu. Kampa kışın gelmişti ve ilk toplantıda inanılmaz bir konuşma yapmıştı. Genel suçlular aralarında toplantı yapardı. Önemsiz suç işleyenlerle devlet görevlilerine karşı suç işleyenler, hırsızlıktan mükerrer hüküm giyenlerle eşit görülüp "halkın dostları" sayıldığı için, 58. maddeden hüküm giyen "halk düşmanlarının" aksine, fazla ceza almayıp ıslah edilebilir olarak kabul edilirdi. Daha sonradan mükerrer suç işleyenleri 58. maddenin sabotaj unsurunu kapsayan 14. Fıkrasına (çalışmayı reddetme) bağladıkları zaman bu fıkranın tamamı kaldırılarak bu suçlular uzun süreli çeşitli cezai tedbirlerden muaf tutulmuş oldu. Mükerrer suçlular 1953 yılındaki meşhur Beriya affına kadar her zaman "halk dostu" olarak kabul edildiler. Yüz binlerce talihsiz insan, ıslah edici "Krılenko silgisi"* ve dillere destan "yeniden terbiye"** teorilerinin kurbanı oldu.

Katıldığı ilk toplantıda Dyukov, 58. maddeyle hüküm giyenlerin oluşturduğu ekibi yönetimi altına almayı teklif etti. Genelde siyasi mahkûmların ekip başları kendi çevrelerinden olurdu. Dyukov fena biri değildi. Köylülerin kamplarda herkesten daha iyi çalıştığını ve 58. maddeden hüküm giyenlerin arasında çok sayıda köylü bulunduğunu biliyordu.

---

* Nikolay Vasiyeviç Krılenko (1885-1938): SSCB Adalet Komiserliği yapmış ve çeşitli hukuk birimlerinde çalışmış bürokrat. Şalamov'un ifadesine göre "Krılenko silgisi" adı verilen teori, emek ekonomisine dayalı olup mahkûmların maneviyatını komünist ideallerle ıslah etmeyi amaçlamaktadır.

1930'ların sloganlarından biri olan "yeniden terbiye", devletin suçlu gördüğü tüm mahkûmları mecburi çalışmaya yönlendirerek en etkili verimi sağlamayı amaçlamıştır. İlk olarak 1931 yılında Beyazdeniz-Baltık Kanalı'nın inşaatı sırasında dillendirilmiş, dönemin önde gelen Sovyet yazarları tarafından yaygınlaştırılmıştır.

Bu aşamada, aydın kesimin iş gücü kapasitesinin yüksek olmadığını, bu nedenle de siyasi görevlerdeki başarılarının aksine kampın üretim hedefleriyle başa çıkamayacaklarını öngören Yejov ve Beriya'nın bilgeliğine hak vermek gerekir. Ama Dyukov kendini bu kadar yüce düşüncelere kaptırmadı, aklına insanların işle ilgili nitelikleri haricinde bir fikir geldiğini söylemek zordu. Kendine sadece köylülerden oluşan bir ekip seçti ve işe koyuldu. Bu olay 1938'in baharında olmuştu. Dyukov'un ekibi açlıkla geçen 1937-1938 kışından sağ kurtuldu. Dyukov kendi ekibiyle birlikte banyoya girseydi sorunun ne olduğunu çoktan anlardı.

Fena çalışmıyorlardı, sadece iyi beslenmeleri gerekiyordu. Ama Dyukov'un bu ricasını yetkililer sert bir şekilde geri çevirdiler. Aç ekip, insanüstü çalışarak normunu kahramanca tamamlamak için kendini tüketiyordu. Bu noktada ölçüm yapanlar, puantörler, gözetmenler, ustabaşları, kısacası herkes Dyukov'u çalışırken kandırmaya başladı. Dyukov şikâyet etti, giderek protestolarını artırdı ama ekibin üretim kapasitesi gitgide düştü, tayınlar günden güne azaldı. Dyukov daha üst yetkililere ulaşmaya çalıştı ama ulaştığı üst yetkililer bu işle ilgilenen görevlilere, Dyukov'un ekibinin kendisi de dâhil olmak üzere malum listelere geçirilmesini tavsiye ettiler. Görev yerine getirildi ve hepsi birden ünlü Serpantinka Hapishanesi'nde kurşuna dizildiler.

Pavel Mihayloviç Hvostov öldü. Aç insanlardaki en korkunç şey, onların davranışlarıdır. Sağlıklı insanlar gibi görünseler de aslında yarı çıldırmışlardır. Aç insanlar her zaman öfkeyle adaleti savunurlar, tabii eğer aşırı aç değillerse ve tamamen güçten düşmemişlerse! Sürekli tartışırlar ve umutsuzca kavga ederler. Aralarında küfürleşen insanların ancak binde birinde iş kavgaya dönüşür. Aç insanlar ise sürekli dövüşür. Kavgalar incir çekirdeğini doldurmayan sebeplerle en olmadık zamanlarda çıkar: "Neden benim küreğimi aldın?

Neden benim yerimi kaptın?" Daha kısa boylu olan, yere daha yakın olan, karşısındakine çelme takmaya çalışır ve rakibinin ayaklarını yerden keser. Daha uzun boylu olan ise rakibine çullanır ve ağırlık gücünü kullanarak düşmanı yere indirmeye çalışır, ardından tırmalamalar, yumruklar, ısırıklar gelir... Bütün bunlar kuvvetsizce yapılır, acıtmaz, ölümcül değildir ve çoğunlukla da etraftakilerin ilgisini çekmek için yapılır. Kavga edenleri kimse ayırmaz.

Hvostov işte böyle biriydi. Barakada ve bizim ekibin kazdığı derin hendekte her gün birileriyle kavga ederdi. Onunla kışın tanışmıştım ve saçlarını hiç görmedim. Beyaz kürkten yapılma, yırtık ve kulaklarını kapatan bir şapkası vardı. Koyu renkli gözleri açlıktan ışıl ışıldı. Bazen ezbere şiir okuduğumda bana deliymişim gibi bakardı.

Bir gün aniden küreğiyle hendekteki taşa umutsuzca vurmaya başladı. Kürek ağırdı, Hvostov var gücüyle, hiç durmadan vuruyordu. Bu güç gösterisi beni şaşırtmıştı. Uzun süredir birlikteydik ve uzun süredir de açtık. Sonra kürek elinden düştü ve taşlara çarpıp çınladı. Etrafa bakındım. Hvostov bacaklarını iki yana açmış, ayakta sallanıyordu. Dizlerinin üzerine çökmeye başladı. Sendeledi ve yüzüstü yere düştü. Her akşam onardığı eldivenlerinin içindeki ellerini öne doğru uzatmıştı. Kolları açığa çıktı, her iki kolunun alt kısmında dövme vardı. Pavel Mihayloviç uzak yol kaptanıydı.

Roman Romanoviç Romanov gözlerimin önünde öldü. Bir zamanlar bizde bölük komutanı gibi bir görevdeydi. Gelen paketleri teslim etme, kamp sahasının temizliğinden sorumlu olma gibi işleri vardı, uzun lafın kısası, adi suçluların "hırsız uşağı", daha üst düzeydekilerin ise "hırsız uşağı sahibi" dedikleri türden biriydi ve biz 58. maddeden hükümlü mahkûmların hayal bile edemeyeceği ayrıcalıklara sahipti. Bizim hayallerimizin ulaşabileceği en üst nokta, hamamda çamaşır yıkama işi ya da gece vardiyasında terzilik yapmak

olabilirdi. Moskova'dan gelen özel talimatlar, bizim sadece taşla alakalı bir iş yapmamıza izin veriyordu. Bunun yazılı olduğu kâğıtlar hepimizin dava dosyasıyla birlikte buraya gelmişti. Roman Romanoviç ise bu ulaşılamaz göreve atanmış ve görevin inceliklerini hemen kapmıştı: Şekerin özellikle yere dağılması için gelen paket nasıl açılır, reçel kavanozu nasıl kırılır, peksimetler ve kuru meyveler tezgâhın altında nasıl yuvarlanır? Roman Romanoviç bütün bunları çabucak öğrendi ve bizimle tanışıklığına son verdi. Bizimle aşırı derecede resmîydi ve kendisiyle asla iletişim kuramayacağımız kibar üst yetkililerden biri gibi davranıyordu. Hiçbir zaman hiçbir konuda yardımcı olmuyordu. Sadece ayda bir mektup yollama hakkımız olduğu, paketlerin sadece akşamları saat sekiz ile on arasında komutanın ofisinde dağıtıldığı gibi sıradan açıklamalarda bulunuyordu. Roman Romanoviç'i kıskanmıyorduk, sadece şaşırıyorduk. Belli ki tesadüfi tanışıklıklar işe alınmasında rol oynamıştı. Ama sonuç olarak çok kısa bir süre, topu topu iki ay kadar bölük komutanı olarak kalabildi. Ya klasik personel yoklamalarına takıldı (zaman zaman, özellikle de yılbaşına doğru böyle kontroller olurdu) ya da –kampın o güzel ifadesiyle– birisi ona "üfledi". Roman Romanoviç aniden ortadan kayboldu. Kendisi askerdi, bir albaydı sanırım. Bundan dört yıl sonra buranın yaz kış tek yeşil bitkisi olan sedir iğnesi toplamak üzere beni "vitamin görevine" yolladılar. Sedirin iğne yaprakları yüzlerce kilometre ötedeki vitamin fabrikalarına taşınıyordu. Orada kaynatılan iğneler, tadı ve kokusu berbat, kahverengi, ağdalı bir bulamaca dönüşüyordu. Fıçılara konan bu karışım bütün kamplara dağıtılıyordu. O zamanın yerel tıp anlayışına göre bu bulamaç, insanları iskorbütten koruyan en etkili ilaçtı ve içilmesi zorunluydu. Beslenme bozukluğu ve vitaminsizlikten kaynaklanan diğer hastalıklarla birlikte iskorbüt, insanları kırıp geçiriyordu. Ama her derde deva bu iğrenç ilacın bir damla-

sını tadanlar, bu şeytan işiyle tedavi olmaktansa ölmeyi tercih ediyordu. Ancak emir, emirdir. Bu ilacı içmeyenlere kampta yemek verilmeyeceği emredilmişti. Görevli nöbetçi bu iş için özel küçük bir kaşıkla beklerdi. Sedir iğnesi içmeden yemekhaneye girmek yasaktı. Yemekten önce verilen bu mecburi doping yüzünden mahkûmlar, en değerli varlıkları olan yemeklerinin tadını asla alamazlardı. Bu durum on yıldan fazla sürdü... Bazı bilgili doktorlar, ısı değişimine son derece duyarlı olan bu yapışkan merhemin nasıl olup da C vitaminini muhafaza edebildiğine şaşırıyordu. Tedavinin hiçbir faydası olmamasına rağmen bu öz suyunu mahkûmlara içirmeye devam ettiler. Burada, hemen hemen her köyün civarında yaban gülü ağaçları vardır. Ama kimse bu meyveleri toplamaya cesaret edemiyordu çünkü yönergede bu bitkiyle ilgili hiç talimat yoktu. Savaştan çok sonraları, ancak 1952 yılında, böbreklere zarar verdiği için sedir özü içilmesinin kesinlikle yasaklandığına dair bir yazı geldi. O da yerel sağlık birimlerince yazılmıştı. Ardından vitamin fabrikası kapatıldı. Ama ben Romanov'la karşılaştığım dönemde herkes deli gibi sedir iğnesi topluyordu. Bunları toplayanlar "gidici" mahkûmlardı, yani maden ocağının artıkları, altın kuyularının yan ürünleri, yarı sakat ve müzmin aç insanlardı. Açlık, uykusuzluk, dayak ve hem ağır hem de uzun çalışma mesaisiyle bir altın madeni, sağlıklı bir insanı üç hafta içinde çürüğe çıkarıyordu. Ekibe yeni insanlar eklendikçe Tanrı Moloh* onları çiğneyerek öğütüyordu... Yılın sonuna doğru İvanov'un ekibinde ekip başı İvanov'dan başka kimse kalmamıştı. Geriye kalanların bir kısmı ölmek üzere hastaneye, diğer bir kısmı da günde sadece bir öğün yemek yiyebildikleri ve altı yüz gramdan fazla

* Moloh: Bir zamanlar bugünkü Ürdün coğrafyasında yaşayan Yahudiler tarafından tapınılan bir tanrı. Boğa kafalı ve ağzından alev fışkıran bu tanrının kolları öne doğru uzanmıştır ve çocuklar tanrıya kurban edilirken Moloh'un kollarına bırakılır.

ekmek almanın yasak olduğu vitamin işine gönderilmişti. O sonbaharda Romanov ile ben sedir iğnesi toplamıyor, inşaatta çalışıyorduk. Yazları yırtık pırtık çadırlarda kalıyor, kışları ise kendimize ev inşa ediyorduk.

Binanın yapılacağı saha adımlanmış, kazıklar çakılmıştı. Çift sıralı bir çit oluşturmak üzere seyrek aralıklarla sırık diktik. Oluşan boşlukları buz tutmuş yosun parçalarıyla ve turbayla doldurduk. Barakanın içinde ahşap sırıklardan yapılmış tek katlı yataklar vardı. Tam ortada demirden yapılma bir soba duruyordu. Her akşam yakmamız için bize deneysel hesaplamalarla karar kılınmış belli miktarda odun veriliyordu. Ama elimize ne testere veriyorlardı ne de balta. Bu kesici aletler, kontrplakla kaplandığı için sıcacık olan diğer barakada kalan muhafızların yanında tutuluyordu. Testere ve baltaları bize sadece sabahları işe dağılırken veriyorlardı. Bunun nedeni, yan taraftaki vitamin ekibinden bazı adi suçluların ekip başına saldırmış olmasıydı. Adi suçlular gösteriye aşırı meyilli olurdu ve yaşamın içinde öyle bir tiyatro sergilerlerdi ki bunu görse Yevreinov bile kıskanırdı.* Ekip başını öldürmeye karar vermişlerdi. Adi suçlulardan biri, adamın kafasını testereyle kesmeyi önermiş ve teklif coşkuyla karşılanmıştı. Ekip başının kafası sıradan bir çapraz testereyle kesilmişti. İşte bu yüzden geceleri mahkûm barakalarında balta ya da testere bulundurmama emri verilmişti. Neden geceleri? Verilen emirde kimse mantık aramazdı.

Peki, kalın odunları nasıl sobaya atacaktık? İnce olanları ayağımızla kırabiliyorduk. Uzun olanları ince ucu sobaya girecek şekilde bütün olarak sokuyorduk ve odun parça parça yanıyordu. Sonra biri ayağıyla itiyor, odun yandıkça birileri gidip

* Şalamov burada dramaturg, teorisyen ve deneysel yönetmen Nikolay Nikolayeviç Yevreinov'un (1879-1953) günlük yaşamın teatralleştirilmesi ile ilgili teorisine ve bu konudaki çalışmalarına gönderme yapmaktadır.

tekrar sobaya itiyordu. Açık soba kapağından görünen ateş, evimizin tek ışık kaynağıydı. Kar yağmadan önce evin dört bir yanı esiyor, cereyanda kalıyorduk ama kar yağınca evin bütün duvarlarını saracak şekilde kar küredik ve üzerlerine su döktük, işte kışlık evimiz hazırdı. Kapı boşluğuna da branda astık.

Roman Romanoviç ile işte bu kulübede karşılaştık. Beni tanımadı. Adi suçluların her zaman tam isabetle uydurdukları deyimle "ateş" gibi giyinmişti. Şapkasından, montundan ve pantolonundan pamuk parçaları sarkıyordu. Bu da demek oluyor ki pek çok kez adi suçlulardan birinin sigarasını yakmak için sobadan kömür getirip götürmüştü. Gözleri açlık yüzünden parlıyordu, yanakları yine eskisi gibi al aldı ama eskisi gibi bir balonu andırmıyordu bu yanaklar. Avurtlarına sıkıca yapışmış haldeydiler. Kendisini gördüğümde Roman Romanoviç bir köşede yatmış, hırıltıyla nefes alıyordu. Çenesi yukarı kalkıp iniyordu.

"Bitti," dedi komşusu Denisov. "Ayağındaki dolaklar iyi durumda." Ölmekte olan adamın ayaklarından botlarını hünerle çıkaran Denisov, bir battaniyeden kesilmiş ve henüz sağlam olan yeşil dolakları çözdü. "İşte böyle," derken bana tehditkâr bir bakış fırlattı. Ama benim için fark etmezdi.

Romanov'un cansız bedenini biz işe dağılmak üzere sıraya dizildiğimizde dışarı çıkardılar. Şapkasını da almışlardı. Taşırlarken montunun ucu yerlerde sürünüyordu.

Borucu Volodya Dobrovoltsev öldü mü? Borucu ne demek? Bir meslek mi yoksa milliyet mi? Boruculuk, 58. maddeden hüküm giyenlerin barakasında kıskanılan bir iş türüydü. Genel suçluların ve mükerrer suç işleyenlerin barakalarının bulunduğu ortak dikenli tellerin ardındaki ortak kamp alanında siyasi mahkûmlara ayrı baraka verilmesi elbette hukuki bir alaydı. Böyle bir düzenleme, hiç kimseyi adi suçluların serseriliklerinden ve kanlı hesaplaşmalarından korumuyordu.

Boru dediğimiz şey, ucundan sıcak buhar çıkan demir bir çubuktu. Donmuş taş ve çakıllar bu boruyla ısıtılırdı. Bir işçi, üç metrelik sapı olan avuç içi büyüklüğündeki metal bir kepçeyle bu ısınmış taşları ara sıra toplayıp dışarı atardı.

Nitelikli bir iş kabul ediliyordu. Borucunun görevi, kulübede bulunan ilkel bir kazandan borular aracılığıyla taşınan kızgın buhar vanalarını açıp kapatmaktan ibaretti. Kazancı olmak ise borucu olmaktan da iyiydi. 58. maddeden hükümlü her mühendisin hayal edebileceği türden işler değildi bunlar. Bu işin özel bir yetenek istediği de yoktu. Binlerce kişi arasından Volodya'nın seçilmiş olması tamamen tesadüftü. Ama bu iş onu çok değiştirmişti. Bitmeyen çile olan ısınma derdini düşünmek zorunda değildi artık. Dondurucu soğuk artık iliklerine işlemiyor, zihnini bulandırmıyordu. Sıcak boru onu kurtarmıştı. İşte bu yüzden herkes Volodya Dobrovoltsev'e gıpta ediyordu.

Kendisine bu işin boşuna verilmediği, bunun muhbir ya da casusluğun kesin kanıtı olduğu söylentileri dolaşıyordu... Elbette, adi suçlular her şeye bir kulp takar, kampta sağlık görevlisi olarak çalışsan işçi kanı içtiğini söylerlerdi. İnsanlar bu tür önyargıların bedelini biliyordu: Kıskançlık eden karşılığını bulur. Volodya gözlerimizin önünde inanılmaz derecede büyüdü, sanki aramızdan olağanüstü bir kemancı ortaya çıkmış gibiydi. Dobrovoltsev iş gereği yanında muhafız olmadan çalışmaya gider, kamptan çıkarken nizamiyenin penceresini açıp kendi numarasını "yirmi beş" diye o kadar mutlu ve yüksek sesle bağırırdı ki, böyle bir sesi en son duyduğumuzdan beri çok uzun zaman geçmişti.

Bazen bizim çalıştığımız kuyunun yanında çalışırdı o da. Tanışıklığımıza güvenerek ısınmak için sırayla boruya koşardık. Yaklaşık dört santim çapında olan boruyu elimizle kavrar, avucumuzda sıkar, sıcaklığın elimizden vücudumuza aktığını hisseder ve boruyu bırakıp kuyuya ve de soğuğa dönme gücü bulamazdık kendimizde.

Volodya diğer borucular gibi bizi kovmazdı. Borucuların bizim gibilerin borudan ısınmalarına izin vermelerinin yasak olduğunu biliyordum, buna rağmen Volodya bize tek kelime etmezdi. Yoğun ve beyaz buhar bulutlarıyla çevrili olarak ayakta dururdu. Kıyafeti soğuktan kaskatı olur, ceketinden sarkan ipler kristal iğne görünümünü alırdı. Bizimle hiç konuşmazdı; işi bunun için riske girmeye değmeyecek kadar değerliydi.

O yılın Noel gecesinde hepimiz sobanın etrafına oturmuştuk. Bu özel günün onuruna soba her zamankinden daha kızgındı. Isı farkını hemen hissedebiliyorduk. Hepimiz sobanın etrafındayken uykulu, duygusal bir havaya girmiştik.

"Eve dönsek ne iyi olurdu arkadaşlar," dedi at sürücüsü Glebov. "Bazen mucizeler gerçek olur ya..." Glebov eskiden felsefe profesörüydü. Bizim barakada bir ay önce karısının adını unutmuş olmasıyla ünlüydü. "Tahtaya vurayım ama gerçekten de eve gitmek istiyorum."

"Eve mi?"

"Evet."

"Doğruyu söylemek gerekirse," dedim, "hapishaneye dönmek bence daha iyi olurdu. Şimdi ailemin yanına dönmek istemezdim. Beni asla anlamazlar, anlamaları mümkün değil. Onlar için önemli görünen şeylerin aslında çok önemsiz olduğunu biliyorum. Benim elimde kalan azıcık ve çok önemli şeyleri ise onların anlamaları ve hissetmeleri mümkün değil. Ben ancak onların hayatını dolduran binlerce korkunun üzerine yeni bir korku daha eklemiş olurum. Hiçbir insan benim tanık olduğum şeyleri görmemeli, hatta bilmemeli. Ama hapishane farklı. Hapishane, özgürlük demek. Hapishane, insanların düşüncelerini korkmadan konuşabildikleri tek yer. Ruhlarının dinlendiği, vücutlarının dinlendiği tek yer çünkü

orada çalışmak zorunda değiller. Oradayken, var olduğumuz her saat anlamlıydı."

"Saçmalamaya başladın," dedi eski felsefe profesörü. "Seni sorguda dövmedikleri için böyle konuşuyorsun. Oysa bu yöntemi tecrübe edenler farklı düşünür..."

"Peki ya Pyotr İvanoviç, sen ne diyorsun bu işe?"

Ural Tröst Ortaklığı'nın eski müdürü olan Pyotr İvanoviç Timofeyev, Glebov'a göz kırparak gülümsedi.

"Ben olsam evime, karım Agniya Mihaylovna'ya dönerdim. Bir somun çavdar ekmeği alırdım. Bir tencere dolusu arpa lapası yapardım. Yine bir tencere dolusu Ukrayna usulü hamurlu çorba yapardım. Oturur hepsini yerdim. Ömrümde ilk kez tıka basa doyurdum karnımı, kalanları ise Agniya Mihaylovna'ya zorla yedirirdim."

Glebov "Ya sen?" diye sordu Zvonkov'a. Eski hayatında Yaroslavl'dan yahut Kostroma'dan gelen bir köylü olan Zvonkov, bizim ekipte maden kazma işi yapıyordu.

Zvonkov yüzünde en ufacık bir gülümseme olmadan, ciddi bir şekilde "Eve giderdim," dedi. "Sanırım hemen giderdim ve karımın yanından bir adım bile uzaklaşmazdım. O nereye giderse peşinde olurdum. Tek mesele, bana burada çalışmaktan nefret etmeyi öğrettiler. Toprağa olan sevgimi yitirdim. Ama başka iş bulurdum kendime..."

"Peki ya sen?" diyerek Glebov eliyle nöbetçi onbaşının dizine dokundu.

"Ben ilk iş olarak Parti'nin Bölge Komitesi'ne giderdim. Orada yerlerin izmarit dolu olduğunu hatırlıyorum...

"Dalga geçme...

"Ben ciddiyim."

Birden bu soruya cevap vermemiş tek bir kişinin kaldığını fark ettim. Bu kişi Volodya Dobrovoltsev idi. Soruyu beklemeden kafasını kaldırdı. Canlı ve derin ifadeli gözlerine, sobanın açık kapağından kor kömürlerin alevi yansıyordu.

"Bana gelince," dedi sakin ve telaşsız bir sesle. "Kollarımı ve bacaklarımı kesip atmak isterdim. İnsan şeklinde bir kütük parçası olmak isterdim, anlıyor musunuz, kolsuz ve bacaksız. İşte o zaman bize yaptıkları her şey için onların çirkin suratlarına tükürme gücü bulurdum kendimde!"

1960

EL YAZISI

Bir gece geç saatlerde Krist'i karargâha çağırdılar. Kamptakiler, köyün öteki ucundaki tepenin yamacında bulunan eve "karargâh" derlerdi. Bu evde, özellikle önemli meselelerle uğraşan sorgu yargıcı yaşardı. Önemli mesele derken kamptakiler kara mizah yapardı çünkü buradaki her mesele çok önemliydi; her ihlal ya da ihlal gibi görünen her hareket ölümle sonuçlanabilirdi. Kararın sonu ölüm de olabilirdi aklanma da. Tamamen suçsuz olduğunuzu nasıl anlatabilirdiniz ki? Krist, her şeye hazırlıklı olarak, her şeye ilgisiz vaziyette dar patikadan karargâha doğru ilerliyordu. İşte ileride yemekhanenin ışıkları göründü. Herhalde ertesi sabah kahvaltıda verilecek ekmekler şimdiden dilimleniyordu. Krist'in yarını var mıydı? Kahvaltıyı görebilecek miydi acaba? Bunu bilmiyor ve bilmediğine de seviniyordu. Yürürken ayağına bir şey takıldı. Kar ya da buz parçasına pek benzemiyordu bu. Eğilip yerdeki donmuş nesneyi aldı. Bulduğu şeyin donmuş bir şalgam kabuğu olduğunu anladı hemen. Eline alınca kabuğun üzerindeki buz eridi ve Krist kabuğu hemen ağzına tepiştirdi. Acele etmeye hiç gerek yoktu. Krist, bugün henüz sorgu yargıcının evine kendisinden başka giden kimsenin olmadığını, bu uzun karlı yoldan ilk geçenin kendisi olduğunu anlayarak en uçtaki barakalardan başlayıp bütün patika yolu dolanarak yürüdü. Karlı yol boyunca selofana sarılmış gibi duran şalgam parçacıkları vardı. Krist biri irice olmak üzere tam on parça şalgam kabuğu topladı. Yola, karların içine kabuk atan insanları görmeyeli çok uzun zaman olmuştu. Bu işi yapanlar mahkûm olamazdı, elbette ki özgür işçilerdi.

Belki de sorgu yargıcı kendisi atmıştı bunları. Krist bulduğu bütün kabukları çiğneyip yuttu. Ağzında çoktandır unutulmuş bir koku hissetti. Memleketinin topraklarının ve taze sebzelerin kokusuydu bu. Neşeli bir ruh hali içinde sorgu yargıcının kapısını çaldı.

Sorgu yargıcı kısa boylu ve zayıf biriydi, tıraşsızdı. Burası onun çalışma odasıydı. Demir karyolanın üzeri askerî battaniyeyle örtülüydü ve üzerinde mıncık mıncık olmuş bir yastık vardı. Üzeri kâğıtlarla ve dosyalarla dolu el yapımı masanın çekmeceleri yamulmuştu. Pencere pervazındaki kutu, fişleme kartlarıyla doluydu. Etajerin rafları da tıka basa dosyadan geçilmiyordu. Bir teneke konserve kutusu dibinden kesilerek kül tablası yapılmıştı. Duvardaki saat on buçuğu gösteriyordu. Sorgu yargıcı sobayı kâğıtla tutuşturdu.

Sorgu yargıcı, bütün sorgu yargıçları gibi açık tenli ve soluk benizliydi. Yanında nöbetçi muhafız yoktu, tabancası da yoktu.

Mahkûmla sizli bizli konuşarak "Oturun Krist," dedi. Eski bir tabure uzattı. Kendisi el yapımı uzun arkalıklı bir sandalyede oturuyordu.

"Dava dosyanızı inceledim," dedi. "Ve size bir teklifim var. Size uyar mı bilmem."

Krist taş gibi donmuş bekliyordu. Sorgu yargıcı bir süre sustu.

"Sizin hakkınızda biraz daha bilgi sahibi olmalıyım."

Krist başını kaldırdı ve geğirmesine engel olamadı. Taze şalgamın hoş tadını veren, zaptedilemez bir geğirtiydi bu.

"Bir dilekçe yazın!"

"Dilekçe mi?"

"Evet, dilekçe. Alın size kâğıt ve kalem."

"Dilekçe mi? Ne hakkında? Kime yazacağım?"

"Kime olursa! Dilekçe yazmak istemiyorsanız, o zaman Blok'tan bir şiir yazın. Fark etmez. Tamam mı? Ya da Puşkin'in "Kuş" adlı şiirini yazın." Ve sorgu yargıcı şiiri okumaya başladı:

Dün zindanı aydınlattım
Kanatlı tutsağımla.
Çalılıklara gönderdim şarkıcımı,
Özgürlüğünü geri verdim ona.[*]

"Bu şiir Puşkin'in değil," diye mırıldandı Krist, pörsümüş beynini bütün gücüyle zorlayarak.

"Peki kimin?"

"Tumanskiy'in."

"Tumanskiy mi? O da kimmiş? İlk kez duyuyorum."

"Yoksa size birtakım kanıtlar mı lazım? Birini mi öldürdüm? Ya da özgür bırakılmam için bir mektup yazmış olabilir miyim? Yoksa adi suçlular için sahte kantin fişi mi hazırladım?"

"Hiç de değil. Bu tür kanıtları bulmakta hiç zorluk çekmeyiz." Sorgu yargıcı şişmiş kanlı diş etlerini ve küçük dişlerini göstererek gülümsedi. Bu ışıltılı gülümseme pek kısa sürse de odayı biraz olsun aydınlatmıştı. Krist'in ruhunu da. Krist sorgu yargıcının ağzına bakmaktan kendini alamıyordu.

"Evet," dedi sorgu yargıcı bu bakışı yakalayarak. "Evet, iskorbüt. Bu hastalık özgürlerin de peşini bırakmıyor gördüğünüz gibi. Taze sebze yok maalesef."

Krist şalgamı düşündü. Asıl vitamin kabuğundaydı. Vitamini sorgu yargıcı değil, Krist almıştı. Krist bu konuşmayı sürdürmek, sorgu yargıcının attığı kabukları nasıl kemirip emdiğini anlatmak istedi ama aşırı patavatsız görünmekten korktu.

---

* Şair, Paskalya'da kuşları kafesinden serbest bırakma geleneğine atıfta bulunuyor.

"Evet, beni anladınız mı yoksa anlamadınız mı? Kısacası, el yazınızı görmek istiyorum."

Krist hâlâ bir şey anlamamıştı.

"Yazın!" diye dikte etmeye başladı sorgu yargıcı. "Maden ocağı müdürüne. Mahkûm Krist. Doğum tarihi, ceza maddesi, ceza süresi. Daha hafif bir işe nakledilmemi rica ediyorum... Bu kadarı yeterli."

Sorgu yargıcı, Krist'in yarım dilekçesini aldı, yırtıp sobaya attı... Sobanın alevi bir anlığına parladı.

"Masaya oturun. Şu köşeye."

Krist'in şahsen kendisinin de çok beğendiği, profesyonel ve kaligrafik bir el yazısı vardı. Arkadaşları ise onun el yazısının bir doktorunkine ya da profesörünkine benzemediğini, bunun bir bilim insanının, yazarın ya da bir şairin değil de ancak bir ambar memurunun el yazısı olabileceğini söyleyip alay ederlerdi. Kuprin'in öyküsündeki gibi Krist'in de sarayda çarın kâtibi olarak kariyer yapabileceğini söyleyip gülüşürlerdi.

Ama Krist bu alaylara aldırmazdı. Elle yazdığı yazıları daktiloya vermeden önce çok düzgün bir şekilde kopya ederdi. Daktilocular buna sevinir ama bir yandan da bıyık altından gülerlerdi.

Şimdi kazma ve kürek saplarına alışmış, kabalaşmış parmaklarını kalem tutmak için bükmekte çok zorlanıyordu ama sonunda alıştı.

"Benim odam darmadağın," dedi sorgu yargıcı. "Ben bir şekilde hallediyorum ama siz burayı düzenlememe yardımcı olacaksınız."

"Tabii, elbette," dedi Krist. Soba iyice yanmış, oda ısınmıştı. "Sadece bir sigara içebilirsem..."

"Ben sigara içmiyorum," dedi sorgu yargıcı kaba bir şekilde. "Ekmek de yok bende. Yarın işe çıkmayacaksınız. Ben iş dağıtım görevlisiyle konuşurum."

Krist bu şekilde birkaç ay boyunca haftada bir gün sorgu yargıcının soğuk ve sevimsiz evine gidip evrak tanzim etti ve dosyalama işiyle uğraştı.

1937-38'in karsız kışı bütün barakaları ölümcül rüzgârlarıyla doldurmuştu. İş dağıtım görevlileri her gece barakalara gidip ellerindeki listelere göre mahkûm sevkiyatıyla gönderilecek insanları bulup uyandırıyordu. Sevkiyatla yola çıkanlar eskiden de geri dönmezdi ama şimdi insanlar gece yapılan bu işlemleri düşünmüyorlardı bile. Sevkiyatsa sevkiyat. Bir ekip hazırlanıyorsa diyecek bir şey yoktu. İş o kadar ağırdı ki kimsenin bir şey düşünecek hali kalmıyordu.

Çalışma saatleri artırılmış, muhafız sayısı da artmıştı. Yine bir hafta daha geçti ve Krist ayakta zor durarak sorgu yargıcının evine gitti, bitmeyen evrakı dosyalamaya devam etti. Yıkanmayı ve tıraş olmayı bırakmıştı. Sorgu yargıcı açlıktan ölmek üzere olan Krist'in çökük avurtlarının ve iltihaplı gözlerinin farkına bile varmıyordu. Krist bu şekilde evrak yazmayı ve dosyalamayı sürdürdü. Evrak ve dosya sayısı gün geçtikçe artıyordu. İş çığırından çıkmıştı. Hepsini düzenlemek imkânsızdı. Krist artık sadece insanların soyadlarının yazılı olduğu sonsuz listeleri yazmaya yetişebiliyordu. Listelerin üst kenarları katlı olurdu. Krist aslında istese önünde duran katlı kısımları kaldırıp açabilirdi ama hiçbir zaman bu odanın sırrını öğrenmeye çalışmadı. Bazen sorgu yargıcı Krist yokken gelen ve nereden geldiği belli olmayan tepeleme "dava" dosyalarını eline alır, aceleyle bir liste hazırlar ve Krist de bunları temize çekerdi.

Liste hazırlama işi gece on ikide biter, Krist barakasına döner dönmez uyurdu. Ertesi günkü iş dağılımı onu ilgilendirmezdi. Böylece haftalar haftaları kovaladı, Krist zayıfladıkça zayıfladı, yazdıkça yazdı.

Ve bir keresinde sorgu yargıcı eline sıradaki dosyayı alıp soyadları okumaya başladığında birden duraksadı. Krist'e bakıp sordu:

"Tam adınız ve baba adınız nedir?"

"Robert İvanoviç," diyerek gülümsedi Krist. Yoksa sorgu yargıcı onu kendisine yakın bulup soyadı yerine daha samimi şekilde "Robert İvanoviç" diye adıyla mı seslenecekti? Bu hareket Krist'i şaşırtmazdı doğrusu. Adam gençti, Krist'in oğlu yaşındaydı. Sorgu yargıcı elinde tuttuğu dosyadaki ismi söyleyemeden benzi attı. Yüzü kireç gibi oldu. Aceleci parmaklarla dosyaya iliştirilmiş olan incecik kâğıtları çekiştirdi. Bu kâğıtlar yerde duran klasör yığınındaki herhangi bir dosyadakinden ne daha azdı ne de daha fazla. Sorgu yargıcı kararlı bir şekilde sobanın kapağını ardına kadar açtı. Oda hemencecik öyle bir aydınlandı ki, sanki bir ruhun kapıları açılıp içinden, en derin kuytulardan çok önemli, çok insani bir şeyler ortaya çıkmış gibi oldu. Sorgu yargıcı elindeki dosyayı parçalara ayırıp sobanın içine sokuşturdu. Etraf daha da aydınlandı. Krist bu işten hiçbir şey anlamamıştı. Sorgu yargıcı Krist'e bakmadan konuşmaya devam etti:

"Sanki şablon kullanıyorlar. Ne yaptıklarını bilmiyorlar, hiçbir şeyi umursamıyorlar." Kararlı bakışlarla Krist'e baktı: "Yazmaya devam edelim. Hazır mısınız?"

"Hazırım," dedi Krist ve ancak yıllar sonra yanan dosyanın kendi dosyası olduğunu anlayabildi.

Krist'in birçok arkadaşı kurşuna dizildi. Sorgu yargıcı da kurşuna dizildi. Krist hâlâ hayattaydı ve ara sıra –birkaç yılda bir– yanan dosyayı, sorgu yargıcının kararlı parmaklarını, yırtılan "dava" dosyasını ve ölüme mahkûm birinin ölüm hükmünü veren kimseden aldığı hediyeyi anımsıyordu.

Krist'in el yazısı kaligrafikti ve hayat kurtarıcıydı.

1964

TREN

İrkutsk'taki tren garında elektrik lambasının parlak ve keskin ışığı altında bir yere uzandım. Nasıl olsa bütün param belimde, iki sene önce atölyede bana diktikleri keten bezinden yapılma kuşağa dikilmiş vaziyetteydi. Kuşak nihayet gerçek görevini görüyordu şimdi. Bir polis memuru garda kirli, kokuşmuş ve üzerleri yırtık pırtık vücutlar arasından kendine yol açarak ve dikkatle bacakların üzerinden atlayarak devriye geziyordu. Daha da iyisi, kırmızı kolluklu ve makineli tüfekli askerî devriye kol geziyordu. Elbette polisin bu kalabalıkta serserilerle baş etmesi zordu. Ve söz konusu durum, ben tren istasyonuna gelmeden çok daha önce de aynen böyleydi zaten. Paramın çalınmasından korktuğumdan değildi. Uzun süredir hiçbir şeyden korktuğum yoktu. Korkudan değil de, sadece yanımda para olması parasız kalmaktan daha iyiydi de ondan. Lambanın ışığı doğrudan gözüme vuruyordu ama bundan önce de ışık binlerce kez gözüme vurmuştu ve ben parlak ışık altında mükemmel bir uyku çekmeyi öğrenmiştim. Resmî evrakta adı "kısa palto" olarak geçen ceketimin yakasını kaldırdım, ellerimi ceket kollarımın içine sokuşturdum, ayak parmaklarım rahatça hareket edecek şekilde keçe çizmelerimi azıcık gevşettim ve sonra da uykuya daldım. Cereyanda kalmaktan korkmuyordum. Her şey bıraktığım gibiydi: tren düdükleri, itilip çekilen vagonlar, gar, polis memurları, garın yanındaki pazar yeri. Sanki yıllarca süren bir uykudan uyanmış gibiydim. Aniden bir korku hissettim, vücudumdan soğuk terler boşandı. İnsanoğlunun sahip olduğu en korkunç güç olan unutma isteği ve unutma

yeteneğinden korktum. O an her şeyi unutmaya, hayatımdan yirmi yılı silmeye hazır olduğumu fark ettim. Hem de hangi yılları! Bunu anladığımda kendimle mücadele edip kendimi yendim. Tanık olduğum hiçbir şeyin hafızamdan silinmesine izin vermeyeceğimi biliyordum. Bunun üzerine sakinleşip uyudum.

Sonra uyandım, dolaklarımı çevirip kuru yerleri içe gelecek şekilde ayağıma sardım, karda elimi yüzümü yıkadım; her yere kara damlalar sıçradı. Sonra şehre gittim. On sekiz yıl sonra gördüğüm ilk gerçek şehirdi bu. Yakutsk büyük bir taşraydı. Lena Nehri şehirden uzaklara çekilmişti ama şehir sakinleri onun geri gelmesinden ve taşmasından korkuyordu. Nehir yatağının kumluk alanı boştu, burada tipiden başka bir şey yoktu. İrkutsk'ta yüksek binalar, koşuşturan insan kalabalığı ve mağazalar vardı.

İrkutsk'tan bir çift pamuklu iç çamaşırı aldım. Böylesini on sekiz yıldır giymemiştim. Sıraya girmek, para ödemek, malın fişini tezgâhtara uzatmak bana tarifsiz bir mutluluk vermişti. "Kaç beden?" Kaç beden giydiğimi unutmuştum. "En büyüğünden." Tezgâhtar bana bakıp tereddütle kafasını salladı. "Elli beş beden mi?" "Evet, ondan." Tezgâhtar, asla giyemeyeceğim iç çamaşırlarını paketledi, meğer benim bedenim elli birmiş; bunu Moskova'da öğrendim. Tezgâhtar kızların hepsi bir örnek mavi elbise giymişti. Bir de tıraş fırçası ve çakı aldım. Bu harika şeyler acayip ucuzdu. Kuzey'de bu tür şeyler hep el yapımıydı; tıraş fırçaları da çakılar da.

Bir kitapçıya girdim. Sahaf bölümünde Solovyev'in *Rusya Tarihi* vardı. Set olarak 850 ruble. Hayır, Moskova'ya varana kadar kitap almayacağım. Ama kitabı elime almak, kitapçının yanında öylesine ayakta durmak, lezzetli ve bol etli bir borşç çorbasından farksızdı... Bir bardak hayat suyu gibiydi.

İrkutsk'ta diğer mahkûmlarla yollarımız ayrıldı. Daha dün Yakutsk'tayken hepimiz beraber geziyorduk, uçak

biletlerini hep birlikte almıştık. Kuyruğa dördümüz birden giriyorduk. Bunun yerine içimizden birine güvenip de parayı ona teslim etmek aklımızın ucundan geçmiyordu. Böyle bir davranış bizim dünyamızda kabul edilebilir bir durum değildi. Köprüye kadar gidip oradan aşağıya, kudretli ve tertemiz Angara'nın yeşil, berrak ve fokurdayan sularının en diplerine baktım. Donmuş ellerimle köprünün kahverengi korkuluklarına tutunarak ve şehrin kışa özgü tozlu ve benzin kokulu havasını soluyarak telaşla koşuşturan insan kalabalığına baktım ve ne kadar şehirli olabildiğimi ölçtüm. Bir insan için en kıymetli ve en önemli şeyin, daha aile ve aşk kavramları bile doğmamışken ortaya çıkan yurt edinme zamanı olduğunu fark ettim. Bu zaman dilimi, çocukluk ve ergenlik dönemine denkti. Kalbim sıkıştı. İrkutsk'u tüm yüreğimle gönülden selamladım. İrkutsk, gençliğimin Vologda'sı, benim Moskova'mdı.

Gara vardığımda birisi omzuma dokundu.

"Seninle konuşmak isteyenler var," dedi montlu ve akça pakça bir çocuk. Beni kuytu bir köşeye götürdü. Bir anda karanlıkların içinden kısa boylu bir adam belirdi, dikkatle bana bakıyordu.

Bakışlarından kiminle muhatap olacağımı anlamıştım. Çok iyi bildiğim bu bakışlar korkak ve küstah, pohpohlayıcı ve nefret doluydu. Karanlığın derinliklerinden, başka çirkin suratlar da belirdi ama onlarla şimdilik işim yoktu. Zamanı gelince ellerinde bıçaklarla, iri başlı çivilerle, mızraklarla çıkarlardı ortaya. Ama şimdi teni solgun ve renksiz, gözkapakları şişmiş, tıraşlı ve incecik dudakları sanki içe çökük olan çenesine yapışmış gibi duran bir surat vardı karşımda.

Uzun tırnaklı pis elini uzatarak sordu: "Sen kimsin?" Cevap vermem şarttı. Burada bana ne polis memuru ne de devriyeler yardım edebilirdi. "Sen Kolıma'dansın!"

"Evet, Kolıma'dan."

"Orada nerede çalıştın?"

"Keşif ekiplerinde sağlık görevlisiydim."

"Sağlık görevlisi mi? Doktor yani? Bizim gibilerin kanını içmişsin yani. Sana bir çift lafımız var!"

Cebimde duran yeni aldığım çakıyı sıkıca kavradım ve hiçbir şey söylemedim. Tek umudum tesadüfen bir şey olmasıydı. Bizi kurtaran şeyler sabır ve tesadüflerdi. Mahkûm dünyası bu iki balinanın* üzerinde duruyordu. Ve işte tesadüf ortaya çıktı.

Grup iki yana açıldı.

"Onu tanıyorum!" Hiç tanımadığım bir şahıs ışığa doğru çıktı. Gördüğüm bir yüzü asla unutmam ama bu şahsı daha önce hiç görmemiştim.

Uzun tırnaklı parmak bir yarım daire çizerek sordu: "Sen mi?"

"Evet, Kudma'da çalışmıştı," dedi tanımadığım surat. "Adam gibi adam diyorlar. Bizimkilere de yardım etmiş. Överler onu."

Uzun tırnaklı el kayboldu.

"İyi, o zaman yok ol!" dedi hırsız, kindar bir şekilde. "Bu konuyu düşüneceğiz."

Şans yüzüme gülmüştü de garda gecelemek zorunda kalmayacaktım. Moskova treni bu akşam kalkıyordu.

Sabah elektrik lambalarından gelen ve sönmek istemeyen bulanık ışık, hantal görünüyordu. Çarparak açılıp kapanan kapıların ardından soğuk ve aydınlık bir İrkutsk günü göründü. Kalabalık bir insan güruhu garın koridorlarını hıncahınç doldurmuştu, birileri kalkıp gittiği anda diğerleri beton döşemenin ve yağlı bankların her bir santimetrekaresini

---

* Rus mitolojisine göre Tanrı yeryüzünü yarattıktan sonra onu denizde yüzen bir balinaya bağlamıştır. Rusya'nın kimi bölgelerindeki bir inanışa göre yeryüzü iki balığın üzerinde durmaktadır ve bu balıklar nöbetleşe yeryüzünü tutmaktadırlar.

dolduruyordu. Bilet gişelerinin önünde sonsuz kuyruklar oluştu. Moskova'ya bir bilet. Sonrasına bakarız... Belgelerde yazdığı gibi Jambul'a değil, Moskova'ya. Bu insan seli arasında, bu sonsuz kaosta kim bakar Kolıma belgelerine? Nihayet gişe önünde sıra bana geldi. İtiş kakış içinde sallanarak parayı çıkarıp parlak banknotları vezneye uzattım. Paralar tıpkı benim hayatım gibi bir anda koyduğum yerden yok oldu. Ama mucize gerçekleşmeye devam etti ve yok olan paraların karşılığında gişenin penceresinden önüme bir mutluluk dilimi gibi ince, pürtüklü ve katı bir nesne fırlatıldı. Moskova bileti! Kasiyer kadın bugünkü trende yer numarası olmadığını, yer numaralı biletlerin ancak yarın ya da öbür gün verilebileceğini ve buna benzer şeyler söyledi. Ama ben "bugün" ve "yarın" kelimelerinden başka kadının dediklerinden hiçbir şey anlamadım. Bugün, bugün! Elimde bileti iyice sıkarak ve donmuş, hissiz parmaklarımla biletin varlığını bütün benliğimle hissetmeye çalışarak gişenin önünden ayrılıp trende boş bir yer bulmaya koştum. Uçaktan yeni inmiştim ve kontrplaktan yapılma küçük bir bavuldan başka bir şeyim yoktu. Kuzey'den gelen biri olarak fazla eşyam yoktu. Bu ufak kontrplak bavulu da Moskova bileti alabilmek için Adıgalah'da boş yere satmaya çalışmıştım. Kamptan ayrılırken bana yol parası ödememişlerdi ama bu artık ufak bir ayrıntıydı. En önemli şey, elimde tuttuğum sert kartondan yapılma demir yolu biletiydi.

Ben garın bir köşesinde soluklanırken, akşam yattığım lamba ışığının altındaki yerim tabii ki kapılmıştı. Şehri biraz dolanıp tren garına geri döndüm.

Tren, yolcu almaya başlamıştı. Demir yolu işçilerinin yaşadığı, rüzgâr estikçe birbirine vuran donmuş kıyafetler asılı yüzlerce karton kutu arasında birkaç kirli mukavva kutunun yan yana birleştirilmesiyle yapılmış inanılmaz küçük, oyuncak bir tren duruyordu tepede.

Benim bindiğim tren de birer yurda dönüştürülmüş bu vagonlardan farksızdı.

Tren, birkaç saat içinde Moskova'ya gidecek bir trenden çok, bir yurda benziyordu. Orada burada vagondan inen insanlar, sağda solda başlarının üzerinde eşyalar taşıyarak hareket ediyordu. Trenin en önemli, hayat veren, hareket vâdeden şeyinin eksik olduğunu anladım: Lokomotifi yoktu. Evet, gerçekten de yurt vagonlarının hiçbirinde lokomotif yoktu.

Benim trenim de yurda benziyordu. İçeri yolcu almaya başlamasalar, bu vagonların beni Moskova'ya götüreceğine inanmazdım. Ama insanlar binmeye başlamıştı işte.

Vagona girişte korkunç bir mücadele vardı. Sanki kamp sahasındaki çalışma her zamankinden iki saat önce bitmişti de herkes ısınmak için eve, barakasına doğru koşuyor, kapılara saldırıyor sanırdınız.

Vagonda kondüktör bulmak ne mümkün... Herkes yerini kendi buluyor, yeri kapıyor, oraya kök salıyordu. Tabii ki orta sıradaki numaralı koltuğum sürekli geğirip duran sarhoş bir teğmen tarafından çoktan işgal edilmişti. Teğmeni benim koltuğumdan sürükleyerek biletimi gösterdim.

"Benim biletimde de aynı numara yazıyor," dedi teğmen barışçıl bir ses tonuyla. Hıçkırdı, yere kaydı ve oracıkta sızdı.

Vagon insanlarla doldu taştı. Kocaman bavullar ve yükler üst katlara kaldırılıyor, oralarda gözden kayboluyordu. Koyun postu gocuklardan, insan terinden, kirden ve asit fenikten oluşan pis bir koku hâkimdi trende.

Orta ve üst kuşetler arasındaki dar boşlukta sırtüstü yatarken "Transit vagonu, transit vagonu..." diye tekrarlayıp durdum. Önünün yakası açık olan kırmızı ve buruşuk suratlı teğmen yerden kalkıp sürünerek önümden geçti ve kendini üstteki kuşete doğru çekerek gözden kayboldu.

Kargaşa içinde, bu transit vagonunun çığlıkları arasında, on yedi yıl boyunca hayalini kurduğum, benim için anakaranın,

yaşamın, büyük toprakların sembolü olan, hep duymak istediğim ve duymam gereken en önemli şeyi, tren düdüğünün sesini duyamamıştım. Hatta vagonda yer kapma savaşında düdük aklıma bile gelmemişti. Trenin düdüğünü duyamamıştım. Bu arada vagonlar hareket edip sallanmaya başladı. Bizim vagon, bizim transit vagonu yer değiştirmeye başlamıştı ve yattığım yerde barakalar gözlerimin önünde yüzmeye başladı.

Kendimi Moskova'ya gittiğimin farkında olmaya zorladım.

İrkutsk'a yakın bir geçiş noktasında vagon sarsıldı ve yukarıdaki teğmen, yattığı kuşete sıkıca tutunarak aşağı doğru sarktı. Geğirdi ve hem benim koltuğuma hem de yanımdaki komşunun olduğu yere kustu. Kusmasını durduramıyordu. Üzerinde benimki gibi ceket ya da pamuklu mont yerine kürk yakalı Moskviçka olan komşum ana avrat küfredip kusmuğu temizlemeye başladı.

Komşumun, bir kısmının üzeri bezle örtülü, bir kısmı ise örtüsüz olmak üzere sayısız hasır sepeti vardı. Zaman zaman vagonun uzak köşelerinden kısa gocuklu ve şallara sarınmış kadınlar omuzlarında aynı hasır sepetlerle görünüp komşuma sesleniyorlar, komşum da el sallayıp onları selamlıyordu.

"Baldızım! Taşkent'e akrabalarını ziyarete gidiyor," diye açıklama yaptı komşum bana. Oysa ben hiçbir açıklama beklememiştim.

Komşum büyük bir hevesle en yakınındaki sepeti açıp bana gösterdi. Yıpranmış bir ceketle birkaç ıvır zıvır dışında sepette hiçbir şey yoktu. Buna karşılık bir yığın fotoğraf vardı. Kocaman paspartular içinde aile ve grup fotoğraflarıydı bunlar ve hatta bazıları dagerotip* fotoğraflardı. Sepetten

---

* Gümüş nitratla ışığa duyarlı hale getirilen bakır levhaları, "camera obscura" içinde 15-20 dakika pozlandırarak fotoğraf elde etme yöntemidir. Maliyeti, zahmetliliği ve sadece tek bir kopya elde edilmesi itibarıyla çok pahalı ve nadiren tercih edilen bir yöntemdi. -e.n.

büyükçe bir fotoğraf çıkaran komşum, şu anda kimin nerede olduğunu, kimin savaşta öldüğünü, kimin nişan almaya layık görüldüğünü, kimin mühendislik okuduğunu tüm ayrıntılarıyla ve büyük bir hevesle anlattı. Beklenildiği gibi "Ve işte bu da benim," diyerek fotoğrafın ortasına bir yerlere parmağıyla işaret etti. Bu fotoğrafları gösterdiği kişiler nazikçe, uysalca ve sempati duyarak başlarını sallıyorlardı.

Bu sallantılı vagonda geçirdiğimiz ortak yaşantımızın üçüncü gününde komşum, kendisine hiçbir şey anlatmamış olmama rağmen benim hakkımda kesinlikle doğru, tam ve net bir hükme vararak diğer komşuların dikkati başka yerdeyken bana dönüp hızlıca şöyle dedi:

"Moskova'da aktarma yapmam gerekiyor. Eşyalar tartılırken sepetlerden birini benim için geçirebilir misin?"

"Ama beni Moskova'da karşılamaya gelecekler."

"Ah, evet, doğru ya. Moskova'da karşılanacağını unutmuşum."

"Sepetlerde ne götürüyorsun?"

"Ne mi? Çekirdek. Karşılığında Moskova'dan lastik çizme alıyoruz..."

Hiçbir istasyonda trenden inmedim. Yanımda yiyecek bir şeyler vardı. Trenin beni bırakıp gitmesinden ya da kötü bir şey olmasından korkuyordum. Mutluluk sonsuz değildi ya...

Karşımdaki orta kuşette kürklü, sürekli sarhoş, şapkasız ve eldivensiz bir adam yatıyordu. Sarhoş arkadaşları onu vagona bindirmiş, biletini de kondüktöre vermişlerdi. Tam bir gün boyunca uyudu, sonra istasyonlardan birinde aşağı indi, elinde kapkara bir şarap şişesiyle döndü, şişeyi ağzına dikip bitirdi ve boş şişeyi yere fırlattı. Kondüktör kadın şişeyi ustalıkla kapıp inine götürdü. Kondüktör odası kimseye lazım olmayan çarşaflarla ve numarasız vagonda kimsenin kullanmayacağı battaniyelerle çakılıydı. Kondüktörlerle aynı kompartımanda, battaniye bariyerlerinin ardında, Kolıma'dan

gelen bir fahişe dükkân kurmuştu. Belki de kadın fahişe değildi de Kolıma onu fahişe yapmıştı. Bu hanımefendi bana yakın bir yerde alt kuşette oturuyordu. Sallanan vagon lambasının donuk ışığı ara sıra kadının aşırı yorgun yüzüne ve ruj yerine başka bir şeyle boyadığı dudaklarına vuruyordu. Kadının yanına biri yaklaştı, bir şeyler söyledi ve kadın konduktör kompartımanında ortadan kayboldu. "Elli ruble," dedi ayılan ve çok hoş bir genç delikanlıya dönüşen sarhoş teğmen.

Yol boyunca bu teğmenle çok ilginç bir oyun oynadık. Vagona yeni bir yolcu bindiğinde ikimiz de onun mesleğini, yaşını ve ilgi alanını tahmin etmeye çalışıyorduk. Tahminlerimizi paylaştıktan sonra teğmen bu yeni yolcunun yanına oturuyor, onunla sohbet ediyor, sonra da doğru cevabı bana getiriyordu.

Dudakları rujlu ama tırnakları ojesiz bir hanımefendinin bir sağlık görevlisi olabileceğini tahmin ettik. Üzerindeki leopar kürkün gerçek olmadığı çok açıktı. Demek ki kürkün sahibi bir doktor değil, hemşire ya da hastabakıcıydı. Doktorlar yapay kürk giymezdi. O zamanlar naylon ve sentetik kumaş bilinmezdi. Tahminimiz doğru çıktı.

Zaman zaman kompartımanımızda vagonun arkalarından gelen iki yaşlarında, çarpık bacaklı, kir pas içinde, üstü başı yırtık, mavi gözlü bir çocuk koşuşturuyordu. Solgun yanakları bir deri hastalığının neden olduğu yaralarla doluydu. Ardından birkaç dakika içinde emin ve sert adımlarla onu almak üzere çocuğun genç babası geliyordu. İşçi gömlekli baba, sert, kaba ve kara işçi elleriyle çocuğu yakalıyordu. Çocuk gülerek babasına bakıyor, babası da ona gülerek ve sevinçle geri yerine götürüyordu. Onların hikâyesini öğrendim. Klasik Kolıma hikâyesi. Baba hafif bir suç işlemiş, cezasını bitirip yeni tahliye olmuş, anakaraya dönüyor. Çocuğun annesi geri dönmek istememiş. Baba, çocuğunu ve belki de

kendisini Kolıma'nın mengenesinden kurtarmaya kesin karar verip oğluyla yollara düşmüş. Acaba annesi neden gitmiyor? Belki de sıradan bir hikâyeydi.

Anne başka birini bulmuştu, Kolıma'daki özgür yaşamı sevmişti. Artık özgürdü ve anakarada ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmek istemiyordu... Belki de gençliği solmuştu? Belki de aşkı, Kolıma'da bulduğu o aşk bitmişti, olamaz mı? Belki daha da kötüsü olmuştu. Sıradan suçların en sıradanı olarak 58. maddeden hüküm yemişti. Büyük topraklara dönüşün kendisini neyle tehdit edeceğini biliyordu. Onu ek cezalar, yeni eziyetler bekliyordu orada. Kolıma'da ek ceza almayacağının bir garantisi yoktu ama yine de anakarada herkesi avladıkları gibi avlamazlardı orada.

Onun hakkında hiçbir şey öğrenemedim ve öğrenmek de istemedim. Asalet, terbiye, çocuk sevgisi gibi şeyleri muhtemelen baba da çok az görmüştü çünkü çocuk, bakımevindeydi.

Babanın beceriksiz elleri, çocuğun pantolonunun kaba, beceriksiz ama iyi niyetli ellerle dikilmiş büyük ve renkli düğmelerini çözdü. Baba da mutluydu çocuk da. İki yaşındaki bu çocuk "anne" kelimesini bilmiyordu. "Baba, baba!" diye bağırıyordu. Çocuk ve koyu tenli tamirci babası, sarhoşların, kumarbazların, karaborsa sepetlerinin ve yüklerin arasında kendilerine zar zor yer bularak oynuyorlardı. Vagonumuzdaki bu iki kişi elbette ki mutluydu.

İrkutsk'tan ayrıldığımızdan beri iki gündür uyuyan ve sadece yeni bir şişe votka, konyak ya da likör içmek için ayaklanan yolcu artık daha fazla uyuyamadı. Tren sarsılınca uykudaki sarhoş yolcu yere devrildi ve sonra hiç durmadan inleyip durdu. Kondüktörler ambulans çağırmak zorunda kaldı ve sonuçta yolcunun omzunda kırık olduğu anlaşıldı. Sedyeyle sürüklenerek götürülen yolcu, hayatımdan böylece sonsuza dek çıkmış oldu.

Vagonda aniden bir kurtarıcım beliriverdi. "Kurtarıcı" demek belki fazla kaçar çünkü ne de olsa çok önemli ya da kanlı bir olay olmamıştı. Bir tanıdığım beni tanımadan ve hatta tanımak bile istemeden gelip yanıma oturdu. Yine de onunla göz göze geldik ve yanına yaklaştım. "Sadece eve gitmek, ailemi görmek istiyorum." Bunlar, bu adi suçludan duyduğum son sözlerdi.

İşte hepsi bu kadar. İrkutsk Garı'ndaki lambanın parlak ışığı, kamufle olmak için yanında tanımadığı insanların fotoğraflarını taşıyan bir karaborsacı, genç teğmenin kusmuğu, kondüktörlerin kompartımanının üçüncü katındaki hüzünlü fahişe, sevinçle "Baba! Baba!" diye bağıran iki yaşındaki kirli çocuk... İşte ilk mutluluk anlarımda, özgürlüğün bitmeyen mutluluğunda aklımda kalanlar bunlardan ibaret.

Moskova'da Yaroslavl Garı'ndayım. Moskova'nın, dünyadaki bütün şehirlerden daha çok sevdiğim bu şehrin gürültüsü, insan seli karşıladı beni. Vagon durmak üzere. Daha önce yaptığım sayısız iş gezisi dönüşünde olduğu gibi yine beni karşılayan karımın sevgili yüzünü görebiliyorum. Bu seferki seyahat oldukça uzundu, neredeyse on yedi yıl sürdü. Ama her şeyden önemlisi, bu kez iş gezisinden dönmüyorum. Cehennemden dönüyorum.

1964

"Bugüne kadar başından geçenlerin sözcüklerle anlatılabileceği fikrine kapılırsan, bil ki başından hiçbir şey geçmemiş demektir."

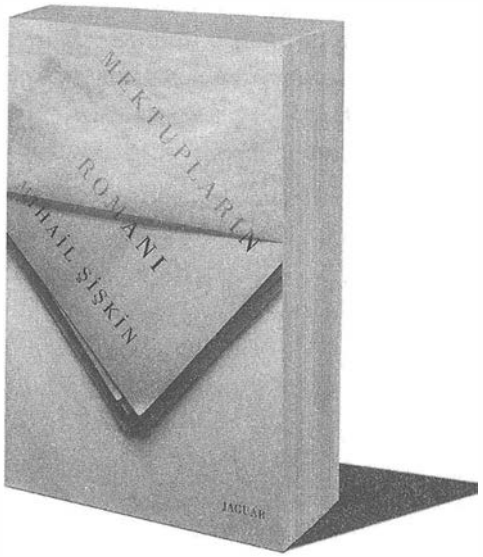
Vovka, bir mektubunda böyle seslenir Saşenka'sına. Kelimelerin yetersizliğinden bahseder. Ne var ki, elinde kâğıt ve kalemden başka bir şey yoktur. Kendi hayatı ile "hayat" arasında açılan uçurumu mektuplarla aşmaya çalışır. Tıpkı, sevgilisi gibi...

Vovka, savaşın ortasından, Çin'in kuzeyindeki cephelerden yazar. Onun biricik Saşenka'sıysa uzaktan bakıldığında sıradan görünen -fakat hiç de öyle olmayan- hayatını ve kendi yaşam savaşını anlatır. Birbirlerinden uzak iki insan, kendilerinden ve geçmişlerinden bahsettikçe, aslında bilinçlerinin üzerindeki tülü de kaldırırlar yavaş yavaş. Fakat araya yalnızca savaş ve ayrılık değil, *yerinden çıkmış zaman* da girer.

Hayal gücünden başka hiçbir güçleri kalmayan iki âşığın, her biri kurgu harikası olan mektupları, devasa bir romanı satır satır örerler böylece.

Rusya'nın en önemli üç edebiyat ödülüne de layık görülen tek yazar olan Mihail Şişkin, büyük bir edebiyat geleneğini, benzersiz bir hayal gücüyle ve kendisine has yeniliklerle buluşturuyor.

Mektupların Romanı'nı Erdem Erinç, Rusça aslından çevirdi.

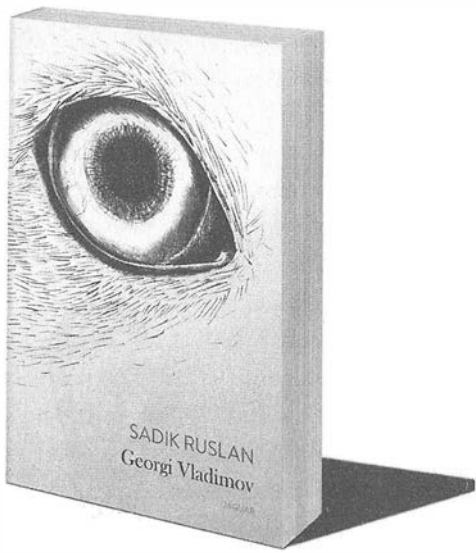

Sovyet dönemi Rus edebiyatının tıpkı Bulgakov, Platonov gibi değeri çok sonradan anlaşılan dehası Georgi Vladimov'un başyapıtı *Sadık Ruslan*, yazıldığı yıl (1965) siyasi nedenlerle yayımlanamadı. Fakat mücevher değerindeki bu kitap samizdat yoluyla elden ele dolaşarak zamanla bir kült mertebesine yükseldi ve ancak 1975'te Batı Almanya'da sansürsüz tam metin halinde yayımlanabildi.

Sibirya'daki mahkûm kamplarından birinde özel eğitimli, sahibine ve Görev'e sonsuz sadakatle bağlı bir köpektir Ruslan. Ancak bir gün, özellikle Ruslan için düşünülmesi bile imkânsız bir olay gerçekleşir ve her şey altüst olur.

Ruslan'ın gözünden yansıyanlar biz iki ayaklı akıllıların ruhlarındaki acımasızlığı, barbarlığı, bencilliği tüm derinliğiyle gösterir.

Politik bir alegori, modern bir fabl veya efendi-köle öyküsü... Farklı şekillerde yorumlansa da sarsıcı bir başyapıt olduğunda hemfikir olunan *Sadık Ruslan*'ı Kayhan Yükseler Rusça aslından çevirdi.

www.jaguarkitap.com

“Mutlu azınlığa!”

20. yüzyıl Rus edebiyatının en güçlü yazarlarından Varlam Şalamov *Kolıma Öyküleri*'nde, kendi on yedi yıllık Gulag tecrübelerinden yola çıkar; fakat aktarımındaki nesnellik ve serinkanlı tavır sarsıcıdır. Açlığın, yokluğun, hastalıkların ve Sibirya'nın tüm yıkıcılığını, en ufak acındırmaya bile fırsat vermeksizin anlatır ve bu "soğukluğu" tüyler ürperticidir. Şalamov sefalet, ölüm ve nihayetsiz azaplarla dolu bir dünyada, insanın her ne olursa olsun hayatta kalma mücadelesini, olabilecek en duru ve en çarpıcı biçimde anlatmaktan hiç taviz vermez. Anlatımındaki kararlılık ve özgünlük, insana dair her şeyle birlikte içinde hapsolduğu dondurucu kamp barakalarına ister istemez bir huzme gibi yayılır.

Varlam Şalamov ve başyapıtı *Kolıma Öyküleri*, Gamze Öksüz'ün Rusça aslından çevirisiyle ilk kez Türkçede...

Acı –hakiki acı– asla anlatılamaz. Hakiki bir öykü ile kendisi bir hakikat olan öykünün arasındaki mesafenin, böylesi can acıtıcı derinlikte bir uçurum yarattığı başka bir örnek yoktur. Şalamov'un eserini yücelten de işte budur. Şalamov'un acı veren sırrı, dikkatinin sadece sarsılmaz detayların buz tutmuş siperlerine çevrilmiş olmasında yatar. İnsan hakkında bildikleri ürkütücüdür. Tüm bunlar aktarılamaz olmasına rağmen yine de o bunları bize aktarabilmiştir.

—László Krasznahorkai

Bu kitap, her biri mücevher değerindeki öykülerle doludur ve bunlar, dünya edebiyatında eşi benzeri olmayan bir mozaik yapıyı oluşturur. Bellekle boğuşması Proust veya Beckett ile mukayese edilebilecek seviyede olan bu eser, bir yazarın olağandışı cesaretin unu sanatın en yüksek seviyesinden sunar.

—John Gray

"Mutlu azınlığa!"

Kapak: David Drummond